O sută şaptezeci şi cinci de minute la Mizil

GEO BOGZA

Fişe literare, povestiri, pamflete
Prefață de G. Dimisianu
Ilustrația copertei: Ionescu Crina
1968 – EDITURA PENTRU LITERATURĂ

NOTĂ: volumul acesta, al doilea din Opera lui Geo Bogza în „Biblioteca pentru toți", cuprinde o selecție din fişele literare, povestirile şi pamfletele apărute înainte de 1944 şi reproduse de noi după: Geo Bogza, *Scrieri în proză,* E.S.P.L.A., vol. I (1956), II (1957) şi IV (1959).

În alcătuirea sumarului acestui volum redacția s-a consultat cu autorul.

„Biblioteca pentru toți"

PREFAȚĂ

Începuturile literare ale lui Geo Bogza se circumscriu mişcărilor poetice de avangardă de acum patru decenii către care instinctiv avea să se călăuzească o natură fundamental polemică precum a sa. În 1928, când avea numai 20 de ani, făcea să apară la Câmpina (scriind-o aproape în întregime) revista *Urmuz*, spre a se alătura apoi grupării de la *Unu* printre ai cărei protagonişti se numărau Saşa Pană, Ilarie Voronca, B. Fundoianu, Ion Călugăru, Stephan Roll, pictorii M.H. Maxy, Perahim, Victor Brauner şi alții.

Ca şi alte publicații moderniste (*Alge, Integral, Punct, 75 H.P.*), Unu a gravitat un timp în jurul *Contimporanului* lui Ion Vinea, dar, repede în dezacord cu spiritul prea moderat al revistei-mentor, va trece la aplicarea programului propriu, de frondă estetică radicală, enunțat în faimosul *Manifest* al lui Saşa Pană („Cetitor, deparazitează-ți creierii…" etc.). Evocând aceste împrejurări ale debutului său, Geo Bogza le aşeza sub semnul aşa-numitei de el iconoclastii totale, manifestarea unor, am zice astăzi, tineri furioşi ai anilor '30, literați de inflexibilă poziție antiburgheză, exasperați, cum ei înşişi se denumeau, de cenuşiul, de stupiditatea existenței umane în era capitalistă, mânați de un duh aprig al mâniei față de tot ceea ce însemna rutinare, anchiloză spirituală, conformism social sau artistic.

Ideea pusă în circulație la un moment dat (şi preluată de manualele şcolare), că orientările de avangardă de la noi s-ar subsuma, în bloc, tendințelor estetizante în literatură nu se poate susține cu nici un chip. Nu o înălțare în sfera emoției impersonale, a lirismului ca joc al

formelor pure (cum e cazul parnasianismului, de pildă) se preconiza la *Unu*, ci, tocmai dimpotrivă, o *coborâre*, o împlântare cât mai adâncă în concretul vieții imediate, în „noroiul cotidian", potrivit convingerii că pentru literatură nu pot exista domenii tabu. E adevărat că aceste explorări erau de natură să atingă şi zonele mai obscure ale biologicului sau oniricului, ceea ce atrăgea, desigur, o îngustare a perspectivei sociale a artei, dar asta neînsemnând şi golirea ei de orice conținut uman. Încă în acea perioadă, pe care mai târziu o va numi „haotică şi prerevoluționară", Bogza afirma: „Pentru a scrie un poem viabil nu e suficient să ai talent. Mai trebuie ceva. Suferință. Continuă. În sânge, în zâmbet, în respirație."

A spune tot adevărul despre om era una din devizele grupării de la *Unu*, sensul chemării fiind, fără îndoială, polemic, acela de a lovi în falsele pudori ale publicului burghez, în bătrânele prejudecăți morale destinate să protejeze imaginea liniştitoare, „cuviincioasă", pe care acesta şi-o făurise despre existență. Spre a umbri măcar o clipă nepăsarea voioasă a „lectorilor ipocriți" era nevoie de un şoc tare, şi pentru asta cele mai oribile aspecte ale abjecției umane sunt scoase la iveală şi proiectate într-o lumină care nu cruță ochiul. Cu ostentație, număr de număr, *Unu* publică în chenare vizibile ştiri despre sinucideri sau despre asasinate sadice, relatări despre incesturi, perversiuni, violuri – toate însoțite parcă de exclamația admonestatoare: iată, şi lucruri pe care vă prefaceți că nu le ştiți, există şi vă acuză!

Desigur că asemenea manifestări, prin care era exprimat un sentiment de dezaprobare față de ordinea burgheză, nu echivalau totuşi cu o luptă politică. Le lipsea pentru aceasta, mai înainte de toate, claritatea

obiectivelor de amploare, finalitatea socială, toată acțiunea mărginindu-se la negarea vehementă a unor realități detestabile, fără preocuparea de a aşeza altceva în locul lor. În plan estetic, antiacademismul, respingerea formulelor caduce erau împinse totdeauna până la anularea oricăror valori consacrate, până la ruperea de orice tradiții, cu o înverşunare pe care nimic nu o putea descuraja. Extremismul de acest tip sfârşeşte prin a imprima mişcării avangardiste un caracter de răzvrătire juvenilă, dar nu e mai puțin adevărat că ea a adus totuşi o însemnată contribuție, încă prea puțin relevată, la constituirea unui climat prielnic protestului social. Să nu se uite că – atât la noi, cât şi aiurea – mari scriitori care s-au alăturat, încă în perioada dintre cele două războaie, cauzei revoluției socialiste, luptei împotriva războiului şi a fascismului au pornit de acolo, din acele medii.

O astfel de ambianță literară, stimulatoare de atitudini neconformiste, era firesc să-l atragă pe tânărul Bogza, avid, cum ni-l închipuim, de a-şi revărsa debitul unei energii combative care se anunța torențială. Un demon al împotrivirii stăpânea încă de pe atunci conştiința acestui creator neliniştit, îndemnându-l, mai târziu, să se angajeze în lungi şi extrem de dure campanii de presă, în cadrul cărora s-a afirmat ca unul dintre cei mai străluciți polemişti ai literaturii române, o literatură dăruită ea însăşi cu multe şi mari spirite pamfletare.

*

Poezia bogziană a anilor de început manifestă şi ea aceeaşi dispoziție polemică, nutrită din acea stare de spirit pe care o numeam mai înainte exasperare, din

indignarea nemărginită în fața ipocritelor convenții filistine, o poezie care proclama deviza „sincerității totale" cu privire la om, năzuind nu numai la sfărâmarea canoanelor formale academizante, dar şi la o acțiune de agitare a conştiințelor în aşa fel încât fiecare vers să însemne „un cumplit atentat la existența liniştită a lumii".

Ceea ce şoca în chip deosebit în poemele de atunci, în afara numeroaselor asocieri paradoxale de noțiuni şi de termeni, era referirea brutală, neechivocă la realități pentru denumirea căror arta foloseşte de obicei un mod aluziv. Fondul acestei lirici este puternic vitalist; peste tot desluşim freamătul încărcat de senzualitate al unor „viețuiri" elementare, către care poetul îndeamnă să ne întoarcem ca spre un tărâm al eliberării omului din condiția exasperantă în cadrul burghez. Sfidând prejudecățile puritane, el înalța elogiul ființei biologice a omului, exalta frumusețea şi puritatea desăvârşită a actelor fireşti, mergând până la a desfăşura o viziune a universului dominată de simboluri sexuale.

A respinge din principiu asemenea îndrăzneli era, fără îndoială, un punct de vedere rigid, infirmat de atâtea mari opere din istoria literaturilor (acceptate, de altfel, până la urmă, de academii şi universități), opere care nu ocolesc nici subiectele licențioase, nici limbajul crud. Dar, cu tot aspectul teribil, gestul de revoltă al poetului nu avea încă, în acea perioadă, implicații de adâncime. E lucru prea evident că majoritatea poemelor le-a conceput din capul locului cu gândul de a scandaliza anumite gusturi estetice, şi tocmai aici, în violența deliberată, în cinismul căutat, afişat cu o ostentație care trădează o mare sete de spectacol, găsim latura lor friabilă. Efectul

urmărit e atins însă cu repeziciune. Cele două plachete, care grupează poeziile publicate în *Unu*, *Jurnal de sex* şi *Poemul invectivă*, stârnesc reprobări vehemente, atrăgând asupra autorului, acuzat de pornografie, neplăcerile unui proces şi chiar ale unei detenţii la Văcăreşti, dar şi satisfacţia de a fi provocat o perturbare de răsunet în cursul, socotit prea molcom, al vieţii literare şi publice.

Alte poeme sunt strânse în plachetele *Cântec de revoltă, de dragoste şi moarte* (tipărit în 1945, dar cuprinzând versuri scrise tot în epoca 1930) şi *Ioana-Maria* (1937). În spiritul aceleiaşi poetici vitaliste este mărturisită o adâncă, devoratoare insaţietate de trăi total, până la epuizarea tuturor resurselor omeneşti, faţă de a căror puţinătate şi imperfecţiune poetul îşi mărturiseşte dezolarea:

„Deznădăjduit eram şi plin de o cumplită revoltă, împotriva mizerabilei mele condiţii umane, visând mereu plăceri mari, apocaliptice, care să prefacă în scrum sărmanele noastre fiinţe imperfecte şi vulnerabile, tânăr neîmblânzit, haotic, revoltat mai întâi de destinul biologic al lumii."

Sentimentul exasperării îl cutreieră şi aici pe Bogza („Desfăşur ultimul drapel al fiinţei mele nostalgice şi exasperate"), dar tonalitatea lirică pare să anunţe trecerea către o fază nouă. Versul începe să fie amplu, frazarea bogată, accentele cad în aşa fel încât impun confesiunii un timbru de gravitate. În *Ioana-Maria*, unde tema e cântare unei iubiri apuse, nota inedită o dă eterizarea sentimentului erotic. Apar totodată, în glas, inflexiuni mesianice, iar frecvenţa hiperbolelor, gesticulaţia largă sunt elementele care vestesc stilul *Cărţii Oltului*:

În astfel de nopţi, Ioana-Maria,

eu am stat față în față
cu marile întâmplări ale lumii,
cu moartea, cu nebunia...

*

Pe Geo Bogza contactul cu cercurile avangardiste l-a dus la descoperirea reportajului, pe care acestea, potrivit ideii de a renunța, în artă, la invenție, la artificiile „scrisului frumos" (suprarealiştii, îndeosebi) îl includeau în programele lor estetice. În *Unu*, citim articole care se intitulau: *Poezia agresivă sau despre poemul-reportaj, Să vie reporterul!, Reportajul pur* etc. – în toate pledându-se pentru o literatură a realității nude, „nemistificate", despovărate de orice convențională poezie. Ca să ne dăm seama ce sens atribuiau acestea noțiunii de reportaj, să citățm un fragment dintr-un astfel de articol programatic, *Reportajul pur* de Paul Sterian: „Mecanica reportajului pur e de obicei retrospectivă. Asişti evenimentele fără să le sesizezi particularitatea şi, după o trecere de zile sau de ani, ele se desfac de toate celelalte, rămân singure ca nişte stânci într-o perspectivă care le reliefează semnificația, făcându-le prețioase ca pe nişte bijuterii ale amintirii. Retrăirea lor dă un film de truvaiuri ale cărui operator ai fost inconştient." Este lesne de văzut că avem de-a face cu o tehnică a suprarealismului, identificabilă în perspectiva de totală neutralitate impusă actului artistic, înregistrare de senzații şi nimic altceva, spre a nu altera în vreun fel puritatea trăirilor subconştientului, a stărilor de vis (suprareale).

Reportajul pur, preocupat exclusiv de lumea subconştientului, de filmarea trăirilor onirice, cum o

preconizau suprarealiştii, l-a interesat o vreme şi pe Bogza (a scris şi un eseu despre „reabilitarea visului"), dar treptat, şi în mod decisiv după 1934, în reportajele sale încep să se afirme note sociale. De fapt, astfel de elemente nu lipsiseră cu totul la Bogza nici în plină perioadă avangardistă, de când datează acest *Poem petrolifer* apărut în *Unu*:

„Vă voi vorbi despre oamenii petrolului şi despre sufletul lor mai negru şi mai inflamabil decât petrolul [...]

Ascultați:

Voi nu cunoaşteți petrolul decât ca esență pură în eprubete. Voi nu cunoaşteți ca mine cele o mie de mârşăvii şi asasinate [...] Voi nu cunoaşteți sondori care au ars de vii în flăcări în marile incendii provocate de înşişi stăpânii sondelor pentru a stoarce ultimii bani de la societățile de asigurare..."

Fără îndoială, poemul e discursiv, dar reținem tema, foarte semnificativă pentru preocupările de mai târziu ale scriitorului, reluată în ciclul marilor sale reportaje demascatoare.

Anul 1934 marchează trecerea lui Bogza de la pozițiile avangardiste către o acțiune literară intim legată de problemele zilei, implântată în realitatea politică şi socială a unor vremuri de intense frământări. Avem mărturia unei adevărate profesii de credință prin care Bogza îşi anunța decizia de a se dedica reportajului, „şcoală a vieții adevărate". „Există o vârstă, scrie el, când scriitorii se pierd în narcisism. Îşi analizează atent fiecare gest, şi opera lor îi reflectă la infinit, ca două oglinzi puse față în față. Dar vine o vreme când îşi dau seama de sterilitatea acestui joc. Atunci se ofilesc şi sunt cuprinşi de deznădejde. Or, reportajul este un mijloc vast şi

generos, de a nu te mai ocupa până la paroxism de tine însuți, ci de viața de dinafara ta." Şi mai departe: „De altfel, imperativul vremii noastre cere scriitorilor să nu mai întârzie atât cu ei înşişi, când tragedii care privesc mase întregi de oameni aşteaptă să fie exprimate în scris. Şi ce alt mijloc de exprimare ar fi mai bun, mai direct şi mai imediat, decât reportajul?"

Mai ales aceste rânduri din urmă dau o sugestie limpede asupra factorilor care au dus la radicalizarea convingerilor scriitorului. O conştiință omenească vie, pasionată, deschisă ideilor generoase, precum a sa, nu putea sta la o parte de fierberea străzii care va cunoaşte, tocmai în acei ani, extraordinara amplificare a luptelor sociale, culminată prin eroicele greve de la Grivița; nu putea rămâne indiferentă nici la faptul că deasupra Europei începuse să se profileze, din ce în ce mai amenințătoare, umbra fascismului şi a războiului.

Dacă solicitat de asemenea mari evenimente politice Bogza înțelege să-şi subordoneze mijloacele artei sale unei atitudini de luptă în apărarea pozițiilor democrației şi ale umanismului, consecvent antifascistă şi antimilitaristă, acest fapt nu trebuie văzut neapărat ca rezultatul unei, cum se spunea cândva, cotituri, al rupturii cu mişcarea modernistă, aşa cum s-a afirmat în atâtea rânduri până acum. Vorbeam mai înainte de spiritul violent antiburghez care anima acele medii, de climatul prielnic gesturilor de protest instaurat acolo. De ce să nu spunem atunci, că poziția militantă pe care Bogza o adoptă de înscrie, de fapt, în continuitatea unei atitudini urmată încă din perioada începuturilor, dar marcând acum, de bună seamă, atingerea unui stadiu nou în creație, o percepere în alt spirit atât a realităților

social-politice, cât şi a rosturilor artei? Nu mai avem de-a face cu agresivitatea persiflantă, iconoclastă şi anarhică a epocii de frondă; păstrându-se pornirea polemică, ea se îmbogăţeşte în implicaţii şi îşi clarifică obiectivele. Este trecerea de la faza revoltei haotice la aceea a acţiunii cu conţinut revoluţionar.

*

Geo Bogza face parte dintre acei puţini scriitori ale căror nume se leagă, într-o literatură, de momentul constituirii genurilor. Dacă, la noi, C. Negruzzi a creat nuvela, dacă N. Filimon este primul romancier adevărat, Geo Bogza e creatorul reportajului modern, practicat, e drept, şi înainte de el, dar aproape întotdeauna în forme ziaristice, neridicat, adică, la condiţia literară. Dar chestiunea necesită o tratare ceva mai dezvoltată şi ea este necesară pentru că va înlesni să fixăm cu mai mare precizie locul lui Geo Bogza în contextul literar al apariţiei sale.

Are circulaţie părerea că originea reportajului stă în strânsă legătură cu literatura – de veche tradiţie – a însemnărilor de drum, de unde ar rezulta că primii reporteri români sunt scriitorii-călători din întâia jumătate a secolului XIX – Grigore Alexandrescu, Alecsandri, Russo, Bolintineanu, Ion Codru-Drăguşanu şi mulţi alţi autori ai unor interesante „memoriale" de călătorie. Ele aparţin primei noastre generaţii de scriitori care, urmând pilda bătrânului Dinicu Golescu, călătoresc mult în afara hotarelor ţării. Toţi umblaseră în apusul Europei, mai ales în Franţa, mânaţi de motive politice, dar şi de dorinţa de a se instrui. „Călătoria e un lucru

frumos şi bun, care ne dezvăluie cu mult mai bine decât cărțile viața intimă a civilizațiilor" – constata Alecu Russo. A evoca ținuturi îndepărtate era, oricum, în spiritul vremii (un Victor Hugo cântase Orientul, un Chateaubriand scrisese despre America) şi cultivarea memorialelor va fi, în opera scriitorilor români de la 1848, una din formele de manifestare a romantismului. Aici stabilesc unii punctul de pornire al reportajului românesc.

Constatarea pleacă de la o realitate – mai toate reportajele sunt rodul unor călătorii –, dar propriu-zis de reportaj nu cred că se poate vorbi, la noi ca şi aiurea, înainte de momentul contactului literaturii cu efervescența gazetăriei moderne. Febrilitate, relatare nervoasă, neprevăzut – iată ce lipsea amintitelor memoriale (savuroase adeseori, dar atât de molcome!) pentru a fi reportaje. Sunt calități ale scrisului deprinse mai ales o dată cu înflorirea jurnalisticii, care îşi va dobândi adevărata amploare, în România, abia în anii de după primul război mondial.

Desigur, elemente de reportaj pot fi identificate şi în aceste impresii de călătorie aparținând scriitorilor din secolul trecut – mai ales în acele părți ale lor unde patosul romantic al descripției naturiste e atenuat, făcând loc observației sociale. Şi la Filimon, şi la Russo, şi – în special – la Ion Codru-Drăguşanu, întâlnim evocări ale epocii respective însuflețite de sentimentul participării directe, al notației făcute pe viu, calități care definesc în măsura cea mai înaltă, reportajul contemporan. Ar fi însă prematur ca, pornind de aici, să tragem concluzia că reportajul românesc apare o dată cu aceste memoriale ale paşoptiştilor. Reportajul este, prin excelență, o expresie a

vieții trepidante din secolul XX, răspunzând avidității de ştiri a omului modern, dornic să primească cu promptitudine mărturii despre evenimentele petrecute pretutindeni pe glob. El răspunde totodată unei necesități resimțite de mase din ce în ce mai largi: aceea de a avea o perspectivă limpede asupra realității politice şi sociale. Iată de ce reportajul se dezvoltă vertiginos, cum spuneam, mai ales o dată cu avântul presei, cu apariția marilor cotidiene şi, de asemeni, a radioului şi a cinematografului, factori ce nu trebuie nici ei ignorați.

Alții văd în reportaj un derivat al literaturii peisagistice. E adevărat că foarte multe reportaje conțin tablouri de natură, descrieri ale unor locuri şi aşezări, dar există şi mari reporteri, ca Egon Erwin Kisch, în a căror operă latura descriptivă are o pondere minimă. Vreau să subliniez, spunând aceasta, că ceea ce dă unei scrieri aspectul de reportaj este, în primul rând, fixarea pe evenimente, *relatarea de fapte* extrase din actualitatea imediată, deci, într-un anume sens, tocmai antidescripția. Un Sadoveanu, un Hogaş, prozatori în a căror operă există multe descrieri, şi-au lucrat peisajele exact după natură, fără a apela, în acest domeniu, la ficțiune – dar e limpede pentru oricine că ei nu fac niciodată reportaj. Nu viziunea de reporter le este caracteristică, ci aceea de povestitor. Alta e formula lui Bogza: nu numai faptul că împrejurări din realitate sunt reluate întocmai (asta face şi memorialistica) dă specificul reportajelor sale, dar şi accentul puternic pus pe eficacitatea social-politică, pe intervenția în chestiunile zilei realizată prin intermediul publicisticii. O definiție în acest spirit a activității reportericeşti dădea şi Tudor Vianu: „...un scriitor care se deplasează pentru a observa oameni, lucruri şi

împrejurări la fața locului, acela care procedează cu metodele anchetei sociale şi care recompune observații ale sale nu în sintezele fictive ale fanteziei, ci într-un fel care urmează de aproape configurațiile realității, acest scriitor este un reporter şi opera un reportaj, mai ales atunci când scriitorul destinează lucrările sale presei periodice, aceleia care atinge un mare număr de cititori şi poate provoca un curent de opinie publică" (Tudor Vianu, *Probleme de stil şi artă literară*, E.S.P.L.A., 1955).

Se va spune că şi înainte de Bogza, în presă, se utilizau asemenea procedee şi formule, neignorate, în esență, nici de întemeietorul primelor ziare în limba noastră, Gh. Asachi, inclus şi el într-o instructivă antologie a reportajului românesc apărută acum câtva timp. Fără acestea activitatea ziaristică nici nu era posibilă şi drept este să se bucure de toată stima contribuția unor autori ca T. Teodorescu-Branişte, F. Brunea-Fox şi a altora, cu merite importante în dezvoltarea jurnalisticii, reprezentanți proeminenți ai publicisticii dinainte de război. Şi totuşi, afirmăm că Bogza e creatorul reportajului românesc ca specie a literaturii; căci dacă reportajele de dinaintea lui aparțineau, aproape fără excepție, formulei gazetăreşti, el e primul nostru scriitor care îşi afirmă originalitatea, marca stilistică prin mijlocirea reportajului, primul autor român care îşi durează, ca reporter, o operă literară.

*

Desluşim în cadrul acesteia câteva teme dominante, teme-cheie de natură să deschidă literaturii noastre din deceniul al IV-lea porți largi către un orizont în mare

măsură inedit. Seria primelor mari reportaje, cuprinzând ciclurile *Lumea petrolului, Tăbăcarii*, cărora li se alătură, mai târziu, *Oameni şi cărbuni din Valea Jiului*, aduce imagini din viața păturilor proletare, descrie realitatea muncii şi efectele devastatoare ale exploatării capitaliste; alte cicluri, *Periferie, Fişe de închisoare* etc., dezvăluie existența sordidă a lumpenilor. Scriitorul e atras de dramele aşa-numitei „lumi de la fund", dar atitudinea sa nu e aceea a unui înduioşat care solicită compasiunea claselor de sus, cum se întâmplă în scrierile de ecou poporanist, ci a unui indignat care mânuieşte uneltele pamfletului social.

Tonul acestor reportaje (adăugăm şi pe cel despre *Țara de piatră*) e violent acuzator, scriitorul execută o operație de înlăturare a vălurilor ce ascundeau o realitate terifiantă, inimaginabilă, a cărei contemplare îi smulge exclamații îngrozite („O tăbăcărie din zilele noastre e tot ce poate fi mai odios pe fața pământului!"). Succesiunea lungului şir de tablouri ale mizeriei izbuteşte să creeze un acut sentiment de apăsare, asistăm parcă, la desfăşurarea unui film cu orori. Tehnica e aceea a filmărilor lente, cu opriri îndelungi şi dese reveniri asupra detaliilor, cu extrem de numeroase prim-planuri, ce imprimă acestei proiecții încetinite un efect halucinant.

Reporterul nu-şi cruță lectorul: purtându-l în „Valea plângerii", printre scormonitorii în gunoaie (o lume amintind pe aceea din *La horda* a lui Blasco Ibañez), îi aduce sub priviri spectacolul celei mai cumplite degradări omeneşti, treapta cea mai de jos pe care poate coborî ființa umană lovită de acțiunea feroce a legilor capitalismului. Printre munții formați de gunoaiele oraşului şi hoiturile intrate în putrefacție, laolaltă cu

guzganii, viețuiesc oameni care şi aici sunt supuşi mecanismului exploatării, căci „Valea plângerii", „oricât ar părea de ciudat, este o întreprindere comercială!" E interesant că Bogza, care va da atâtea pagini unde natura este văzută sub latura sublimului (*Cartea Oltului*), realizează aici o pregnantă poezie a pestilențialului, a descompunerii materiilor. Evocarea, deşi intenționează să declanşeze un sentiment de repulsie, trădează secreta voluptate a scriitorului de a folosi cuvântul încărcat de plasticitate: „Eram singur într-un infern olfactiv. Valurile de putoare năvăleau. Am căutat să merg totuşi spre capătul drumului. Organismul protesta violent, se contorsiona, înnebunea în repulsii. Apoi s-a potolit. De la un timp am mers ca pe o mare calmă. Putoarea devenise ceva obişnuit. Sub ea, măruntaiele care se răscoliseră la început erau strivite, ca sub o piatră de moară. Cred că eram verde la față. Înăuntru îmi simțeam plămânii atârnând de trahee, jilavi, murdari, ca o haină plouată într-un cuier. Numai ochiul alerga flămând, se umplea şi se golea de imagini în memorie, ca o cupă de harnic elevator."

Seria acestor reportaje deschide un câmp bogat de exersare, spuneam şi mai înainte, pasiunii pamfletare a scriitorului, care se dovedeşte un creator de viziuni satirice. O sugestie caricaturală el o amplifică de îndată, o multiplică şi-i sporeşte sensurile, căci, spirit imaginativ, are capacitatea asocierilor repezi, în cascadă. Procedeul poate fi urmărit foarte bine în ciclul *Fişelor de provincie*: „Oraşul întreg părea o vastă tablă de înmulțire. Tot ce era în el se înmulțea cu altceva de alături şi creştea monstruos. În fiecare zi degetele de la mâna stângă a precupeților se înmulțeau cu cele de la mâna dreaptă iar

ei întorşi seara acasă vărsau din chimir de trei ori mai multe icre decât avuseseră dimineața când porniseră la obor. Sergenții de stradă, când ridicau degetul la chipiu în fața cuiva, însemna că înmulțesc două cifre, iar şefii lor, când clipeau o dată din ochi, era sigur că au tras o linie dedesubt şi că încep să adune. Fiecare vorbă, fiecare gest al oamenilor din oraşul acela scriau pe o uriaşă tablă nevăzută cifre după cifre, iar ele se adunau şi se înmulțeau ca peştii mărilor." E aici o alegorie satirică realizată cu mare vervă, deşi maniera preferată de Bogza nu e aceea a tehnicilor aluzive. Temperament debordant, spontan în exteriorizări, ironia sa e cel mai adesea neînvăluită, căpătând nu o dată intensități extreme. De multe ori tonul e discursiv-interogator, de filipică, fraza începe cu un accent de gravitate şi se încheie cu o întorsătură caustică. („Ce-ar putea fi mai umilitor pentru oamenii simpli, ce palmă i-ar durea mai mult decât această sarabandă a milioanelor, condusă de cei doi venerabili senatori, impudică şi profanatoare, ca dansul unor porci într-un cimitir!") Definitorie pentru stilul pamfletului bogzian rămâne nota gravă; niciodată amuzat, el ne face să ghicim dincolo de ironie, dincolo de invectiva cea mai usturătoare o vibrație adânc omenească, îndurerarea unui umanist care constată (şi condamnă) relele veacului burghez. Pasiunea polemică nu provine la el dintr-o dispoziție „rea", cum se spune, manifestarea unei structuri înclinate spre maliție şi negare. Acest creator e în mod esențial un patetic, a cărui voce e făcută să răsune justițiar sub uriaşe cupole, amplificată de vaste ecouri. În familia spiritelor pamfletare, e mult mai aproape de Eminescu decât de Caragiale.

Încă de la primele reportaje bogziene se conturează o idee pe care, sub diverse ipostaze, o vom găsi prezentă în întreaga operă a prozatorului. E vorba de ceea ce critica a numit reabilitarea banalului, definind prin asta tendința acestui scriitor de a capta şi a pune în lumină valorile de poezie şi de dramatism ale unor fapte care nu-şi trădează cu uşurință esența, fondul adânc şi, adoptând înfățişarea obişnuitului, a lucrului oarecare, rămân, îndeobşte, ignorate de literatură. La Bogza o consemnare aparent anodină, notând curgerea firească a unor întâmplări de toate zilele (scene din viața chinuită a moților, sau a minerilor din Valea Jiului), e fulgerată, pe negândite, de flăcări orbitoare, pe care le alimentează un suflu din adâncuri. La lumina lor, o atitudine umană, un amănunt, o replică primesc contururi impresionante, fixându-se în memorie pentru vreme îndelungată. Şi atunci, fie că e vorba de gestul femeii muşcând dintr-un măr sau de ritmul sacadat al bocancilor de miner bătând caldarâmul, reportajul capătă dimensiuni poematice şi simbolice. Aici – cum observa şi Tudor Vianu – scriitorul e dublat de un filozof, el aspiră să descopere, dincolo de învelişul superficial, înşelător nu o dată, al lucrurilor, elementele de permanență, valorile constitutive.

Există şi celălalt aspect. Situații ieşite din comun, de ordinul senzaționalului, ajung, prin repetare, să-şi tocească semnificațiile, să se banalizeze. Îngrămădite la rubrica faptelor diverse, ştirile despre sinucideri, crime, accidente tragice, cititorul obişnuit al ziarelor va sfârşi prin a le parcurge fără emoții deosebite; familiarizat, prin frecventarea cotidiană, cu astfel de lucruri, el nu mai realizează că în spatele frazelor convenționale din gazetă stau întâmplări adevărate, petrecute aievea, nu mai

departe decât ieri şi, poate, numai la câțiva paşi de el. A reda faptului divers adevăratele proporții, adevărata intensitate omenească, iată încă una din misiunile pe care Bogza şi le asumă – pe linia aceleiaşi acțiuni demistificatoare întreprinsă în reportajele din acei ani. Numeroase subiecte îi ofereau, în această direcție, ziarele timpului. Scriitorul le reia din unghiul înțelegerii sale, le reconstituie desfăşurarea, luminând detalii peste care relatarea din gazetă trecuse grăbită, aşezând apoi faptele în contextul împrejurărilor particulare, care le-au declanşat, dar şi într-o perspectivă mai înalt socială. De pildă, o întâmplare ca aceasta: moartea celor doi curățitori de latrine „cunoscută sub numele de „Nenorocirea din str. Salvator"". Cei doi nefericiți, care îşi încheiaseră viața asfixiați într-o hazna, erau, ni se spune, oameni tineri, băieți de la țară, unul de 20, celălalt de 28 de ani. „E trist, notează scriitorul, să ai 20 de ani şi să fii curățitor de latrine." Şi, în final, constatarea încărcată de mânie şi de sarcasm: „Ce moarte degradantă! Ce moarte ticăloasă, pe care, la drept vorbind, n-ar fi meritat-o Gheorghe Bărbuță şi Alexandru Doboş, ci atâția infami politicieni, dacă ar fi adevărat că păsările pier pe limba lor."

Tot de la un fapt divers se pleacă şi în *Moartea lui Iacob Onisia*, una din scrierile cele mai puternice ale lui Geo Bogza. Aceasta nu e însă un reportaj, ci o povestire care fructifică datele unui reportaj, o întâmplare adevărată din viața de ieri a minerilor din Valea Jiului, cadrul atâtor zguduitoare drame. Subiectul e cunoscut: minerul Iacob Onisia, pentru a ajunge mai repede acasă după terminarea lucrului (avea de străbătut câțiva kilometri), se obişnuise să folosească funicularul de

transportat cărbuni, lucru interzis de regulamentul societății de exploatare. De data asta e şi mai nerăbdător decât de obicei să se vadă lângă nevastă şi copii, căci e ajunul Crăciunului. Iată-l suindu-se pe furiş, în funicular, cum mai făcuse în atâtea rânduri. S-a ghemuit pe fundul vagonetului şi suflă în pumni să se încălzească. O bucurie calmă îl inundă la gândul celor două zile de tihnă ce-i stau înainte. Dar deodată lina alunecare se încetineşte până ce se opreşte cu totul chiar deasupra prăpastiei cele mai adânci. Câteva minute omul rămâne liniştit. Îşi aprinde o țigară. Desigur curentul va porni îndată. Dar „țigara era pe sfârşite şi corfa tot nu mai pornea. Atunci, în clipa când trăgea ultimul fum, se produse nenorocirea. Ca şi cum s-ar fi aprins o scânteie, totul fu distrus într-o clipă. [...] Mâine e Crăciunul! (Funicularul n-are să mai plece. S-a oprit pentru două zile.)" Tot ce urmează acestui moment, în care Iacob Onisia realizează, într-o străfulgerare, adevărul că se află în fața sfârşitului său omenesc, dă povestirii amploarea unei tragedii. Semnificația tragică stă în neînduplecarea eroului. Prins într-o monstruoasă capcană, se zbate până în ultima clipă, deşi zadarnic, să abată de la sine lovitura nedreptului (şi absurdului) său destin. Povestirea e un elogiu al demnității umane neîngenuncheate.

O scriere tulburătoare, de stranii rezonanțe, tot din suita *Fişelor de provincie* este aceea intitulată *O sută şaptezeci şi cinci de minute la Mizil*. Nu numai prin ceea ce se înfățişează nemijlocit, prin filmul descompus al celor o sută şaptezeci şi cinci de minute petrecute în intimitatea dezolantului târg (ingenioasă idee de reporter, fără îndoială!), dar mai ales prin ceea ce declanşează în orizontul de profunzime al conştiinței: acel sentiment de

perplexitate şi derută interioară, acea senzație de gol existențial în care eşti atras cu o putere irezistibilă, anulatoare a oricărei împotriviri, o percepere a neantului de acută şi neliniştitoare materialitate. Sunt intuiții foarte moderne în aceste pagini de acum treizeci de ani, o concentrare de semnificații pe care abia contactele cu atmosfera actuală a momentului literar le pun în relief cu toată pregnanța.

*

Multe din motivele şi temele literaturii bogziene de până în 1940 le regăsim în *Cartea Oltului*, dar văzute altfel decât în reportaje, supuse unei viziuni care e lirică în chip esențial. Se va spune că vibrația lirică este prezentă oriunde la Bogza, şi în reportajul despre Țara de piatră şi în articolele-pamflet (un lirism incendiar, al revoltei), lucru adevărat, dar pe când acolo elementele de observație obiectivă (socială) precumpăneau, *Cartea Oltului* e înainte de toate poezie, un poem monumental, de unică amploare şi de singulară formulă în literatura noastră.

Punctul de plecare al cărții aparține tot reportajului: să descrie oameni, aşezări şi locuri văzute în timpul unei călătorii pe care autorul informează că a întreprins-o în vara anului 1939. Asta şi face, dar nerămânând la descriere ca atare, ci esențializând-o, convertind-o în simboluri lirice. Datele realului, cât de mărunte, scriitorul le aşază în perspectivă cosmică, existența efemeră a firului de iarbă sau a gâzei le raportează la destinul geologic al lumilor, totul, om şi natură, este privit sub specie aeternitatis, prilej de meditație poetică. Întâlnim şi

reversul procedeului. În *Cartea Oltului*, elementele naturii – fluviile, munții, marea, soarele – ajung să se supună unui miraculos proces de umanizare. Marile „mistere" ale firii, mişcarea lor grandioasă, acest creator le reproduce la scară umană, cu simplitate, fără a le ştirbi însă prin acesta măreția, fără a le diminua. Iată evocarea eternului circuit al apei în natură, formarea norilor: „Atât cât ține zarea, drumuri, ogoare şi sate par pustii. E o neclintire a firii totală. Şi totuşi, pe aceste vaste suprafețe adormite, ceva nevăzut, de mari proporții, o singură clipă nu încetează să se petreacă. Soarele trece pe cer şi, ca o pilitură de fier deasupra căreia s-a ivit un magnet, stropii de apă de pe fața lacului sunt cuprinşi de o vie agitație. În orice loc s-ar afla, pe întinderea mării sau a uscatului, încep să vibreze, se zbat, iar în cele din urmă pornesc, neputând să nu răspundă teribilei chemări ce li se adresează." Celebrând armonia proceselor naturii, dialectica lor sublimă, Geo Bogza nu va rămâne însă, în *Cartea Oltului*, la beatitudinea unui naturist. De peste tot ne întâmpină poezia vitalității şi a muncii: a spiritului uman creator.

S-a spus despre *Cartea Oltului* că ar fi o scriere esopică. Într-adevăr, concepută în anii cei mai întunecați din istoria țării noastre, ea vorbea despre vitalitatea extraordinară a poporului, despre rezistența sa milenară în fața dezastrelor. Oltul, râul cântat, e întruchiparea ideală a figurii unui erou de baladă, care izbuteşte să răzbească prin oricâte încercări. Furiei distructive a fascismului, valului de orori şi de misticism războinic, cartea îi opunea valorile constructive şi paşnice ale poporului – cinstea, omenia, dârzenia, pasiunea creației.

Astfel de trăsături şi, de asemeni, tonul înaripat al

evocării, accentele mesianice înscriu *Cartea Oltului*, pe o anumită latură a sa, în descendența *Cântării României*, a *Istoriei românilor sub Mihai-vodă Viteazul*, scrieri care şi ele, tot în momente când ființa națională era amenințată, îndepliniseră o misiune de îmbărbătare a conştiințelor. De altfel, de un Alecu Russo, de un Nicolae Bălcescu, scriitorii patetici din celălalt veac, naturi pasionate, vulcanice, îl leagă pe Geo Bogza afinități structurale. Arta prozei sale, care e a stilului solemn-retoric, a elocvenței patetice, o continuă fără îndoială pe a acestora, pe a lui Bălcescu în primul rând, aducând-o în Cartea Oltului, la una din expresiile ei cele mai înalte.

*

Din perspectiva drumului străbătut de scriitor, câteva trăsături de ansamblu ale artei sale se impun cu pregnanță deosebită.

Caracteristică pentru creația bogziană am văzut că este acțiunea de a sfâşia învelişul de prejudecăți repetate care condamnă „faptul divers" la monotonie, capacitatea de a conferi străluciri neaşteptate unor domenii consfințite ca cenuşii, terne. Pentru Bogza, întâmplarea de toate zilele este izvor de poezie şi obiect de meditație, din lucrul mărunt el extrage semnificații universale. Arta sa ilumineză unghiuri ignorate, descoperind valori poetice în împrejurări banale pentru o optică îngustă.

Porțile măreției sunt prin urmare la câțiva paşi de noi, ele se deschid către cotidian, teatrul nenumăratelor miracole. Din realitatea înconjurătoare, prilej de reflecție îi oferă lui Bogza mai ales aspectele obişnuite, dar care închid în ele efortul milenar al omului către progres. În

gestul firesc al întoarcerii comutatorului electric el vede un elogiu adus civilizației moderne, efectelor ei binefăcătoare: „Fiecare bec aprins, lângă mâinile unui om, în locuri în care se mai aflau sub stăpânirea întunericului, înseamnă un teritoriu ieşit din preistorie, un teritoriu evoluat şi modern. Fiecare bec aprins lângă fruntea unui om în locuri în care domnia beznei era încă deplină, înseamnă un stimulent puternic pentru creier." Însufleţirea amănuntului, încărcarea lui cu valori ieşite din obişnuit, se realizează printr-o tehnică specifică a asocierilor neaşteptate, proprie artei bogziene. După ce singularizează un detaliu caracteristic, reporterul revine la el, pe parcurs, de fiecare dată dintr-un unghi deosebit, amplificându-l până la dimensiuni simbolice. Reportajul despre lumea minerilor din Valea Jiului se deschide prin câteva secvenţe memorabile, al căror element principal este motivul atât de sugestiv al bocancilor care sună pe caldarâm: „În dimineaţa aceasta de noiembrie, plină de umezeală, primul semn al vieţii care începe e bocănitul bocancilor pe trotuare. Neuitat zgomot: ritmat, înăbuşit, conspirativ, crescând, venind din toate părţile, unindu-se într-un singur fluviu şi dispărând apoi în noapte." Mai departe tabloul se dilată, se umple parcă de mişcarea care a devenit generală, deşi scriitorul exploatează tot acelaşi amănunt – bocancii, al căror zgomot creşte şi el obsedant, imens: „Undeva, pe o stradă îndepărtată, cel dintâi miner a plecat la lucru şi, din clipa aceea, liniştea încetează. Acolo, în întuneric, bocancii lui greoi lovesc bolovanii drumului, şi de fiecare dată sunetele lui se nasc şi se propagă în tot oraşul. Parcă nu vin prin aer, ci prin zidurile caselor, atât sunt de înăbuşite, adânci, pline de rezonanţa surdă a materiei. După aceasta, un alt miner

porneşte de undeva, de pe altă stradă şi, în timp ce merg în întuneric, picioarele lor îşi şoptesc."

Viața oamenilor simpli, în desfăşurarea ei zilnică, îşi descoperă astfel o surprinzătoare bogăție de valori. Punându-le în lumină, scriitorul întreprinde, aşa cum s-a spus, o captivantă acțiune de reabilitare a banalului.

Impresionantă este, la Geo Bogza, capacitatea de a înscrie cotidianul în circuitul evoluției universale a materiei. Insignifiantul urmează şi el legile dialectice ale mişcării, şi de aici jocul fascinant al dimensiunilor. Descrierea amănunțită a vieții chinuite a minerilor alternează cu abominabilele tablouri ale frământărilor geologice din care s-au născut cărbunii. Bogza are puterea de a reînvia epoci geologice şi istorice, de a îmbrățişa într-o largă privire circulară mari tablouri geografice. Traversând meridianele sovietice, contemplând spațiile imense şi uluitoarele înfăptuiri ale revoluției, Bogza adoptă perspectiva monumentală. Căci el e stăpânit, în egală măsură, de cultul faptului mărunt, dar şi de cel al grandiosului. Priveliştea bătrânilor munți dobrogeni îl poartă cu gândul la măreția lor din vechime, în fața căreia se înclină cu venerație: „Pe vremea când pământurile dimprejur nu erau încă născute, horstul dobrogean se ridica din valurile mării asemenea unui gigantic stâlp de piatră. Să salutăm plini de respect acest tocit obelisc al geologiei, acest martor bătrân şi singuratic al unor lumi dispărute."

Impresionează, de asemeni, în scrierile bogziene, formidabilul zbor al fanteziei. Spirit asociativ, scriitorul plasticizează prin comparații, a căror necesitate o simte continuu. De cele mai multe ori acestea surprind printr-o neprevăzută alăturare de termeni care, deşi acceptată la

început cu greutate, se dovedeşte de o extraordinară vigoare sugestivă. E riscant, desigur, să asemănăm cerul cu un planşeu de beton, dar ce poate sugera mai expresiv imensa greutate care apasă asupra trunchiurilor de brad aduse să sprijine galeriile minelor? „Închipuiți-vă o pădure peste care cerul, transformat în planşeu de beton, a început să apese, până ce s-a apropiat la jumătate de metru de pământ, uneori şi mai mult, înfundând brazii sau sfărâmându-i. Prin această pădure nimicită ne târam acum..."

Acest „închipuiți-vă", apel familiar, atât de tipic bogzian, este un îndemn adresat cititorilor, pe care scriitorul îi stimulează la elan imaginativ.

Descifrarea poeziei din cotidian, perspectiva monumentală asupra lumii şi a istoriei, fantasticul zbor al imaginației sunt componente ale unui univers specific bogzian, pe care le putem urmări manifestându-se până în sistemul imagistic. Ceea ce structurează acest univers este dinamismul său. Bogza e un adversar al stagnării, el descoperă şi urmăreşte, cum spuneam mai sus, acțiunea dialectică a legilor mişcării în cele mai simple înfățişări ale existenței zilnice. Convins de drumul ascendent al omenirii, Bogza înalță elogiul bucuriei de a trăi şi crea. Iată de ce, în scrierile apărute în anii noştri, celebrarea efortului uman către progres se împleteşte, firesc, cu lauda socialismului.

Din această perspectivă, oferită de cele mai noi lucrări – reportajele despre Suceava şi Dobrogea, multe din poemele publicate în reviste –, edificiul operei lui Geo Bogza ni se înfățişează ajuns la împlinirea sa armonică. Personalitatea scriitorului apare şi ea în toată splendoarea maturității depline: creator viguros din rasa

bărbătească a lui Walt Whitman, poetul evocat de el în atâtea rânduri, Bogza are forța, asemeni marelui bard al libertății, să se adreseze continentelor, cosmosului şi să se facă auzit: „Vă privesc, continente, şi caut să aflu pe fața voastră un răspuns. Cât sunteți de mari şi de puternice! Cu câtă forță pulsează viața în vinele voastre! Oare veți ajunge doar linii palide ale unui rece craniu geologic? Răspunde, pământ pe care te țin în mână şi te întreb."

Dilema hamletiană, raportată la destinele umanității întregi, ale civilizației, nu poate primi decât răspunsul pe care Bogza îl dă cu o neclintită certitudine:

„Din tot ce e viu pe pământ, din cele mai pure celule ale vieții, din sângele, din carnea, din inima uriaşă a omenirii.

A fi! A fi! A fi!"

George Dimisianu

I. PERIFERIE

Spălătoresele

(1934)

Un roman englez a cărui acțiune se petrece la Dublin, începe în revărsatul zorilor. Pe malul unui râu de la marginea oraşului, s-au adunat câteva zeci de spălătorese. Înainte de a vârî rufa în apă, o flutură în mână: asta e cămaşa cutărei domnişoare; asta e a nevestei primarului. Şi pe limba lor crudă şi pitorească încep să comenteze viața stăpânelor care la ora aceea dorm încă. E un prilej copios de bârfeală, de care autorul a ştiut să uzeze, spre a ne introduce de la început în culisele oraşului.

Pe vremea lui Nicolae Filimon se vor fi spălat rufe şi în Dâmbovița şi multe s-or fi auzit şi pe malurile ei. Dar azi, viața spălătoreselor din Bucureşti, muncind în subsoluri sau la mansardă, nu poate fi în nici un fel apropiată de imaginea savuroasă a romancierului englez.

*

Ora 5 dimineața, într-o casă de mahala. O lampă nr. 8 cu flacăra scăzută luminează interiorul. Sticla s-a afumat într-o parte. Cinci perechi de nări omeneşti, scoase din învelişuri după aer, poartă de jur împrejur urme de funingine.

Sunt trei paturi în odaie şi o sobă. De lângă burlanul acesteia, până la un cui de sub icoană, e întinsă o sfoară. Câteva rufe atârnă groteşti, ca nişte broaşte enorme, spânzurate. Pe o fereastră, două ghivece cu flori ofilite. Pe masă, resturi de pâine; în cameră, respirații greoaie, horcăite. Într-unul din paturi, sub lumina moartă a

lămpii, dorm bătrânii. Peste plapoma roşie, uzată, atârnă mâna femeii: slabă, uscată, mumificată aproape. Prin întuneric răzbate de afară geamătul unei sirene. Atunci o altă mână, mai mare, se ridică din partea cealaltă în aer. Lumina o joacă pe pereți. E mâna omului. Se aşază peste a femeii şi aşteaptă o clipă. Au mai stat o dată aşa, acum treizeci de ani, la cununie. Pe urmă, începe să o clatine: „Mario, scoal' c-a dat de cinci".

Femeia se scoală. Bărbatul şi copiii mai rămân în pat. Femeia se aşază în capul oaselor, ridică flacăra în sticla lămpii. Nasul plin de funingine lasă urme negre în lighean. Femeia îşi pune fustele şi basmaua. Bărbatul îi urmăreşte în tăcere fiecare mişcare. E întotdeauna bolnav sau şomer. Femeia şi-a încheiat ghetele lungi, cu şireturi. A mai îmbrăcat o haină pe deasupra şi de după uşă a luat pe mână un coş. Apoi a pierit în întuneric. În cameră au rămas bărbatul şi cei trei copii. Într-un târziu el se ridică până la lampă şi suflă în flacără. Afară, se crapă de ziuă.

Aşa începe în fiecare dimineață viața spălătoreselor.

Sunt şase sute de mii de oameni în Bucureşti. Deci, în fiecare săptămână, cel puțin şase sute de mii de cămăşi de spălat. Aplecate asupra copăii, spălătoresele spală. Între degetele lor noduroase, scheletice, fiecare cămaşă e răsucită ca într-un cleşte, frecată, întoarsă pe o parte şi pe alta. Când o storc, murdăria curge ca dintr-un burete.

Înăuntrul spălătoriei aerul devine irespirabil. Spălătoresele îşi trec toată viața în atmosfera aceasta jilavă, de rufe murdare înmuiate în apă. Sunt slabe, uscate, numai pielea pe os. Atâta abur înghit zilnic, fierbinte, sufocant. În zona noastră sunt câteva meserii care se practică în condiții de tropice: aer irespirabil,

căldură înăbuşitoare, extenuări până la leşin. De toate acestea au parte spălătoresele.

În camera de gardă a Salvării zbârnâie telefonul. Peste câteva clipe, o ambulanță îşi flutură pe străzile oraşului steagul cu cruce roşie. O stradă, încă una, încrucişare cu un bulevard, un stop cu lumina roşie, încă o stradă. Maşina se opreşte în fața unei case moderne, cu şase etaje. Sus de tot, la mansardă, în spălătoria comună a blocului, o spălătoreasă a căzut în nesimțire. Femeia e întinsă, cu brațele desfăcute, pe ciment. Lângă uşă, un maldăr de rufe murdare, ciorapi, batiste, cămăşi.

În cazanul de aramă alte rufe continuă să fiarbă. Abur cald, irespirabil. Doi oameni duc pe brațe femeia, pe scara de serviciu. Internul coboară şi el. Servitoarea de la etaj toarnă apă peste foc şi încuie spălătoria. Pe străzile oraşului ambulanța aleargă din nou.

Seara, târziu, spălătoresele se întorc acasă. Paşii lor, cu şalele frânte, cu capul năuc, le readuc în mahala. Au lăsat-o în întuneric şi o regăsesc în întuneric. Toți ai casei dorm. Femeia se strecoară pe uşă. Lampa de petrol nr. 8. Îi ridică flacăra şi începe să cârpească o pereche de pantaloni, până ce nu mai simte acul în mână. De multe ori, cocoşii cântă de miezul nopții. Atunci, buimacă, fără să fi schimbat o vorbă cu nimeni, se culcă lângă bărbatul care doarme de mult. Înnodați la un capăt, 70 de lei, plata zilei de lucru.

Valea Plângerii

(1934)

Valea Plângerii se desfăşoară la picioarele mele, imensă. Întinderea ei e încreţită de sute de movile, ce se zăresc ca valurile mării. Sunt pesemne grămezile de gunoi. Merg spre ea, pe un drum înalt de opt metri, format din gunoi. În fiecare zi, sute de căruţe, sunt răsturnate la extremitatea lui, în prăpastie, făcându-l să înainteze cu câţiva centimetri. Acolo, de la extremitate, voi putea privi toată valea. Dar până acolo, la extremitate!

Mai aveam o sută de metri, când m-am oprit, clătinat de tăria unei prea puternice percepţii. Cum mergeam cu pas întins, vrând să ajung în câteva clipe, un val de aer putred s-a abătut deodată peste mine. O duhoare venea, ca o ceaţă, dinspre Valea Plângerii. M-am dat câţiva paşi îndărăt. Mirosul a coborât în mine, greţos, ca un unt de ricină, adânc, până la stomac, atacându-l, făcându-l să se contracte şi să se întoarcă pe dos.

Aşadar, asta e Valea Plângerii!

Din ochi, am recapitulat poziţia. Spre dreapta, în fund de tot, se vedeau turlele Văcăreştilor. Mai aproape, pe o colină povârnită, amestec de pete albe şi verzi, marmură şi trunchiuri de copaci, cimitirul Bellu. În stânga, la aceeaşi înălţime cu rampa de gunoaie, pe un dâmb de pământ galben, Crematoriul, ca un bolovan enorm, greu de mistuit. În spate, numai la câteva sute de metri, strada din care se auzea clopotul tramvaielor în mers. Iar aici! Eram singur, într-un infern olfactiv. Valurile de putoare năvăleau. Am continuat să merg

totuşi spre capătul drumului. Organismul protesta violent, se contorsiona, înnebunea în repulsii. Apoi s-a potolit. De la un timp am mers ca pe o mare calmă. Putoarea devenise ceva obişnuit. Sub ea, măruntaiele care se răsculaseră la început erau strivite ca sub o piatră de moară. Cred că eram verde la față. Înăuntru, îmi simțeam plămânii atârnând de trahee, jilavi, murdari, ca o haină plouată într-un cuier. Numai ochiul alerga flămând, se umplea şi se golea de imagini în memorie, ca o cupă de harnic elevator.

Astfel am ajuns acolo unde drumul se prăbuşeşte deodată în Valea Plângerii. O rostogolire de obiecte scoase din uz, respingătoare, trezind noi repulsii, vizuale. Până şi tubul de pastă Kolynos, până şi cutia albastră de cremă Nivea, pe care le-am identificat în avalanşa gunoaielor, sunt soioase, pline de murdărie râncedă, dezgustătoare. Celelalte lucruri? Cine ar putea recunoaşte în această bucată informă, chircită, neagră, pantoful elegant de pe vremuri? Paie tocate, bucăți de cârpă pe care murdăria s-a adunat în straturi, furculițe cu un singur dinte, sticle şi becuri sparte, câte o mânecă de haină, toate stau rostogolite de-a valma şi, printre ele, ca un laitmotiv, cutiile de conserve, cu capacul dat peste cap, cu marginile dințate, ca o gură căscată de peşte. Cât de necrezut e că până acum câteva zile toate aceste obiecte s-au aflat într-o casă onorabilă, în rafturi, pe mese, că oamenii le-au ținut în mână. Cum de-au ajuns atât de repede fetide, putrede, respingătoare, când nici miasma, nici putreziciunea nu-s proprii substanței lor? Fiecare obiect luat în parte îmi este cunoscut, familiar. Cutii de medicamente, tuburi de pastă de dinți, flacoane de parfum. Dar toate la un loc formează acum o mare şi

compactă scârboşenie. Cine poartă vina descompunerii? Cert e că şi cel mai mic – şi mai refractar murdăriei – obiect, un nasture de sidef, de exemplu, este aici înjegoşat, scăldat într-un fel de maioneză de murdărie, care pare să fie factorul comun al tuturor lucrurilor din Valea Plângerii. De celelalte componente ale gunoiului nu mă mir, de acelea care aparţin chimiei organice şi-s supuse putrezirii: ouă sparte din care se prelinge o dungă de sânge şi un pui pe jumătate format, coji de cartofi, cepe stricate semănând cu nişte bube, cu nişte tumori îngrozitoare.

Am coborât din ochi toată panta de gunoaie, cercetând metru cu metru pojarul murdăriei, acneea, erupţia pestiferată, până în vale, acolo unde se rostogolesc obiectele mai mari, căzute în desuetitudine: cuptoare de tablă, căldări, rogojini ferfeniţite, tuciuri de mămăligă sparte, venite unul peste altul, formând acolo, în fund, din fier ruginit şi tuci sărit în ţăndări, postamentul viitorilor cinci, şase metri de şosea.

Ziua era pe sfârşite. Valea Plângerii se întindea sub privirile mele, acoperită de tăcere şi de ceţurile înserării.

Tocmai eram pe punctul să o cred pustie, o mare moartă, un pământ blestemat, când mi-am dat seama că unele din acele movile pe care la început le crezusem gunoi, erau în realitate bordeie. Dintr-unul din ele ieşise o femeie. Pe urmă, un copil. Valea Plângerii, acolo, în miezul ei, era locuită! Printre grămezile de gunoi, pe tărâmul acela din care urca o putoare atât de groaznică, trăiau oameni! În fund, spre stânga, am desluşit atunci alte bordeie, în faţa cărora, treptat, se aprindeau focurile de seară.

Dar hotărârea mea de a ajunge numaidecât acolo, la uşa bordeielor, a fost repede contrazisă. Tocmai în locul pe unde socotisem să cobor, am zărit deodată guzganii. Sute de guzgani puhavi, lungi de câte un sfert de metru, foiau la picioarele rampei, apăreau şi piereau printre gunoaie.

De acum patru ani, când într-o zi de toamnă am dat în centrul oraşului cu ochii de clădirea, hidoasă ca un şobolan opărit, în care se instalau cu solemnitate birourile unui mare ziar, nu mai fusesem cuprins de o scârbă atât de adâncă şi violentă. Cel mai respingător în înfăţişarea guzganilor care colcăiau acolo era faptul că erau atât de graşi. O grăsime soioasă şi hâdă, care ducea la ultima limită, întoarcerea mațelor pe dos.

Şi acolo, în valea aceea, locuiau oameni! Am privit din nou trilogia principalelor puncte de reper: închisoare, cimitir, crematoriu. Între laturile acestui sinistru triunghi, zăcea, culcată la pământ, ca un imens cadavru intrat în putrefacție, Valea Plângerii.

Am coborât totuşi spre inima ei. Mi-am impus gândul că scârba, oricât de violentă, nu poate aduce moartea. Şi am căutat un loc cât mai ferit pe care să pun piciorul. Dar pretutindeni guzganii îşi consumau abjectul ospăț. Aveau un bot hidos şi un fel respingător de a se linge pe mustăți. De după un cuptor de sobă stricat, apăreau câte trei, patru, burtoşi, târându-se pe pământ sau zbughind-o în vreo ascunzătoare. Ştiam că n-au să mă atace, dar mă îngrozea gândul că vreunul ar putea da peste picioarele mele. La fiecare metru se deschidea în pământ o gaură neagră în care dispăreau. Mi-am dat seama că pe sub paşii mei chiftesc mii de guzgani. Înaintam cu scurte tresăriri crispate ale feței.

După o serie de aventuri pestilențiale, am ajuns în preajma primelor locuințe omeneşti. În jurul lor, locul era tot atât de fetid. La cinci metri de primul bordei, era întins ultimul cadavru de câine. Iar gunoaiele, cutiile împuțite, cârpele infecte, cepele stricate, înaintau chiar până la uşa bordeielor, făcându-le un fel de peron de putreziciuni. Dintr-unul din ele a ieşit, de-a buşilea, o țigancă murdară, năclăită, cu părul curs în lațe şi mi-a pus o întrebare. Anume, ce doresc să cumpăr? Am privit-o uluit. Dar ea mi-a spus că-mi poate vinde vreo patruzeci de kilograme de cârpe, vreo sută de cutii de conserve şi vreo sută de kilograme de oase. Fiecare sută, douăzeci de lei.

Ar fi trebuit să cumpăr. Să mă tocmesc şi să cumpăr. Achizitor de oase de cai, iată ce ar fi trebuit să spun că sunt, dacă aş fi avut rutina meseriei de reporter. Valea Plângerii, cu toate tainele ei, mi s-ar fi deschis atunci, numaidecât. Dar i-am mărturisit că nu cumpăr nimic, că am venit numai aşa, să văd cum trăiesc. O privire bănuitoare mi-a dat ocol pe furiş şi țiganca a reintrat mută în bordei. Am rămas singur afară, stingherit. Mă crezuse desigur de la poliție.

Am început să dau ocol bordeielor. Câinii mârâiau fără să latre. Am dat peste o altă bătrână, slăbănoagă, cu nas şi bărbie de vrăjitoare. La apropierea mea a rămas liniştită şi şi-a văzut mai departe de treabă. Afară, în fața bordeiului, făcea de mâncare. Focul era întreținut cu hârtii şi cu galoşi vechi. Un miros greoi de cauciuc plutea în aer. În cratiță sfârâia un fel de friptură, dar era atât de neagră, încât părea şi ea o bucată de cauciuc.

Baba a vorbit. Încet, încet, şi-a dat drumul la limbă. Tot felul de văicăreli despre o cucoană care hotărăşte

soarta celor ce strâng gunoaie. În acest timp, observam bordeiele. Le-am spus bordeie, dar nu sunt nici măcar atât. Mai de grabă nişte cotețe, improvizații jalnice, de un pitoresc macabru. Sunt făcute din bidoane, din bucăți de tablă, sau cutii sparte, îngrămădite una peste alta, şi având deasupra, spre a nu fi luate de vânt, câte o tidvă de cal. Murdăria maidanului le invadează: nici o barieră, nici un hotar, între cele câteva pogoane de câini morți, între teritoriul macabru al guzganilor şi aceste locuințe omeneşti. În sfârşit, privind o rogojină din uşa unui bordei, mi-am dat seama ce înseamnă acea culoare neagră-verzuie pe care o au aici toate lucrurile. Erau muştele. Lipite una de alta, nemişcate, umede, formând o masă compactă, vâscoasă.

De peste câmp a venit, repede, un guzgan şi a dispărut printre tinichelele unui bordei. „Trăim cu ei, maică, de-a valma, că n-avem ce le face. Ne cam mănâncă mămăliga, îi mai gonim noi cu ciomagul, dar atunci se fac răi şi muşcă. Dacă îi laşi cotrobăie peste tot, dar nu se dau la om. Dar copiii tot trebuie să-i păzim. Spurcăciunilor le place carnea crudă. Li s-o fi urât şi lor cu hoituri. Acum doi ani, pe iarnă, au ros o babă de vie. Cum o fi dormit, că n-a simțit de loc. Dimineața, s-a trezit plină de sânge şi cu ceafa mâncată."

Era întuneric bine când m-am hotărât să plec. Spre dreapta, sub copacii cimitirului Bellu, licăreau câteva sute de luminițe. Crematoriul părea un monstru întunecat, un duh rău al nopții. Şi mult mai departe, luminile oraşului izbucneau spre cer ca un strigăt.

Cum căutam să nu calc cumva pe vreun guzgan, o siluetă zveltă care străbătea noaptea mi-a ieşit înainte.

Părea să fie un tânăr lucrător. L-am întrebat de drum şi am pornit împreună. Dar, după câțiva paşi, convorbirea noastră a luat o astfel de întorsătură încât am mai rămas în Valea Plângerii încă patru ore.

Era un băiat de 18 ani. S-a recomandat. Gică Ciupercă. Avea febra destăinuirilor. Citea toate bucățile de ziar pe care le găsea printre gunoaie. Fiindcă era şi el un locuitor al Văii. Nu era țigan. Dar trăia printre țigani de doi ani, dintr-o iarnă când, ucenic electrician, gonit de meşter în meşter, singur pe lume, venise în Valea Plângerii să adune lemne.

Şi a rămas printre țigani. A învățat să vorbească țigăneşte şi ştie tot ce se poate şti despre Valea Plângerii. Mi-a povestit. Ne-am întors la bordeie, la tovarăşii lui. Am vorbit despre ei şi despre locul în care trăiesc.

Valea Plângerii, oricât ar părea de ciudat, este o întreprindere comercială. O cucoană, o negustoreasă, le e țiganilor stăpână şi regină. Într-o mână ține cântarul, în alta câțiva poli. Țiganii duc în spinare şi grămădesc pe cântar tot ceea ce au putut aduna într-o săptămână: hârtii vechi, cârpe, oase, metale. Cucoana le plăteşte după tarif. Într-o magazie mare grămădeşte tot ce au adus țiganii. În fiecare zi pornesc la gară camioane grele, încărcate cu marfa extrasă din Valea Plângerii. Cucoana e bună negustoreasă, iar omul ei de încredere, un om priceput. Îi înşală la cântar atât de groaznic, încât uneori dintr-o sută de kilograme îi scoate numai cu patruzeci. Atunci, de necaz, toarnă şi ei apă peste hârtie şi peste cârpe, dublându-le greutatea.

Cu furie, cu înverşunare, comerțul cu gunoaie continuă. În Valea Plângerii nu se şomează. Oamenii trăiesc la un standard de viață de câțiva lei pe zi, dar îi au

asigurați fiindcă în fiecare zi vin sute de căruțe în care orașul leapădă atât cât țiganii să nu moară de foame, iar femeia cu cântarul să facă afaceri de zeci de mii de lei.

Valea Plângerii este o mină, ca oricare alta, chiar ca una de aur. Ce importanță are dacă extragi aur sau oase de cai morți, când şi acestea se pot preface în aur? În Valea Plângerii sub cele mai abjecte şi respingătoare forme, zac bogățiile. Acum câțiva ani au venit doi americani care au vrut să exploateze faianța şi porțelanurile. Ați făcut socoteala câte milioane de farfurii se sparg în Bucureşti? Toate, după ocoluri mai mari sau mai mici, ajung în Valea Plângerii.

Dar cei doi americani, în loc să stea într-o mână cu un cântar şi în cealaltă cu câțiva poli, plătind pe suta de kilograme, au angajat oameni cu ziua. Iar aceştia au adunat cu atâta tragere de inimă, încât americanii au pierdut în scurtă vreme toți dolarii cu care veniseră să exploateze Valea Plângerii.

Singurii scormonitori ai gunoaielor au rămas țiganii. Se vaietă că, sus pe rampă, oamenii primăriei îşi opresc tot ce e mai bun. Pe ei nu-i lasă să urce sus, de-a dreptul la căruțe. Acolo se pot găsi şi lingurițe de argint, sau țigarete de chihlimbar. Tot oamenii primăriei pun mâna şi pe multe chiftele care vin de la bodegile din oraş. Dar uneori îi mai ajunge câte un blestem. Astă-iarnă, doi dintre ei au găsit o pungă cu mălai. S-au dus la baracă şi au făcut mămăligă. A doua zi, au fost găsiți morți.

*

În cursul zilei următoare am revenit, mult mai devreme. Groapa, cum o numesc locuitorii ei, era în plină

activitate, ca o uzină a gunoaielor. De zgomot, de vuiet, nici un şobolan nu se mai vedea. În schimb, haite de câini o străbăteau dintr-o parte în alta, şi cârduri de ciori se roteau pe deasupra. La lumina zilei, totul se vedea mai bine. Acum am văzut puii de pisică lepădați, aduşi deasupra gunoaielor şi ajunşi în Valea Plângerii încă vii. Sunt cea mai plăcută hrană a guzganilor. Unul din care guzganul abia rosese, fugind apoi, mieuna însângerat.

În timpul acesta, groapa trepida de activitate. Sus, pe rampă, o duzină de vehicule erau descărcate în acelaşi timp, în răcnetele unui logofăt care supraveghea treaba, pe când mai în fund, altă duzină de căruțe aştepta să le vină rândul. În fiecare zi, oraşul leapădă cantități enorme de gunoi. Oamenii de sus, cu furci de fier în mâini, îl iau în primire. Țiganii stau jos şi aşteaptă. Când se prăvăleşte o pală mai mare se reped şi, cu mâini înfrigurate încep să răscolească. Ochii le ard de nerăbdare. Fiecare căruță e un bilet de loterie şi dacă ai noroc poți să câştigi lozul cel mare al gunoiului. Lingurița de argint sau poate inelul de aur. Țiganii caută. În mâna stângă cu sacul, în dreapta cu cârligul profesional răscolesc cât mai adânc. Nu sunt nici lingurițe, nici inele, nici țigarete de chihlimbar. Iată-i umplându-şi dezamăgiți sacul cu hârtii vechi pentru negustoria cucoanei. Deodată, un murmur de satisfacție. De sus s-a prăvălit un lot ce pare să fie de la un restaurant. Se văd crenvurşti rostogolindu-se. Gică Ciupercă îi adună unul câte unul. Sunt buni, sunt foarte buni, îmi declară cu entuziasm. Îmi dă şi mie să-i miros. Într-adevăr, nu miros urât. Dar chiar alături de locul unde se rostogoliseră, îngenuncheat, frânt în două, un porc enorm, mort de cine ştie ce boală, putrezea. Am văzut cum o țigancă bătrână a luat chiar dintre picioarele

hoitului un castravete murat, tăvălit prin gunoi, l-a şters cu palma şi l-a mâncat pe jumătate. Restul l-a pus în desagă, pentru masa de seară.

Proviziile trebuie făcute până la şase seara. După ora asta, oraşul nu mai trimite nimic oamenilor din Valea Plângerii. Rampa rămâne pustie. Începe ora guzganilor.

Ţiganii, murdari, zdrenţuiţi, cu pielea tăbăcită de gunoaie, se retrag spre bordeie. Treptat, se aprind focurile de seară. Copiii, care au colindat Valea Plângerii în pielea goală, încep să se adune. Aduc şi ei câteva oase, adăugându-le la movila din faţa bordeiului. Oamenii mari îi dau ocol, mulţumiţi. Peste două zile au s-o poată duce cucoanei. În faţa unui bordei sunt vreo sută de capete de cai. Unul din ele mai are un ochi.

Femeile pregătesc mâncarea. Tot ce s-a găsit peste zi pe rampă e pus în cratiţă. Pâinea e veche şi mucegăită, dar destulă. Apoi, ţiganii încep să joace cărţi, pe capete de cal. Sau pe cutia de conserve ajunsă, prin cine ştie ce miracol, nedesfăcută până în fundul gropii.

Gică Ciupercă povesteşte legenda Văii Plângerii. De mult de tot, ar fi fost aici o mănăstire. Dar călugării erau atât de păcătoşi, încât într-o noapte sfântul locaş s-a scufundat şi în locul lui a ieşit o baltă. Acum, balta s-a umplut de gunoiul pe care oamenii l-au tot adus din oraş. Doar pe margini a mai rămas o dungă subţire de apă.

Focurile din faţa bordeielor se stinseseră de mult când am pornit spre oraş.

La rampa de gunoaie, un vacarm infernal. Chiţcăituri, hodorogeli, bufneli, răbufneli. O luptă pe viaţă şi pe moarte între guzgani. Câte unul din ei ţipă tare, aproape omeneşte. Şi iar se aude zgomotul

înverşunat al luptei. Cândva, un horcăit de moarte. Apoi, pământul răpăie din nou sub lupta surdă a dezgustătoarelor vietăți.

Cu pielea încreștită, ajung sub primele becuri. Valea Plângerii rămâne în urmă, fetidă, purulentă, sinistră…

Gură de om, gură de câine

(1935)

— *Aşte-vu, mesiö! Aşte-vu!* Cumpărați ciorapi.

Pe strada Bărăției, într-un gang, Chitră vinde ciorapi cu defect.

— *Aşte-vu de ba, mesiö! Aşte-vu!*

Mă opresc şi îl salut. E o cunoştință veche.

— *Saliü, mesiö*, răspunde el.

Strada e la ora aceea aproape pustie. Nici un client în perspectivă. Chitră filozofează puțin.

— *Că fer mesiö? Il fo manjé!*

— Da, Chitră.

— *Il fo manjé*. Trebuie să mănânc!

— Da, Chitră.

— *Je de la marşandis.* Un pol perechea.

— Chitră, ştii, eu port număr mare, ăştia nu mi se potrivesc.

— *Ui, mesiö. Jă se bien. Jă ninsist pa. Că fer? Il fo manjé!*

— Cât câştigi, Chitră?

— Nici doi poli pe zi. Nimeni nu cumpără. Oamenii n-au bani. *Le-zom n-ont pa d'arjan.*

— O duci prost?

— Prost? Sigur că prost. Il fo manjé!

Buş d'om

Buş dă şien

Demand diu pen.

— Nu-i aşa *mesiö*?

Ochii lui Chitră, dintre care unul fuge în altă parte şi pare terciuit în orbită ca o prună călcată cu piciorul, se adună pe cât pot asupra mea. Sticloşi, insistenți, bântuiți

de pâlpâiri scurte, ei vor să arate că stăpânul lor a spus un lucru grav, a cărui importanță vrea să o accentueze încă prin toată atitudinea lui. Chitră are înfățișarea unui om încolțit de viață, a unui om care simte cum cineva mare, neconturat, mătăhălos, se apropie să-l strângă de gât, să-l desființeze; şi el; Chitră, se smuceşte, nu vrea să se lase prins, se zbate cu disperare. Acum s-a oprit o clipă, cu părul răvăşit, cu picioarele proptite în pământ, cu ciudă parcă şi duşmănie, aşteptând, privind în gol duşmanul cu care de atâta timp luptă. Şi deodată, ca şi cum i s-ar fi părut că l-a contemplat prea mult, iar celălalt o să-l copleşească, începe să izbească din nou, orbeşte, cu disperare:

— *Aşte-vu de ba, mesiö! Aşte-vu!* Cumpărați ciorapi!

Chitră nu vorbeşte franțuzeşte. Chitră se luptă cu viața. În gâtlejul lui horcăie spaima de neant. E ca un naufragiat care se zbate deasupra apei; nu vrea să se scufunde. De cincisprezece ani a reuşit să se mențină deasupra. S-a dus uneori la fund, a înghițit o gură de apă amară, dar a dat din mâini cu înverşunare şi a ieşit iarăşi la suprafață. Situația aceasta, care la naufragiați se termină într-un fel sau altul după câteva ore, la Chitră ține de cincisprezece ani. De atâta timp dă din mâini cu disperare şi ştie că dacă s-ar opri o singură clipă, s-ar duce. Nu vrea să se ducă. Porneşte în fiecare dimineață, când încă e întuneric, aleargă, se agită, vorbeşte, caută, cutreieră străzile, vântură toate mahalalele, prinde zvonuri care îl fac să-şi schimbe direcția şi să alerge cu sufletul la gură în altă parte, solicită, cumpără, moaie creionul pe vârful limbii şi socoteşte, se încurcă, se bate cu pumnii în cap, iar la ora şapte, când începe forfota pe străzi, țâşneşte dintr-un gang cu maldărul de ciorapi în

față:

— *Aşte-vu de ba, mesiö!*

Chitră e din vechea şcoală a vânzătorilor ambulanți şi în stilul lui de lucru intră câteva formule franțuzeşti, învățate pe dinafară.

Sunt şapte ani de când îl cunosc. Ceea ce urmează e banal, e după cel mai ieftin clişeu şi îl urăsc foarte mult că mă obligă la aceasta, totuşi trebuie să vă spun despre Chitră că are acasă o mamă bătrână pe care o întreține din vânzarea ciorapilor. Am vorbit uneori despre asta. În unele ore de după-amiază, când străzile sunt goale, l-am văzut dormind prin lăptării, cu capul pe masă, cu părul căzut în farfuria de mâncare, cu pachetul de ciorapi alături. Prin somnul străbătut de scurte frisoane, vorbeşte, se ceartă cu cineva, bolboroseşte cuvinte neînțelese. Un claxon îl trezeşte. Năuc, cu părul vâlvoi, cu ochii împăienjeniți, se repede în stradă cu pachetul la subțioară. Poate tocmai acum a trecut clientul care ar fi cumpărat perechea de ciorapi. Şi Chitră rămâne în stradă până noaptea târziu.

Gură de om,
Gură de câine,
Cere pâine.

Chitră se crede o gură de om. Numai că după cum mănâncă şi după câte îndură este mai mult o gură de câine.

*

Tot de câine e şi gura sutelor de frați ai lui Chitră, vânzătorii ambulanți. La ora aceasta, ei sunt o adevărată haită. O haită de câini care uneori îşi arată colții şi mârâie

şi vor şi ei să mănânce.

De pe toate străzile periferiei au năvălit în ultimele luni asupra cartierelor comerciale. Circulația a fost tulburată. Maşinile au trebuit să înainteze ca melcii, pentru a nu strivi hoarda flămândă care umplea strada de la un trotuar la altul. În câteva ore, vânzătorii ambulanți au subminat deverul marilor magazine. Atunci, în uşa acestora, au apărut şi alți câini. Graşi, bine hrăniți, cu ceafa revărsată peste gulerul cămăşii de mătasă. Au ridicat buza proaspăt rasă şi, dezvelind şirul de dinți puternici, bine înfipți în maxilare, au început să mârâie. Câinii de stradă, rupți de foame, costelivi, şi-au arătat şi ei colții.

Dar într-o bună zi au apărut, şi au trezit la început nedumerire, uniformele verzi ale noilor gardieni municipali. Ceea ce s-a remarcat din prima clipă a fost statura lor masivă; toți unul şi unul de parcă atunci când îi recrutase i-ar fi măsurat cineva cu stânjenul. Nişte vlăjgani, lați în spate, cu mustăți agresive sub nas, cu obrajii parcă umflați cu pompa, ca o minge de fotbal. Mâna dreaptă, fiecare o avea încleştată pe un corp lunguieț, şi rigid şi maleabil în acelaşi timp, numai bun să se lipească pe spinarea indivizilor şi să-i atingă pe toate coastele dintr-o dată. Retraşi în dosul vitrinelor enorme, stăpânii marilor magazine i-au privit mulțumiți.

A fost în cea dintâi dimineață, o razie de pomină. Din susul străzii Lipscani şi-au făcut apariția o camionetă flancată de câte doi gardieni. Cu un picior pe scara maşinii, ținându-se cu cu o singură mână, ei se aplecau pe cât puteau în afară şi, cu cealaltă mână, smulgeau de sub brațul micilor olteni tablaua cu ciocolată, de sub

brațul ovreilor bătrâni pachetul cu ciorapi, aruncându-le de-a valma în camioneta care continua să înainteze ca un tanc, în turma cuprinsă de panică. Ambulanții înspăimântați – era la început de tot când nu se aşteptau la o astfel de dezlănțuire – fugeau, cădeau, erau ajunşi din urmă, pocniți cu instrumentul de cauciuc, şi li se smulgea marfa dintre degetele încleştate. Sub sălbatica represiune, hoarda negustorilor ambulanți părea desființată pentru totdeauna.

Dar au trebuit numai câteva minute. Întâi, un huideo… formidabil a izbucnit dintr-un capăt al altul al străzii, ca bubuitura unei explozii. Ovreii bătrâni, cu hainele rupte, cu barba plină de sânge, micii olteni, cu ochii plini de lacrimi, au prins curaj şi au răcnit şi ei huideo… cât au putut. A fost aceea o clipă sublimă, un îndemn eroic la luptă. Pe strada Colțea, maşina care voia să şteargă putina a fost ajunsă din urmă, imobilizată şi prada luată înapoi.

*

Vânzătorii ambulanți n-au putut fi stârpiți.

Cui ar fi privit aceste evenimente, de pe acoperişul unei clădiri, strada i-ar fi părut fără îndoială ca o retortă în care se producea o teribilă experiență. Fusese la început haita vânzătorilor ambulanți. Murdari, flămânzi, rupți, plini de o hotărâre disperată. Şi peste ei se turnase în aceeaşi retortă, între aceleaşi trotuare, corpul gardienilor municipali. Vlăjgani zdraveni, bine îmbrăcați, obtuzi, fără nici un fel de înțelegere pentru suferința omenească. Erau serul menit să anihileze invazia microbiană a vânzătorilor ambulanți. Microbii s-au

zvârcolit, s-au convulsionat, dar de pierit n-a pierit nici unul.

Strâmbi, pociți, dezbrăcați, roşi de mizerie, ei au fost mai tari, au rezistat la toate antisepticele societății.

Am văzut o dată, în preajma Crăciunului, pe strada Şelari, o scenă admirabilă. În dreptul unui mic oltean care vindea forme de tablă pentru cozonaci s-au oprit în acelaşi clipă două persoane. În față, o cucoană scurtă, grasă, care a întrebat de preț. În spate, o namilă de gardian. Cucoana a început să se tocmească. Din spate, gardianul îl atingea cu cauciucul, pe tăcute, înfundat, ca să nu-l observe nimeni. Olteanul n-a întors o singură clipă capul. S-a tocmit cu cucoana, i-a vândut, a încasat banii. Şi numai după aceea a luat-o la picior.

La începutul Căii Văcăreşti, o femeie bătrână, cu fața stafidită, brăzdată de dungi adânci, învelită în şaluri vechi, stă rezemată de zidul unei cârciumi. În mâinile uscate, scheletice, ține o cutie de săpun vechi, năclăit; acelaşi de luni de zile. E sigură că nimeni nu le va cumpăra. Totuşi rămâne în fiecare seară, oricât de frig s-ar face până târziu de tot. Cum stă nemişcată acoperită cu şaluri, uneori îți vine să crezi că a murit. Dar dacă te apropii, mâna ei întinde cutia cu un gest în care e o mută implorare, dar şi o forță de necrezut.

Toți sunt la fel. Toți sunt, asupra morții, învingători.

Toți oamenii care luptă pentru pâine, pentru viață, sunt în cele din urmă învingători.

Tramvai clasa a II-a

(1936)

La ora 12 ziua, o întreagă lume forfoteşte pe străzile din centru: bărbaţi care ies din frizerii cu obrazul proaspăt ras, din lustragerii cu pantofi lustruiţi, din tutungerii cu pachete de ţigări în mână. Pornesc într-o parte şi alta, se încrucişează cu femei care tocmai au ieşit de la coafor, de la manichiură, din magazinul cu articole de toaletă.

Flori, miros de parfum, dinţi spălaţi cu pastă americană, pardesiuri ultima modă, pantaloni cu dunga impecabilă, pantofi de antilopă cu tocuri înalte. Soarele lasă să cadă în Piaţa Universităţii o lumină vie. E primăvară. Limuzine somptuoase alunecă pe asfalt, lin, ca pe un covor.

Întru acestea, cu uruit de fierărie soseşte tramvaiul. Suie-te la remorcă, într-una din acele cutii pe roate, care cu scârţâit amarnic sunt târâte prin tot oraşul la urma vagoanelor motor. Suie-te într-o asemenea remorcă atunci când trece prin forfota strălucitoare din centru! Ajunge un singur pas, pentru a pătrunde în cu totul altă lume.

De cum intri, pe cele două bănci de lemn aşezate de-a lungul vagonului, expresivi ca într-o expoziţie, dai de pasagerii de clasa a II-a ai setebeului. Brutală rupere de contact cu lumea de afară. Nici dinţi strălucitori, nici pantofi lustruiţi, nici pantaloni cu dungă. Dimpotrivă. Pantofii sunt vechi, cu tocurile tocite, scâlciaţi şi peticiţi. Pantalonii sunt mototoliţi şi fără formă, când prea largi, când strânşi pe picior. Iar dinţii, negri, cariaţi, îngălbeniţi

de tutun. Într-o singură clipă, altă lume; atât de brutal, altă lume!

Pe cele două bănci de lemn, femei bătrâne, înfofolite în şaluri vechi, cu picioarele vârâte în şoşoni diformi şi umflați, parcă bolnavi de dropică. Oameni de toate vârstele, dar toți ştampilați cu pecetea sărăciei. Cot la cot cu pensionarul bătrân, îmbrăcat în paltonu-i tocit, stă băiatul de prăvălie, fără palton, în haine de bumbac, cu şorț verde în față, mirosind a brânză, a măsline şi a peşte sărat. Alături de ei, câte un țăran cu mustăți țepoase, cu gâtul lung şi strâmb, încât mărul lui Adam pare un ou mare, de gâscă. Fete cu rochii de stambă, cu vreun basc vechi pe cap, cu mâini umflate şi roşii. Aceştia sunt pasagerii de clasa a II-a ai setebeului.

Vagoanele-remorci, ca nişte carcere pe roate, îi poartă prin centrul oraşului, printre palate, limuzine şi magazine luxoase. E vorba mai ales de acele remorci din primele timpuri ale tramvaiului, cu două bănci de lemn în lungul lor. Când sosesc în stație, pasagerii sunt supuşi la o grea încercare. Chiar cei care intenționau să se suie la clasa a II-a, când văd remorca de tip vechi, oftează şi se urcă în clasa I. Cei care n-au încotro şi tot în remorcă se urcă, aceia sunt adevărații pasageri de clasa a II-a, oamenii care nu-şi pot îngădui luxul unui leu mai mult.

De aceea, în aceste remorci mai ales simți că pătrunzi în cu totul altă lume decât cea din centrul oraşului, prin a cărei strălucire ele trec ca nişte dube.

Nu e deloc plăcut să călătoreşti în aceste cutii. Sunt vechi, hodorogite, arhaice, caraghioase pe dinafară, strâmte şi inconfortabile înăuntru.

Pe platforma dinapoi abia încap doi inşi şi când se mai suie şi al treilea e înghesuială; trebuie să se frece unul

de altul pentru a pătrunde în vagon. Vor fi fost poate pe vremuri o noutate, o ultimă achiziție a setebeului. Azi, pe cât sunt de de confortabile vagoanele de clasa I-a sau remorcile de pe linia 14, pe atât sunt acestea de strâmte şi de barbare. Uşa care ar trebui să alunece în lături, la fiecare cinci centimetri se poticneşte şi pasagerii trebuie s-o împingă în rate, când nu se încăpățânează să rămână înțepenită.

Pe timp de iarnă, un curent trece în lungul vagonului, luând călătorii în şir. Un vânt rece, subțire, ascuțit. Într-o clipă, oamenii simt cum le ajunge la os. Femeile se zgribulesc, se strâng mai mult în şalurile lor vechi. Cineva se duce, se opinteşte în uşă, încearcă s-o tragă. Chiar dacă reuşeşte, peste un minut va fi iarăşi deschisă. Fiindcă e tramvai, nu vagon-lits. Iar oamenii urcă şi coboară la fiecare stație.

Desigur că farmecul acestor remorci nu-l constituie numai uşile. Mai e zăngănitul de geamuri şi uruitul de fierărie veche. Dacă vântul te pătrunde până la şira spinării, zdruncinăturile vagonului ți se urcă până la creier. Or fi părând, n-or fi părând aceste remorci cutii pe roate când le vezi pe dinafară. Dar când mergi cu ele îți dai seama numaidecât. Din roțile care trosnesc tot timpul, trepidațiile se transmit întregului vagon şi urcă apoi până în craniul călătorului în care hăuie ca pietrele de moară.

*

La cinci dimineața, când întunericul mai apasă oraşul, tramvaiele ies luminate din depouri, pornind pe străzi, ca nişte monştri preistorici. Un huiet de fier umple cartierele.

La ora aceea, o lume întreagă, necunoscută, se scoală şi îşi începe viața. Mii de lucrători pornesc spre fabrici şi ateliere. Într-o oră se scurg în toate direcțiile, într-o mişcare de epopee.

Pâlcuri, armate întregi, străbat străzile. Dacă vreunul din ideologii mişcărilor reacționare, antimuncitoreşti, s-ar trezi la cinci dimineața şi ar veni în aceste cartiere, ar avea ce să vadă şi ar avea de ce să tremure.

Aici se pune în mişcare viața adevărată, ca trupul unui uriaş care se trezeşte din somn. E în fiecare dimineață o dublă trezire, din somnul de peste noapte şi din alt somn mai lung. Oamenii cu fețe grave, cu trăsături dure, trec o clipă în lumina palidă a felinarelor.

Foarte curând, tramvaiele îi poartă prin toate cartierele oraşului, spre fabricile care îi aşteaptă. Dacă un străin s-ar afla atunci pe străzi, ar vedea un lucru care i-ar stârni mirarea. Nenumărate tramvaie trec, cu câte două vagoane, cel din spate aglomerat, cu oameni înghesuiți unul în altul; cel din față gol, aproape pustiu. Pasagerii de clasa I nu s-au trezit încă.

E în adevăr ciudat să vezi cum în fiecare stație, deşi vagonul din față e gol, oamenii se suie tot la remorcă, înghesuindu-se unii peste alții, călătorind agățați de scări. E în adevăr ciudat să vezi vagonul din față elegant şi gol, doar cu taxatorul, pe când mizerabila cutie pe roate e supraîncărcată cu călători tăcuți şi gravi.

E în adevăr ciudat, dar e şi unul din cele mai instructive spectacole din câte pot fi văzute în Bucureşti.

La porțile morții

(1938)

Vorbind de război, de victimele lui, spunem adeseori: mormane de cadavre. Dar groaza noastră e totuşi abstractă. Într-o zi, însă vedem cu proprii ochi un biet câine pe care-l calcă tramvaiul şi inima ne îngheață.

Dacă vrem să ducem experiența mai departe, există în Bucureşti un loc unde putem încerca toată spaima, toată mila şi oroarea pe care le pot trezi un morman de cadavre. Se află pe cheiul Dâmboviței şi-i spune „Serviciul de ecarisaj".

Serviciul de ecarisaj e locul unui supliciu penibil, unde câinii pe care-i prind hingherii sunt omorâți în mod ştiințific, după care sunt jupuiți de piele şi fierți în cazane uriaşe, pentru a fi prefăcuți într-o substanță cu valoare comercială: 3 lei kilogramul.

*

După ce am văzut toate instalațiile acestei uzine a morții, am urcat într-un pod ca de moară. Un ardelean voinic tocmai scuipa în palme, apucându-se de lucru, cu o lopată.

Se afla acolo pe jos, scânduri, un morman de culoare gălbuie. Era un fel de pleavă afânată, pe care ardeleanul o vântura cu lopata dintr-o parte în alta a podului. Ai fi zis tărâțe sau făină de o calitate mai proastă, în podul unei paşnice mori de țară.

— Dar asta la ce serveşte? am întrebat.

— Apăi, domnule, a răspuns ardeleanul, acesta este

praful de câine.

— Cum, praful de câine?

— Iaca aşa: ce se extrage jos cu maşinăriile din câini. Îi fierbe, îi tot fierbe mereu, până ce se prefac în praful ista pe care-l vezi… Şi omul înfipse lopata în mormanul de tărâțe şi vântură încărcătura, lăsând-o să se scurgă prelung.

Cu 48 de ore mai înainte, lopata acesta de pleavă, vânturată acum gospodăreşte, ca rezerva de măciniş din podul unei mori, fusese un câine pe străzile Bucureştiului. Un câine flămând sau un câine puternic, o jigodie sau un animal de rasă. Într-o oră fatală căzuse zbilțul hingherilor. Şi acum era vânturat, ca o pleavă.

*

Lucrul acesta se petrece pe cheiul Dâmboviței, puțin mai jos de abator. Se află acolo o clădire acoperită cu țiglă roşie, cu înfățişarea unei gări de provincie.

În câteva încăperi sunt instalate birourile. Fiecare din ele poartă amprenta instituțiilor subordonate autorității supreme a statului: par ale unei percepții sau circumscripții de poliție.

Pe o masă se află un telefon. Acest loc infernal unde se desfăşoară supliciul aşteptărilor şi apoi al execuțiilor zilnice este legat de viața oraşului, liberă, nepăsătoare şi fericită, cu un fir telefonic. Uneori, soneria mai poate zbârnâi în ultima clipă, la şase fără un minut. „Alo, alo, este la dumneavoastră un câine maro, cu pată neagră pe frunte? Vin să-l răscumpăr.” Şi mâna care-l înşfăcase de ceafă şi se pregătise să-l arunce în camera comună a morții, îl eliberează.

Dar asta se întâmplă rar de tot. De cele mai multe ori telefonul nu sună, iar câinii trebuie să meargă spre ultimul act la dramei care a început în clipa când hingherul le-a pus zbilțul de gât şi i-a aruncat în dubă.

Pe aceeaşi masă, lângă telefon, stă deschis eternul registru. În privința lui nu mai încape nici o mirare. Oriunde se petrece ceva pe lumea asta, trebuie să fie şi un registru.

În registrul serviciului de ecarisaj sunt notate isprăvile zilnice ale hingherilor. Duba nr. 1, atâția câini; duba nr. 2, atâția. Aduce puțin cu atmosfera Marilor Cartiere Generale, la ora când se dau comunicatele cu privire la rezultatul luptei. Divizia nr. 1 de hingheri: 1 câine ciobănesc, 1 spitz, 2 copoi, 1 buldog, 2 câini de măcelari şi un mare număr de jigodii.

Spiritul războinic trăieşte în oameni şi se perpetuează grație acestor isprăvi de hingheri care formează trei sferturi din satisfacțiile speței umane, constituite în societate organizată. Procurorii şi comisarii în exercițiul funcțiunii, profesorii urmărind de pe catedră, ca dintr-o tranşee, pe elevul care nu ştie lecția, dau drum liber, în inima lor, necesității atavice de pândă, de vânătoare, de zdrobire a inamicului şi de triumf final.

Hingherii îşi iau aceste satisfacții într-un mod direct şi brutal. Sunt indivizi cu mutra fioroasă, adeseori cu un ochi prins de albeață, cu nasul gros şi turtit, cu dinți lungi de cal, dezveliți într-un rânjet galben, făcându-te să te înfiori la gândul celorlalți hingheri, ai omenirii.

*

Încăperile dosnice ale serviciului de ecarisaj, unde

sunt ținuți câinii prinşi, dau în mod net impresia unei închisori americane. De o parte şi de alta a unui lung interval, prin care trec gardienii, se înşiruie, într-o perfectă simetrie, nenumărate celule cu zăbrele de fier, reeditând parcă pe malurile Dâmboviței faimoasa închisoare Sing-Sing.

Prima reacție psihologică în clipa în care zăreşti şirul de celule cu prizonieri privind melancolici printre gratii, e asta: toți au să fie executați în 24 de ore. Sub ea vin să se aşeze apoi toate celelalte impresii şi constatări, căpătând o rezonanță tragică.

Închişi câte unul, în celule cu gratii de fier, câinii stau şi aşteaptă. Sunt sute de poziții în care poate fi aşteptată moartea. Unii stau cu botul pe labe, gânditori şi trişti. Alții îl vâră pe cât printre zăbrele, parcă pentru a mirosi libertatea. Alții dorm un somn adânc, greu. Toți îşi dau seama că li s-a întâmplat un lucru îngrozitor, că sunt la porțile morții.

Sunt câini de toate felurile, de toate condițiile fizice şi sociale. Într-o celulă e un câine puternic, roşcat, cu fălcile enorme şi părul lung. Are fără îndoială aerul unui lord. Acum e închis în celulă, egal în fața morții cu semenul lui de alături, o biată jigodie flămândă, care a mers toată viața pe lângă garduri cu coada între picioare.

Arareori, în termenul legal al celor 24 de ore, pătrunde pe interval vreun bărbat sau vreo femeie, venind din oraş. Undeva, în dreptul unei cuşti, se opresc. Câinele scoate un lung chelălăit. A fost salvat.

Dar asemenea scene accentuează şi mai mult atmosfera de groază care domneşte în Sing-Sing-ul câinilor bucureşteni. Ceilalți prizonieri privesc printre zăbrele cu o tristețe şi resemnare cumplită. Cel care a

scăpat se duce scheunând tot timpul, ca un om care nu şi-ar putea opri plânsul după o spaimă prea mare. Ceilalți rămân să moară.

În cuşca fiecăruia e un castron cu apă limpede. Prea limpede pentru cât sunt de tulburi lucrurile aici. E cupa de şampanie a condamnaților înainte de execuție.

Cu castronul în față, câinii aşteaptă să moară. Tac şi privesc, cu ochii plânşi, tot ce se întâmplă. Gratiile îi despart de viață, de libertate. Puteau să treacă ieri pe altă stradă; ar fi scăpat, ar fi fost liberi. Acum au să moară peste câteva ore.

Într-o cuşcă, un câine alb, mic cât un pumn, un câine care şi-a trăit viața pe perne de mătase. E nedumerit de ce s-a întâmplat cu el, nu înțelege ce poate fi aceasta. Dacă până diseară la 6 nu-l reclamă nimeni, are să fie executat la rând cu toți ceilalți.

E ca în timpul revoluției franceze, când printre tot felul de condamnați, urca treptele ghilotinei şi câte o contesă mică, de porțelan.

*

Alături de camera unde câinii aşteaptă ora execuției, e o alta cu cazane uriaşe, sub care focul arde ca în sala de maşini a unui vapor. Sunt autoclavele înăuntrul cărora fierb cei ucişi cu 24 de ore înainte. Într-un colț, se află un cazan vertical, un mare cilindru metalic, sub care de asemenea se face focul, începând de pe la patru după-amiază. E primul semn al deznodământului care se apropie.

În acest cazan, oamenii serviciului de ecarisaj pun un amestec de substanțe chimice, menite să producă gazele

asfixiante. La şase seara, focul duduie şi cazanul pare gata să plesnească sub presiune. De deasupra lui o țeavă groasă porneşte în lungul pereților. Trece printr-o încăpere, care e un fel de anticameră a morții, şi se opreşte în alta, unde îşi deschide larg, gura.

Această a doua cameră e sub nivelul celorlalte, ca o pivniță, şi e prevăzută cu o uşă grea de fier, care se închide ermetic, cu şuruburi.

Când se apropie şase seara, ultima clipă a prizonierilor din cuştile de fier a sunat. Hingherii vin, cu mânecile sumese, să împlinească ultimul act al ignobilei lor meserii. Deschid una după alta cuştile şi îşi înfig mâna în ceafa câinilor. Uşa metalică a camerei de expiațiune e larg deschisă. Condamnații sunt aruncați unul peste altul în pivnița întunecoasă. Câinele roşcat şi mare e azvârlit ca o buturugă şi se aude bufnind pe podea. Într-un sfert de oră, toate cuştile au fost golite. Afară, în dube, aşteaptă noii prizonieri. Aici e o industrie a morții şi lucrează neîntrerupt, ca toate industriile.

La şase şi douăzeci, toți câinii se găsesc în camera morții. La lumina slabă care ajunge până jos, se văd, nedezmeticiți, strânşi unul în altul, pe fundul gropii în care au să-şi dea sfârşitul.

Uşa metalică scârțâie în balamale, descrie greoi un semicerc, şi cade peste deschizătura pe care o astupă, compact. Oamenii învârtesc piulițele în ghiventuri, le strâng bine, parcă ar monta o piesă într-un vapor.

În cazanul încins gazele stau gata să năvălească. Un om pune mâna pe o roată mică, pe un ventil. Desface încet. Încă o învârtitură. Gata.

Dincolo de uşa metalică, peste haita înfricoşată a

câinilor, gazele coboară, năvălesc ca nişte balauri, le caută nările, intră prin ele, li se duc în fundul plămânilor, îi asfixiază.

Au să fie scoşi abia a doua zi de dimineață. Un morman de cadavre.

În fiecare zi un morman de cadavre.

Iar noi, vorbim de război şi de victimele lui spunem adeseori: un morman de cadavre. Dar groaza noastră e încă abstractă.

(1938)

II. FIŞE DE COPILĂRIE

Gârla

(1935)

Pe lângă satul în care am copilărit trecea o gârlă. Erau şi alte prilejuri de bucurie în satul acela, dar pentru noi gârla era totul. Nici chiar cireşii când începeau să se coacă şi nici bostănăriile cu fabuloşi pepeni verzi nu ne umpleau de o atât de nepotolită frenezie. Era de mirare, dar preferam grădinilor suculente, prundul pustiu. Cu o mare tristeţe îl părăseam seara. Şi a doua zi reveneam, din zori, pe nisipul fierbinte, parcă am fi fost şopârle.

Pesemne că, într-o vreme când nu ştiam mai nimic, intuiam totuşi locul de origină al vieţii, miracolul apei şi al lungilor fâşii de nisip încinse de razele soarelui. Fapt e că viaţa noastră, fericirea noastră, acolo era, la gârlă. Toamna, când apele începeau să se răcească, pentru că – spuneau ţăranii – mai la deal se pişase cerbul în ele, ni se părea că viaţa nu mai are nici un farmec, şi ne pregăteam de iarnă mohorâţi, cu sufletul în doliu.

Tare trăgeam la apă, de parcă ar fi fost să ne naştem peşti, nu oameni. Primăvara, când vremea începea să se încălzească, amintirea isprăvilor din anul trecut se deştepta în noi cu furie. Ni se părea o nesperată şi nepermisă fericire că vom fi din nou, goi, pe prundul gârlei. În fine, când după lunga aşteptare ne puteam scălda iarăşi, eram parcă electrocutaţi de emoţie şi bucurie. Şi pe urmă, povestea cu gârla nu se mai termina toată vara. Pe malul ei eram de dimineaţă până seara, fără să vrem să mai ştim de nimic altceva.

Dar gârla era ceva teribil şi fermecător, spre care tindeam cu deznădejde şi voluptate, din toate fibrele

trupului nostru. Câtă dezamăgire când, într-o dimineață de iulie, cerul se arăta înnorat şi începea ploaia. Dar şi pe urmă, cu câtă frenezie ne regăseam pe malul apei, pe nisipul din nou fierbinte.

Numele gârlei era Teleajen. Satul – la vreo jumătate de kilometru, pe o vagă colină. În dreptul lui, prundul gârlei era totdeauna plin de fete şi femei, venite să înălbească pânza de cânepă; mai pe seară intrau toate în apă, ținându-se de mână şi râzând, uneori cu cămaşa pe ele, alteori goale, sub ploaia de chiote a flăcăilor.

Dar mai jos de acel loc erau kilometri întregi de prund pustiu. Într-acolo se îndreptau de obicei expedițiile noastre. După marile ploi, primăvara mai ales, gârla îşi schimba întotdeauna cursul, alegându-şi o nouă albie în larga fâşie de nisipuri şi pietriş pe care era suverană. De fiecare dată locurile deveneau de nerecunoscut, alte configurații ieşeau la iveală şi porneam în descoperirea lor. Singuri, neştiuți de nimeni, luam în stăpânire noile ținuturi. Nu s-ar fi putut spune că imităm vreo carte de aventuri, fiindcă nu ştiam încă să citim.

În cele din urmă intram în apă, explorând fundul noii albii, descoperind gropi adânci, vârtejuri, locuri primejdioase. După ce ne scăldam îndelung, ieşeam la mal şi ne întindeam pe nisipul fierbinte. Nici un gând nu ne trecea prin minte, dar aveam sentimentul imensității lumii, în care presimțeam uriaşe fericiri.

(1935)

Ostroavele sau cum se desparte pământul de ape

(1935)

După-amiezi de vară pe malurile Dunării. Cerul e albastru, senin. Numai spre sud, deasupra Bulgariei, câțiva nori albi şi spumoşi stau nemişcați în aer, asemenea unor corăbii ancorate.

E cald, senin, şi apă multă, infinit de multă apă. Cerul îşi oglindeşte în ea întreaga boltă. Imensități albastre care te copleşesc.

Pe maluri, nămolurile sunt calde şi moi. În ochiuri de apă fierbinte, broaştele dorm ametite, în beatitudinea completă a naturii. O pasăre trece în zbor oblic şi piere într-o clipă. Nimic nu poate ține prea mult, orice mişcare se termină repede şi totul intră în generala toropire. Doar apele curg groase, pline de nămoluri fertile.

E linişte, e cald şi toată natura trândăveşte sublim şi generos. Pleoapele se închid, se deschid şi se închid iar, o dată cu apele care trec, monoton, la vale. De aici vine poate un întreg mod de viață, leneşă, orientală.

Pe malul bulgăresc, mai dur, lipsit de vegetație, soarele coace stâncile de calcar. Acolo, pământul se încinge ca un cuptor, făcând să pâlpâie aerul de dogoare. Dar aici, razele fierbinți cad în bălți, pe un pământ amestecat cu apă, hrănind fire de iarbă lungi şi sălcii scorburoase. Şi aceste țărmuri se încălzesc, dar căldura lor nu arde, e umedă, vaporoasă. La marginea bălților apa e aproape fierbinte iar noroiul pare o plămădeală catifelată şi fină. Într-un asemenea element, se vede că şi-a făcut întâi şi întâi viața apariția pe pământ.

Dacă ochiul nu mai trece Dunărea de-a curmezişul, ci se lasă purtat de ape la vale, se tot duce cu fluviul multă vreme, fără să se mai oprească pe ceva. Albia Dunării e largă şi de la un mal la altul a apă şi numai apă, o imensitate lichidă. Ai putea crede. Dar tocmai în clipa aceea, undeva, departe, încep să se zărească ostroavele. Tăcutele, necunoscutele, misterioasele ostroave!

Celor ce coboară purtați de firul apei, ele apar asemenea unor zimbri, cu coama zburlită. Din apă s-au iscat şi totuşi se înverşunează împotriva ei, despicând-o în două. Pădurile care le acoperă par părul de pe spinarea unui animal fabulos, ieşit din fluviu. Tăcutele, necunoscutele, misterioasele ostroave!

Vapoarele alunecă pe lângă ele şi pasagerii le aruncă o privire în treacăt, fără să ştie că toate sunt pământuri noi, cum nu se pot găsi în nici o altă parte a țării.

*

Numai pe Dunăre, pământul mai poate fi văzut cum se desparte de ape. E un fenomen care ține de începuturile lumii. Şi fiecare ostrov e o lume nouă, ce atunci începe. Închipuiți-vă apele largi ale fluviului curgând la vale, într-un torent nestăvilit. Aşa au curs se vede şi la început, când nicăieri în lume nu exista un singur punct de sprijin. Cine şi-ar putea îngădui să creadă că în şuvoiul acestor necontenite ape se va înfiripa un punct statornic?

Ostroavele sunt miracolul celei dintâi zile a facerii, repetat până în zilele noastre. Cât vezi cu ochii la deal şi la vale, e apă şi numai apă. E drept că poartă în ea nisip şi mâluri. Dar cum ai putea crede că din acest lichid tulbure

se va alege o lume nouă, pământ pe care vei putea merge cu piciorul? Şi totuşi, din mâlurile Dunării, şi numai din ele, se aleg pământurile noi, pe care cresc arbori şi iarbă. E un miracol lent; totuşi într-o viață de om, poate fi observat în întregime.

La început, n-a fost decât apa, de la un mal la altul şi până la fund. Un şlep înecat sau un trunchi de copac, dar câteodată numai straturi de nisip, stau la baza viitorului pământ. Fiecare generație de marinari de pe Dunăre a avut prilejul să asiste la naşterea noilor ostroave. Din apa tulbure a fluviului, mâlul s-a tot depus la fund, alcătuind temelia viitoarei lumi. Iar ea a început să crească, an de an. De la un timp, vapoarele au fost nevoite să dea ocol unui loc unde apa devenea primejdios de mică şi căpitanii l-au notat pe hartă. Uneori, când se ivea prea în drumul vapoarelor a trebuit să fie pusă acolo o geamandură.

Pentru ochi, până în clipa din urmă, nimic nu vesteşte apariția noii lumi. De la un mal la altul, nu se zăreşte decât pânza întinsă a apei. Dar dedesubt ostrovul aşteaptă, ca un cucui ce se pregăteşte să umfle fruntea. La început, e un fel de mirare: ceva, ca o creastă de peşte uriaş, începe să taie apa în două. Într-o singură vară, limba îngustă de pământ îşi precizează existența. Toamna, când apele scad, apare şi mai mult la suprafață. Nu e decât pământ gol, o întindere pustie de nisip, lipsită de orice viață.

Câțiva ani de-a rândul, soarele încălzeşte o suprafață pustie şi dezolată. Cât vezi cu ochii, la deal şi la vale, nu e decât apă şi iarăşi apă, şi limba aceasta de pământ, ridicată din adâncimea fluviului, singură, izolată. Şi totuşi, într-o primăvară, din mâlul ei încolțeşte primul fir

de iarbă. Atât e de ajuns. Miracolul s-a produs. Viața începe. Acolo unde mai înainte nu fusese decât o împărăție vastă a apelor, acum încolțeşte primul fir de iarbă. Uraa… pentru noua lume!

*

Mai trec desigur alți ani până ce, într-o nouă primăvară, suprafața ostrovului se acoperă cu vlăstare de sălcii. Între timp, primele rânduri de iarbă au putrezit, pământul e mai puțin nisipos, mai afânat, mai propriu vieții. O şerpoaică trece fluviul înot şi vine să-şi depună ouăle în ostrov.

Când noile pământuri ajung la maturitate, vegetația lor e luxuriantă. Din mâlurile fertile ale fluviului, ierburi şi arbori sug o sevă nesecată, crescând frenetic sub cer. Tufişuri de mure împânzesc malurile cu fructe negre şi grele, pline de sucuri dulci-acrişoare şi de miresme. Din clipa în care ai pus piciorul pe ostrov, eşti prins în viața lui nebănuită şi exorbitantă.

Desigur că pentru oamenii grăbiți, ostroavele nu pot prezenta nici o atracție. Vaporul trece pe lângă o fâşie de pământ cu iarbă şi copaci pe ea. Cine ştie ce lucruri mari nu sunt de văzut. Dar e pe dedesubt un sens adânc al vieții, ce se face cunoscut celor ce se încumetă să le cerceteze. Pentru aceasta e nevoie de o barcă şi de mult timp de pierdut. În acei ani ai copilăriei, eu am avut şi barcă şi timp.

*

Sunt unele ostroave atât de înguste, încât de pe ele vezi cum alunecă apa în stânga şi-n dreapta, ca de pe

spinarea unui submarin. Şi sunt altele în care te rătăceşti, acoperite de păduri neumblate, în miezul cărora lucesc mari ochiuri de apă, pline la rândul lor cu peşti. Aproape un singur fel de arbore le populează: sălciile, nu prea înalte, dar neînchipuit de scorburoase, fiind îndemn pentru păsări şi şerpi de a-şi întemeia în trunchiul lor, cuibul. Sunt ostroave care au sute de ani vechime şi pădurile de pe ele, la fel. Bătrânele sălcii, crescând parcă de-a dreptul din Dunăre, cu coroana larg despletită deasupra undelor, dau o foarte poetică şi personală nuanță priveliştilor naturii, ce-ar face oamenii să exclame de admirație. Dar oameni nu-s, şi exclamația revine celor câteva păsări de apă, care se achită cum pot.

În pădurile de pe ostroave pot fi întâlniți şerpi şi broaşte țestoase, iar uneori porci care trec Dunărea înot şi vin să trăiască acolo liberi, pe jumătate sălbăticiți. Dar ei nu prezintă primejdia cea mare, ci o vietate minusculă şi totuşi cum nu se poate mai afurisită. Strânşi în roiuri țânțarii dau năvală de cum ai pus piciorul în ostrov. Oricât te-ai plesni cu palma pe frunte, pe obraz şi pe brațe, e de prisos. Îndrăzneți şi perfizi, îți străpung pielea cu acul lor funest. O singură speranță: să ai „sânge rău", cum spun pescarii, şi micile bestii flămânde să te ocolească.

Dar chiar plătindu-le tributul, merită să pătrunzi în inima ostroavelor. De apă nu se mai ştie nimic de mult, e pădure şi numai pădure. O pădure de arbori bătrâni, schimonosiți ca vrăjitorii. Prin desişul ei răzbate uneori soarele, luminând viața miilor de gângănii. Prin iarbă foiesc, strâng de mâncare, se împerechează. O puzderie de vietăți pândite, din sălcii, de păsări cu ochi rotund şi lucitor. Şi păsările sunt pândite la rândul lor, de şerpi.

Țipete, sânge, foame şi voluptățile dragostei. Viața gâlgâie, sângeră şi triumfă, acolo unde mai înainte nu fusese decât o pustietate de ape.

Sunt ostroave în care niciodată nu e țipenie de om şi altele unde, în timpul verii, se aşază pescarii. Un bordei întocmit din câteva lemne şi din mult pământ, undeva, spre coada ostrovului. O vatră pe care se fierbe mămăliga şi ciorba de peşte. Şi un maldăr de stuf pe care, întins cât eşti de lung, poți să priveşti cerul şi necontenita trecere a apelor.

Într-un loc încă neştiut, mai la deal sau mai la vale, în adâncurile Dunării se pune temelia unui nou ostrov, de pe care vor privi cândva, la fel, necontenita trecere a apelor şi a norilor, cei ce azi abia se pregătesc, în străfunduri mai adânci decât ale fluviului, să vină pe lume.

Sulina

(1935)

În călătoriile mele pe Dunăre am dat, la gurile ei, de un oraş al mării. Mai mult chiar decât aşezările de pe litoral, Sulina este un oraş al mării. De la un capăt la altul, toate străzile şi toţi oamenii ei poartă amprenta mării. Iar Sulina este port la Dunăre.

Constanţa, Mangalia, Balcic, sunt mai puţin ale mării. Construite pe un pământ ferm, pe stânci solide de calcar, ele au în spate podişul dobrogean, o realitate tot atât de plină de forţă ca şi marea.

Sulina, în spatele ei, nu are nici o realitate. Sulina, în spatele ei, are un vis: întinderi nesfârşite de ape, şiraguri de bălţi; o vastă reţea de canale, imense păduri de stuf: Delta Dunării. În partea cealaltă, singura realitate, marea. Şi Sulina s-a logodit cu nemărginirea ei albastră pe deasupra căreia zboară pescăruşii.

Pământul pe care-i aşezată Sulina, clădit în gura deltei de aluviunile Dunării, nu e mai vechi de câteva sute de ani. Veche, la Sulina, e numai marea. Şi oraşul s-a aruncat în braţele mării. Pământul e prea tânăr pentru ca să se poată sprijini pe el un oraş. E un pământ fraged, afânat, aproape ireal. În spatele Sulinei nu sunt nici linii de cale ferată, nici drumuri, şi nici măcar o câmpie. Doar ici-acolo, se zăreşte o dungă de pământ subţire, înconjurată de bălţi şi păduri de stuf. E întocmai ca în primele zile ale creaţiei. Un amestec haotic de pământuri şi ape, din care nu se ştie bine ce va ieşi. Dar toată această incertitudine se sfârşeşte la răsărit, acolo unde începe marea. Şi Sulina, mai mult decât de pământul afânat al

Deltei, şi-a legat viața de întinderea lichidă a mării. Pe cele câteva străzi ale ei se simte, mai puternic decât oriunde, respirația adâncă şi sărată a mării. Şi tot ceea ce aduce ea: nostalgii, furtuni, naufragii.

*

Sunt două drumuri pe care se poate ajunge la Sulina. Unul pe Dunăre, altul pe mare. Pe amândouă le urmează şi peştii şi vapoarele. Peştii, în bancuri, când pornesc în misterioasele lor migrațiuni. Vapoarele, câte unul, cu coşuri fumegânde, când intră sau ies din Dunăre.

De la Sulina la Galați, pentru ca Dunărea să fie mai familiară atâtor căpitani de vapoare care vin de pe toate mările lumii, mai cunoscută lor, mai maritimă – şi chiar aşa i se spune în acea porțiune pe care circulă cargoboturile: Dunărea maritimă – măsurătoarea ei nu se face în kilometri, ci în mile. De la Sulina la Galați sunt optzeci de mile, marcate prin stâlpi înalți de beton, cu o tablă neagră în vârf, spre care îşi îndreaptă binoclul căpitanii atâtor națiii.

Fie că ies din Dunăre, fie că vin de pe mare, toate vapoarele trebuie să se oprească la Sulina pentru a lua pe bord pilotul Comisiunii Europene. Însă, după îndeplinirea acestei formalități, nici unul nu întârzie un singur minut în micul şi lunguiețul port de la gura Dunării. În Sulina nu rămân mai mult decât vapoarele ce-ar putea aduce pe bord vreo molimă.

Dar şi acelea stau undeva, în larg, şi nu se apropie de ele decât remorcherul-etuvă. De departe li se zăreşte, la catarg, pavilionul galben al vaselor aflate în carantină. Mulți mai țin minte vremea când asemenea corăbii

veneau din țări bântuite de ciumă.

Dar dacă marinarii ce vin de pe mare se grăbesc spre Brăila sau Galați, unde sunt magaziile cu mărfuri şi localurile cu băutură şi femei, pe tovarăşii lor bolnavi îi lasă la Sulina. Un şuier de sirenă se aude din larg şi, după un timp, lanțul unei ancore, zornăie în port. În salonul cel mare al spitalului, toți ciulesc urechea şi încep să aştepte. După o jumătate de oră, uşile se dau de perete şi pe o targă e adus noul bolnav. Dar nu atât de bolnav încât să nu fi avut grijă să strecoare, între păturile brancardei, o bună cantitate de țigări egiptene. Pensionarii mai vechi ai spitalului vin pe rând să-şi primească porția. Şi ce mai taifasuri se încing apoi!

Spitalul marinarilor din Sulina! Ce nu se aude acolo, şi mai ales ce nu se poate vedea! La vizita medicală, când toți trebuie să-şi lepede halatele, pe trupurile goale, pe brațe şi pe piept, se ivesc ancore, peşti, sirene, femei cu părul despletit. Tatuaje! Un an, o dată, un nume de vapor sau de femeie au fost bătute cu catran în piele pentru totdeauna. Fel de fel de tatuaje, executate de meşteri renumiți din Alexandria, Constantinopol sau din celelalte porturi ale Orientului.

Sunt în acele oraşe meşteri celebri în lumea marinarilor, oameni care şi-au făcut un nume în arta tatuajului. Operele lor, printr-o bruscă desfacere a cămăşii, au fost expuse în toate porturile celor cinci continente. Cel mai mult e admirată fregata bătută în culori. Prețurile tatuajelor se ştiu, sunt cunoscute de toată lumea. La Soliman, din Constantinopol, tariful începe de la 1.500 în sus, după ceea ce reprezintă desenul, după cât e de complicat. Sirenă: 1.500. Sirenă şi marinar: 2.000. Sirenă, marinar şi vapor: 3.000. Marinarii strâng luni

întregi ban cu ban, să-şi poată face tatuajul la un meşter vestit. E toată mândria lor. Prin cabaretele marilor porturi, femeile îi admiră şi se lasă mai repede şi mai trainic cucerite. Un marinar fără tatuaj nu-i om întreg.

La spitalul din Sulina, de îndată ce-au intrat în convalescență, marinarii n-au altă treabă decât să-şi privească toată ziua tatuajele, să le compare şi să le comenteze.

Dar sunt şi marinari care nu mai intră în convalescență. Iată unul tânăr, pare-se un francez, care n-o să-şi mai vadă niciodată portul de plecare. A zăcut de tifos o lună întreagă, şi acum e întins gol, pe o masă de lemn, în camera morților. Pe pielea uscată a pieptului, se zăreşte o femeie cu părul despletit şi o ancoră.

Era un marinar de cine ştie unde. Iubise poate o fată. Şi a murit la Sulina.

*

Un vapor vine de pe mare, şuieră din sirenă, lasă ancora. Pilotul coboară, cele câteva formalități sunt repede îndeplinite. Vaporul şuieră din nou, trage ancora, pleacă mai departe. Şi Sulina rămâne singură. Ce-ar putea face vapoarele la Sulina? Nu sunt nici scânduri, nici grâu nici petrol. Nu sunt decât păduri de stuf. Vapoarele trec întotdeauna mai departe. La Sulina nu rămân decât bolnavii.

Vapoarele trec în lungul unui chei de vreo trei kilometri. Pe această distanță din loc în loc se află câte o casă. Dincolo, nu mai e nimic. Casele sunt înşirate toate pe chei. Ceva mai dese aproape de portul propriu-zis. Câteva prăvălii, câteva cafenele. Aceasta este toată

Sulina.

În centru se înalță, alb, palatul Comisiei Europene a Dunării. În fața lui, tras la ponton, iahtul comisiei, princiar. În afară de iaht, mai sunt în Sulina câteva remorchere şi drăgile cu nume de domnitori români. Toată ziua muncesc, cu un amarnic uruit de lanțuri, să mențină bara. Faimoasa bară de la Sulina: 22, 23, 24 de picioare. Mai mult nu se poate, fiindcă Dunărea mereu îşi umple gura cu nisip. Seara, drăgile se întorc în port: ciudate construcții plutitoare, cu claviatura cupelor de scos nisipul ridicată în aer; obosite, ruginite, murdare de nămolul pe care l-au cărat departe, în larg.

Personalul acestor vase, câteva zeci de pescari lipoveni; negustori care le furnizează alimentele – aceasta e toată populația Sulinei. Iarna, când Dunărea îngheață şi vapoarele nu mai pot merge în nici un fel, Sulina e bântuită de o cumplită singurătate. În spatele ei nu e pământ, nici drum spre altă aşezare omenească, fie măcar şi un sat, ci numai păduri de stuf şi sloiuri de gheață. Singura salvare e spre răsărit, unde atât de năprasnic se zbuciumă şi mugeşte marea. Pe acolo, în iernile de pomină, sosesc vasele marinei militare, cu saci de cartofi şi făină, întâmpinate cu urale, de pe acoperişurile caselor, de populația înfometată.

La Sulina, în nopțile cu ceață, din cinci în cinci minute se trage o lovitură de tun. E strictul ei specific. Bubuitura se duce departe, făcând să vuiască întinderea mării, de unde vapoarele se îndreaptă spre port, după auz, bâjbâind prin beznă, ca orbii. În intervalul dintre două detunături, foşnetul talazurilor se revarsă peste tot oraşul, uriaş, confuz.

În nopțile senine, la Sulina lucesc aceleaşi vechi,

vestite constelații. Şi încă una. Constelația farurilor. Spre răsărit, la capetele digurilor, o stea verde, alta roşie, iar mai aproape de oraş o alta albă, se sting, se aprind, se sting, se aprind.

Uneori, în largul mării, apar alte lumini albe, roşii şi verzi. Sosesc vapoare. După un timp, în liniştea nopții se aude zornăind lanțul ancorei. Strigăte răguşite pornesc prin megafon de pe puntea de comandă. Şi apoi e din nou linişte. Uneori, de pe vasul abia sosit, enormă umbră în noapte, re revarsă un cântec melodios şi bizar. Pe remorchere, pe drăgi, pe celelalte vase, câteva zeci de marinari abia adormiți se trezesc şi încep să asculte.

Aşa am auzit pentru prima oară în viața mea, într-o noapte plină de adierea sărată a mării, cel dintâi cântec de havaiane.

Era la Sulina, în toamna lui 1924, şi eram îmbarcat pe „Grivița", bătrâna canonieră…

Crăciun 1916

(1936)

Era în 1916. Sunt, prin urmare, douăzeci de ani de atunci.

A fost un Crăciun întunecat, cu noroi mult pe uliţe şi cu o burniţă rece. Seara, întunericul cădea dintr-odată şi nici o lumină nu se mai aprindea la ferestre.

Atunci, satul a trăit unul din cele mai triste evenimente din viaţa lui. A fost primul Crăciun când oamenii n-au mai putut să-şi taie porcul, cum pomeniseră de când se ştiau. A fost un Crăciun ciudat, nelămurit, plin de tristeţi şi nelinişti; cum se întâmplă ori de câte ori o veche tradiţie e întreruptă de împrejurări noi şi brutale.

În viaţa acelui sat erau patru evenimente capitale: când se botezau copii, când erau cununaţi flăcăii cu fetele, când mureau oameni şi când, în ajunul Crăciunului, fiecare gospodar îşi tăia porcul. Acest eveniment era într-un anume fel cel mai de seamă.

În anul acela, oamenii nu şi-au mai tăiat porcul. A venit ziua atât de vestită a Ignatului şi a fost o linişte stranie, de sfârşit de lume. Pe vremuri, în acea zi, de pe coline se ridica fumul alburiu al focurilor la care urmau să fie pârliţi porcii. Din zori şi până spre prânz se auzeau ţipetele dobitoacelor înjunghiate. Era doar ajunul Crăciunului. Era Ignatul.

În 1916, pentru prima oară n-au mai fost nici ţipete, nici fum. O mare mirare plutea în aer.

*

Aşa a fost în 1916.

Pe la sfârşitul lui noiembrie, ploua încet şi fără sfârşit. Pe ulițele satului se întinsese un noroi subțire, amestecat cu multă apă. Era mai mult un fel de zeamă, care se scurgea de pe roțile căruțelor.

Era urât şi frig. Undeva peste gârlă fusese jefuită o moară. Mare lucru nu se găsise în ea. Câte un om cu cojocul vechi, întors pe dos, venea cu un sac de făină, într-o roabă, prin terciul drumului.

Cerul era negru, cum nu mai fusese niciodată de la începutul lumii. Timp de două săptămâni arseseră, părând mări de flăcări, rafinăriile de la marginea Ploieştiului. Până acolo erau trei kilometri. A fost un prăpăd pe care nimeni nu şi-l putuse închipui vreodată. Au ars atunci sute de mii de vagoane de benzină; tot ce se afla în rezervoarele de fier, enorme, ale rafinăriilor.

În curțile lungi, de le măsurau cu kilometrul, rezervoarele stăteau unul lângă altul, cum stau pe străzile oraşelor casele cu patru etaje. Când se suiau pe ele să le vopsească, oamenii păreau furnici.

Dacă dintr-unul din ele se umplea un tren întreg, benzina dinăuntru scădea doar cu câteva palme. Când a fost să le dea foc, să nu cadă în mâinile duşmanului, au venit inginerii specialişti care au făcut tot felul de socoteli. Erau pogoane întregi de rezervoare şi de instalații scumpe, țevi, cazane, manometre şi injectoare; cât vedeai cu ochii. Acum toate aveau să fie nimicite.

În ziua cea mare, sirenele, care altă dată şuierau numai câte un minut, când se intra şi se ieşea de la lucru, au început să urle dis-de-dimineață şi au ținut-o aşa până spre vremea prânzului. Cine a apucat timpurile acelea, nu le mai uită. Parcă suna sfârşitul lumii.

Ceasuri întregi, între pământ şi cer n-a mai fost decât acel urlet, geamătul apocaliptic al rafinăriilor care urmau să ardă.

Erau multe, de jur împrejurul oraşului, mândre, îndrăznețe, tentaculare. Avea nume ciudate, pe care oamenii le rosteau cu respect şi teamă: Vega, Româno-Americană, Astra, Standard, Concordia, Petrol-Block. Din curtea lor, coşurile se ridicau spre cer, semețe, ca țevile unor tunuri de cel mai mare calibru.

Acum, urmau să fie date pradă focului. Către prânz, sirenele s-au oprit. Pe poarta rafinăriilor ieşeau automobile cu militari cu galoane multe, care făceau semn mulțimii să se împrăştie. Pe urmă, sirenele au pornit din nou şi au şuierat până la ora două. Atunci, iar s-au oprit. Apoi au mai gemut scurt de trei ori şi au tăcut pentru totdeauna.

Îndată, flăcări uriaşe s-au ridicat spre cer. Dar nu ardea deocamdată decât benzina din şanțuri. Când, puțin mai târziu au început să bufnească rezervoarele, s-au cutremurat temeliile lumii. Câte doi şi trei kilometri zburau prin aer capacele rezervoarelor sfărâmate şi răsucite de explozie, încât păreau păsările ciudate ale preistoriei. Cădeau pe câmp, acoperind pământul cu ființa lor apocaliptică.

Prin ferestrele mici ale caselor, oamenii priveau prăpădul dinspre miazăzi. După o oră, s-a făcut atât de întuneric, încât au trebuit aprinse lămpile. Mai târziu, a început să cadă o ploaie neagră. Picăturile mânjeau obrazul ca o funingine şi mirosea a gaz.

Rafinăriile au ars vreme de două săptămâni. Totul era numai flăcări şi fum. Când s-a mai luminat puțin, s-a putut vedea că rezervoarele altă dată albe, netede şi

cilindrice, erau scorojite şi diforme ca nişte bostani uriaşi, plesniți de căldură.

*

Erau blonzi şi obosiți, murdari de noroi până în urechi şi până în luminile ochilor, nemții care treceau în convoaie nesfârşite, cucerindu-ne țara. Căscau spre flăcările uriaşe, care mistuiau la orizont rafinăriile, nişte ochi mirați, albaştri şi umflați de nesomn. De pe tocurile bocancilor, li se scurgea noroiul fleşcăit.

Zile şi nopți au ars rafinăriile. Zile şi nopți s-au scurs convoaiele de nemți. Oameni, oameni, oameni, în uniformă, câte o coloană lungă de patru kilometri. Ziua şi noaptea, nu se mai opreau.

De la căruțele de aprovizionare, frumos vopsite şi strânse în legături trainice de fier, încât se vedea bine că sunt ieşite din arsenale, cădea uneori câte un cal. Nemții se culcau în noroi alături de el şi încercau să-l ridice cu umărul, răcnind cu desperare.

Dar de cele mai multe ori calul nu se mai ridica. Îl trăgeau atunci la o parte, în şanț, unde se zbătea câteva ore şi înțepenea apoi pentru totdeauna cu capul dat pe spate, cu dinții rânjiți. Acolo rămânea până ce câinii rodeau toată carnea, lăsând din el o grămadă de oase, murdare de noroi.

Satul a fost martorul mut al tuturor acestor întâmplări. Nimeni n-a murit în vremea aceea. Parcă toată lumea voia să trăiască, să vadă ce-o să se mai întâmple.

Rafinăriile s-au stins una după alta. Coloanele de nemți s-au oprit. Peste sat a venit şi s-a făcut stăpân un

om cu haine militare. Singur a venit, singur s-a făcut stăpân şi nimeni nu l-a întrebat nimic. Avea puşcă şi revolver şi toată lumea i-a ştiut de frică. Era întunecat la faţă, încruntat, şi avea o pereche de mustăţi groase, răsucite în sus.

Era în uniformă străină, dar ştia să vorbească româneşte. A spus că el e poliţaiul militar al satului. Au mai venit apoi doisprezece soldaţi nemţi, puşi de Komandatură să păzească podul de cale ferată. Nici aceştia nu l-au întrebat nimic, i-au ştiut şi ei de frică.

Într-o zi, spre amurg, se strecurau pe drum doi oameni, pe jumătate îmbrăcaţi în haine militare. Erau doi soldaţi români rătăciţi de regimente sau poate dezertori. Se întorceau pe furiş, spre satul lor, către poalele munţilor. Erau numai zdrenţe. Dar printr-una din acele ciudăţenii ale războiului, erau încălţaţi cu cizme noi.

Poliţaiul satului i-a văzut şi i-a oprit. Apoi a început să-i mâne de la spate cu puşca. S-a întâlnit cu învăţătorul la care stătea în gazdă şi acesta l-a întrebat unde se duce.

— Mă duc să-i împuşc pe ăştia, a răspuns el. Cei doi soldaţi au început să plângă şi să ceară iertare. I-a dus până la marginea satului. Acolo a cerut de la o femeie o cazma şi i-a pus să-şi sape singuri groapa. Oamenii săpau şi plângeau.

Când groapa a fost gata, i-a pus să-şi scoată cizmele. Apoi i-a aşezat în genunchi, la marginea gropii, unul în spatele altuia. I-a împuşcat pe amândoi cu un singur glonţ. Pe urmă le-a luat cizmele şi a plecat cu ele spre casă.

Cei doi soldaţi au fost îngropaţi numai în cămaşă, fără sicriu. Erau oameni străini, nimeni n-a aflat niciodată cum îi cheamă, nici din ce sat erau.

*

După această întâmplare n-a mai fost în sat decât liniște, întuneric şi noroi. Rafinăriile se stinseseră de mult. Viața îşi urma cursul sub acoperişuri de şindrilă, în dosul ferestrelor mici, cât două palme. Polițaiul umbla după țuică, găini şi femei. Lumea se obişnuise cu el. Era cel mai puternic stăpân.

Acum, preocuparea de căpetenie a oamenilor erau porcii. Cum să-i îngraşe, cum să-i ferească să nu fie luați de patrulele care se abăteau din când în când prin sat. Nemții intrau în curți, dădeau târcoale pe la cocini, cercetau bine să nu le scape cumva porcul. Dar şi oamenii se învățaseră să-i ascundă.

Cu cât se apropia Crăciunul, cu atât creştea grija şi viclenia sătenilor. Prin funduri de curți, prin câte o groapă, pe unde nu gândeai, câte un porc tăcea chitic, de parcă lua şi el parte la conspirație.

Preparative mari erau făcute în vederea tăierii. Porcii urmau să fie înjunghiați în miez de noapte, un singur guițat să nu se audă. Fiecare familie aştepta îngrijorată noaptea deznodământului. Tot satul făcea parte din complot. În viața lui, zilele Crăciunului erau singurele zile de mâncare pe săturate. Copii, femei şi bărbați vegheau, cuprinşi de nelinişte.

Cu trei zile înainte de ajunul Crăciunului, s-a oprit în capul satului un convoi de căruțe şi în fruntea convoiului era polițaiul. A luat casele pe rând. De unde ştia? Acolo unde porcul era în şură se ducea de-a dreptul la şură; acolo unde era în pivniță, se ducea de-a dreptul la pivniță.

Oamenii priveau tăcuți, întunecați la față. Doar

femeile şi copiii ţipau laolaltă cu porcii târâţi spre căruţe. Poliţaiul îi lăsa să ţipe şi pe unii şi pe alţii. Spre seară, când toţi porcii au fost încărcaţi, convoiul a pornit petrecut de bocete, ca o înmormântare.

Când a venit noaptea, geamătul a încetat. Ici, acolo, s-a aprins câte o luminiţă şi satul s-a strâns în propria-i durere. A doua zi şi a treia zi a fost linişte, linişte deplină.

A urmat un Crăciun trist şi flămând.

În ţară erau armate duşmane.

Monitorul englez

(1938)

Pentru noi, monitorul englez, ori de câte ori îl vedeam, cu tunurile vopsite alb, cu puntea strălucind ca o oglindă, era prilej de stupefacție. Pe o Dunăre orientală, printre şlepuri şi caiace mizere, monitorul acela, plutind cu toată prestanța engleză, ne făcea impresia unui lord, mânând, în ținută de gală, un cârd de gâşte pe izlaz.

E drept că noi eram în acea vreme nişte băieți care nu prea luam lucrurile în serios, şi prin urmare nici dreptul imperiului britanic, oricât de solemn ar fi fluturat la pupa unui vas cu multe tunuri. Ce căuta acea fortăreață engleză pe la Zimnicea, pe la Turnu-Măgurele sau pe la Calafat, noi nu puteam înțelege şi tare ne nedumeream.

Vasul englezilor era din toate punctele de vedere, şi mai ales al curățeniei, o adevărată bijuterie, ceea ce pentru noi constituia un fapt consternant. Noi ştiam cu câtă trudă, barbară, neomenească, se poate menține un vas într-o stare de aproximativă curățenie; noi ştiam ce înseamnă să strălucească toate alămurile, de la capacul busolei, cât un dovleac, până la acelea, cât un inel de cucoană, care țineau covorul de pe scara ce ducea în careul ofițerilor; noi ştiam ce înseamnă să arate puntea, în toată lungimea ei, ca apa unei singure oglinzi, fără urma vreunui călcâi năduşit; noi ştiam ce înseamnă să-ți păstrezi hainele albe, imaculate, nemânjite de funinginea care se cerne din coşul bastimentelor, ca un praf fin şi afurisit, pe toate lucrurile; noi ştiam foarte bine toate acestea şi cu toată truda noastră, care ni se părea infernală, nu le izbuteam decât în mică măsură, pe când

pe vasul blestemaților englezi păreau fireşti, cum ai fi tras din țigară.

Căpitanul nostru, uluit de câte acte de insubordonare şi mici rebeliuni e în stare o bandă de băieți de cincisprezece ani, roşi de alte preocupări decât de aplicarea strictă a regulamentului de bord, când încerca să ne atragă atenția asupra bastimentului englez, dându-ni-l de exemplu, primea răspunsuri pe care trebuia să le accepte ca pe o dezarmantă fatalitate.

— Englezii sunt la a suta generație de marinari.

— Tata nici nu ştia să înoate.

— Din neamul nostru, eu sunt primul care a văzut un vapor.

— La noi în sat nici nu se ştie că există vapoare.

Stupefiat de atâta „bolşevism", comandantul pleca în oraş şi ne lăsa de capul nostru. Iar Capeț, bucătarul, un ins scurt şi gras, pe care îl cuprindeau adeseori accese de furie, izbucnea: „Cum să nu fie lună? Cred şi eu că le convine! Ştiți cât are fiecare marinar pe zi? O liră sterlină! Asta face o mie de lei! O mie de lei pe zi, fiecare țopârlan de englez!"

Noi nu credeam, cum afirma Capeț, că englezii, camarazii noştri de navigație de pe vasul maiestății-sale, britanice, ar putea fi nişte țopârlani. Dar cei o mie de lei pe zi ne impresionau în mod deosebit. Măi, fir-ar al dracului! Noi nu aveam de cheltuială mai mult de un pol pe săptămână.

*

Toate acestea se petreceau la puțin timp după primul război mondial, prin anii 22, 23, 24, 25…

Monitorul englez era un vas alb, ca o lebădă, pus la punct, fără nici cea mai mică neglijență pe bord, de parcă ar fi aşteptat în orice clipă inspecția unui amiral. Echipajul lua masa la ore fixe, la locul reglementar, în timp reglementar, în ținută reglementară. Zile de-a rândul, săptămâni de-a rândul, în câte o vară călduroasă, pe când totul era toropeală şi somnolență. Noi, când începeam să ne topim de căldură săream peste bord, în Dunăre, complet îmbrăcați şi, revenind pe vas cu un şuvoi de apă în urmă, stăteam uzi ca nişte paparude până ce, făcându-ni-se iarăşi cald, săream din nou în apă. Englezii făceau baie o dată pe zi, la ora indicată de amiralitatea din Londra pentru toată flota britanică.

Regulamente şi programe aveam şi noi destule şi dacă ne-am fi ținut de ele am fi fost fără îndoială ca englezii, fiindcă erau copiate după ale lor. Dar ți-ai găsit! La ora când urma să se execute cine ştie ce exercițiu, săream în bărci şi treceam Dunărea după cireşi sau după pepeni. Pe vasul englez, tot echipajul executa programul secundă cu secundă, cu o precizie de cronometru.

Erau în vremea aceea pe Dunăre, şi cred că mai sunt şi azi, mici vase greceşti, de catargele cărora atârnau, puse la uscat, izmenele căpitanului. Erau caiace vechi, care navigau duse de firul apei, ca nişte cotețe enorme. Erau şlepuri pe care căpitanul locuia cu toată familia, cu nevasta şi cu copiii, şi mai creştea pe bord, de parcă ar fi fost la fermă, câte o duzină de găini. Adeseori eram treziți din somn de cântecul vreunui blestemat de cocoş – sau de guițături de porc. Nevasta căpitanului spăla rufe într-o copaie de lemn sau gătea mâncare pe o sobă aşezată la pupa, sub tenda cârpăcită, încât vasul părea mai mult o şatră de țigani. Dar aceasta era Dunărea;

oamenii ei; greci, bulgari, ruşi, români, sârbi şi turci; vapoarele ei; mizeria ei.

Prin această pestriță lume plutitoare, monitorul englez trecea imperturbabil. Imperturbabil când trebuia să răspundă la salutul a tot felul de remorchere răpciugoase. Imperturbabil când arunca ancora în porturi ce se chemau Oltenița, Silistra, Zimnicea sau Turnu-Măgurele. Imperturbabil când acosta lângă şlepuri, pe bordul cărora copii murdari plângeau să li se dea şi lor din dovleacul fiert cu care erau hrăniți porcii.

*

Acest contrast, ivit din enigmatica prezența monitorului englez pe apele încă turcite ale Dunării româneşti, ni se părea cel mai izbitor. Nu pricepeam de loc cum englezii pot trimite frumusețe de bastiment fără nici un rost, printre şlepuri vechi şi remorchere infame.

— Ce-o fi căutând lordul ăsta în putina cu bragă a Dunării? nu mai sfârşeam noi să ne minunăm, ori de câte ori îl zăream pe la Hârşova sau Calafat. Bulgarii, sârbii şi grecii mai aveau un rost să se omoare pe aici, dar englezii?

— Apără interesele imperiului britanic, ne spunea căpitanul.

— Pe dracu! De ce nu trage atunci în Ianulea Stamatopol?

Kir Ianulea Stamatopol era un pehlivan din Tulcea, care îi lucra cu mult talent şi pe englezi, şi pe egipteni, şi mai ales pe olandezi. Era un pirat de apă dulce, faimos tocmai până la Atena. Cum mirosea că a pornit de la Sulina spre Galați vreun cargobot al unei mari societăți

străine, Stamatopol scotea din pământ câte o antichitate, vreo putreziciune de şlep în care trebuia să țină un om să pompeze apa, pentru a nu se duce la fund. Îl agăța de câte o rablă de remorcher şi pornea cu el la vale. Uneori pornea cu câte trei-patru şlepuri, cu un întreg convoi cum s-ar spune.

Cargobotul urca spre Tulcea, ignorând existența şi intențiile lui Ianulea. Când să iasă din canal în Dunăre, peste cine dădea? Peste un nenorocit de remorcher, care efectua tocmi acolo vreuna din cele mai dificile manevre din câte îi este dat unui marinar să facă. Până să-l compătimească englezul, cargobotul intra cu prora în putregaiuri şi le dădea la fund. Rămas doar cu remorcherul, căpitanul grec se dovedea foarte belicos: „N-ai văzut că făţeam manevră difițilă? N-ai văzut? Nu ştii că aiți se dă semnal cu sirenă? Munca me, averea me! La zudecată merzem! La tribunalul de la Haga!"

Dar lucrurile le aranjau la Galați. Plătiți în valută forte, pe căpitanii străini nu-i costa toată afacerea decât leafa pe câteva zile, şi tot le rămânea pentru oglinzile sparte prin varieteuri sau uneori chiar pentru capetele omeneşti, ai căror stăpâni erau mari amatori de despăgubiri în lire sterline, treburi montate de multe ori de-a fir a păr, ca şi faimoasele naufragii ale faimosului Ianulea.

*

Tunurile monitorului englez nu deschideau însă focul împotriva cafenelei în care Ianulea îşi făcea veacul. Mereu vedeam albul bastiment aruncând ancora placid la Giurgiu, la Zimnicea sau la Turnu-Severin.

Într-o zi, ne-a apucat o adevărată durere de cap. Făceam fel de fel de calcule despre cât costă întreținerea acestui vas – o liră sterlină de fiecare om pe zi! – şi la ce poate folosi asta.

— Măi, nu vă mai bateți capul degeaba, a spus unul dintre noi. Asta e vax. Auziți? Vax! Un monitor e pentru flota engleză cam cât un fir de nisip pentru țărmul mării.

— Oriunde e o baltă cu puțină apă, spuse un altul, trebuie să fie şi un vas britanic de război. Apucați-vă şi faceți la voi acasă un lac mai mare şi o să vă pomeniți a doua zi cu un monitor englez. Asta e!

— Pământul e pământ, interveni un al treilea, şi e al fiecărei țări. Apele sunt internaționale. Şi din tot pământul două treimi sunt apă. Şi pe toate apele, oceane, mări sau fluvii, plutesc vapoare englezeşti cu tunurile bine lustruite.

— Vă dați seama? Dacă au ei un monitor până şi la Calafat! Ce trebuie să fie atunci pe marile drumuri maritime! Nu un monitor, nu crucişătoare sau cuirasate, ci escadre, flote întregi de crucişătoare şi cuirasate.

Am luat din cabina de comandă o planisferă veche şi prăfuită. Părea o bijuterie încrustată cu enorme smaragde. Lacuri, fluvii, mări şi oceane. Ape, ape, ape. Toate internaționale. Toate brăzdate de vapoare engleze de război.

Am pus degetul pe hartă: Gibraltar. Aici este o escadră engleză. Malta: aici mai cu seamă este o escadră engleză. Pireu: vapoare englezeşti. Canalul de Suez: escadră britanică. Marea Roşie: vapoare englezeşti. Bab-el-Mandeb: vapoare englezeşti. Oceanul Indian: escadre britanice. Şi mai departe, la Singapore, la Şanhai şi la Sidney, câte vase englezeşti de război? În adevăr,

monitorul de pe Dunăre era un simplu fir de nisip pe lângă atâtea escadre de torpiloare, contratorpiloare şi cuirasate, fiecare din ele cu sute de oameni echipaj.

— Şi fiecare om, o liră sterlină pe zi!

Simțeam că amețim, încât am sărit în Dunăre, să ne mai venim în fire.

Trebuie să recunosc însă că în mintea noastră de derbedei nautici, imperialismul Marii Britanii trezea nedumeriri dintre cele mai juste.

(1938)

Într-o noapte cu barca

(1938)

În anul acela, Dunărea a început să se dezgheţe în ultima zi a lui februarie. De câteva zile bătea de peste bălţi un vânt primăvăratec şi oamenii, presimţind că se apropie timpul, încetaseră să mai treacă peste fluviu cu căruţa. Doar rareori se găsea câte un nebun care o pornea în goana cailor, chiuind. Am spus nebun, pentru că aşa părea de departe, cu părul vâlvoi, şi dând bice cailor, speriat să nu crape gheaţa şi să-l înghită Dunărea cu căruţă cu tot, dar când ajungea la mal, vedeai că e un ţăran necăjit, care-şi primejduise viaţa pentru a nu-l prinde dezgheţul în baltă. Cât timp se scurgeau sloiurile, Dunărea nu mai putea fi trecută în nici un fel.

În anul acela, în ziua de 28 februarie, pe la prânz, enorma punte de gheaţă care lega malurile fluviului a început să trosnească. Apoi s-a auzit o formidabilă detunătură, ca şi cum ar fi făcut explozie un depozit de muniţii. Supusă unei presiuni tot mai mari de apele care se umflau pe dedesubt, gheaţa a cedat cu un vaier de eră geologică. Toată faţa Dunării a plesnit în ţăndări care s-au ridicat spre cer şi s-au prăbuşit iarăşi, făcând să ţâşnească fantastice împroşcături de apă. Muşcându-se unele pe altele, ca un milion de foci înnebunite, sloiurile au pornit la vale.

După o săptămână au început să se răărească, apoi nu s-au mai văzut de loc, şi pe întinsul fluviu au apărut cele dintâi bărci şi remorchere. Ca în toate primăverile, barcagiii au avut mult de lucru: cadavre de bărbaţi şi de femei veneau de la deal, aduse de apele tulburi ale

Dunării, mai păstrând uneori o cămaşă, alteori nimic. Le prindeau cu cangea şi le trăgeau la mal. Oameni înecați şi goi.

Aproape de Paşti, vremea s-a încălzit şi sălciile au început să înverzească. De pe deal, de la Țiglina, vedeam cum bălțile ce se întindeau în zare, până la poalele munților Măcinului, încep să-şi schimbe culoarea. Creştea o nouă recoltă de stuf.

Pe malul celălalt al Dunării era un sat de pescari Azaclău. N-avea nici un merit decât că din port, de la Galați, dădeai cu ochii de el. Pentru cei din Galați, marinari, barcagii şi chiar pentru hamali, satul acela era un prilej de zeflemea. Gălățenii ziceau despre cei din Azaclău că-s țoape necultivate. Aşa ieşise atunci, după război, în lumea celor şmecheri, o vorbă: țoapă necultivată.

De fapt, acolo erau mai mult pescari lipoveni, de care nici o glumă nu se putea prinde, ei trăind o altă viață decât zurbagiii din Galați. Primăvara, când se apropia Paştele, Azaclăul era numai dangăt de clopote. În săptămâna mare era atâta forfotă pe uliți şi se făceau atâtea slujbe, că te puteai crede la Ierusalim. Noi priveam totul cu bucurie, ca pe un semn al primăverii.

Eram în acea vreme nişte băieți de paisprezece-cincisprezece ani, şi toată ziua şedeam pe râpele Țiglinei, încălzindu-ne la soare ca nişte şopârle. Eram fericiți că ne putea întinde pe iarbă, cât puteam de mult, până ce ne pârâiau oasele. Primăvara ni se urca uneori la cap, ca o sevă prea tare şi ne amețea.

*

Aşa a fost, se vede, şi în acea zi când, fără să chibzuim prea mult, am luat o barcă şi ne-am lăsat duşi pe apele Dunării până la Galaţi. Eram trei băieţi destul de firavi şi pesemne că şi destul de leneşi pentru a o duce înapoi, patru-cinci kilometri împotriva curentului. După ce ne-am plimbat prin oraş, privind marinarii negri şi fotografiindu-ne într-o barcă dintr-un bâlci, ne-am pomenit pe înserate în port, întrebându-ne: Ce ne facem? Sub privirile noastre, Dunărea trecea la vale ca un tren accelerat.

Ne-am făcut totuşi curaj, am sărit în barcă şi-am început să ne opintim. Dar nu înaintam mai mult de câţiva metri pe minut şi foarte curând ne-am simţit istoviţi şi demoralizaţi. Situaţia ni s-a părut catastrofală.

Între timp, se lăsase noaptea. Cerul era acoperit cu nori negri şi grei. Îi simţeam, ca de plumb, pe capetele noastre. Atunci, ne-a dat prin minte să trecem pe malul celălalt, unde curentul era mai omenos. De bine de rău, ne-am spus, o să putem lupta împotriva lui, o să urcăm mai sus de Ţiglina şi apoi o să traversăm din nou. Am luat-o de-a curmezişul Dunării, hotărâţi. Dar când ne-am aruncat privirile spre port, ne-am speriat cât de repede alunecau luminile lui în urmă. Mamă, mamă, a făcut unul dintre noi. Cu toate că luptam din răsputeri, curentul ne târa la vale, cu viteza lui de tren accelerat.

În cele din urmă am reuşit să trecem şi am ajuns pe malul celălalt, undeva, într-o beznă de iad. În schimb, curentul abia se mai simţea. Ne-am dat seama că malul era inundat şi că ne aflam în afară de albia Dunării. Atunci, doi au trecut la rame, iar unul la cârmă, şi ne-am pus pe treabă, să ajungem o dată.

Ploaia nu părea că o să înceapă, dar se făcuse atât de

întuneric, încât, în barcă, nu ne vedeam unul pe altul. Țineam direcția după curent, ştiind că trebuie să mergem împotriva lui. Nici unul nu rostea o vorbă şi uneori ne trecea un fior, de parcă am fi ajuns pe tărâmul celălalt. Nici nu se poate spune cât de înfricoşătoare e apa în întuneric. O simțeam curgând în jurul nostru, haotică şi imensă, amenințând temeliile lumii. O nimerisem rău de tot.

Într-un rând, ne-am izbit de ceva. Rama s-a încurcat, am desfăcut-o anevoie, am pornit, şi iar ne-am ciocnit de ceva. Timp de câteva minute am tot mers în zigzag, poticnindu-ne când într-o parte când în alta. Pipăind unul din acele ciudate obstacole, am văzut că sunt cruci şi ne-am dat seama că ne aflăm într-un cimitir. Pluteam cu barca printre morminte.

Dând peste o cruce mai mare, de piatră, ne-am agățat cu mâinile de ea, stând multă vreme locului. Nu era decât apă şi întuneric, şi cruci de morminte. Una ca asta nu mai pățisem niciodată. Sculați, fraților, din morminte, că am venit… a început unul dintre noi cu voce teatrală. Dar n-a mai apucat să sfârşească.

Înviau morții? Aşa am putut crede, în prima clipă, cel puțin. Am auzit un zvon de glasuri şi ne-am pomenit înconjurați de vreo sută de bărci, ieşite ca din pământ. În fiecare, ardeau câte două-trei lumânări, la a căror pâlpâire zăream chipuri bărboase şi solemne.

Cred că începusem să clănțănim bine din dinți, când, în sfârşit, ne-am dat seama că era noaptea învierii şi că pescarii din Azaclău veneau de la biserică, după datină, în cimitir.

Satul era inundat, cimitirul inundat, biserica, după cum am văzut mai târziu, plină cu apă, şi totul, drumul la

denii, întoarcerea şi vizita la morți se făcea cu barca. Traşi mai la o parte, ținându-ne cu mâinile, de crăcile unei sălcii, am stat şi am privit înmărmuriți.

Cele o sută de bărci alunecau într-o parte şi alta printre cruci, se opreau la morminte şi femeile, ridicând glasul, vorbeau cu cei duşi, strigându-i pe nume. Bărbații le îngânau, cu voci profunde, ca un bâzâit de bărzăuni. Deasupra, norii pluteau tot atât de negri şi grei, dar noi eram mai ales copleşiți de ce ne fusese dat să auzim şi să vedem în acea noapte. Eram cuprinşi de un simțământ nou, şi mai profund decât până atunci, al lumii acesteia în care ne pomenisem.

*

De la un timp, bărcile au început să se tragă spre sat, iar după plecarea lor, iarăşi am stat şi am privit. Pe fiecare cruce pescarii lăsaseră, în vârf şi pe brațe, lumânări aprinse. Cimitirul în care orbecăisem plutea pe întinderea apelor, scos din întuneric de sute de lumini. În smoala enormă a nopții, pâlpâirea lor era neînchipuit de firavă şi totuşi părea că exprimă o mare forță. Priveam totul tăcuți, pe gânduri.

Ne-am desprins de sub ramurile sălciei şi am pornit din nou în susul Dunării. Curând, am trecut cu barca pe ulițele Azaclăului inundat. La unele case apa venea până la prispă, la altele până la marginea ferestrei. Pescarii nu le părăsiseră, ci se mutaseră în pod. Acolo prăznuiau ei, pe maldăre de stuf, sub acoperişul de stuf, învierea lui Isus Cristos. Pretutindeni ardeau lumini şi se auzeau glasuri. Trăgeam la rame încet, să nu tulburăm liniştea satului.

Ostatecii

(1939)

Pentru că aveau ținte la bocanci, mersul santinelelor pe puntea metalică a şlepului cu ostateci era anevoios şi grotesc, ca de broască țestoasă. Noi eram ancorați cu zece metri mai la vale şi de acolo vedeam toată truda lor. Atât cât stăteau locului, nu li se băga de seamă infirmitatea. Dar cum încercau să meargă, picioarele li se împrăştiau cu un scrâşnet metalic într-o parte şi în alta, şi se munceau grozav să le adune la loc. Soldați din infanterie, aduşi cine ştie de unde, în ținută de campanie, cu bocanci noi, cu talpa plină de ținte, fuseseră urcați pe şlepul din mijlocul Dunării şi puşi să păzească ostatecii. Cred că şi acum îşi mai aduc aminte acele zile amare. În vreme ce talpa goală a lipovenilor se lipea de punte şi ei înaintau cu mers sigur şi parcă mândri, soldații puşi să-i păzească, din clipa în care făceau un pas, erau pierduți. Numai după multă trudă izbuteau să-şi adune picioarele şi să ia poziția reglementară a santinelei, cu arma la umăr. Dacă prizonierii ar fi avut cine ştie ce gânduri… Însă ei stăteau liniştiți şi aşteptau să treacă răscoala, să le dea drumul acasă, la neveste. Casele erau ascunse după sălcii, nu se vedeau, dar nevestele erau acolo, strânse buluc pe mal, fără să-i piardă din ochi, gata să urle dacă li s-ar fi părut că se pune la cale ceva rău.

În seara când au fost aduşi pe şlepurile din mijlocul Dunării – şi spun drept că ne temusem atunci să nu fie duşi pe vreun canal şi împuşcați – nevestele lor, tot lipovence voinice, cu basmale roşii pe cap, au început să țipe ca de ceasul morții. Soldații nu le-au putut face nimic

şi când vasul pe care erau îmbarcați ostatecii a început să-şi duduie maşinile şi să se îndepărteze de mal, lipovencele au intrat în apă după el, ridicându-şi treptat fustele până la pântec, smulgându-şi părul şi strigându-şi bărbații, pe jumătate nebune. Dar, văzând că n-au fost duşi decât până în mijlocul Dunării, s-au întors la mal, s-au aşezat pe jos şi au început să facă de veghe. Acolo şedeau de trei zile.

Lipovenii nu erau amestecați în răscoală, dar santinelele aveau ordin în oricine ar fi încercat să sară în apă. Aşa că într-o după amiază, pe la patru, le auzirăm strigând: „Stai! Stai!" şi țăcănind încărcătorul armei. Eram pe puntea de la prova şi ridicarăm capul să vedem ce se întâmplă. Santinelele alergau pe şlep cu mersul lor grotesc şi scârțâit, strigând mereu la cineva din apă. Zărirăm atunci plutind la vale, în lungul şlepului, un om masiv, aproape uriaş, cu mâinile ridicate în sus, ca şi cum ar fi făcut semn că se predă; dar de oprit nu se oprea în nici un fel. Santinelele înnebunite fugeau spre pupa, unde doi soldați săriră într-o barcă şi îi aținură calea. El venea drept spre ei, fără să se ferească, şi îl putură apuca. Atunci văzurăm că era un om înecat. L-au tras cu barca la mal şi l-au lăsat acolo, în noroi.

*

După câte s-au aflat mai târziu, omul acela venise adus de apă tocmai de la Chilia. Acolo, de asemenea fuseseră strânşi pe şlepuri ostateci. Unul dintre sărise într-o seară în apă, încercând să fugă. Poate avusese vreo pricină, poate că nu luase treaba în serios – pe acolo nici nu se auzise de răscoală – şi voise să se ducă acasă.

Santinelele au tras şi l-au nimerit. Peste trei zile, apele l-au scos tocmai lângă şlepul dinspre mare. Deşi umflat şi înegrit, i se cunoştea pe trup şi în cap urma gloanțelor. Se vede că se mai încurcase şi în lanțul vreunei ancore sau în vreo rădăcină, fiindcă aşa cum sta cu fața în jos, numai cu cămaşa pe el, fără izmene, avea în halca şezutului o rană adâncă. Uneori, din ea se prelingea o şuviță de puroi sângeriu. Omul acela a rămas acolo câteva zile, ca o gheată veche aruncată, , fără ca nimeni să întrebe ce-i cu el. Atunci, în toiul răscoalei, s-au petrecut o mulțime de astfel de fapte – care în alte împrejurări ar fi părut ciudate – fără ca lumea să gândească prea mult asupra lor. Erau, şi atât. Astfel, omul împănat cu gloanțe, care venise pe apă de la Chilia, după ce alarmase santinelele de pe şlep, rămase multă vreme acolo, pe jumătate în noroi, pe jumătate în apă. Când veneau cu viteză canonierele de pe mare, valurile pe care le lăsau în urmă îl săltau în sus şi în jos, ca pe o barcă, amenințând să-l desprindă de pe mal. Câte cinci minute se tot hâțâna într-o parte şi alta, tras de ape şi apoi iar împins cu capul în noroi.

Cum eram ancorați chiar în locul acela, numai la câțiva metri de mal, dădeam fără să vrem cu ochii de el şi astfel, în zilele care urmară, mortul făcu parte din viața noastră. Noaptea, pe când făceam de cart, îl bănuiam în umbra malului, ca pe un tovarăş tăcut şi misterios. Deasupra noastră se boltea un cer fantastic, pe care se încrucişau proiectoarele canonierelor cu ale monitoarelor de pe canalul Oceacoff, aflate acolo să-i întâmpine cu tunurile pe cei goniți de armată care se revărsau spre deltă dinspre Tatar-Bunar. Dimineața, când ieşeam pe punte, primul lucru pe care îl zăream era cadavrul. Se afla tot timpul acolo, în apropierea noastră, ca un

amănunt în vastul decor al răscoalei, cu care cătam să ne obişnuim.

*

Singurul moment greu de trecut era acela al mesei de prânz. Atunci, fiecare dintre noi ducea un război surd cu omul înecat, silindu-se să nu-l mai vadă şi să-i uite înfăţişarea. El se afla exact în dreptul bucătăriei şi al spaţiului de pe covertă, acoperit cu o tendă, unde mâncam de obicei. Să te întorci cu spatele şi să te faci că nu-l vezi, era mai rău. Fiindcă, pe când priveai în lungul apelor, un gând te prindea, cu perfidie, aducându-ţi aminte pentru ce te-ai întors. Totul era, dacă puteai, să mănânci cu faţa chiar spre cadavru, privindu-l ca şi în restul zilei şi ieşind asupra scârbei biruitor. E ceea ce încercau cei mai mulţi dintre noi. Şedeam astfel cu mortul la masă, cum făceam de cart în tovărăşia lui. Dar tocmai în timp ce mâncam, trecea câte un vas şi înecatul clătinându-se, oribila rană din şezut începea să sângereze. Atunci, câte unul din noi se ridica brusc şi, trecând repede în celălalt bord al vasului, se apleca peste copastie, ca şi cum ar fi avut rău de mare. În aceeaşi clipă, Vidraşcu se înfiinţa, luând în stăpânire castronul lăsat pe masă.

Ca-ntotdeauna toamna, supţi de atâta cutreierat pe ape, eram bântuiţi de o foame atroce şi am fi fost în stare să mâncăm câte cinci porţii reglementare. Scârba care cuprindea pe unii dintre noi, era un prilej binevenit pentru cei cu nervii mai tari. Se găsiseră chiar câţiva care exploatau cu cinism situaţia creată. Dacă, la începutul mesei, băieţii se năpusteau asupra castroanelor şi,

hămesiți, amenințau să le golească, Vidraşcu începea cu o voce plină de inocență:

— Măi, şi când te gândeşti cum îi curge sânge din cur…

Ceilalți, forțându-se să nu-l audă, încercau să înghită la repezeală porția de macaroane. Dar Vidraşcu nu se lăsa până ce nu-i vedea că se ridică galbeni, de la masă. Cu ani în urmă, când se înființase şcoala şi comandantul ne întrebase pe fiecare din ce loc suntem, toți am privit cu uimire spre acel băiat mărunt şi oacheş care răspunsese: „Din Mărăşeşti". Pe atunci, în 1921, numele acesta era încă plin de bubuitul tunului şi evoca, mai mult decât oricare altul, un moment culminant al războiului. Vidraşcu îşi petrecuse copilăria în Mărăşeşti şi era plin ca un sac cu tot felul de poveşti despre cadavre şi explozii de obuze:

— Într-o zi, începea el, ne aşezasem tocmai la masă, în pivniță. Deodată, ceva începu să se rostogolească pe trepte şi un cap omenesc plin de sânge căzu între farfurii, în mijlocul nostru…

Acesta era omul care în acea toamnă, în deltă, voia să tragă folos de pe urma copilăriei lui macabre.

— Măi, şi când te gândeşti cum îi curge sânge… relua el fraza fatală.

— Vidraşcu, te raportăm domnului comandant! țipau înnebuniți cei care simțeau că-s pe punctul să-i devină victime.

— Ce spun mai mult decât: „Măi, şi când te gândeşti…" se apăra el, şi se rezuma în adevăr la atât.

Dar cu timpul, chiar şi numai acest „Măi, şi când te gândeşti…" era în stare să-i facă pe cei mai slabi de înger să lase mâncarea şi să fugă, îngălbeniți. Calm, Vidraşcu

culegea din castroane rodul nepăsării lui față de cadavre. Pe mal, înecatul se hâțâna încet, cu capul în noroi.

Altminteri, era o toamnă frumoasă, cu cerul senin, iar delta era plină de gutui galbene şi grele.

(1939)

III. FIŞE DE ÎNCHISOARE

Tata Moşu

(1934)

Era o dimineață rece de februarie. Primul gardian trecuse cu „numărul" pe la toate „privințele". De la etaj, se auzise acel puternic „trăiți", rostit de batalioanele de hoți în clipa în care „domnul prim" a ajuns la flancul drept, se oprise într-o atitudine de general şi rostise: „Bună dimineața". Dădea el întâi bună dimineața, pentru că, de fapt, aceasta era o poruncă. În clipa următoare, din burțile flămânde, din plămânii cavernoşi, răspunsul hoților trebuia să se audă ca dintr-o singură beregată, făcând să zornăie geamurile Văcăreştilor. Acest omagiu sonor primul gardian şi-l lua în fiecare dimineață, ca pe cea mai dulce cafea cu lapte.

În acea dimineață de februarie, curtea închisorii era plină de hoți. Unii comentau în grupuri ultimele evenimente, alții îşi făceau ghetele la lustragii improvizați, iar alții mergeau grăbiți, aproape alergând, de parcă s-ar fi dus la cine ştie ce treburi urgente, până ce, după douăzeci de paşi, dădeau cu nasul de zid. Atunci porneau înapoi, cu şi mai multă grabă. Pe lângă pereți se vedeau câteva siluete necunoscute: cei veniți peste noapte. Asta se chema că „i-a turnat". Unii mai fuseseră, aveau cunoştințe vechi. „Ce faci mă, frati-miu, iar te-au turnat?" „Iar, fir-ar al dracului!" „Cu fapt, sau numai cu bănuială?" „Ba cu fapt, frati-miu, e groasă!"

Într-un grup, un deținut cu trăsături energice şi nu lipsite de frumusețe, povestea cum a evadat dintr-o închisoare din Ardeal şi, fiind prins, l-au ținut patru luni la secret.

— Mă, frati-miu, mama ei de închisoare, credeam că înnebunesc. Patru luni n-am avut pe ce să dorm. N-aveau ai dracului în celulă, măcar un colț de rogojină. Goală, goală, iar pe jos ciment.

— De ce nu te întindeai pe ciment? îl întrebă unul.

— Mă, frati-miu, hoți ca ăia, mama lor, n-am văzut în viața mea. În fiecare dimineață venea gardianul cu o găleată de apă şi o vărsa pe ciment. Cum să te aşezi pe jos? Şi seara venea iar cu o găleată. Ai dracului! Voiau să fac dublă pneumonie şi să mă curăț. Dar nici eu nu m-am lăsat. Am stat, mă frati-miu, numai în picioare, patru luni, şi ziua şi noaptea. Îmi trecuse os prin os. Noroc că mi-a dat prin gând şi am rupt două fâşii din cămaşă. Le-am răsucit şi am făcut nişte lațuri. Noaptea le agățam de gratiile ferestrei şi mă atârnam cu mâinile în ele. Aşa ațipeam nițel. Spânzurat ca un liliac. Patru luni, mă frati-miu!

Un fior de groază trecu prin ascultători şi grupul se împrăştie în tăcere. Dar, în curând, atenția generală fu atrasă de un spectacol deosebit. Vreo douăzeci de hoți alergau înşirați unul după altul, cu alură sportivă, ocolind zidurile sau strecurându-se printre grupurile mai compacte. Deodată, între ei zbughi un personaj în haine vărgate, alergând cu o sprinteneală de veveriță şi punând în desfăşurarea monomului o notă de parodie. Dar, fapt, uluitor, picioarele lui erau prinse în fiare; lanțurile zornăiau şi se izbeau de pământ, ținându-i gleznele încătuşate. Şi totuşi, noul venit era cel mai agil dintre toți hoții care alergau în dimineața aceea în curtea închisorii.

Omul cu lanțurile la picioare era Tata Moşu, spărgător cu o mare faimă în lumea hoților bucureşteni. Când e vorba de el, orice e cu putință: sărituri de la opt

metri înălțime, sau escaladări ale celor mai înalte ziduri. Într-un anume fel, Tata Moşu e un fenomen.

Natura, îmi spune el după ce ne împrietenirăm oarecum, m-a înzestrat cu un creier puternic, cu o bătrână rațiune. (E felul de a vorbi a lui Tata Moşu.) Natura m-a făcut să am plămâni de fier şi nişte picioare, un caz unic în Europa. Am sărit de la etajul doi, în clipa în care am atins pământul am făcut o foarfece şi gata, m-am sculat râzând. Dacă oamenii ar avea picioare puternice! Dar ei au numai nişte oase cu carne… filozofează Tata Moşu.

Tata Moşu are cultul agilității fizice. E un poet şi un gânditor, întristat de faptul că oamenii se folosesc de scări spre a ajunge la o fereastră mai înaltă, că aşteaptă tramvaiele prin stații, în loc să sară în ele din mers, la nevoie pe fereastră. Ascultându-l, îmi imaginez o speță de oameni capabilă să facă salturi mari prin aer.

O dată, îmi povesteşte el, douăzeci de jandarmi îl urmăreau la marginea Bucureştiului. Douăzeci de jandarmi, cu baioneta la armă, conduşi de un comisar. El era ascuns într-o groapă. Când i-a văzut că sunt aproape, când n-a mai avut încotro, a țâşnit deodată afară şi a rupt-o la fugă, dar înspre jandarmi, înspre urmăritorii care, zărindu-l că vine spre ei, au fost atât de uluiți, încât s-au trântit cu toții la pământ. Tata Moşu a avut timp să treacă printre ei şi să dispară în partea cealaltă, într-o pădure.

Şi azi mai râd când mi-aduc aminte, spune el. Douăzeci de jandarmi, cu baioneta la armă, conduşi de un comisar…

*

Cum de s-a făcut Tata Moşu spărgător? Lucrurile au început demult, din copilărie.

Într-o zi, toată mahalaua s-a strâns ca la urs. Tata Moşu fusese descoperit sub streaşina unei case cu două etaje. Stătea acolo, sub acoperiş, ca un pui de maimuță. Văzându-l, femeile au început să țipe. Dar până să se aducă scări, a coborât el singur, ținând burlanul strâns între pulpe.

Din ziua aceea, Tata Moşu n-a mai umblat cu ochii decât pe sus. Casa cu două etaje îl atrăgea mai ales. Un arbore creştea în spatele ei, până la acoperiş. Tata Moşu sta pe pământ şi îşi frângea gâtul, tot privind şi chibzuind. Şi, într-o bună zi, s-a urcat. S-a cățărat până în vârful copacului, a pornit-o pe o cracă subțire, şi-a făcut vânt şi a sărit pe tabla acoperişului.

S-ar fi putut ca Tata Moşu să devină un acrobat vestit ca Harry Piel. Dar, copil al mahalalelor bucureştene, a avut altă soartă. Şi-a folosit agilitatea fizică să se strecoare pe ferestre şi să fure. N-a avut nevoie nici de revolver, nici de cuțit. Fiecare lovitură a lui era un exercițiu la trapez, amețitor. Lumea hoților îl admira uluită.

Tata Moşu a devenit celebru în toată țara cu prilejul crimei din strada Pictor Romano. Acuzat că a ucis o bătrână milionară, cu şase focuri de revolver, el a recunoscut că voise s-o jefuiască, dar că atunci când sărise înăuntru pe fereastră, o găsise gata moartă. Coborând pe scări, dăduse în curte peste fiul victimei – cartofor plin de datorii, unic moştenitor al bătrânei – care-şi spăla la cişmea pantofii plini de sânge.

Când la locul crimei e descoperit un borfaş şi fiul victimei, cine ar putea fi asasinul dacă nu borfaşul? Dar Tata Moşu a scos un răcnet năprasnic. „Eu? Eu să trag

şase gloanţe într-o bătrână? Era destul să suflu aşa, ca într-o lumânare, şi-i îngheţa sângele în vine. Am dat eu peste oameni în toată firea, cu revolver la căpătâi, şi când m-a uitat o dată la ei pe sub sprâncene, acolo au încremenit."

Pentru a dovedi că n-avea nevoie să ucidă, Tata Moşu a mărturisit şaizeci de spargeri al căror autor nu putuse fi descoperit. Totuşi, a fost condamnat la cincisprezece ani muncă silnică. Trebuia înlăturată bănuiala unui paricid în lumea bună. Anchetatorii i-au spus-o de-a dreptul: „Tata Moşu, ce mai faci gură? Ai atâtea spargeri c-ai putea să înfunzi puşcăria toată viaţa. Recunoaşte crima şi scapi cu cincisprezece ani."

Dar Tata Moşu n-a vrut să recunoască şi ridicându-se dintre baionetele jandarmilor şi-a clamat, într-un fel uluitor, nevinovăţia: „Dacă aş fi un asasin feroce, dacă aş fi vrut s-o omor, i-aş fi tras o palmă de-i sleiam creierii pe pereţi."

*

Cei cincisprezece ani de muncă silnică îl îngrozeau pe Tata Moşu. Într-o duminică dimineaţa îmi spune cu glas surd: „S-a terminat! La noapte mă duc."

În ziua aceea am vorbit îndelung. Prin mintea lui treceau gânduri de evadare şi, după ce s-a codit un timp, m-a întrebat dacă aş putea să-l ajut. Pe cerul Văcăreştilor aluneca un soare galben, spectral. Hoţii consumau prin odăi pachetele cu mâncare primite dimineaţa, la vorbitor. Doar Brandabura, abia ieşit după treizeci de zile de gherlă, ne privea dintr-un colţ al curţii, cu fiare la mâini şi la picioare. Şi lui Tata Moşu aveau să-i pună fiare la

mâini, înainte de a-l porni.

Când s-a înserat, s-a auzit în curte răcnetul unui gardian: „Măi, Tata Moşu, treci la fierărie…" „Mai stai puțin", îi spun. Mă scotocesc de toți banii pe care-i am prin buzunare. Apoi, împart cu el mandarinele şi cele două ciocolate „Nu mai plânge baby", aduse dimineața de Bunty şi Perahim.

— Hai, Tata Moşu, strigă încă o dată gardianul, nu mai întinde vorba, treci la fierărie…

Fierarul însuşi, o namilă de țigan, ciupit de vărsat, tâlhar de drumul mare, a apărut în poartă. Tata Moşu s-a dus, ridicându-şi din mers mânecile hainei vărgate.

Măturică

(1935)

O pereche de pantaloni de vânzare „la trecători”, pentru „fo treizeci de lei”, îl chinuie pe Măturică toată ziua şi-i dă nopți de insomnie. Ceva care nu e nici păduche, nici purice, îl ciupeşte prin somn şi-l face să se zvârcolească întreaga noapte pe rogojină, sub lumina murdară a becului de zece vați.

Să se gândească, nu intră prea mult în obiceiurile lui Măturică. Dacă totuşi acest fenomen se întâmplă uneori, toată lumea observă imediat: cu degetul arătător vârât pe sub tichia dungată, Măturică se scarpină în creştet. De când cu pantalonii de la trecători, aproape că şi-a făcut bube în cap. „La ce te gândeşti tu, măi Măturică”, se interpelează singur pe la ora două după-masă, când toții hoții dorm sau se prefac că dorm. „Măi, să fie al dracului, cum aş face eu rost de fo treizeci de lei?” Şi Măturică oftează. „De ce oftezi tu, măi Măturică?” „Măi, fir-ar al dracului cum aş face eu rost de pantalonii ăia?”

Cine, de două zile, aleargă prin curtea închisorii, face vizite prin toate camerele cu boieri, vorbeşte, se agită şi e peste măsură de fericit? Cine altul decât Măturică? Ce ai, mă? îl întreabă câte un hoț. Mă aranjez cu boierii, frati-miu, într-o săptămână fac rost de gologănaşi pentru pantaloni.

Într-adevăr, se pare că Măturică se va aranja cu boierii. Până acum, zece i-au promis câte doi lei pe săptămână. Plata duminică! le-a spus el. Plata duminică! au răspuns ei cu voce de oameni solvabili. Şi Măturică aleargă mai departe să-şi facă noi clienți.

Ideea genială i-a venit într-o zi la privată. Era acolo pentru nevoile lui personale, când a văzut că intră un boier, unul din incendiatorii de la „Cordiana". Măturică a fost viu frapat de scârba cu care boierul păşea în closet.

Privata de la Văcăreşti are trei despărţituri. Pe cea din margine, Măturică a luat-o în seama lui. A îndepărtat murdăriile, a măturat-o, a turnat vreo două găleți de apă, încât îți este mai mare dragul să păşeşti pe cimentul curat. A doua zi, când boierii au început să vie cu fețe strâmbe de scârbă, Măturică i-a invitat politicos: „Domnu, poftiți aici." Boierul a intrat. Nici bălți de urină, nici alte murdării împrăştiate pe jos. Când a ieşit, Măturică l-a oprit cu un zâmbet: „Domnu, eu am curățat-o pentru dumneavoastră, boierii. Îmi dați doi lei pe săptămână."

Măturică şi-a luat meseria în serios. Stă nemişcat ca un cerber în uşa despărțiturii lui. Pe boierii care au acceptat târgul i-a botezat „clienții mei". Când vreun hoț ordinar vrea să intre, îl opreşte: „Nu se poate, aici e numai pentru clienții mei".

Să fii clientul lui Măturică devenise în scurt timp un fel de snobism. Dacă erai văzut ieşind din despărțitura lui, te puteai socoti din lumea bună a închisorii, tot astfel cum în libertate oamenii subțiri se cunosc după localurile selecte pe care le frecventează.

Pentru clienții lui, Măturică avea o mare stimă: de câte ori treceau pe lângă el, le făcea un compliment cât mai stilat. Pentru boierii mai pârliți, care refuzaseră să-i devină clienți, nutrea disprețul profund al chelnerilor din marile restaurante față de consumatorii unui meniu modest. Iar cu hoții de rând devenise peste măsură de arogant.

De aceea şi ei, ori de câte ori le venea bine, se răzbunau cumplit. Pândindu-l când pleca la masă sau sechestrându-l prin vreo odaie, câte zece pătrundeau în despărțitura sacrosanctă, transformând-o la iuțeală într-o cloacă infectă.

Măturică se întorcea, constata dezastrul şi se apuca, furios, să-l repare. Mirosind de la zece metri, murdar până în urechi, venea prin camerele boierilor, plângându-se cât suferă pentru confortul lor şi cerşind o țigară.

Blei sau bucuria satanică

(1935)

Blei este fostul contabil al închisorii din Brăila. Bucuria satanică este emoția secretă şi violentă pe care au simțit-o mulți puşcăriaşi când, într-o dimineață, Blei a fost adus pachet la Văcăreşti şi aruncat printre deținuții de rând.

Nimeni dintre cei care au trăit în libertate nu şi-ar putea închipui că între zidurile închisorii sunt cu putință bucurii atât de infernale. În libertate, cuvintele devin adeseori palide şi abstracte, pe când în lumea plină de patimi a puşcăriaşilor se pot încărca de venin, mai rău decât colții de viperă.

Cine ar fi putut avea în libertate satisfacția năprasnică pe care a încercat-o Bulgaru în dimineața când, zărindu-l pe fostul contabil printre deținuți, s-a apropiat de el cu un zâmbet gingaş:

— Ce mai ziceți, „domnule Blei”?

Inocența perfidă cu care vechiul puşcăriaş, cu buze late, cu capul plin de bube, spunea „domnule Blei”, face cel puțin un milion. Merită să-ți trăieşti viața numai pentru o clipă ca asta, se vor fi gândit, răzbunate, toate măruntaiele lui Bulgaru, şi poate că şi măduva din oase.

Contabilul închisorii din Brăila răspunde cu un rictus de câine încolțit. Buza lui cu mustață mică, neagră, se ridică, dezvelind dinți galbeni şi cocliți.

— În libertate obişnuiați să vă spălați pe dinți, domnule contabil? îl întreb eu cu aerul unui om care-i înțelege suferința.

— Eh, dragă, suspină el din fundul inimii, în

libertate… De altfel, mi-a pus nevasta în geamantan pastă şi perie, dar nu-mi arde acum de toaletă.

— Dar cum se face, domnule contabil, că tocmai dumneavoastră, hm… înțelegeți ce vreau adică să spun.

— Eh, eh… oftează el adânc şi se lasă moale pe marginea patului. Stăm astfel câteva clipe şi ne privim unul pe altul, ca şi cum ne-am pipăi cu nişte antene. Îmi compun o figură de circumstanță, care se vede că-i merge la inimă. Mă priveşte înduioşat şi lacrimi vagi încep să-i plutească în ochi.

— Ştiu că nu-i tocmai bine pentru dumneavoastră aici, mă mir însă că n-ați lucrat cu mai multă prudență.

— Eh, oftează el mai din adânc, parcă din fundul burții: Am urmărit şi eu un scop. Şi după o clipă de tăcere, izbucneşte patetic:

— Voiam domnule, să-mi fac o casă!

Văzând că nu apreciez motivul superior pe care mi l-a destăinuit, fostul contabil continuă teatral:

— Nu-i luam să-i joc la cărți. Îți jur că voiam să-mi fac cu ei o casă. Şi ochii mari de broască i se umplu în sfârşit de lacrimi adevărate.

Când ies afară, câțiva hoți sar în jurul meu ca nişte diavoli: „Să-l atingi, să-l atingi!" La Brăila zicea că el e directoru şi ne ținea toată ziua pe câmp, nemâncați, la coasă. Atinge-l acum, să-l doară!"

— Domnule contabil, reîncep eu vorba, seara, după ce suntem încuiați în odăi, cunoaşteți cum mergeau treburile la Brăila, nu? Îmi spuneau mai demult câțiva hoți că în timpul verii toată închisoarea era scoasă să muncească pe câmp, la nişte boieri, care plăteau câte un pol pe zi de hoț, în loc să angajeze oameni la lucru…

Fostul contabil, fostul director, se face mic, mic, şi-şi

dezveleşte dinții cocliți.

Mâncarea

(1937)

Cel mai trist moment la Văcăreşti e acela în care bate clopotul pentru masă. De prin camere, de prin ateliere, puşcăriaşii ies în curte şi, aşezându-se pe două rânduri, aşteaptă cu strachina în mână să li se împartă *mâncarea*. Nu pot să spun câtă amară ironie cuprinde cuvântul acesta faţă de ceea ce capătă puşcăriaşii la Văcăreşti. N-am văzut niciodată ceva mai îngrozitor.

Am ştiut că prin orice împrejurări voi trece, îmi vor fi de folos, şi nu m-am dat în lături de la nici una din probele la care te poate supune închisoarea. Am călătorit în dubă, treizeci de oameni într-un spaţiu în care oricine ar fi jurat că nu pot încape mai mult de zece. Am dormit la etuvă, pe rogojini putrede, alături de puşcăriaşi pe care se plimbau ploşniţe enorme, pline de sânge, înaintând pe trupurile omeneşti asemenea unor tancuri. Odată, în timpul nopţii, pe umărul meu şi-a pus capul un copilandru de la care a doua zi am aflat că şi-a ucis tatăl. Şi atâtea altele, prin câte îi e dat să treacă unui puşcăriaş modest şi provizoriu, aflat doar în prevenţie. Mărturisesc însă că nu am avut niciodată curajul să gust mâncarea deţinuţilor, deşi în privinţa aceasta nici înainte nu fusesem răsfăţat de soartă şi nici eu nu sunt prea pretenţios.

Mi-au povestit vechii puşcăriaşi câte zile au răbdat de foame, dând târcoale cazanului, fără să se poată hotărî să guste din zeama lui neagră şi dezgustătoare. Prima zi cu adevărat de închisoare, nu este aceea în care ai fost adus la Văcăreşti şi mai ai bani să cumperi ceva de la

cantină, ci ziua când te afli față în față cu cazanul închisorii, tu cu foamea ta neiertătoare, el cu zeama lui a cărei simplă vedere îți întoarce mațele pe dos.

În nişte hârdaie de lemn, soioase, cu nimic deosebite de acelea din colțul odăii pe care puşcăriaşii le folosesc în timpul nopții, mâncarea e adusă de la bucătărie în curte. O apă murdară, a cărei singură calitate e că-i fierbinte. Hoții stau la rând, câte doi, unii cu picioarele goale în noroiul rece şi cleios. Plouă de trei zile şi e frig. Un ungur, falsificator de bani, îmbrăcat în nişte haine verzi, subțiri ca pânza de sac, tremură din tot trupul, convulsiv, ca scuturat de un curent electric. În sfârşit, ajunge în fața cazanului unde un gardian menține ordinea cu o bâtă de lemn. Strachina e umplută cu zeamă. Ungurul îşi bagă capul înăuntru şi o soarbe hămesit. Dar pentru că a rămas pe loc, încurcând drumul celor din urmă, gardianul îl loveşte cu ciomagul. El face un pas mai departe fără să-şi scoată capul din strachină.

Barbutul

(1937)

O pasiune face ravagii la Văcăreşti: barbutul. Patima cu care deținuții se dedau acestui joc e devorantă şi neiertătoare. Pentru a avea cei câțiva lei cu care să-şi încerce norocul, hoții sunt în stare de orice.

Din tot ceea ce face farmecul vieții în libertate, atâtea pasiuni sau deprinderi, în închisoare nu e îngăduit decât tutunul. Dar oricât de mult s-ar fuma, tutunul nu poate înlocui toate paradisurile reale sau artificiale pe care oamenii le pierd odată cu libertatea. Şi atunci, ei se dedau cu furie jocului de noroc, practicat într-un tempo satanic cu ajutorul a două zaruri azvârlite pe podea.

O mână păroasă amestecă timp de câteva clipe cele două minuscule cuburi de os şi apoi le lasă să se rostogolească pe jos, şi toată închisoarea ameţeşte, ca şi cum ar avea sub priviri nişte femei albe şi goale. Ochii încep să sticlească iar inima să bată mai iute şi mai fierbinte. Păzea, frati-miu, că începe barbutul!

Cei care n-au făcut încă rost de gologani se dau de ceasul morții. Dar până la urmă, toți țin în palma năduşită monedele metalice, promițătoare de fericire. Hoți, tâlhari, escroci, falsificatori, tineri, bătrâni, vinovați, nevinovați, o închisoare întreagă joacă barbut toată noaptea, pradă îngrozitoarei patimi. Galbeni de emoție, cu ochii arzând ca tăciunii, hoții joacă, joacă mereu, neîntrerupt, cu furie, cu deznădejde, lăsând să se topească în barbut toată ura lor împotriva celor ce i-au turnat, tot dorul de ibovnicele dulci de afară.

De vorbă cu Berilă

(1937)

Închis a doua oară la Văcăreşti, la plângerea Academiei Române şi cu mare zarvă în presă, pentru că aş fi ultragiat morala publică prin *Poemul invectivă*, plachetă de versuri tipărită în două sute cincizeci de exemplare, am tot felul de aventuri, printre care şi o convorbire cu Berilă.

Într-o zi, faimosul asasin care a ucis într-un sfert de oră şase oameni, lovindu-i cu un sifon în cap, pentru a-i jefui de două sute şaptezeci de lei, îşi opri asupra mea ochii lui albicioşi. Şi măsurându-mă din creştet până în tălpi, cu o ironie masivă:

— Da' tu pentru ce eşti aici, mă?

— Pentru o femeie…

— Hă, hă!… Mama ei de femeie! Ce i-ai făcut, mă?

— Am ultragiat-o.

— Cum ziseşi, mă?

— Am ultragiat-o. Articolul 262 Cod penal.

— Aha! Câte lovituri i-ai dat?

— Două sute cincizeci.

— Câte zici, mă?

— Două sute cincizeci.

— Asta-i crimă pasională! A mierlit-o pă loc?

— Nu, e la spital.

— Ei, a dracului. Cum o cheamă, mă?

— Academia.

— A-ca-de-mia? Mă, ce nume şi la ea! Avea gologani?

— Are moşii.

— Păi atunci?

— De, nu ştii cum se întâmplă…

— Aha, înțeleg! Era bătrână şi te-ai legat de alta mai tânără.

— Aşa spun şi ziarele.

— Şi asta cine e, mă?

— Una grozavă, Pornografia.

— Ei, pă dracu! Por-no-gra-fia! Dar zurliu mai eşti, mă! Unde le găsişi cu numele astea? Se vede că-s nişte grecoaice…

— Cam aşa, măi Berilă…

— Să nu te mai încurci cu grecoaice că-s parşive al dracului. Am pățit-o şi eu o dată cu una, la Brăila. Dar las' că şi tu! Auzi! Academia!… Pornografia!… Zurliu eşti, mă! se minunează el, în timp ce ironia din ochii-i albicioşi se schimbă rapid în simpatie uluită.

Laurențiu

(1937)

Valiza lui Laurențiu, cum nu se poate mai nouă, cu încheieturi metalice, strălucitoare, e un paralelipiped perfect: în nici o parte, nici chiar pe dedesubt, liniile-i drepte n-au degenerat în vreo curbură. Pe lângă zvelțeța ei de fecioară, celelalte două valize de la „privința cinci", a domnului Alexandru şi a lui Kovaci, falsificatorul, sunt ca nişte femei ce-ar fi avut câte o duzină de sarcini. Când Laurențiu o trage de sub pat şi, cu un gest maestru, o aduce prin aer până pe genunchi, marea ei perfecțiune geometrică îți dă iluzia unui corp înaripat, gata să-şi ia zborul.

Cu o dexteritate desăvârşită, el apasă în acelaşi timp pe amândouă buricele încuietorilor care sar cu un țăcănit metalic şi precis, lăsând impresia că valiza ar fi o verişoară mai blândă a mitralierei. Laurențiu deschide capacul şi în interiorul ei se zăresc şase perechi de pijamale de mătase, cu dungi late, albastre, aranjate cu un gust şi cu o distribuție de vitrină. Pentru ca ochiul puşcăriaşilor, deprins numai cu izmene galbene de ale căror guri căscate atârnă şireturi soioase şi negre, să fie de-a dreptul uluit, între pijamale stă culcat, într-o cutie de piele galbenă, un serviciu pentru lustruit unghiile.

De câte ori umblă la valiză, Laurențiu deschide şi capacul acelei cutii, aruncând înăuntru o privire de specialist, ce n-ar putea fi comparată decât cu privirea unui inginer naval care, cercetând un submarin, deschide şi ultimul capac, pentru a controla dacă piesele cele mai de la fund şi cele mai intime sunt în ordine. Laurențiu

este convins de altfel că nici un submarin n-ar putea să aibă piese atât de precise şi minuțioase, aşezate fiecare la locul ei, în dimensiuni exacte, până la un sfert de milimetru. Pe un aşternut de catifea vişinie, cuțitaşe, foarfece şi pile, în a căror construcție osul, sau poate şi fildeşul, se îmbină cu nichelul şi oțelul, se odihnesc în scobituri speciale care, chiar când rămân goale, le reamintesc forma, tot astfel cum tronurile, chiar fără titular, reamintesc măreția regilor. Sunt acolo foarfece şi cuțitaşe de toate formele şi mărimile pentru tot felul de subtilități ale manichiurei, ajunsă la acelaşi rafinament ca şi literatura de introspecție. Nae, băiatul care mătură prin cameră, afirmă uimit că nu sunt atât de multe nici la infirmerie, în galantarul de sticlă din secția chirurgicală.

Ca şi cum ar avea de operat un panarițiu, Laurențiu alege, după câteva clipe de gândire, un mic bisturiu lucios şi cu gesturi experte, reuşeşte să extragă de sub unghie o bucată infimă de mămăligă şi un fir subțire de varză, a căror proveniență nu poate fi decât suburbana Militari, de unde este de fel nenea Nae, consilierul comunal național-țărănist, devenit asasin cu ocazia alegerilor, singurul căruia i s-a adus de acasă şi posedă sub pat, o oală de sarmale şi mămăligă. După această intervenție, Laurențiu închide trusa şi o aşază la loc, între pijamalele albastre. În valiză se mai află un tub cu pastă de dinți şi o perie, o cutie de tutun Macedonia, un volum cu povestirile lui Boccacio şi o plasă de ținut părul pe cap, ca un enorm *soutiengorge*, pentru uzul unor femei ciclopiene, cu un singur sân.

În fiecare seară, Laurențiu îşi aşază plasa pe cap şi închizând capacul valizei o pune la loc, plimbându-se apoi prin intervalul dintre paturi, cu aerul unui călător ce

ar străbate continentul într-un vagon de dormit şi, înainte de a se culca, mai umblă la bagajele sale unde are orânduite obiectele de confort de care nu se poate dispensa nici în voiaj.

Dar impresia vine numai dintr-o aparență, fiindcă de un an de zile Laurențiu nu călătoreşte decât foarte rar şi atunci numai până la tribunal, în duba închisorii. Posesorul pilelor de lustruit unghiile era în libertate posesorul unei pile mai lungi şi al unei dălți de oțel, pe care le purta tot timpul, strecurate printr-un buzunar spart, între stofa şi căptuşeala hainei.

*

Laurențiu este, după expresia Codului penal, un hoț prin efracție sau, în termeni populari, un spărgător. Calificarea trebuie totuşi considerată mult mai prejos de meritele şi înfățişarea delicventului, a cărui mustăcioară neagră, tăiată subțire pe buză l-ar aşeza mai degrabă în categoria logodnicilor profesionişti. Pe lângă aceşti răsfățați ai soartei, îndeletnicirea lui Laurențiu pare a unui băiat fără protecție, nevoit să muncească din greu. Meseria de spărgător el a practicat-o în ultimii ani cu stăruință, trebuind să se cațere de multe ori pe acoperişuri, să stea ascuns prin apartamente şi să lucreze cu dalta pe furiş, spre a-şi putea procura cele patruzeci de mii de lei lunar, absolut necesari pentru a putea întreține într-o garsonieră de lângă Ateneu o tânără fată blondă a cărei fotografie o are în valiză.

Când nu turbează de ciudă, Laurențiu râde singur cât de prosteşte s-a lăsat prins. Ultima sa victimă, din pricina căreia a şi căzut, a fost unul din preoții bisericii

sfântul Iosif, însărcinat să păstreze fondurile comunității catolice. Laurențiu, dându-se drept pictor, îl vizitase în câteva rânduri la casierie, expunându-i diferite planuri în legătură cu renovarea bisericii şi interesându-se cum stă cu fondurile. În ajunul Crăciunului, când birourile parohiei erau pline de credincioşi veniți să-şi achite cotizațiile, s-a dus din nou. A sta pe sală până spre ora unu, când s-a furişat în closet. Acolo, pentru cazul că l-ar fi observat cineva, şi-a luat aerul unui bolnav de stomac, aşteptând tot timpul cu figura îngălbenită printr-un efort de voință.

După unu şi jumătate, când forfota s-a liniştit, iar preotul a plecat la masă, Laurențiu şi-a legat pantalonii şi a trecut în birou unde cu multă uşurință a deschis sertarul, golindu-l de optzeci de mii de lei. La plecare a luat din cuier şi paltonul popii, negru, cu guler de blană. Nu l-ar mai fi luat!

Peste vreo săptămână, pe seară, se plimba prin oraş, fudulindu-se în noul palton. Cu cine se întâlneşte şi cine îl opreşte să stea de vorbă cu el, dacă nu chiar popa? La început s-a speriat grozav, dar când vede că sfinția sa n-a băgat de seamă, îi vine inima la loc şi pun-te pe discuție. I se mai întâmplaseră lui şi altele. Popa povestea tocmai cum i-au prădat hoții casieria. Laurențiu se interesa şi cerea amănunte. Distracția era rară.

Amărât, păgubaşul a dat să aprindă o țigară. El a scos repede bricheta din buzunar şi i-a întins-o. Popa a privit-o lung:

— De unde ai dumneata bricheta asta?

Laurențiu şi-a dat seama că a feştelit-o.

— Am cumpărat-o, a îndrugat.

— De la un magazin?

— Nu, de la un prieten al meu, casier la „Trocadero”.

— Asta e bricheta mea, furată o dată cu banii şi cu paltonul. Să mergem, să aflăm de la cine o are.

Lui Laurenţiu i-a venit din nou inima la loc. Popa săracu nu bănuia nimic. La palton, nici nu se uita. Au pornit amândoi pe trotuar, discutând ca doi prieteni. Ochii lui Laurenţiu fugeau în toate părţile. Erau pe Calea Victoriei. Maşini, trăsuri, oameni şi iar maşini.

Când s-a smucit, rupând-o la fugă pe Regală, popa s-a luat după el şi a început să strige. La poliţie, Laurenţiu a făcut, mereu pe nevinovatul. Cât pe-aici să-l creadă. Numai când a fost să-l ducă seara în beci şi i-au făcut percheziţie, au dat, între stofa şi căptuşeala paltonului, de nişte scule la a căror vedere comisarul a tresărit deodată: „Aha! Va să zică d-ăştia-mi eşti?” Şi i-a cârpit, cu sete, două perechi de palme. Laurenţiu n-a zis nimic. A ştiut că e pierdut. A plâns toată noaptea, iar în zori a încercat să se sinucidă, tentativă care nu i-a reuşit.

Acum e la Văcăreşti şi, în aşteptarea judecăţii, îşi pregăteşte apărarea. „Am eu metodele mele, spune el. La sfârşit, am să izbucnesc deodată în plâns: — Iertaţi-mă, domnule preşedinte, am făcut totul pentru o femeie…”

Un țigaret special

(1939)

Într-o dimineață pe la unsprezece, vocea de bărzăun a lui Buzatu se auzi pe coridor:

— Măi, care cumperi…

Laringele lui metalic făcea să zbârnâie geamurile cu sunetele pe care le emitea, ca o goarnă veche, coclită:

— Măi, care cumperi…

Peste câteva clipe uşa odăii noastre se deschide şi Buzatu apăru deodată, într-un nor de abur ale cărui rotocoale se gudurau în jurul lui ca nişte căței pufoşi şi alburii. Afară era frig şi umezeală.

— Măi, care cumperi un țigaret cu femeie în el?

După ce rosti această invitație, se apropie de sobă să se încălzească. Capul lui de boxer, cu păr scurt şi aspru, era vânăt de frig. Se vedea că de dimineață colindase toată închisoarea, fără să-şi poată vinde marfa.

Buzatu, aşa scurt şi greoi cum e la voce şi la umblet, îşi petrece totuşi ziua într-o perpetuă agitație. De la şase dimineața, când se deschid odăile şi se face apelul, silueta lui îndesată, atât de stranie în pardesiul de croială englezească, poate fi văzută cum dă târcoale pe la infirmerie, pe la cantină, pe la celulele unde dorm „boierii", la „minori", la „trecători", la „privința mare" şi la „privința mică".

— Măi, care ai de vânzare o juma' de pâine?

Dacă a început cu formula asta într-un colț al închisorii, peste un sfert de ceas are să ajungă în celălalt colț, rostind-o prin coridoare, pe la toate ferestrele, prin toate camerele, ca un popă care dă ocol bisericii cu

cădelnița.

Vocea lui, surprinzător de groasă, are ciudata facultate de a face să dăinuie ecoul cuvintelor multă vreme după ce au fost rostite. În timp ce Buzatu îşi face rondul, peste tot Văcăreştiul pluteşte parcă un dangăt de clopot.

— Măi, care ai de vânzare o juma' de pâine?

Asemenea acelor prăvălii suspecte de prin marile porturi, a căror multiplă activitate se rezumă în aceste două cuvinte: „Import-Export", activitatea lui Buzatu poate fi exprimată la fel de lapidar: „Vinde-Cumpără". În adevăr, rolul, misiunea şi pasiunea lui Buzatu la Văcăreşti constă în împlinirea fără răgaz a tot ceea ce poate presupune cuprinzătoarea formulă: „Vinde-Cumpără". Din necesitate, dar şi din vocație, Buzatu este colportorul permanent şi stăruitor al tuturor obiectelor ce sunt de vânzare în închisoarea Văcăreştilor.

— Măi, Nae, cumperi o pereche de izmene bune?

Vocea lui se aude de departe şi stăruie între zidurile închisorii până ce Buzatu şi-a găsit cumpărătorul şi a încheiat târgul. Dar din banii obținuți el vrea să-şi ofere numaidecât o supraalimentație şi atunci, pornind să cutreiere odăile, bâzâitul de bărzăun se aude din nou:

— Măi, care ai de vânzare o juma' de pâine?

Evident, pâine se găseşte şi la cantină, dar Buzatu caută pâine „de ocazie". Câte unul căruia i-a venit mâncare de acasă şi-şi vinde pâinea închisorii pe mai nimic.

De altfel, la rândul lui, Buzatu îşi oferă marfa tot pe mai nimic. Negustoria lui e un şir nesfârşit de „ocazii", de obiecte vândute uluitor de ieftin. E un fenomen

economic al închisorii, unde banii îşi înzecesc dintr-o dată valoarea. Buzatu şi clienții lui cunosc situația. Costume de haine, perechi de pantofi, se vând uneori pe câțiva poli. Buzatu face grotescul sau, uneori, amuzantul colportaj:

— Măi, care cumperi…

— Măi, care vinzi…

Acest „măi care…" e o formulă a lui personală, un fel de blazon vocal, după care e recunoscut în toată închisoarea. E „marca înregistrată" a negustoriei lui. Rând pe rând, toți cei ce, lipsiți de bani şi răzbiți de foame, se hotărăsc să vândă câte ceva din lucrurile cu care au venit de afară, îl opresc pe Buzatu şi i le predau, ca singurului în stare să scoată ceva pe ele.

— Nea Buzatule, îi spun ei ca să-l perie, deşi Buzatu e mai tânăr decât toți, iată tabachera asta, e destul de mişto. Poate-i găseşti un muşteriu. Scoți pe ea ce vrei; mie-mi dai şase lei. Mă taie al dracului la ramazan.

— Bine, măi frati-miu, te servesc, răspunde Buzatu protector şi cu compasiune. Şi numaidecât geamurile odăilor încep să zbârnâie:

— Măi, care cumperi o tabachere mişto?

El trece din odaie în odaie, cădelnițând vocal, iese prin curți, se amestecă în grupuri de puşcăriaşi, arătându-le tabachera:

— Măi, care dai doi'şpe lei pe tabachera asta?

Bine înțeles că atunci când se găseşte muşteriul, începe tocmeala. Dacă Buzatu a cerut „doişpe lei" cumpărătorul dă cinci. Buzatu lasă numaidecât la nouă. Târgul se încheie la opt şi uneori chiar la şapte, după ce Buzatu a cheltuit destulă elocință, însă nu într-un fel volubil, fiindcă nu e „stilul" lui, ci masiv, greoi,

punându-şi în valoare timbrul profund al vocii. Încercările cumpărătorilor de a se menține la prețuri derizorii, el le sfărâmă privindu-i sarcastic şi vorbindu-le, de parcă i-ar lovi în cap cu nişte ciocane: „Dă, măi… haida, măi, nu te mai codi… e chilipir, măi… îi trebuie pâine, că altfel n-ar vinde-o măi…”

În felul acesta vinde Buzatu tot ce pot avea puşcăriaşii de vânzare: bricege, bucăți de săpun, prosoape, cuie, oglinzi, pantaloni, cămăşi, pantofi şi uneori lucruri din cele mai neaşteptate. Aşa de pildă, a apărut într-o seară pe coridoare, puțin înainte de închidere:

— Măi, care cumperi lemnul acesta barosan?

El avea în mână o bucată de lemn, furat pesemne de pe undeva. Era un mic butuc, numai bun să țină focul peste noapte. Domnul Niculae, contrabandistul de portocale de la privința a treia, l-a întrebat:

— Cât ceri pe el, mă Buzatule?

— Un leu, boierule, a răspuns Buzatu cu un aer suveran, aruncând prețul ca pe o sfidare. Ştia că nu mai poate încape nici o tocmeală. Contrabandistul a scos portmoneul doldora de bani şi i-a dat un leu, luându-şi în primire lemnul.

*

În dimineața aceea când a intrat în camera noastră, Buzatu avea de vânzare un lucru de-a dreptul năstruşnic.

— Măi, care cumperi un țigaret special cu o femeie goală în el? repetă şi preciză întrebarea după ce, ajungând lângă sobă, făcu cu ochii ocolul celor prezenți.

Nae, minorul, care era în partea cealaltă a camerei,

sări numaidecât.

— Aha, ţigaretul!… făcu el plin de bucurie, lăsând să se înţeleagă că avea cunoştinţă de existenţa acelui obiect. Şi se apropie de Buzatu, cu ochi strălucitori. În afară de Nae, care nu era decât servitorul camerei şi dormea la minori, nevenind decât dimineaţa pentru curăţenie, se mai aflau atunci acolo: Bella, falsificatorul de bani, Stoenescu, comisarul devenit spărgător, Florescu, omul misterios care ştia pe dinafară Codul penal, Dumitrescu, studentul legionar de pe Griviţei care trăsese cu revolverul în chiriaşul tatălui său, şi David desenatorul bandei de falsificatori.

— Ce ţigaret e ăla, măi? îl întreb din colţul meu pe Buzatu, cu aerul unui eventual cumpărător. Buzatu e greoi, dar Nae când aude această întrebare sare în sus şi începe să se agite.

— Un ţigaret special, exclamă el. Şi repezindu-se ia obiectul din mâna lui Buzatu şi mi-l aduce. E un ţigaret obişnuit, făcut dintr-un material gălbui care imită chihlimbarul. Se vede că s-a fumat mult cu el, fiindcă e tare murdar şi îmbâcsit.

— Uită-te pe aici, îmi spune Nae.

Pe una din laturi zăresc un strop bulbucat şi incolor, o lentilă minusculă, mult mai mică decât un bob de linte. Dacă o potrivesc în dreptul ochiului, cum îmi arată Nae, privirea îmi pătrunde înăuntru unde descoperă, scăldată într-o lumină de soare de nămiezi, imaginea unei femei goale. Ea stă în picioare, într-un peisaj sălbatic de stânci şi copaci, sprijinindu-şi o mână pe capul unui câine uriaş. Ai zice o zeiţă a antichităţii, dacă n-ar avea corpul subţire al femeilor moderne şi părul tuns cu breton, ceea ce-i dă un aer monden, aproape frivol.

Cât de mică era în realitate acea imagine care în țigaret părea cât o carte poştală ilustrată şi cum fusese introdusă acolo? Pesemne că era opera migăloasă a vreunui puşcăriaş.

— Câte parale țigaretul, măi Buzatule?

— Doi'şpe lei, răspunse el scurt.

Buzatu se afla într-una din acele dispoziții când arunca prețurile ca pe o sfidare. Aşa mi se păruse mie cel puțin. Fiindcă Nae, care se afla în dreapta mea pe pat, când mă văzu că duc mâna spre buzunar fără să scot o vorbă, începu să-mi şoptească precipitat: „Opt lei, dă-i opt lei că-l lasă cu atât".

Faptul că se găsise cineva care să cumpere țigaretul trezi în cameră emoție şi interes. Toți îşi lăsară preocupările de până atunci, privind spre colțul unde avea loc târgul.

— Opt lei, dă-i numai opt lei, continua să-mi şoptească Nae, tot mai alarmat, ca în fața unui om care e gata să comită, cu bună ştiință, o greşeală de neiertat. Dar Buzatu se apropia, masiv şi zdrobitor față de tentativele desperate ale lui Nae. Acesta privi stupefiat cum îi înmânai fără nici o vorbă cei doisprezece lei ceruți. La prânz, duse vestea în toată închisoarea că Buzatu a vândut țigaretul fără tocmeală şi până seara, la închidere, a tot vorbit despre întâmplarea aceasta ca de ceva care, în memoria lui cel puțin, avea să rămână de pomină.

În memoria mea, aveau să rămână de pomină zilele şi nopțile ce au urmat. De-abia se depărtase Buzatu, şi vocea lui se mai auzea pe coridor: „Măi, care ai de vânzare…" când David, de obicei atât de tăcut, îşi îndreptă ochii spre mine şi întinse mâna:

— Eşti bun să mi-l dai puțin?

David, cel cu mâini frumoase şi albe, de fată, purta în ființa lui o mare tristețe. Se spunea că avea mult talent la desen şi că visase să ajungă pictor. Dar fusese condamnat laolaltă cu ceilalți falsificatori, fiindcă le gravase modelul hârtiilor de o mie de lei. Nu vorbea cu nimeni, şi de pe patul lui privea totul cu ochi albaştri, plini de nedumerire şi reproş. Acum, fixa imaginea dinăuntrul țigaretului, strângându-şi umerii ca şi cum i s-ar fi făcut frig. Uşor, începu să-şi muşte buza de jos.

Alături se afla Bella, bătrânul, capul bandei de falsificatori. El îi ceru țigaretul în ungureşte. David i-l întinse, tăcut. La început, Bella privi sforăitor, zgomotos, aşa cum îşi sorbea uneori cafeaua. Dar după câteva clipe icni şi fața zbârcită i se făcu deodată neagră şi cruntă, ca şi cum l-ar fi înjunghiat cineva. În schimb, ochii lui Nae, când îi veni rândul, sticliră grozav; iar Stoenescu râse sardonic şi spuse o mulțime de porcării.

*

Dar omul asupra căruia țigaretul avea să producă impresia cea mai puternică, făcând în el adevărate ravagii, sosi abia la ora prânzului, o dată cu cei care lucrau la ateliere. Savu avea vreo treizeci şi cinci de ani, o siluetă deşirată de vlăjgan şi o față slabă şi gălbejită, veştedă de foame şi necazuri. Dintre toți prizonierii suportase cel mai rău închisoarea. În cei doi ani de când se afla închis, părul i se rărise într-un fel macabru, iar dinții îi căzuseră aproape toți. Vorbea morfolit, dintr-o gură ştirbă şi scofâlcită, de babă. Era cel mai demoralizat şi mai prăpădit dintre puşcăriaşi. Aceştia aveau pentru el oarecare compasiune.

În libertate, Savu fusese dirigintele unui oficiu poştal, într-un oraş de provincie. Ehe!… făcea el un gest care părea că rezumă prăbuşirea unui imperiu, în timp ce ceilalți îl priveau muți de admirație. Şi toți îşi dădeau seama ce fusese viața lui Savu ca diriginte al oficiului poştal. Făcuse parte din cele câteva notabilități ale oraşului. Avea fotografii din vremea aceea. Un băiat chipeş, elegant, cu frezură impecabilă şi cravată papion. Seara, când ieşea în centru, fetele… Şi cucoanele care veneau la oficiu cu scrisori… Brusc, acea existență fericită fusese curmată şi Savu aruncat în închisoare, pe doi ani şi jumătate, pentru o lipsă în casă de „numai treizeci şi şapte de mii", spunea el. Şi totul nu fusese decât lucrătura unor duşmani pe care avea să se răzbune, la liberare. Dar până atunci se scofâlcise, năruindu-se treptat, ros de apele negre ale mizeriei. În doi ani, nimeni dintre cei cu care petrecuse nu venise să-l vadă.

Acesta era omul căruia țigaretul lui Buzatu îi fusese parcă predestinat să-i aducă aminte, în mod tragic, timpurile fericite de odinioară.

De-abia intrase în cameră grupul celor de la ateliere, că Nae se şi repezi cu vestea:

— Ia să vedeți ce țigaret a adus Buzatu şi l-a cumpărat dumnealui. Printre primii care se apropiară fu şi Savu:

— Tii!… făcu el deodată, picantă damă, domnule!

Savu găsise în vocabularul lui de fost băiat levent, cuvântul cel mai indicat. În adevăr, cu tot peisajul stâncos şi caracterul clasic al compoziției, era ceva picant în femeia din fundul țigaretului. Poate din pricina bretonului…

— Mersi, îmi înapoie Savu țigaretul, politicos şi

manierat. Şi scoase de sub pernă castronul soios, să mănânce. Apoi, pe când ceilalți se pregăteau să se întoarcă la lucru, se apropie din nou:

— Eşti bun, te rog, să-mi mai dai puțin chestia aia, numai puțin? Şi surâdea politicos din gura-i lipsită de dinți.

— Aaa… ee… domnu Savu… îi făcură puşcăriaşii galerie, văzându-l iarăşi cu țigaretul. Clopotul care suna intrarea în ateliere îl smulse, cu brutalitate, din contemplare. Seara, îndată ce-şi termină castronul cu supa de varză, mă întrebă:

— Mi-l dai să fumez o țigare cu el?

Puşcăriaşii făcură iarăşi cor. Savu se prefăcu la început că nu-l interesează decât latura „picantă" a chestiunii.

— Fainã damă, n-am ce zice, rostea cu gura lui ştirbă, cu un aer care voia să fie cinic. Uite una ca asta am să-mi iau când o să mă liberez. Mai întâi, am s-o pun să se spele bine.

Toți cei de față făcură haz mare. Savu răsuci o țigară şi începu să fumeze, dându-şi ochii peste cap, mimând grotesc o mare voluptate.

*

Dar după apelul de seară, când furăm încuiați în cameră şi începu noaptea lungă şi grea a Văcăreştilor, fostul diriginte aprinse o nouă țigară şi încetă să mai glumească. Legat la cap cu un fular soios, în formă de turban, ca să nu răcească peste noapte, aşezat în pat cu picioarele îndoite dedesubt, el fumă cu pasiune şi, din timp în timp, potrivind țigaretul în lumina lămpii de

petrol, supse cu pupila ca pe un haşiş vizual, imaginea femeii dinăuntru. Tăcut şi palid, nu mai făcea nici un fel de aluzie. Ceilalți puşcăriaşi îl priviră şi ei, tăcuți. Apoi, ca pe o porție comună de fericire, îşi trecură unii altora țigaretul şi fără nici o vorbă îl potriviră pe rând în dreptul ochiului. Într-un târziu, țigaretul se întoarse la mine, făcând să mă simt proprietarul unui teribil paradis artificial.

Era un obiect oarecare, ca o furculiță sau un briceag. Dar dacă îl puneai la ochi, un peisaj sălbatic şi o femeie goală îți surprindeau privirile, obişnuite numai cu aspectele sordide ale închisorii: ziduri leproase, hârdaie de murdării, convoiul puşcăriaşilor tremurând în ploaie şi frig, aşteptând să li se împartă mizerabila ciorbă. Era de necrezut că astfel de splendori îşi pot face apariția – oricare ar fi fost procedeul – acolo, în lumea aceea de puşcăriaşi descompuşi, acoperiți de cocleala verde a morții. Şi mai de necrezut era că acea miraculoasă imagine, cu tot ce era în stare să evoce – teribilele voluptăți ale libertății! – putea fi ținută în cel mai strict secret, în corpul atât de mic şi neînsemnat al țigaretului.

Nopți nesfârşite, până când am părăsit închisoarea, prizonierii de la privința cinci au fumat, au visat şi s-au chinuit cu țigaretul adus într-o dimineață de Buzatu. Până la prânz, David îl ținea între mâinile lui de fecioară, potrivindu-şi în dreptul lentilei ochii albaştri, singura culoare necenuşie din toată închisoarea. Ca şi în cea dintâi zi, îl trecea apoi bătrânului Bella, vorbind ungureşte. Primul avea o tristețe elegiacă şi amăruie de tânăr, al doilea o tristețe concentrată şi neagră, de bătrân. Veneau apoi la rând toți ceilalți.

La prânz, se mai glumea uneori şi se mai spuneau

porcării. Dar seara, țigaretul nu mai era decât prilej de visare sau chin. Era la începutul lui aprilie şi se vestea primăvara. Pe lângă zidurile umede ale închisorii începuse să încolțească primele fire de iarbă. În camera în care nu se aflau decât saltele de paie, câteva linguri şi castroane soioase, alături de bocanci vechi şi haine mizere, țigaretul căpătase o strălucire de fosfor, trecând, pe rând, la toți puşcăriaşii.

— Ia mai dă-l, să o mai văd şi eu puțin, măi fratimiu.

— Una ca asta… ehe!… una ca asta, oftau ei. Când o fi să ne liberăm… Dar toți erau mai mult nişte spectre.

Seara, după ce suna stingerea, țigaretul îi revenea lui Savu, cel mai înverşunat consumator al tulburătoarei imagini. După ce paşii rondului se depărtau şi ceilalți puşcăriaşi adormeau pe rând, Savu îşi întocmea din mahorcă sau din chiştocuri o țigară pentru marea lui reverie. Lumina lămpii traversând țigaretul, ducea, până în fundul oaselor lui roase de cari, fiorii sublimi cărora le revine marele merit de a fi perpetuat, în lungul mileniilor, speța umană.

Vreme îndelungată, până ce aerul din cameră se prefăcea în miasmă din pricina respirațiilor coclite, iar noaptea de afară nu mai era decât un vaier de cucuvele – sfintele nopți văcăreştene – prin care şi mai sinistru se auzea strigătul santinelelor: „Numărul unu, bine…", fostul diriginte al oficiului poştal rămânea într-o stare ce începea să semene cu demența. Luând uneori țigaretul de la ochi şi aşezându-l în podul palmei, îl privea perplex. După un timp, îl ducea iarăşi la ochi, continuându-şi infernala contemplare. Într-un târziu, capul lui căpăta o expresie de parcă ar fi vrut să şi-l zdrobească de pereți.

Năuc, făcea cu privirea ocolul camerei, apoi se culca dintr-o dată, cu un gest hotărât şi plin de revoltă. Şi i se auzea oftatul greu, de vită înjunghiată:

— Of, Doamne, Doamne!

— Numărul unu, binee…

(1939)

IV. FIŞE DE PROVINCIE

Cum a înnebunit regele petrolului

(1939)

Pe la unsprezece, Lina – obosită – adormise. Capul îi era năuc de vuietul tribunalului, avea picioarele frânte şi simțea în spate o durere ascuțită şi adâncă, împlântată acolo ca un cuțit. Şi mâinile, abia le ridicase să-şi scoată acele din păr, care se revărsă deodată pe umeri şi pe spate, până aproape de şolduri, în valuri negre, bogate. Lina îşi aduse aminte că aşa curge păcura, de la Runcu, din deal, când fac sondele erupție. „Părul tău e mai negru ca păcura", îi spusese atunci, demult, pe dealul Măceşului, Stelian. Stelian era poet. Avea tunică de licean, închisă la gât, dar era poet. Şi o sărutase. Săracu Stelian!… Câți ani mai sunt de-atunci? Cum a mai plâns când a aflat că s-a împuşcat. Şi Lisandru o întreba mereu: „Ce ai, ce ai?" Lisandru era bun în vremea aceea, îndată după nuntă. El nu zicea păcură, zicea țiței.

Lina îşi scosese capotul şi se aşezase în pat, sub plapomă. Grozav o dureau picioarele. De câte ori urcase scările tribunalului? Şi Gavrilescu ăsta, când sus, când jos. Şi ea trebuise să se țină tot timpul după el. Groaznici sunt avocații. Şi ce de lume cunosc. Şi cum râdeau între ei, în timp ce ea avea cuțitul în inimă. Aşa sunt şi doctorii. Lor ce le pasă! Dar cunosc bine legile. Numai de n-ar pune sechestru…

Treptat, Lina se simțise cuprinsă de căldura patului. Oboseala începu să i se scurgă din oase, ca dintr-un ulcior. Simți cum se prelinge durerea din ea, prin vârful degetelor, mai subțiri, şi pe la fluierele picioarelor, gâlgâind, groasă şi tulbure, ca o apă cu mult noroi, şi

ațipea în undele ei, ca într-o baltă în care te scufunzi şi nu mai ştii nimic. Lina auzi pendula bătând, dar nu mai avu putere să numere. Se gândi că e unsprezece. De ce nu mai venea Lisandru? Adineauri aşteptase, de fapt pândise speriată, câteva clipe la uşa biroului. Nu văzuse decât lumina care trecea pe sub uşă, în coridor. Ce tot plănuia înăuntru? Ar trebui să vină să se culce. Se gândi că dacă s-ar putea duce acum la uşă, ar deschide-o şi l-ar chema. Dar avea mâinile şi picioarele topite. Simțea că n-ar putea mişca un singur deget, orice s-ar întâmpla…

Lina nu mai ştia dacă e trează şi se gândi că poate a adormit. Totuşi, imaginile pe care le avea în minte nu erau un vis fiindcă, dacă voia, putea să le întrerupă şi să-şi îndrepte gândul în altă parte. Ea le lăsa să vină, şi asupra unora se opri mai îndelung. Nu era decât ziua care se sfârşise şi care se întorcea toată, pe rând, în mintea ei, aşa cum fusese, plină de necazuri, de panică şi de oboseală. Trebuise să alerge atâta după Gavrilescu! Şi îl auzea pe Lisandru, în zorii zilei, când puseseră caii la sanie să plece la Buştenari: „Spune-i lui Gavrilescu să le spună că dacă pun sechestru, îi împuşc". El îşi punea în cap căciula neagră de lutru şi fața îi era vânătă de furie, cum n-au oamenii niciodată, în zorii zilei. „Să le spună că am împrumutat un rac american de la Telega şi până seara am să apuc sferştangul. În trei zile „Lina" o să facă erupție şi atunci au să vadă ei. Să nu fie criminali. Să nu fie criminali, că-i împuşc." Aşa să le spună.

Lina se sculase de la şapte dimineața: era lapoviță şi pornise cu noaptea în cap… Şi Gavrilescu spunea că le-a spus, dar că ei nu mai vor să aştepte, că au aşteptat destul şi mereu i-a mințit. Şi îi văzuse în tribunal cu avocații lor, cum se duceau încoace şi încolo, cu hârtii în mână şi cu

timbre, şi cum râdeau: puneau sechestru. Astăzi se termină cu Alexandru Iordănescu! Şi ea le trimisese vorbă din nou: Au să apuce sferştangul şi are să facă erupție. „Ha, ha, ha, erupție…" râdeau ei.

Până acum, Lisandru nu scosese nici măcar un vagon de țiței. Erau trei ani de când începuse blestemul. Atunci, într-o toamnă, ea văzuse, la marginea drumului, sub dealul Măceşului, o firmă mare, nouă, cu litere albe şi roşii: „Exploatarea petroliferă Alexandru T. Iordănescu. Schela Lina-Buştenari". Şi mai departe, peste bataluri, zărise cele două sonde noi, cu firmele în vârful turlei: „Lina nr. 1"; „Lina nr. 2". Toți care treceau aveau să ştie că e vorba de ea, nevasta lui Lisandru. Aşa îşi botezau sondele cei din Buştenari, când marile societăți plecau şi luau ei în primire sondele. Erau multe sonde Fania! Alde Ghiță Chiriac avea douăzeci: Fania nr.1, Fania nr.2… Tot satul era plin. Dar n-aveau firme atât de frumoase cum avea acum ea, Lina. Lisandru o iubea. Şi mai demult, când terminaseră casa cea nouă, şi au dat schelele jos, toți au putut să citească deasupra geamului de la marchiză: Vila Lina. Era chiar o vilă, cum se găseau puține în Ploieşti. Şi purta numele ei, Lina…

„Să-i spui lui Gavrilescu să le spună că dacă pun sechestru, îi împuşc." Şi ei puseseră sechestru. Sechestru pe vila Lina. Şi după trei ani sondele tot înfundate erau şi Lisandru băgase în ele tot, casa, prăvălia, pădurea de la Filipeşti, patru milioane. Şi mereu dobânzi. Şi acum începuse să vorbească într-aiurea: peste trei zile Lina face erupție. Nişte sonde vechi, înfundate. Toți câți îl întâlneau se uitau la el cu mirare. Şi în fiecare dimineață punea caii la sanie şi pornea năprasnic la Buştenari. Şi ea trebuia să-şi bată capul cu copiii, să alerge la prăvălie, la

tribunal, după avocați. Şi Gavrilescu spunea: „Nu se mai poate face nimic.” Şi picioarele o dureau, să moară.

*

În acea zi, când urma să i se pună sechestru pe casa din Ploieşti, Alexandru Iordănescu apăru la Buştenari puțin după opt. Oamenii îl văzură sosind cu caii plini de spumă. El urcă dealul Doftănețului în goană, lovindu-i tot timpul cu biciul. Când ajunse sus, nu-i lăsă să-şi tragă sufletul o singură clipă şi prinse să coboare plaiul în partea cealaltă spre schelă. Câțiva copii întârziați se duceau spre şcoală, înotând stingheri, în zăpadă. Trecu pe lângă ei ca o vijelie, stârnind pulbere rece şi speriindu-i.

Cocoşatul îl văzuse pe fereastră pe când urca Doftănețul, şi deschizând uşa din fund strigase: „Mamă, vine Lisandru!” Marița se ivi atunci cu o găină care cârâia şi se zbătea să scape, iar Mitru ieşind în curte îi tăie gâtul cu toporul, dintr-o lovitură. El o privi cum se zbătea în zăpadă, zvârlind două şuvițe subțiri de sânge prin vinele gâtului, până departe, parcă ar fi țâşnit dintr-o pompă. Apoi, când nu se mai zbătu, o împinse cu piciorul spre prispă. „Când o da de doă’şpe, auzi mă, să vii s-o iei”, îi strigă mă-sa în timp ce el pornea, tăind drumul prin sonde, spre schela Lina.

Abia sosise, când se ivi şi Lisandru pe pârtia de zăpadă dintre bataluri. El văzu de departe uşa sondei dată de perete, şi nici un sondor. Când urcă pe terasament, nu-l întâmpină decât cocoşatul: „Sărut mâna, nene Lisandre”.

Lisandru dădu ocol sondei şi pătrunse înăuntru prin

baraca motorului. Ceasul era aproape nouă. Nici unul din oamenii lui, din oamenii cărora le plătise trei ani şi îi cinstise mereu cu ţuică, nu se afla acolo.

— Unde sunt, Mitruţ, sondorii, unde sunt sondorii mei? întrebă el cu o voce muiată şi frântă care îl surprinse pe cocoşat.

— Nene Lisandre, se bâlbâi acesta, pesemne că sunt la bordei, îi zării pe acolo.

Lisandru începu să urce coasta şi fu îndată la uşa bordeiului. Strigă tare: „Măi, măi, n-auziţi, ia ieşiţi afară, măi!" Rând pe rând ieşiră cei şase oameni, negri de funingine, cu mustăţile pleoştite şi murdari, rupţi, peticiţi şi flămânzi, aşa cum îi ştia tot satul: sondorii lui Lisandru: El stătea în faţa lor tăcut, apoi încercă să se înfurie: „Unde e Gheorghe, a adus racu? De ce nu băgaţi racu în puţ? Ce staţi, ce aşteptaţi, ce vă uitaţi la mine?"

— Dom'le Lisandru, începu Toader Cosmineanul, nu mai putem lucra. Sunt patru luni, din postul Crăciunului, de când n-am mai luat nici un ban. Crăpăm de foame!

Toţi şase se mirară peste măsură văzându-l că în loc să ţipe ca de obicei şi să-i facă tâlhari, se dădu un pas înapoi, oftă, şi se întoarse cu faţa spre cocoşat: „Du-te, mă, jos şi vezi că-i în sanie o traistă cu zece kile de mălai. Ad-o încoace!" Oamenii fură mişcaţi.

Lisandru se întoarse iarăşi spre ei. Mai că nu plângea: „Fraţilor, prieteni, nu mă lăsaţi. În două zile apucăm sferştangu şi dăm de ţiţei. Hai, fraţilor, o mână de ajutor. Hai, să băgăm racu, că până diseară îl prindem."

— Degeaba, dom'le Lisandre, răspunseră oamenii, vin de la „Electrica" să taie curentul. Acuşia vin. Gheorghe s-a dus cu maistoru la birou. Şi chiar văzură

cum urca dinspre sat un grup de vreo cinci oameni, înotând în zăpadă. La vreo douăzeci de metri în urma lor, venea şi Gheorghe. Lisandru, bănuind ceea ce o să se petreacă, se repezi la sondă, trase şaltărul şi lăsă curentul să năvălească în motor. Acesta zbârnâi o clipă, apoi porni uruind. Curelele lipăiră pe roți şi toată instalația sondei se puse în mişcare. Paftalele metalice pocneau ritmic şi sonda se umplu de un zumzet uriaş. Lisandru fu aproape amețit. Câțiva oameni se iviră în prag şi el se repezi la leviere, pornind granicul. Uruitul greu al fierăriei îi umplu inima de o bucurie nebună. Dar acea muzică extraordinară încetă deodată. Lisandru, cu un fior rece pe şira spinării, dădu fuga afară. Oamenii „Electricii" erau acolo, lângă stâlp, şi maistrul trăsese prăjina şaltărului. Când îl zări pe Lisandru, îl salută scoțându-şi şapca. Gheorghe se apropie, vânăt: „Taie racordul! De-aseară ne-a spus. Nu-i chip de nimic." Între timp, sosiseră toți oamenii de la bordei.

Erau acum aproape douăzeci de inşi în jurul Linei nr.1. Mergeau când într-o parte, când în alta, se depărtau şi iar se adunau la un loc. Văzută din sat, pata neagră pe care toți acei oameni o făceau în imensitatea zăpezii avea ceva lugubru şi solemn, ca atunci când se descoperă o crimă şi vin procurorii.

— Domnule Soldatkinski, se tânguia Lisandru către maistrul electrician, nu se poate. Te rog! Am adus racu american şi de data asta apucăm sferştangu. Peste o săptămână plătesc tot: şaptezeci de mii. Şi îl ținea de umăr pe omul care îşi pusese cârligele le picioare, să se urce pe stâlp, să taie firele.

— Domnule Lisandru, e ordin de la direcție. Dacă nu vorbiți cu direcția, n-am ce să fac.

— Directorii sunt nişte hoţi, izbucni Lisandru. Au luat de la mine cinci sute de mii în trei ani. Pe nimic. Pe vânt. S-au învârtit motoarele degeaba. Şi-acum taie racordul. Hoţi, hoţi, gemu el.

Apoi, după câteva clipe, sondorii fură din nou uimiţi:

— Poftiţi, tăiaţi-l, spuse el cu o voce extraordinar de calmă, tăiaţi-l! Şi luă mâna de pe umărul electricianului. Acesta începu să se cațere pe stâlp. Lui Soldatkinski nu-i venea să creadă că a terminat atât de repede. După câteva minute, firele desfăcute cădeau peste acoperişul sondei, ca bulgării pe un sicriu. Din vale, sosi cocoşatul gâfâind, cu traista de mălai. Oamenii plecară cu paşi înceţi, ca de la o înmormântare.

Lisandru trecu prin fața bordeiului unde sondorii se apucaseră să facă mămăliga. „Să-i bateţi uşa în cuie", arătă el spre Lina nr.1, şi dete să plece mai departe. Cocoşatul îl ajunse din urmă: „Nene Lisandre, îţi pregăteşte mama o găină pentru prânz. Unde să ţi-o aduc?" Atunci, sondorii care erau afară auziră clar, în liniştea ce urmă acestei întrebări, cum Lisandru răspunse: „Nu-i nevoie de găină, Mitruţ. Astăzi mănânc cu Sultanul turcilor. M-a poftit să discutăm despre schelă."

Ei îl priviră uluiţi şi el se depărtă singur spre dealul Măceşului, înotând în zăpadă. Cocoşatul dădu fuga acasă s-o vestească pe mă-sa.

*

Aproape de prânz, Iancu ieşi din pădurea de pe coasta Cosminei şi se îndreptă spre Buştenari. Se gândi să coboare pe la Grâuşor şi o luă pe dealul Măceşului. Înota cu cizmele înalte prin zăpada care îi venea până aproape

de genunchi. Ținea puşca în mână, cu țeava în jos. Nimic. De astă-toamnă, când împuşcase un câine turbat, nu mai ucisese cu ea nici o vietate.

Când ajunse pe creasta dealului, se opri câteva clipe. Priveliştea ce se desfăşura dedesubt era extraordinară şi exaltantă. Cerul se înseninase şi un soare rece şi sticlos lumina toată valea. Cascadele de zăpadă curgeau până jos. Acolo se sfărâmau de sonde, de bataluri, de case şi de rezervoare. Vedea satul ca în palmă. Câte un punct negru, cât o furnică, trecea pe linia drumului care avea străluciri de oglindă. Dincolo de sat se înălțau dealurile zdrențuite ale Runcului, acoperite de turlele gigantice ale sondelor „Rotary". Zgomotul lor se auzea până aici. Runcu era un uriaş stup metalic. Piloanele de fier, care susțineau linia de zece mii de volți, păreau spânzurători fantastice. Un uruit amarnic, ca dintr-un infern îndepărtat, venea pe deasupra satului şi a văii. Americanii săpau la o mie două sute de metri.

Iancu îşi umplu ochii şi nările cu acea privelişte măreață şi înfricoşătoare. Apoi, privirile lui trecură dincolo de dealuri, în câmpie. O nesfârşită suprafață albă, nemişcată, încremenită sub cer, se întindea până la marginea depărtată a Ploieştiului. Părea un ținut de basm, aflat sub vraja liniştii şi a infinitului.

Într-un târziu, Iancu zări spre Runcu câțiva nori albicioşi, ridicându-se în aer ca nişte îngeri. „Dă de douăsprezece", se gândi el. Peste câteva clipe auzi şi şuieratul sirenelor de la stațiile de pompe. Văile vuiră multă vreme, apoi ecoul se stinse treptat. Atunci o porni la dreapta, spre Grâuşor.

Dar după ce făcu vreo sută de metri, înotând cu cizmele prin zăpadă, fu mirat să zărească o mogâldeață

neagră, îmbrăcată în palton, care urca anevoie coasta. Când ajunse în dreptul ei, îl recunoscu pe Alexandru Iordănescu şi îl strigă, aşteptându-l. El sosi după scurtă vreme, luptând cu şoşonii prin zăpadă şi încurcându-se în poalele paltonului. Îşi dădură mâna.

Iancu nu mai ține minte cum a început. Ştie doar că după câteva minute a fost cuprins de un simțământ ciudat, pe care nu l-a putut defini. Nu-şi dădea seama dacă Alexandru Iordănescu glumeşte, dacă el aude bine, sau dacă e vorba de altceva, de un lucru cumplit care s-ar fi întâmplat în lume, în ziua aceea. Ştie că-l întrebase în primul rând de Geta. Acum, el pomenea foarte rar de Livia, şi uneori de loc, ca şi cum n-ar fi fost. Îngerul? vorbise Alexandru Iordănescu. Pesemne să te aşteaptă să vii la Ploieşti. Atunci, îl întrebase ce caută tocmai atât de sus, pe dealul Măceşului.

— Am venit, răspunsese Iordănescu cu o voce calmă şi minuțioasă, să-mi dau seama câți metri cubi au dealurile acestea.

— Dar de ce? îl întrebase Iancu, naiv.

— Vreau să le nivelez.

— Care dealuri? mai întrebase el, părându-i-se că n-a înțeles.

— Astea! Toate dealurile astea, arătă Alexandru Iordănescu cu mâna, într-un gest circular, proeminențele care se ondulau până la linia orizontului. Lui Iancu i se împotmoliră cuvintele în gâtlej. Bolborosi ceva neînțeles. Dar nu mai era nevoie de participarea lui pentru ca Lisandru să continue. Prins de măreția unor planuri ce păreau că atunci îi vin în minte, entuziasmându-l, continua să vorbească, urmărind cu voce tare

desfăşurarea ideilor sale.

— Am să pun să le niveleze pe toate. Au să găsească de lucru la mine toți şomerii. Şi de aici, şi de la Câmpina, şi de la Moreni, de peste tot. Numai ingineri o să-mi trebuiască o mie. Cât vezi cu ochii, are să fie numai un şantier. Dărâm Runcu şi toate sondele americanilor. Pun altele noi, aliniate ca-n palmă. N-are să mai fie ca până acum. Are să fie ordine. Sultanul ştie ce pot şi are încredere în mine. Unul e Alexandru T. Iordănescu şi numai cu mine a vrut să facă tovărăşie. Lângă tronul lui are să-mi pună şi mie unul sprijinit pe patru sonde mici de aur. Am să fiu un adevărat rege al petrolului.

Lisandru vorbea calm, ca şi cum ar fi fost expresia însăşi a peisajului înconjurător. Totul era în clipa aceea de prânz extraordinar de liniştit şi de limpede: cerul, câmpiile dinspre Ploieşti, dealurile, pădurile Cosminei. Jos, se vedea satul cu cele mai mici amănunte, cu copiii care se întorceau de la şcoală, cu sondele negre şi vechi, oprite din licărit pentru masa sondorilor. Satul părea un ceasornic deschis, cu o maşinărie precisă şi plină de piese minuscule. Totul, acolo jos, se desfăşura ca într-un angrenaj cu mii de rotițe, fiecare învârtindu-se în spațiul ei, cu precizie.

Deasupra acelei maşinării uriaşe sta aplecată fața lui Iordănescu. El privea cu ochi albaştri, limpezi, şi vorbea cu o linişte atât de mare, încât Iancu fu cuprins de spaimă. Vocea lui Lisandru era tot ce poate fi mai normal, mai banal aproape. Dar cu acea voce ştearsă, fără gradații, el spunea lucruri care lui Iancu făceau să i se încrețească pielea.

— La primăvară, am să încep lucrările. Cât vezi cu ochii, au să fie numai terasamente. Mai întâi, am să trag o

linie de cale ferată de la Ploieşti până aici. Vezi, uite acolo unde e Puțu lui Codică, lângă primărie, am să fac gara. Primăria o dărâm şi fac alta mai mare. Înțelegi, sultanul nu poate veni până aici cu automobilul. El nu pleacă la drum decât cu un tren întreg. Într-un vagon are cancelaria, în altul dormitorul, în altul restaurantul şi în trei vagoane – he, he! haremul. Mi-a scris că are să vină să vadă tot ce am să fac aici. Tovărăşia noastră e pe din două. El a şi depus capitalul la o bancă din Elveția. Iancu asculta uluit.

— Uite ce e, zise după o clipă de tăcere Lisandru, nu vrei să lucrezi la mine? Îți dau o sută de mii de lei pe lună. Dacă vrei, îți plătesc în lire sterline. Poți să începi chiar după-masă. Să faci socoteala câți metri cubi au dealurile astea şi cât o să coste nivelatul lor. Angajăm toți şomerii, cu două sute de lei pe zi.

În timp ce înaintau prin zăpadă, privirile lui Iancu treceau de la fața liniştită a lui Iordănescu pe dealurile înconjurătoare, iar de acolo mai departe, până pe câmpia nemişcată sub cerul albastru, şi nu înțelegea cum poate înnebuni un om într-o zi atât de calmă şi senină.

*

Pe la două, Lisandru Iordănescu deschise uşa restaurantului lui Gogu şi intră. Acesta, la tejghea, cu creionul după ureche, cum îl văzu intrând, surâse maliții os şi îl întâmpină cu un: „Să trăiți, coane Lisandre!" Restaurantul era plin de funcționari, de chirovnici, de maiştri sondori, iar în camerele din fund, de ingineri care luau masa. În camera biliardului era încinsă ce de obicei o partidă, cu o mulțime de chibiți în jurul ei. Tot acolo, la

o masă din fund, se afla Tase țambalagiul.

Cam aceasta era situația din restaurant, când Lisandru se aşează la o masă şi ceru o sticlă de bere. Toate privirile se întoarseră pe rând spre el. La o masă din apropiere se afla Soldatkinski cu mai mulți chirovnici şi maiştri sondori. Imaginea maistrului electrician nu păru câtuşi de puțin a-l tulbura pe Lisandru. El goli primul pahar de bere şi îşi şterse cu voluptate mustățile de spumă.

Stătu astfel la masă cam un sfert de oră, cu paltonul pe el şi cu căciula în cap. Gogu de-abia aştepta prilejul să-l zgândăre, să-l întrebe cum merge exploatarea, când îl văzu că-i face semn cu mâna, să se ducă la masa lui.

— Ia o hârtie şi un creion şi vino aici să iei notă, îi spuse Lisandru. Când Gogu se întoarse şi se aşeză la masă, începu să-i dicteze:

— Scrie aşa: Patru sute butoaie de brânză.

— Patru sute butoaie de brânză? Ce-i cu ele?

— Scrie, domnule, ce-ți dictez. Toate acestea ai să le comanzi urgent şi să le ai aici în două zile. E nevoie de ele. Au să vină lucrători să niveleze dealurile, pentru că am să pun sonde noi şi îmi trebuie pentru hrana lor.

Gogu îl privi deodată atent. Prin mintea lui un gând trecu ca un fulger şi îl umplu de o bucurie năprasnică. Aproape că îi veni să dea un chiot. Nescăpându-l pe Lisandru din ochi, făcu semn unui băiat să stea la tejghea şi răspunse supus: „Bine coane Lisandre, scriu".

Atunci, Alexandru T. Iordănescu dictă o listă întreagă, minuțioasă, completă şi fantastică, ale cărei copii, trase la şapirograf de Gogu, au circulat apoi prin sat o jumătate de an, stârnind stupoare şi ilaritate:

400 butoaie brânză.

50 butoaie măsline.
1.000 kg zahăr cubic.
500 kg zahăr tos.
100 kg zahăr căpățâni.
300 roți caşcaval.
1000 ghiudemuri.
200 cutii untură.
200 cutii halva.

Gogu scria mereu, exultând în secret, mai bucuros chiar decât această marfă i-ar fi fost comandată cu adevărat:

100 butoaie scrumbii.
200 butoaie marmeladă.
1.000 saci mălai.
1.000 kg macaroane.
100 butoaie untdelemn.

Lisandru dicta cu un uşor efort la memoriei, având grijă să nu uite nimic. Trecu apoi la obiecte de îmbrăcăminte. „Scrie", spuse el:

5.000 cămăşi.
5.000 per. izmene.
5.000 per. ciorapi.
5.000 per. bocanci.

— Toți oamenii aceştia au să lucreze la mine, preciză el când sfârşi lista, şi am să-i îmbrac şi să-i hrănesc gratis. Poți să spui la toți şomerii că de mâine sunt angajați de Exploatarea Alexandru T. Iordănescu şi M. S. Sultanul Turciei. Nivelăm dealurile. În primăvară punem sonde noi peste tot.

— Bine, coane Lisandre, am înțeles, răspunse Gogu ridicându-se cu lista. Dar când fu să plece, un gest drăcesc îi trecu prin minte şi zise întinzând hârtia: Ştii,

coane Lisandre, ar fi bine s-o iscăleşti, nu de altceva, dar ca să fie în regulă. Lisandru luă hârtia şi scrise în capul ei: „Se comandă în contul Exploatării petrolifere Alexandru T. Iordănescu şi M. S. Sultanul Turciei, următoarele". Apoi se iscăli jos.

— Trimite-o lui Gheorghe la birou, să pună şi ştampila, spuse el. Deocamdată o să fie tot cea veche. Încă o zi, două, dar să n-ai nici o grijă, adăugă cu un surâs.

Astfel îşi iscăli singur Alexandru T. Iordănescu certificatul de nebunie. Gogu porni cu documentul spre camera inginerilor şi închise uşa. Era ora trei după-amiază.

Până la cinci, când porni spre Ploieşti, veniră pe rând la masa lui inginerii şi chirovnicii şi toți ceilalți din cârciumă, ascultându-l atenți, dar dându-şi coate sau făcându-şi cu ochiul. Cu fața lui de toate zilele, dar mult mai calm decât de obicei, Lisandru le explica felul lucrărilor pe care le va începe în curând, în tovărăşie cu Sultanul Turciei. Nu s-a putut şti dacă Lisandru Iordănescu nu aflase până atunci că în Turcia nu mai domneau de mult sultani, sau dacă aceasta era numai un efect al nebuniei. Altminteri, el şedea liniştit la masă, terminându-şi sticla de bere. În restaurant, totul era ca în cele mai banale zile. Numai când muşterii se întorceau în camera din fund, îşi spuneau cu convingere: „S-a țicnit!"

Din odaia biliardului, se auzea țambalul şi vocea lui Tase, răguşită:

„Fata popii cea mai mare
Cu zdrâng-zdrâng făcea parale".

Lumina zilei scăzuse, când Gheorghe veni cu sania. Lisandru se aşeză în fund, învelindu-se cu pătura pe

picioare. Gheorghe mâna caii până la Ploieşti, intră în curte şi trase la scară. Lina îl întâmpină galbenă, plină de spaimă: „Au pus sechestru!" Lisandru clătină din cap, făcu un semn neînțeles cu mâna şi intră în birou. Până la unsprezece, Lina îl aşteptă să iasă. Atunci, frântă de oboseală, adormise.

*

Pesemne că Lina dormea de multă vreme, fiindcă atunci când o trezi Lisandru, văzu că era ora două. În acest timp, o mulțime de imagini trecuseră prin mintea ei, fără să ştie bine dacă le-a gândit sau erau vis. Se vede că la început se gândise, dar apoi nu mai fusese decât vis. Ea îşi adusese aminte că Gavrilescu a privit-o o dată într-un fel ciudat, care făcuse să-i fie aproape rău, ca un început de leşin. El îşi răsucea în clipa aceea mustața, şi ea simțise cum îi vine rău. Seara, în drum spre casă, intrase în biserică şi aprinzând o lumânare, se lepădase şi de întâmplarea aceasta. E atâta noroi în lume! Îşi aduse aminte cum sunt schelele primăvara, când se topesc zăpezile şi noroiul ține câteva săptămâni. Se văzu cum înoată prin noroi sfârşită de oboseală. Dar Lisandru se ivi lângă ea şi o trase de braț până la un loc uscat sub un nuc bătrân care parcă era cel din curtea caselor bătrâneşti din capul satului. Lisandru se aplecă spre ea şi o sărută. Ea îl privea în ochi. Deodată nucul se făcu o roată de bâlci cu lanțuri şi ea era pe un scaun, învârtindu-se. Pe celelalte scaune erau numai femei şi vântul le umfla rochiile. Lisandru conducea maşinăria, iar plata o lua venind la fiecare femeie şi mângâind-o pe picioare. Lina privea la tot ce se întâmpla şi i se făcea din ce în ce mai rău, până

țipă. Se pomeni cu maică-sa alături care-i spunea blând: „Fii cuminte că vaca are să fete şi mâine ai să mănânci coraslă". Se afla în curtea caselor bătrâneşti şi vaca era în grajd. Era noapte şi o mulțime de oameni forfoteau prin curte cu felinare în mână. Porni şi ea printre ei, în vârful picioarelor. Pe drum o întâlni Stelian, era palid şi-i spuse: „Lino, te iubesc, am scris o poezie pentru tine." Dar ea voia să vadă cum fată vaca şi nu se opri. Atunci Stelian scoase un revolver din buzunar şi îşi trase un glonț în inimă. Când ajunse la grajd, vaca se uita la ea şi cineva, o mogâldeață de femeie, îi spuse: „Acum, în loc de lapte covăsit ai să mănânci sânge închegat". Ea țipă şi fugi, până ce intră într-un întuneric mare unde nu mai văzu nimic.

Şedea culcată pe pământ cu fața în sus şi pe pântec avea o firmă pe care scria: „Lina nr.1". Trebuia s-o nască pe Silvia, dar Lisandru ridica în turla sondei un rac şi striga sondorilor: „Acum scoatem sferştangul afară şi sonda are să facă erupție". Ea voia să țipe că nu e sondă, dar racul îi pătrunse în pântec şi ghearele lui de oțel apucaseră capul Silviei. Lisandru făcu un semn omului de la motor şi Silvia fu trasă afară cu capul sfărâmat. Atunci se ivi Stelian şi-i spuse: „N-o mai iubesc pe mama ta, dar am să te iubesc mult pe tine şi am să-ți scriu o mulțime de poezii". Silvia fu dintr-o mare, în uniformă de liceu, şi îl luă de gât pe Stelian, începând să-l sărute ca o nebună. Amândoi erau cu capetele pline de sânge şi se strângeau în brațe. Lina privea paralizată de groază. Stelian veni spre ea şi-i spuse râzând: „Mamă-soacră, Silvia a fost fată mare." Ea simți că dacă nu-l strânge în brațe pe Stelian are să înnebunească. Îl apucă bine şi îl ținu strâns, dar peste o clipă văzu că omul din brațele

este Lisandru, cu mustățile răsucite până sub lumina ochilor. Lina începu să fugă şi se pomeni într-o pădure de sonde. Lisandru o ajunse din urmă cu o maşină. El aducea sondelor nişte rochii subțiri de muselină cu care se îmbrăcară, începând să danseze. Când Lina se apropie, văzu că sunt femei care se repede spre Lisandru, încercând să-i fure banii din buzunar. Ea voi să le dea la o parte, dar cum punea mâna pe ele, se făceau din nou sonde. Lisandru se repezi spre una din ele, sărutând-o şi mângâind-o ca pe o femeie şi le auzea pe celelalte cum chicotesc. Ea începu să plângă şi se pomeni din nou fetiță în grajdul casei părinteşti unde vaca fătase un vițel mort. Mamă-sa bocea pe afară şi prin întuneric umblau oameni necunoscuți. Unul cu capul acoperit de o glugă veni şi apucând-o de mână îi spuse: „Hai!" Zadarnic încercă ea să se împotrivească. O luase de mână şi o ducea.

*

Îşi dădu seama că Lisandru e în pat şi o trezeşte din somn. Cu anevoie se smulse din întunecimea coşmarului. Lisandru o zgâlțâia de umeri şi o trăgea de braț: „Hai, Lino, scoală!" Când deschise ochii îl zări aplecat asupra ei. I se păru că stătuse aşa multă vreme, în timp ce ea dormea. Camera era plină de lumină. Ardeau toate becurile din policandru şi cele de pe pereți. Lina țipă deodată, cuprinsă de spaimă. Fața lui Lisandru, roşie ca sfecla, era schimonosită şi rea. Vinele de sub pielea obrazului erau umflate de sânge, gata să plesnească. O privea cu ochi străini şi tulburi, de o stranie fixitate. Ținând-o de umeri cu amândouă mâinile, spunea:

— Hai Lino, că nu mai e timp. Scoală!

— Lisandre, Lisandre, de ce, ce vrei să faci? bâigui ea încremenită sub plapumă.

— Scoală, că începem instrucția.

Atunci ceasul bătu ora două. „E noapte, hai să te culci", se pierdu Lina cu totul. Lisandru trase plapuma de pe ea şi o sili să se dea jos din pat. Era numai în cămaşă şi îşi vârî picioarele în papuci. Stătu astfel descumpănită, câteva clipe.

— Drepți! răsună deodată, cu sălbăticie, porunca lui Lisandru. Ea îl privi cuprinsă de groază. Atunci el îi strigă încă o dată „drepți!" şi înțepenindu-şi trupul îi arătă cum să se țină pe picioare. Un şuvoi de lacrimi țâşni din ochii măriți de spaimă ai Linei. Hohotind, încercă să stea în poziția în care-i poruncea Lisandru. Văzând-o că se supune, acesta veni să-i ajute, potrivindu-i brațele şi trăgându-i umerii înapoi. Lina stătu astfel în cămaşă şi în papuci, câteva clipe, până ce simți că o pătrunde frigul. Cătă, rugătoare, cu privirile, spre Lisandru.

— Înainte… marş! Bărbatul porni alături de ea, îndemnând-o cu capul să facă la fel. Lina îşi târşâi papucii pe covor. Aşa, aşa, drept înainte, îi strigă Lisandru care rămăsese să o privească mergând. Când ajunse aproape de perete, ea se opri şi se întoarse.

— Nu! strigă Lisandru, şi dintr-un salt fu lângă ea. Apucând-o cu mâinile de umeri o întoarse din nou cu fața la perete, împingând-o în zid aproape s-o strivească. Aşa! Şi bate din picioare! Bate din picioare mereu, până ce oi spune eu: „Stai!" Cu nasul şi cu pântecul în perete, Lina îşi sălta picioarele pe rând, anevoie, ca ursul când joacă. Lisandru sta lângă ea, urmărind atent tot ce face, gata s-o ghiontească dacă s-ar fi abătut de la voința lui.

— Stai! strigă în sfârşit. Lina se opri şi se întoarse.

Nu, țipă el din nou înfuriat şi o puse să stea cu fața la perete, vreme îndelungată, până ce strigă: Stânga împre… jur! Răsucindu-se, Lina îşi pierdu un papuc. Voi să se aplece, dar Lisandru țipă ca un turbat: Nu te mişca în front! Şi Lina stătu dreaptă, pătrunsă de frig şi de groază, ca de un cuțit uriaş care nu mai sfârşea să o sfârtece, să intre o dată până la mâner.

Astfel o chinui Lisandru o oră întreagă, punând-o să meargă dintr-o parte în alta a dormitorului şi să dea din picioare, cu fața la perete, până ce îi striga el să se întoarcă. Lina nu mai plângea, executa totul, automat, năucă. Pierduse şi celălalt papuc, şi singura ei îmbrăcăminte era doar cămaşa subțire.

Când pendula bătu trei, Lisandru comandă pe loc repaus. Lina nu prea ştia ce e aceasta şi se prăbuşi jos pe covor, cu capul pe un scaun. Plânse din nou o vreme, apoi începu să-l urmărească pe Lisandru cu coada ochiului. El se plimba prin odaie, cu cămaşa de noapte desfăcută până aproape de pântec. Picioarele goale erau păroase şi roşiatice. Lina vru să intre în vorbă cu el şi începu: „Gavrilescu zicea că mâine să te întâlneşti cu el". Lisandru păru că nu înțelege despre ce e vorba. Ea continuă: „Zicea că poate mai face nişte acte şi-o să ridice sechestru". Lisandru veni atunci spre ea şi comandă iarăşi fioros: „Drepți!" Lina se sculă anevoie de jos şi căută să stea dreaptă.

— Aşa, spuse Lisandru, foarte bine, acum o să aducem şi copiii. Şi se îndreptă spre odaia fetelor. Lina simți cum i se taie picioarele. O spaimă cumplită puse stăpânire pe ea. Se prăbuşi în genunchi la picioarele lui Lisandru, încercând să-l oprească. „Lisandre, nu, să nu faci una ca asta că mă omori. Lisandre, nu speria copiii!

Of, Doamne, Doamne, vino-mi în ajutor!" Lisandru trecu peste ea, călcând-o în picioare.

Lina dădu fuga după el în odaia fetelor. Lisandru trăsese plapuma de pe Silvia, cămaşa de noapte îi era ridicată, şi ea se trezi buimăcită: „Ce e, tată? De ce plânge mama?" Lina încercă s-o apere pe Geta. Îngerul dormea cu fața în sus, surâzând în somn. Lisandru veni pe cealaltă parte a patului şi o trase de picioare. Geta se sperie şi țipă. „Lisandre, nu ne omorî pe toate", gemu Lina. Într-un colț ardea candela la icoane şi ea se târî până acolo în genunchi. „Maică Precistă, sfinte Niculae, îndurați-vă de noi şi luminați-l pe Lisandru. Nu-l lăsați să omoare copiii!"

Fetele erau în picioare, în mijlocul camerei, aproape goale, cu cămăşile de noapte desfăcute. Geta îmbrăcase una de-a Silviei care-i venea până la călcâie. Aşa le trecu Lisandru în dormitorul părinților, spunându-le să aştepte. Se duse în odaia lui Alecu şi venind cu el în brațe, îl aşeză lângă ele, ținându-l cu mâinile, până se dezmetici şi putu singur să stea în picioare.

Când Lina se ridică de la icoane şi veni în dormitor, Lisandru tocmai comanda drepți. Cum o văzu îi spuse: „Treci în flancul drept". Silvia era tot atât de înaltă cât ea, Geta puțin mai mică, iar Alecu venea până la pieptul fetelor. Copiii priveau cu ochi mari, încă buimăciți de somn, când, sub lumina puternică a policandrului, Lisandru veni să le arate cum să stea drepți şi ei văzându-i fața sălbăticită, de nerecunoscut, izbucniră în urlete: „Tată, tată, ce s-a întâmplat?" Dar el reuşi să le impună tuturor disciplină şi astfel mama şi cei trei copii merseră până la zidul din față şi acolo bătură pe loc din picioare, până ce le spuse „stai" şi „stânga-mprejur". Toți

ascultau şi plângeau cu lacrimi mari, din ochii plini de groază.

Dar dormitorul era prea mic, astfel că Lisandru deschise cele două uşi ale sufrageriei. Aceasta se întinse sub privirile lor, lungă de opt metri şi plină de frig. Lisandru aprinse şi aici toate luminile şi sufrageria străluci ca în acele seri de pomină când oferea prefectului banchete care ţineau până la ziuă. Trezit de lumină şi zgomot, Tutankamon începu să cânte în colivia lui. Trilurile canarului, botezat de fantezia Getei cu numele faraonului despre care se vorbise o vreme la şcoală şi în tot oraşul, nu încetă întreaga noapte, acea îngrozitoare noapte, făcând-o şi mai sinistră.

Timp de două ore Lina văzu în oglinda mare din fund cum mergeau într-o parte şi-n alta, la comanda lui Lisandru, toţi patru numai în cămaşă, tremurând de spaimă şi de frig. Din timp în timp, câte un copil izbucnea în plâns şi urlând se ruga de tată-său să-i lase în pace. Dar pe măsură ce timpul trecea el se făcea mai neînduplecat şi îşi striga comenzile năprasnic. Falca de jos i se mărise, schimonosindu-i toată figura, iar mustăţile îi stăteau zbârlite sub nas, ca la o sălbăticiune.

Aşa trecu groaznica noapte, până ce la ferestre ziua se ivi cu o lumină murdară. Când, pe la şapte dimineaţa, Grigore – văzând că soră-sa nu trimite cheile la prăvălie să o deschidă – veni să afle ce s-a întâmplat, îl găsi pe Lisandru stând în picioare pe masă, iar Lina şi copiii treceau prin faţa lui în pas de defilare.

Tutankamon cânta, de parcă lumea ar fi fost numai lumină şi bucurie.

*

În acea zi, se făcu şapte, opt, nouă – nimeni nu ținea minte în orice caz să se mai fi petrecut aşa ceva – şi prăvălia lui Alexandru T. Iordănescu de pe Lipscani nu îşi deschisese obloanele. Prin fața ei se plimbau vânzătorii, aşteptând să vină cineva cu cheile. Dar nimeni nu venea. Plecă unul dintre ei să vadă ce s-a întâmplat şi nici el nu se mai întoarse. Se făcuse zece şi vânzătorii tot mai tropăiau pe afară, prin fața obloanelor închise. Ceilalți negustori, de alături şi de vizavi, tot aşteptându-şi muşteriii trecură strada să întrebe ce s-a întâmplat. Toți ştiau prăvălia lui Lisandru de pe vremea când o ținea tată-său, Tudorică, şi nu pomeniseră să fi rămas închisă după şase dimineața. În sfârşit, se întoarse vânzătorul care plecase după chei şi povesti lucruri îngrozitoare. Toți se făcură roată pe trotuar, în fața obloanelor închise, şi ascultară cu ochii holbați. Grigore – spunea vânzătorul – l-a găsit pe jupânul chinuindu-şi nevasta şi copiii. Când a intrat, aceştia s-au repezit la picioarele lui rugându-l să-i scape. Dar jupânul a strigat la el să iasă afară. Grigore n-a vrut şi jupânul s-a repezit să-l strângă de gât. Cucoana a ieşit afară şi a strigat ajutor. Atunci a venit vizitiul şi cu încă un argat şi abia l-au putut doborî. El urla groaznic şi făcea spume la gură. Grigore a pus să-l lege şi aşa legat l-au dus în baie şi l-au ținut sub apă rece timp de o oră. A venit apoi doctorul şi a spus că jupânul a înnebunit şi că trebuie să-l ducă de acasă. Grigore a telefonat la Bucureşti la balamuc să vină să-l ia. Acum e legat cu frânghii şi doi argați îl păzesc. A venit şi un comisar de la poliție să facă actele.

După ce ascultară toată povestea, negustorii se răspândiră, clătinând din cap, pe la prăvăliile lor. Dar curând ieşiră iarăşi afară, priviră spre obloanele mereu

închise, şi instinctiv veniră unii spre alții, să comenteze evenimentul.

— Bietul Lisandru, ce întâmplare! zise unul.

— A mai avut o soră care tot la balamuc a murit.

— Sângele…

— Eu cred că totul i se trage din schela de la Buştenari.

— Câte milioane zici că a băgat în ea?

— De, cine l-a pus. I-a trebuit exploatare petroliferă!

— Nu era el nici înainte prea zdravăn.

— Ții minte cheful ăla pe care l-a făcut la „Moldavia"?

— Ei, ei, când a desfăcut douăzeci de sticle de şampanie şi a scăldat-o în ea pe aia, cum îi zicea, pe Lola.

— Ei, da, da, Lola, cum nu.

— Fie, că se ținea de drăcii.

— Casa, auzi că e ipotecată.

— Totul e ipotecat.

— Păcat de copii.

— Ce? Fetele alea? E-hei…

— Se zice că de a mare s-ar fi legat chiar tac'su.

— Cât despre ailaltă, de-i zice Îngerul şi n-are decât paişpe ani, toată lumea ştie ce i-a făcut Mitu.

— Chiar eu i-am văzut ieşind din hotel. Mai avea pe ea uniforma de şcoală. Iar el…

Şi chiar atunci trecu pe acolo cu pălăria pe ceafă şi cu şoşonii descheiați, Mitu Dumitrescu, ținând o țigară în colțul gurii. Negustorii îl opriră: „Ai aflat? A înnebunit Lisandru. Azi-dimineață. Îl duc la balamuc."

Mitu se opri şi privind prăvălia închisă, îşi arcui sprâncenele a mirare, ca şi cum ar fi vrut să spună: „Ete-te!…" Pe firmă, chipul lui Iordănescu era pictat cu mult

roz în obraz, aşa cum fusese cu cincisprezece ani în urmă, cu guler tare, înalt, şi cu mustățile galbene, răsucite. Mitu îl privi câteva clipe, trăgând din țigară, apoi întorcându-şi fața spre negustori, făcu iute din degete un fel de morişcă în dreptul capului şi zise cuprins de o veselie subită: „Sisilica şefilor! I s-a urcat sisilica la creier!”

O sută şaptezeci şi cinci de minute la Mizil

(1940)

Nu am câtuşi de puțin intenția să glumesc, atunci când voi afirma că una din marile dorințe ale vieții mele a fost să vizitez Mizilul. Dorința aceasta mi s-a împlinit, în fine, în toamna anului trecut.

Cu cinci ani în urmă, când am adoptat, pentru prima oară în viața mea, o meserie şi am început să o practic aproximativ, aceea de reporter, m-am gândit că prima ei condiție, de a călători prin tot felul de locuri, îmi va îngădui să văd şi Mizilul, într-un mod mai amplu şi poate cu rezultate mai substanțiale decât s-ar fi petrecut până atunci. În tot acest răstimp, de câte ori directorii ziarelor la care am lucrat, văzând că activitatea mea începe să devină vagă, mă întrebau ce mai am de gând să mai scriu, le răspundeam cu un surâs nostalgic, care părea că păstrează totuşi în el un secret superior:

— Am un subiect pe care îl iubesc foarte mult: Mizilul. Sunt sigur că dacă am să stau două zile la Mizil, am să mă întorc cu un reportaj senzațional.

Mărturisesc că gândul acesta m-a făcut în nenumărate rânduri fericit. Mă vedeam ajungând în oraş, instalându-mă la hotel şi pornind apoi pe străzi, liber şi curios, amestecându-mă printre oameni, trăgând cu urechea la ce discută între ei.

Alteori, căutând să judec printr-o optică mai puțin personală, călătoria la Mizil îmi apărea extrem de importantă: o acțiune necesară pe care o reclamă cunoştințele noastre, moderne, despre lume. Să vedem, îmi spuneam cu oarecare gravitate, ce este cu acest Mizil,

pe care l-a zeflemisit odată Caragiale şi asupra căruia nimeni nu s-a mai aplecat de atunci. E poate timpul să se afle în întreaga țară ce-i Mizilul – Mi-zi-lul – cum trăiesc, cum gândesc, la ce visează, cum iubesc şi cum mor, acolo, în urbea lor, oameni aceia peste care de atâția ani planează, batjocoritor, zâmbetul marelui umorist. Erau momente când nici o acțiune nu mi se părea mai urgentă şi mai necesară, decât prezentarea Mizilului, după datele şi sensibilitatea timpului nostru.

Multă vreme, nici aceste considerațiuni, nici fericirea personală ce mă cuprindea la gândul că voi fi în Mizil, că voi mânca şi dormi alături de oamenii lui, nu au putut să se înfăptuiască. Viața a vrut ca meseria, relativ frumoasă, pe care o practicam, să mă poarte în multe oraşe, unele foarte îndepărtate, dar în Mizil niciodată.

În toamna anului trecut, am primit de la cercul de recrutare, ca atâția dintre noi, o foaie de drum până la Buzău. În tren m-am gândit că pentru prima oară în viața mea călătoresc în contul statului. În astfel de împrejurări mi-a fost dat să cunosc, în sfârşit, Mizilul.

Cum am trecut de Ploieşti, gândul că aş putea să mă opresc, câteva ore cel puțin, în Mizil, a pus stăpânire pe mine. Oprirea aceasta o mai proiectasem de câteva ori, în anii trecuți, când mă duceam către Roman, la Blecher, dar nu o înfăptuisem niciodată. Ezitări începuseră, de altfel, să mă cuprindă şi acum. Din o mie de motive, fervoarea mea reportericească scăzuse mult în ultima vreme. Atunci, la ce bun?...

M-am hotărât totuşi să mă opresc, spunându-mi că vizitarea Mizilului poate deveni o dată istorică în viața mea. Era ziua de luni 10 octombrie 1938. Am coborât din tren la ora 16 şi 15 minute. Nu pot spune că eram excesiv

de emoționat, totuşi o curiozitate gravă, care îşi avea partea ei de emotivitate, pusese stăpânire pe întreaga mea ființă. Aşadar, Mizil! În fine, Mizil! Luni, 10 octombrie 1938! Era o zi de toamnă, caldă şi bună, cu cerul albastru, senin. Am rămas până seara, la ora şapte şi zece (19 şi 10), când mi-am continuat drumul spre Buzău.

În cele ce urmează voi povesti pas cu pas, minut cu minut, tot ce am făcut în Mizil; întâmplări ce vor putea fi considerate de o banalitate ucigătoare, sau aventuri cu adevărat senzaționale, după cum vor fi cititorii obişnuiți să privească şi să judece lumea.

Minutul 1

(ora 4 şi 15)

Aşadar, Mizil.

Inginerul Lungu, cunoştință din regiunea petroliferă a Prahovei, a coborât şi el. Vine să facă o ofertă pentru repararea uzinei electrice, defectată. Mi-a spus-o în tren, unde l-am întâlnit din întâmplare. Vom lua amândoi aceeaşi trăsură?

Minutul 2

Trec peste linia întâia, prin pietriş, spre clădirea gării. Sentimentul că trenul cu care am venit, *trenul meu*, va pleca şi eu voi rămâne aici, în Mizil. Ce-am făcut? O vagă senzație de nelinişte, de vinovăție, urmată imediat de un gând calm, apreciind aventura care începe.

Încă o senzație cunoscută, încercată de multe ori: iarăşi pe peronul unei gări, singur, în timp ce oameni necunoscuți trec într-o parte şi alta pe lângă mine, iar trenul cu care am venit se pregăteşte de plecare.

Minutul 3

Inginerul Lungu, care se dusese până la ieşire, se întoarce şi mă întreabă ce am de gând să fac. Aşadar, vrea să luăm trăsura împreună. Îmi ajută să notez pe o bucată de hârtie trenurile care vor trece mai târziu, spre Buzău.

Minutul 4

Caut din ochi biroul de mişcare, intru. Pe lângă oamenii dinăuntru, par deodată elegant. Un impiegat, puțin perplex, îmi vizează foaia de drum.

Când ies, peronul e gol. Se văd ultimele vagoane ale trenului care a plecat. Prin ferestrele de la cala a treia, capete de oameni scoase în afară. Brusc, scena îmi reaminteşte o alta, cea dintâi de felul acesta, văzută în timpul războiului. Retrăiesc aceeaşi linişte amară, din vremea copilăriei.

Minutul 5

Traversăm sala de aşteptare şi ieşim în partea cealaltă a gării. Senzație de praf, mult, nesfârşit, ca senzația de apă pe malul mării.

Zărim trei birje, înspăimântător de hodorogite. Altele au şi plecat, stârnind praful. Ne suim în cea mai de aproape. Trăsura porneşte.

Minutul 6

În stânga, alunecă în urmă un gard. În dreapta, rari stâlpi de lemn cu becuri electrice. Dincolo, calea ferată spre Buzău.

Brusc, manifestez o bucurie idioată, exagerat de zgomotoasă:

— Ei, şefule, strig birjarului, cum e viața la Mizil? Ceva fete găsim noi pe-aici? Inginerul râde. Birjarul râde.

Minutul 7

Tot atât de brusc, veselia se sparge. Ce tâmpenie! Inginerul îşi va închipui probabil că asta e preocuparea mea de căpetenie când ajung într-un oraş. De altfel, n-am întrebat aşa decât pentru că eram cu el.

Minutul 8

Când am mai mers în viața mea, cu încă un om în trăsură, de la gară la oraş? A, da, o dată la Bălți, cu un negustor ovrei. Numai atunci. În afară de el, nu mai țin minte pe nimeni. Şi acum, cu inginerul acesta, care vine să repare uzina electrică.

Minutul 9

Potop de întrebări asupra birjarului. De când e stricată uzina? Cine e primar? Cât costă litrul de lapte? Cât costă pâinea la Mizil? Cât e kilogramul de carne? Birjarul răspunde la toate, cumpătat.

Trăsura merge pe un covor moale de praf.

Minutul 10

Drumul încetează să mai fie paralele cu calea ferată. Coteşte la stânga, spre oraş. Întrebare birjarului: Sunt hoteluri în Mizil? Răspuns afirmativ.

Minutul 11

Senzație plăcută, foarte plăcută, în legănarea trăsurii pe arcuri. E bine să mergi aşa, în trapul cailor.

Mă simt învăluit de căldura coaptă şi gravă a unei zile frumoase de toamnă. E atât de bine să fii viu, să trăieşti, să stai tolănit într-o trăsură.

În fața noastră, în fund, se zăresc dealuri luminate de soare.

Cum reacționează oare mizilenii în fața conflictului

cehoslovac, care e gata să dezlănțuie războiul?

E atât de bine să mergi cu trăsura în soarele de toamnă!

Minutul 12

Apar primele case ale oraşului. Nu-s nici pipernicite, nici urâte, nici mari, nici frumoase. Tot ce poate fi mai anost. Spaimă: Cum de mi-a trecut prin minte că în Mizil ar putea fi ceva interesant de văzut? O adunătură banală de case. Atâta tot. Era, de altfel, de aşteptat. Respir uşurat: Bine că n-am pornit încoace, angajându-mă să scriu ceva. Nimeni nu ştie de aventura mea. (Senzație de fericire.)

Minutul 13

Trăsura coteşte la dreapta: o stradă cu prăvălii. La stânga: o piață. Birjarul ne arată cu brațul: Iată, aici e hotel... E o clădire cu etaj. Centrul oraşului.

Minutul 14

La dreapta, pe o stradă mai largă decât toate cele de până acum. După o sută de metri, birjarul opreşte. Casa primarului.

Din curte iese un om cu hainele pătate de uleiuri industriale. Mecanicul uzinei. E trimis să-l cheme pe primar.

Minutul 15

Inginerul plăteşte birjarului: douăzeci de lei. Scurtă deliberare interioară: Să contribui şi eu cu „partea mea”? Zece lei. E ridicol! Dar dacă el se aşteaptă la asta? Îl cunosc destul de vag. Să spună că am profitat de pe urma lui? Scot o monedă de zece lei. Gest de mirare din partea inginerului. O ia neglijent, surâzând.

Minutul 16

Apare primarul, însoțit de mecanic. Căpitan Nu-ştiu-cum. În orice caz ...escu. Căpitan de rezervă. Numit de guvern.

Minutul 17

După câteva surâsuri, discuția începe chiar în drum. Uzina, motorul, cabluri. Noi facem ofertă completă, cu toată rețeaua, spune inginerul. De patru luni, toată lumea arde gazul, spune primarul.

Pe lângă noi trec automobile. Ne aflăm pe şoseaua Ploieşti – Buzău, în porțiunea ei care străbate Mizilul.

Birjarul pleacă, salutând cu respect.

Minutul 18

— Asta nu vă priveşte pe dumneavoastră. Noi ne angajăm ca în termen de două luni... vocea inginerului.

Vocea primarului: Cu totul, cam un milion de kilovați pe an.

Minutul 19

E poate timpul să plec, mă gândesc. E nevoie de un efort fizic, pentru ca din atitudinea mea, din felul cum mi-am schimbat poziția corpului, să se înțeleagă că vrea să plec. În toiul discuției, cei doi sesizează disonanța pe care o fac. Le întind mâna şi încerc un surâs de dimensiuni cât mai mari. Un surâs bocanc. Primarul răspunde, mirat. Crezuse că sunt tovarăş cu inginerul.

Minutul 20

Plec pe jos înapoi, spre piață. Un gard de şipci. Dincolo de el, iarbă.

Minutul 21

Calc cu o senzație ciudată de amorțire a picioarelor,

după statul în trăsură. Cunosc asta din vremea copilăriei.

Minutul 22

Ajung în colțul pieței. Mă opresc puțin să privesc. Văd o biserică, înconjurată de o grădină mare. Plec din nou.

Minutul 23

Ajung în mijlocul pieței. Stau locului.

Minutul 24

Mizil!

Minutul 25

Sunt în Mizil! Aici, tot ce văd, e Mizil! Mizil! Mă simt perplex şi dezorientat.

Minutul 26

Trece un câine pe drum.

Minutul 27

Sunt în Mizil. (Teribilă întâmplare, în orice caz. Dar dezorientarea continuă.)

Minutul 28

Ce văd din încremenirea în care mă aflu, singur în mijlocul pieței, ca un plop uman? Văd spre stânga, într-o grădină, un monument. Dincolo de el, mai departe, e câmpul. Şi mai departe, în fund, dealurile. Aici, în față, într-o parte e biserica, iar în cealaltă hotelul. Are firmă. Privesc câtva timp firma. O citesc. Ho-tel. Atâta tot. Nu spune ce hotel. În spate, o farmacie. Alături o casă. Firmă: „Sfatul negustorilor din Mizil". În partea cealaltă, o căsuță albă, cu firmă mare: TELEFOANE. La dreapta, în fund, o stradă cu prăvălii.

Minutul 29

Aşadar sunt în Mizil.

Fac câțiva paşi, mă opresc din nou.

Citesc iarăşi firma hotelului: Ho-tel.

Minutul 30

Ce să fac acum?

Minutul 31

Câinele de adineauri trece din nou. Pare plictisit. În afară de el, piața e cu desăvârşire pustie. Ho-tel. Hotel.

Minutul 32

Am impresia că am terminat cu Mizilul. Pornesc totuşi agale, spre strada cu prăvălii. Să vedem ce are să mai fie.

Mă gândesc deodată că ar fi bine să cumpăr nişte cărți poştale ilustrate, să le trimit cunoscuților. „Salutări din Mizil". O, da, asta poate e o idee.

Minutul 33

Nu, e un eveniment prea important prezența mea în Mizil pentru a fi semnalată doar prin cărți poştale. Trebuie să trimit o telegramă. Neapărat o telegramă.

Caut în memorie un prieten care ar face cel mai mult haz de o asemenea întâmplare. Cui să trimit oare telegrama?

Câinele trece iar spre biserică. Pare extrem de plictisit.

Minutul 34

În colțul străzii mă opresc. O băcănie cu vitrina plină de pachete identice. Bomboane: „505 cu dungă". Sunt câteva zile de când mă obsedează asta: „505 cu dungă". Bomboane! Bomboane cu dungă! Teribile idei le pot trece prin minte negustorilor. „505 cu dungă. Bomboana

Europei”. Asta e fantastic! Bomboana Europei.

Gând minor: Cum or fi cel puțin la gust?

Îmi vine în minte Horia Bottea.

Minutul 35

O iau pe stradă, la stânga, în direcția Buzăului. Desigur, Horia Bottea e cel care ar face cel mai mult haz primind o telegramă din Mizil. Ce bine că i-am aflat adresa. E la Ocna-Sibiului.

Minutul 36

Caut să-mi închipui fața lui, când factorul îi va aduce o telegramă din Mizil. Ce o să gândească? Şi deodată: Cel mai bine ar fi să nu semnez telegrama. Să nu ştie de la cine e. Să-şi bată capul: Cine mi-o fi telegrafiat oare din Mizil? Cine mi-a putut telegrafia din Mizil? Fulgerător un nume îmi vine în minte: Caragiale.

Ce-ar fi să semnez telegrama, Caragiale?

Minutul 37

Gândul acesta mă pironeşte locului un minut.

Minutul 38

Iată, în adevăr, un lucru care merită să fie făcut: o telegramă trimisă din Mizil şi semnată Caragiale. Ce are să spună Horia Bottea? Mizil. Salutări, Caragiale… Nu. Salutări emoționante, Caragiale.

Sunt aproape fericit de această descoperire.

Minutul 39

Brusc un alt gând îmi taie elanul şi mă paralizează: Ce au să spună cei de la Poştă?

În adevăr, este imposibil de trimis din Mizil o telegramă semnată Caragiale. Nu se poate să nu ştie că şi-a bătut joc de oraşul lor.

Minutul 40

Cum să trimit telegrama fără să trezesc nici o bănuială? Mă şi văd în faţa ghişeului. Salutări, Caragiale. Horia Bottea o să facă atâta haz! Îmi este imposibil să renunț la ideea aceasta.

Minutul 41

Îmi propun să mă îndrept, în orice caz, spre poştă. Un om care trece îmi dă lămuriri. Se află în partea opusă oraşului. Îmi întorc paşii. Iarăşi 505 cu dungă. Salutări, Caragiale. Trebuie să fac asta.

Minutul 42

Merg până în dreptul pieței.

Minutul 43

Cotesc la stânga pe o uliță foarte îngustă. Unele aspecte care ar putea fi numite mizerie. Poate e ghetoul Mizilului ulița aceasta… La sfârşitul ei, un zgomot de ciocane în activitate. La colțul din stânga, atelierul unui tâmplar. Afară, lângă uşă, aşezate rând pe rând, şapte coşciuge rudimentare. Scânduri abia date la rindea, totul lucrat de mântuială, ca nişte cutii pentru o marfă ieftină. Coşciuge de Mizil. Stau şi le privesc câteva clipe. Impresionat. Tot aş fi avut ce scrie într-un reportaj…

Minutul 44

Traversez o piață pavată grosolan cu bolovani. Aici se face desigur târg de vite, de cereale.

Idee: Am să semnez telegrama Caragealis. Caragealis poate fi numele unui om care trece prin Mizil. Un cerealist, de exemplu. Domnii de la poştă n-au să aibă ce spune. Dacă nu vor, fac scandal.

Deschid o poartă şi intru. Trebuie să traversezi o

grădină pentru a ajunge la poştă. Clădirea ei e în fund, destul de mare.

Minutul 45

Ghişeul de telegrame e închis. Ciocănesc. Apare un domn în haine negre, cu ochelari. Bătrâior. Cer un formular de telegramă. Mi-l dă. Nu bănuie nimic. Îl privesc atent. O va primi! N-are încotro.

Trec la pupitru să scriu textul telegramei.

Minutul 46

Textul telegramei: „Horia Bottea, judecător, Ocna-Sibiului. Salutări emoționate, Caragealis".

Desigur, în prima clipă are să rămână perplex. Mă va bănui? De un an nu i-am mai dat nici un semn de viață.

Aştept să se usuce cerneala.

Minutul 47

Acum e acum. Iau o mutră cât mai indiferentă, cât mai comercială. „Salutări emoționate". N-o să se întrebe ce înseamnă asta? Treaba lui. Mă apropii de ghişeu.

Minutul 48

Ghişeul e iarăşi închis. Ciocănesc din nou. Se deschide. O clipă rămân dezorientat. În locul funcționarului bătrâior, un altul, tânăr. La asta nu mă aşteptam. Întind telegrama, hotărât. Puțin, simt că mă cheamă chiar Caragealis. Cerealist. De ce nu? Voi şti să-mi joc rolul, la nevoie. El închide ghişeul brusc.

Minutul 49

Câteva clipe de emoție. Dacă s-au strâns cu toții în jurul telegramei şi discută?

Ghişeul se deschide. Iau recipisa şi restul.

Plec. Mă simt puțin ca un om care a dat foc la fitilul

unui butoi cu dinamită. Cândva, într-o clipă pe care n-o pot bănui, se va produce explozia. Ce-o să fie pe Horia Bottea! O telegramă din Mizil!

Minutul 50

Un argat, pare-se ardelean, a oprit chiar în faţa poştei o căruţă trasă de doi cai superbi şi strigă cu deznădejde unui trecător, să-i spună unde e poşta. Când o vede, se dă jos şi intră înăuntru, cu o cutie sub braţ. Pare o scenă dintr-un film cu Stan şi Bran.

Trec pe partea cealaltă a pieţei Un lung şir de gherete pentru comerţul măcelarilor. Unele sunt deschise. Hălci dezgustătoare de carne. Şi muşte. De mult nu mai văzusem atât de multe muşte.

Minutul 51

Splendid contrast. Mă aflu în curtea unei biserici, cu flori şi iarbă moale. Calm.

În geamul uşii, un aviz cu cerneală violetă: „Parohia are de dat în arendă zece hectare de pământ. A se adresa biroului parohiei". Zăresc biroul parohiei în dreapta, o casă scundă, cu ceardac.

Un gând: Intru, spun că mă interesează locul, câte parale hectarul? Văd oameni noi, aud cum vorbesc, aflu ce gândesc.

Poruncă interioară: Haide, nu fii leneş, du-te, numai aşa poţi afla ceva despre Mizil. Du-te şi fă pe agricultorul!...

Minutul 52

Dramatică deliberare interioară: Mi-e lene, mi-e lene, nu vreau să vorbesc cu nimeni.

Părăsesc curtea bisericii, cu regret totuşi. Ce bine ar fi fost dacă nu-mi era lene. Aş fi luat o voce agricolă: „Mă

interesează cele zece hectare anunțate pe uşa bisericii…" Iar ei şi-ar fi spus: „Iată arendaşul!"

Minutul 53

Trec din nou pe lângă cele şapte coşciuge (se aude dinăuntru ciocanul bătând mereu cuie), şi intru în ulița îngustă. La celălalt capăt al ei câțiva oameni adunați. O femeie se ceartă cu un bărbat, îşi strigă unul altuia ocări. Omul e beat, se clatină pe picioare.

Minutul 54

Privesc grupul şi ascult cum se ceartă cei doi. Roşii la față şi mânioşi. Din partea bărbatului, înjurăturile obişnuite, pe temă religioasă şi genitală. Mamă, Dumnezeu şi sfinți. Femeia blesteme: Usca-ți-s-ar… Arde-ți-ar…

Minutul 55

Nu intervine nimic nou în cearta dintre ei. Mă hotărăsc să plec.

Minutul 56

Cotesc la dreapta şi continui, în direcția Buzăului, drumul început înainte de a mă fi dus la poştă.

Minutul 57

Stradă înțesată de prăvălii. Îmbrăcăminte, încălțăminte, coloniale. Firme: „La Mireasa," „La Unirea Principatelor", „La Oituz".

Toate băcăniile au în vitrină doar „505 cu dungă". Se vede că reprezentanții fabricii au venit într-o după-amiază aici şi au făcut ravagii. Dumping cu „505 cu dungă".

Minutul 59

Merg. Cerul senin. Ziua frumoasă.

Minutul 60

Cotesc la stânga pe o stradă mai îngustă.

Minutul 61

Într-un colț, o căscioară. Afară, pe un grătar încins, cârnați negri, hidoşi. Înăuntru, chef. La o masă, câțiva tineri răcnesc. Unul are un acordeon. Câțiva oameni în etate îi privesc de la distanță, cu jind.

Minutul 62

Îmi continui drumul. Deodată observ că locuințele printre care trec nu sunt cu nimic deosebite de acelea ale unui sat. Totul seamănă a sat. În primul rând gardurile. Apoi casele mici, foarte mici, cu prispă şi ferestre de o şchioapă. În curți câte o femeie, sau vreun copil numai în cămaşă.

Minutul 63

Acelaşi peisaj rural.

Minutul 64

Undeva, aproape, se zăreşte câmpul gol. Foarte bine; simțeam nevoia.

Minutul 65

Ajung în plin câmp. Dar de la ultima casă o femeie care m-a văzut trecând se uită tot timpul după mine. Asta e culmea. Merg mai departe, până după o claie de paie vechi, înnegrite.

Minutul 66

În timp ce stropesc țărâna, privesc calm peisajul. Câmpul galben, de toamnă, se întinde până la dealurile care încep să se ridice în zare. Gând didactic: „Suntem la poalele Carpaților”.

Minutul 67

Mă întorc pe altă stradă, paralelă cu aceea pe care am venit. Am impresia că pe aici locuiesc ţigani. Din diferite curți sunt privit cum trec, de femeie şi copii.

Minutul 68

Au început să mă doară picioarele de bolovanii prin care am mers poticnindu-mă.

Minutul 69

Într-o curte, un porc guiță, de parcă ar fi să-l taie. Dar nu-l taie nimeni.

Minutul 70

Cotesc la dreapta, spre centru. Îmi pare rău că n-am cumpărat puțină pâine.

Minutul 71

E ora cinci şi douăzeci şi cinci. Trenul pleacă la ora şapte şi zece.

Mai am de stat în Mizil.

Minutul 72

Merg din nou pe strada cu prăvălii. În sens invers şi pe trotuarul celălalt. „La 24 ianuarie", „La Podgoreanu", „La turma de oi".

Minutul 73

Lumina zilei a început să scadă şi aerul serii pare deodată mai rece. Mă simt rătăcit, undeva, în lume. Mi-aduc aminte, nu mintea, ci altceva mult mai profund din mine îşi reaminteşte: aşa mergeam în amurg, singur pe străzi, când ieşeam de la şcoala primară. E atât de mult de atunci! Şi după atâta vreme, după atâția oameni cunoscuți şi iubiți, mă găsesc iarăşi singur, pe străzi, într-un amurg de toamnă.

Lumea mi se pare o ceață, ceva nebulos, nedesluşit, care în clipa aceasta mai e şi rece, ca un vânt de toamnă cu picuri de ploaie.

Minutul 74

Lumina mai scade cu o nuanță.

Minutul 75

Merg pe aceeaşi stradă din Mizil, singur, undeva în lume, într-o seară răcoroasă de toamnă.

Minutul 76

Am ajuns aproape de centru. O brutărie cu taraba plină. Deodată zăresc la marginea ei o bucată de lipie. De mult nu mai văzusem lipie. Întind repede mâna şi o iau. O femeie de după tarabă, cu un şorț, un şorț alb cu dungi gri, mă priveşte. Spun să-mi taie jumătate din ea.

— Cât costă?

— Un leu.

Răspunsul trezeşte în mine o emoție extraordinară. De mult o dorință, destul de mare, cum fusese aceea de a mânca lipie, nu mă costase atât de puțin. Mă uit la brutăreasă surprins, parcă nevenindu-mi să cred. Un leu…

Minutul 77

Merg cu bucata de lipie în mână.

Minutul 78

Ajung în piața din centru. Mă aşez pe o bancă din dreptul farmaciei, cu fața spre biserică şi hotel. Simt că sunt obosit; mă dor picioarele mai ales, din mersul prin bolovani.

Minutul 79

Încep să mănânc din lipie.

Minutul 80

Mă gândesc: Mănânc lipie care costă un leu.

Minutul 81

Am terminat lipia.

Minutul 82

Mă dor picioarele. Le întind cât pot de mult, să se odihnească.

Minutul 83

Cum stau singur pe o bancă, mă simt şomer sau vagabond.

Minutul 84

Recapitulez persoanele pe care le-am văzut trecând de când stau pe bancă.

De la stânga la dreapta au trecut:

Un om cu un cal.

Un sergent de stradă.

O femeie care a intrat în farmacie.

O fată cu picioarele goale.

O căruță.

Doi domni cu pardesie.

Un copil.

De la dreapta la stânga:

Un om înalt îmbrăcat prost.

Un electrician.

Un popă de etate mijlocie.

Un câine.

O căruță încărcată cu paie.

O femeie cu o oglindă.

Un grup de gâşte.

O trăsură.

Un țigan.

Minutul 85

Deodată, observ o scenă extraordinară. Sub copacii din fața bisericii, un om s-a prăbuşit. Un altul care îl însoțea se bălăbăne şi strigă tare la el. Apoi, clătinându-se cumplit, se aşează pe o bancă şi începe să chiuie.

Minutul 86

Omul căzut zace jos, nemişcat. Celălalt, cuprins de o veselie desperată, chiuie cât îl țin plămânii. Se uită la tovarăşul lui şi râde.

Minutul 87

În jurul celor doi au apărut câțiva copii. Privesc înspăimântați şi înveseliți în acelaşi timp.

Minutul 88

Numărul copiilor se îngroaşă. Sunt peste douăzeci, cu totul. S-au strâns în cerc în jurul bețivilor. Se amenință unii pe alții, împingându-se de la spate spre cel căzut. Chiote mici, ascuțite. Larmă de copii în recreație.

Minutul 89

Apare un bărbat pântecos, cu mustăți lungi, galbene. Cred că e dascălul bisericii. Apar încă doi oameni prost îmbrăcați. Toți privesc omul căzut.

Minutul 90

(Ora şase fără un sfert)

În scenă intră un nou personaj. De cum îl zăresc, copiii încep să-i strige:

Costică nebunu

Trage cu tunu…

El se ia după ei, în mână cu o stinghie, şi copiii fug

înspăimântați, împrăştiindu-se. Cei neamenințați se strâng din nou şi încep să strige.

Costică nebunu

Trage cu tunu…

Minutul 91

Brusc, mă hotărăsc să mă apropii de teatrul acestor evenimente. Mă ridic de pe bancă şi pornesc.

Când sosesc la fața locului, ajunge în acelaşi timp cu mine şi o femeie care se apleacă asupra celui căzut: „Tănase, hai scoală, mă Tănase!" Tănase nu răspunde.

Minutul 93

Femeia priveşte consternată în toate părțile. Se ridică de lângă Tănase şi îşi frânge mâinile. Pe de lături nebunul fugăreşte copiii.

Minutul 94

După felul cum zace la pământ, îl simt pe Tănase greu, de plumb.

Tovarăşul lui de beție, continuându-şi veselia, chicoteşte tot timpul. Râde fericit, fără să aibă aerul că vede ce se petrece în jurul lui.

Minutul 95

La îndemnul dascălului, cei doi oameni îi ajută femeii să-l ridice pe Tănase şi să-l aşeze pe bancă. Izbutesc anevoie. Îl țin de subțiori să nu se prăbuşească. Tănase nu dă nici un semn de viață. Femeia îl zgâlțâie şi-l strigă, cuprinsă de o deznădejde care o face palidă. Capul lui Tănase se bălăbăne greoi dintr-o parte în alta.

Minutul 96

Prin piață trece o trăsură cu un fel de domn în ea. Femeia strigă birjarului să se întoarcă, să-l ducă pe

Tănase acasă. „Îți plătesc, mă…”

Minutul 97

Tovarăşul lui Tănase nu-şi mai conteneşte veselia. Pare să aibă cincizeci de ani, un fel de puşlama bătrână, om fără meserie. Chicoteşte tot timpul: „Hi, hi, hi”.

Tănase, în schimb, arată a fi om gospodar. Este o namilă de om, încălțat cu cizme enorme. Umeri lați şi puternici. Nevasta lui e o femeie tot atât de voinică. Îi ia capul între mâini, ținându-l să nu se mai clatine.

Minutul 98

Cu o figură gravă, de preot care oficiază, Costică nebunu îndepărtează cu stinghia copiii de la acest spectacol.

E un băiat de vreo douăzeci de ani, într-un hal de murdărie îngrozitoare. E atât de negru şi de soios, de parcă ar fi trecut printr-o ladă de gunoi şi apoi prin alta de cărbuni. Tot obrazul îi este mânjit de funingine. Picioarele-i goale sunt atât de negre, încât la început crezi că-i încălțat.

Pe cap are înfundată o pălărie ale cărei boruri le-a tras în jos, peste urechi, legându-se sub bărbie cu o sfoară. Sub brațul stâng, nemişcat, ține un teanc de reviste ilustrate, făcute ferfeniță. Cu brațul drept agită stinghia, fugărind copiii. Ei se întorc şi strigă:

Costică nebunu

Trage cu tunu…

Minutul 99

Mă gândesc: „Ce nume pentru un nebun: Costică!” O clipă mai târziu, o frază se formează în mintea mea, ca şi cum ar urma să o spun cuiva: „Pe nebunul Mizilului îl cheamă Costică…”

Minutul 100

Tănase geme de câteva ori. Femeia îl strigă, cu o voce rustică, aspră: „Mă, Tănase! Tănase! Mă Tănase, mă!”

Minutul 101

Soseşte o trăsură goală. (Alta, nu aceea care a trecut adineauri.) Femeia şi cu cei doi oameni întind de Tănase să-l ducă spre trăsură. E o muncă grea. Copiii se îngrămădesc buluc, ca la urs. Costică îi alungă cu stinghia.

Încercare zadarnică de a-l urca pe Tănase în trăsură.

Minutul 102

Tănase e pe jos, lângă roțile trăsurii. Cei trei trag de el, cu deznădejde.

Minutul 103

Cu multă greutate l-au târât în trăsură, dar jos, unde se țin picioarele. După câteva încercări de a-l ridica pe scaun, îl lasă acolo, de-a curmezişul trăsurii. Femeia rămâne pe scară proptindu-i capul cu un picior. Trăsura porneşte.

Minutul 104

Jos, unde zăcuse Tănase, a rămas o baltă de vărsătură roşiatică.

Minutul 105

Toată lumea începe să se împrăştie. Tovarăşul lui Tănase dă un chiot cumplit şi porneşte şi el bălăbănindu-se şi încercând să cânte. E îmbrăcat numai în zdrențe, dar pălăria lui soioasă are totuşi ceva semeț, ca o pălărie de vânător.

Minutul 106

Trec înapoi, în partea cealaltă a pieței.

Minutul 107

Ajung în dreptul casei pe care scrie Telefoane. Are un geam mare, ca vitrina unui magazin. Mă apropii să văd ce e înăuntru. Când sunt lângă geam zăresc o fată subțire, cu păr negru, îmbrăcată cu un pulover bleumarin. În aceeaşi clipă ridică şi ea capul şi se uită la mine. Mă îndepărtez spre partea dreaptă a pieței.

Minutul 108

Ajung iarăşi în strada cu prăvălii. De data aceasta o iau spre Ploieşti.

Reflecție: „De ce am plecat? Trebuia să deschid uşa şi să intru!"

Stare de suflet: Era atât de singură! O fată din Mizil. Să fi stat de vorbă cu ea.

Minutul 109

Aha! Şi aici ca în toate oraşele. O cofetărie care e probabil localul *en vogue* al Mizilului. Cutii de bomboane, prăjituri, mese afară. Aviz: „Aici servim înghețată". Pesemne că e un capitol palpitant din viața Mizilului concurența dintre aceşti doi cofetari.

Minutul 110

Desigur, trebuia să deschid uşa. Toată lumea are dreptul să intre la telefoane. Ce prostie că am plecat. Să mă întorc? Eh, acum e prea târziu. M-a văzut cum m-am uitat pe geam şi am plecat. Trebuia să intru de la început, hotărât să mă prefac că am treabă.

Minutul 111

Fata asta de la telefoanele din Mizil! Uite ceea ce mi-ar fi fost de folos. Să stau de vorbă cu ea. Sunt un prost.

Minutul 112

Alte câteva prăvălii. Apoi un depozit de ziare.

Minutul 113

Să intru? Să nu intru? Sunt plictisit. Ce am să aflu?

Vocea interioară, energică şi batjocoritoare în acelaşi timp. Haide, mişcă-te, fă ceva şi pentru meseria ta. Informează-te!

Mă hotărăsc să intru.

Intru.

Minutul 114

O tejghea cu ziare şi romane poliţiste. Mă uit pe rând la toate.

— Ziarul cutare nu-l aveţi?

— Nu, nu mai vine.

— De ce?

— Nu ştiu, se vindea puţin, nu mi l-au mai trimis.

Minutul 115

— Revista asta se vinde?

— Două bucăţi.

— Şi ziarul acesta?

— Cinci, şase.

— Puţin.

— De, acum nu-i sezon de ziare.

— Cum, nu-i sezon de ziare?

— La noi se citeşte mult iarna. Acum oamenii sunt plecaţi la vii, cu culesul. N-au timp de ziare.

Minutul 116

Reflecţie: Simţisem eu că oraşul e gol într-un fel care nu putea fi normal.

Minutul 117

— Mulţumesc foarte mult. Bună seara

— N-aveți pentru ce. Bună seara.

Minutul 118

Mai departe, în direcția Ploieştiului. Cerul e vânăt şi rece. S-a făcut seară de-a binelea.

Minutul 119

O clădire mai mare despre care bănui că e o moară.

Minutul 120

La dreapta, iar se zăreşte câmpul. Oricum, e destul de mic Mizilul. Ocolesc şi pornesc din nou spre centru.

Minutul 121

Puteam să întreb, de exemplu, până la ce oră este deschis seara. Sau dacă se poate vorbi la Oradea Mare. O, dar puteam găsi atâtea pretexte…

Minutul 122

(Ora şase şi un sfert)

Mai e aproape o oră până la tren. Să mă duc acum? Merg, în orice caz spre centru.

Minutul 123

Fata de la telefoane din Mizil! E cineva cu care trebuie să vorbesc negreşit! Şi în afară de asta, cred că este şi drăguță.

Minutul 124

Am să intru, am să spun: „Bună seara, domnişoară. Vă rog, până la ce oră se poate vorbi cu Bucureştiul?" Pe urmă, am să văd…

Minutul 125

Am să mă duc!

Minutul 126

Fac colțul. Trec prin fața farmaciei. Ajung. Deschid uşa.

Minutul 127

„Bună seara, domnişoară. Vă rog, până la ce oră se poate vorbi cu Bucureştiul?"

Răspunsul domnişoarei: „Până la zece".

O privesc: e mult mai puțin frumoasă decât părea prin geam. Şi puloverul e spălăcit şi vechi. Înfățişare de mică, foarte mică funcționară provincială.

Minutul 128

Sunt decepționat de această înfățişare a fetei? Nu sunt decepționat, dar îmi pare rău pentru ea.

Întreb dacă are cartea cu numerele de telefon din Bucureşti. O caută printre altele şi mi-o dă. Mă aşez pe bancă, lângă perete.

Minutul 129

Deocamdată am să răsfoiesc cartea de telefon. Caut diferite numere şi le însemn cu creionul pe o hârtie. Numerele de telefon ale prietenilor mei, pe care le ştiu pe dinafară de ani de zile. Totuşi, când le găsesc, în după-amiaza aceasta în Mizil, sunt uşor emoționat.

Minutul 130

Rămân cu privirile pe un nume, deosebit de toate celelalte. Un nume, ceva cifre. Emoția mea se măreşte şi devine apoi tristețe. Mă uit pe geam. Mă simt din nou obosit.

Minutul 131

Strâng cu grijă hârtia pe care am însemnat în mod inutil numerele de telefon. Glasul domnişoarei: „Alo, da, aveți legătura cu Buzăul".

Minutul 132

Aflu că în Mizil sunt treisprezece numere de telefon. Zece la autorități şi trei particulare.

— Numai trei.

— Da, trei.

Aflu numele celor trei persoane din Mizil care au telefon.

Minutul 133

Fata e simplă, cumsecade, modestă. Stă pe scaun după un grilaj de lemn, pe deasupra căruia îi văd totuşi capul.

Minutul 134

E fardată prost, cum se fardează fetele în provincie. Părul lung, dat peste cap. Camera în care ne aflăm e plină de umbrele serii. E aproape întuneric. Vorbesc cu ea şi îmi dau seama că, în acelaşi timp, îmi odihnesc picioarele mai bine decât pe banca de afară.

Minutul 135

Aflu că nu e telefonistă decât de două luni. Nu e de fel din Mizil. E din provincie. Stupoare.

— Cum, din provincie?

— Adică de la țară, dintr-un sat.

— A, da!

A venit în Mizil, fiindcă în provincie nu avea ce face. Aici, e telefonistă.

Minutul 136

A urmat o şcoală să se facă telefonistă? N-a urmat nici o şcoală. A venit, şi i-a arătat şeful două zile. Nu e greu. Aveau nevoie de o telefonistă.

— Şi cât îți plătesc pe lună, domnişoară?

Răspuns: Două mii trei sute.

Minutul 137

Se deschide uşa din fund şi intră o bătrână cu o lampă de gaz, aprinsă. Aha! Uzina defectă, inginerul Lungu, primarul.

Minutul 138

Stăm sub lumina lămpii de gaz. Simt că e seară, o seară de provincie, venită devreme.

Domnişoara strigă în pâlnia telefonului… Alo, Ploieştiul, Ploieştiul? Strigă cât poate de tare şi se îneacă. Afară e întuneric de-a binelea. Am să plec curând.

Minutul 139

Îmi vine în minte o strofă de Tudor Arghezi:
„Niciodată toamna nu fu mai frumoasă
Sufletului nostru bucuros de moarte".
În fiecare toamnă mi-o aduc aminte.

Minutul 140

Peste o jumătate de oră trebuie să fiu la gară. Îi spun domnişoarei, bună seara şi ea răspunde cu un glas obosit de cât a trebuit să strige în convorbirea cu Ploieştiul.

Din nou afară, în piața atât de cunoscută acum. Pornesc în dreapta, şi iar trec prin fața farmaciei.

Minutul 141

În casa pe care scrie „Sfatul Negustorilor", câteva zeci de oameni adunați se pare că discută ceva. Uşa e întredeschisă. Intenție de a intra, repede abandonată.

Minutul 142

Mai am totuşi timp până la tren. În față e hotelul. Ce ar fi să intru, să văd cum e hotelul din Mizil? Proiect: Intru, cer să mi se arate o cameră, pentru cazul că nu mi-

aş termina treaba şi s-ar putea să rămân noaptea în Mizil. De unde au să ştie că de la ei voi pleca de-a dreptul la gară?

Minutul 143

Intrarea în hotel e printr-o cârciumă. Mă apropii de tejghea unde se află o femeie. În clipa când deschid gura mă aud strigat pe nume. Surpriză. Întorc capul: Inginerul Lungu, în fund, la o masă. Sunt nevoit să renunț la ideea de a cere să mi se arate o cameră. Îmi pare rău.

Minutul 144

Convorbire cu inginerul.

— Cum a rămas cu uzina electrică?

— În clipa asta se consfătuiesc cu toții ce hotărâre să ia.

— Aha, la Sfatul Negustoresc.

— Da, la Sfatul Negustoresc,

Minutul 145

Cârciuma e vastă. Sunt multe colțuri obscure, pe care nu poate să le lumineze lampa de gaz. Inginerul aşteaptă aici rezultatul consfătuirii. În fața lui un pahar de vin.

— E bun?

— Aş, prost.

Minutul 146

Mă ridic: Trebuie să plec la gară. Inginerul: „La revedere!”

Afară e noapte de tot. Voi face drumul pe jos.

Minutul 147

Strada cu prăvălii. Toate luminate cu lămpi de gaz. La stânga, pe drumul care duce de-a dreptul la gară.

Minutul 148

Merg.

Minutul 149

O băcănie. Am şi trecut de ea când mi-am dat seama că ar fi fost mai bine să cumpăr un săpun, să am la Buzău, la hotel. Încetinez pasul, ezit, vreau să mă întorc, dar merg mai departe.

Minutul 150

Întâlnire cu nişte vaci. Se întorc probabil de la păscut.

Minutul 151

Deodată, printre case şi arbori zăresc luna. Tocmai răsare, în fund, din câmpia Bărăganului, tăcută. Simt foşnetul, misterul şi imensitatea nopții care începe.

Minutul 152

Merg. Din timp în timp zăresc luna. Bucurii profunde şi pline de nelinişte.

Minutul 153

O nouă băcănie. Câteva clipe oprit, ezitând. Apoi intru. „Bună seara". Rotesc ochii prin prăvălie. În rafturi o mulțime de lucruri. Cer săpun „Cheia".

Minutul 154

Un om care se afla în prăvălie continuă discuția cu negustorul. Ascult, uimit de violența limbajului. Îi înjură pe liberali, pe chestia uzinei electrice. Negustorul aprobă.

Minutul 155

Stau în băcănie, ascultând. Omul mi se adresează şi mie. Dau din cap, încurcat.

Intră o femeie care cere o litră de făină. Discuția se întrerupe. Părăsesc băcănia.

Minutul 156

În dreapta drumului pe care merg, deodată, un spectacol măreț. În întunericul nopții, o fierărie. Limbi de foc țâşnesc de pe vatra în care suflă foalele. Trec drumul şi mă apropii.

Minutul 157

Din uşa fierăriei, privesc. Îmi place grozav ce văd. Fierarul bate pe nicovală bucata de fier. Scântei şi zgomotul ciocanului, atât de cunoscut, neauzit totuşi de multă vreme. O fierărie noaptea e un lucru extraordinar.

Minutul 158

Urmăresc atent tot ce se petrece în fierărie. Meşterul e ajutat de doi ucenici. Repară o căruță. Limbi de foc, scurte, dar dense, țâşnesc din cărbuni. Într-adevăr: O fierărie noaptea e un lucru extraordinar.

Minutul 159

Nu mă mai satur privind flăcările, nu mă îndur să plec, dar mi-e teamă să nu întârzii, să pierd trenul. Cu multă părere de rău mă despart de fierărie. Iuțesc paşii. Zăresc luna.

Minutul 160

Ajung la calea ferată. Cotesc la dreapta, în lungul ei.

Minutul 161

Merg repede, în câmp. Gara nu se zăreşte încă. Aud un zgomot îndepărtat. Mi-e teamă să nu fie trenul. Întorc totuşi capul în urmă să mai privesc luna.

Minutul 162

O clădire lângă linie. Crezusem că e gara. Dar se vede că nu-i decât un canton. Din fericire zgomotul a încetat. Nu era trenul. Mai am răgaz.

Minutul 163

Desigur, ar fi idiot să pierd trenul. De aceea, mai bine să mă grăbesc.

Minutul 164

Merg repede în lungul linei ferate.

Minutul 165

Lumini palide în întuneric. În sfârşit, gara! Bine că am ajuns.

Minutul 166

Sunt chiar în faţa gării. Nu se aude nici un zgomot de tren. Destindere în toată fiinţa. Scufundată în întunericul compact de sub câţiva copaci, trăsura aşteaptă. Aud clopoţeii de la gâtul cailor. În dreapta e câmpul, plin de întuneric. Luna abia răsărită nu luminează cine ştie ce.

Minutul 167

Fac câţiva paşi pe câmp. Mai mult tentat de întuneric, stropesc pământul. Să nu trebuiască să mă trambalez în tren. Foarte plăcut sentiment venit din siguranţa că nu mă poate vedea nimeni. De pretutindeni sunt învăluit în întuneric.

Minutul 168

Urmăresc farurile unui automobil ce străbate câmpia, în depărtare. E poate şoseaua Ploieşti-Bucureşti. Cele două lumini apar, dispar, apar din nou, străpungând noaptea cu fâşia lor, împinsă departe în beznă, tremurătoare, ca o antenă care ar pipăi pereţii întunericului.

Minutul 169

În spate, luna se face din ce în ce mai albă. Mă întorc. Stau drept în razele ei, privind-o. Clopotele de la gâtul

cailor zăngănesc mereu. Sunetele de metal măsoară micile adâncimi ale nopții.

Minutul 170

Intru în gară. Şapte şi cinci minute. Câțiva călători. Birjarii. Toți, cu bicele în mână. Merg să mi se vizeze foaia de drum.

Minutul 171

Peronul e luminat cu lămpi de petrol. Dincolo de linii se zăreşte o câmpie nesfârşită, puțin argintie în razele lunii.

Minutul 172

Se aude uruitul metalic al trenului. Creşte cu fiece clipă. Călătorii se îngrămădesc pe peron, privind în direcția Ploieştiului.

Minutul 173

Locomotiva sparge noaptea, intrând în gară, apocaliptică.

Vaiet metalic al vagoanelor frânate. Dreptunghiuri de lumină în care se zăresc capete de bărbați, şi femei.

Mă urc în vagonul din dreptul meu.

Minutul 174

Rezumat:

Am stat în Mizil trei ore fără cinci minute. În timpul acesta:

Am dat o telegramă.

Am mâncat de un leu lipie.

Am văzut doi oameni beți.

Am vorbit cu depozitarul de ziare.

Am vorbit cu fata de la telefoane.

Am cumpărat un săpun „Cheia”.

Minutul 175

Trenul porneşte. Trec la fereastra din partea cealaltă, spre câmp. Sub lumina lunii, Bărăganul se întinde nesfârşit şi în depărtare devine haotic. E luni, 10 octombrie 1938, mă cheamă Geo Bogza, am treizeci de ani şi am vizitat pentru prima oară în viața mea Mizilul. Viața şi lumea mi se par fantastice, de neînțeles.

P.S. În direcția Buzăului, trenul străbate ca un balaur câmpia, fantastic luminată de lună.

Înmormântări

(1940)

Atunci, înmormântările treceau pe străzile oraşului asemeni unor fastuoase alaiuri domneşti…

În oraşul acela doar înmormântările aveau ceva deosebit.

Altminteri, el era o îngrămădire de case şi prăvălii din care nu se putea desprinde nici o frumusețe. Un trist, un urât oraş. Iar oamenii, atât cât trăiau, îşi vedeau strict numai de treburile lor şi nu-şi complicau existența cu nici una din acele preocupări blestemate care, în unele părți ale pământului, s-au ivit, torturând omenirea şi punându-i uneori pe frunte nimbul nebuniei, al suferinței sau al revoltei. Astfel de rătăciri, chiar numai sub forma visului sau a nostalgiei, n-au încetat niciodată, nici în inima, nici în mintea oamenilor din oraşul acela.

De altfel, nu era nimic pe lume față de care acei oameni să fie visători sau nostalgici. Întotdeauna bine socotiți, se arătau impermeabili față de orice întrebare sau afirmație care ar fi putut să-i smulgă, chiar pentru o singură clipă, din lumea lor precisă de doi plus doi fac patru, şi să-i poarte pe tărâmurile blestemate, unde totul se tulbură şi socotelile nu se mai potrivesc.

Un singur eveniment reuşea să-i descumpănească: Moartea. În fața ei se lăsau deodată zguduiți de toate misterele lumii, se tulburau şi deveneau deznădăjduiți, solemni, iar uneori patetici. Atunci, înmormântările treceau pe străzile oraşului asemeni unor fastuoase alaiuri domneşti.

Înmormântările erau, în adevăr, cele mai strălucite spectacole ce se ofereau spre contemplare locuitorilor din acel oraş, uimiți de atâta splendoare. Legănându-se pe arcurile lor înalte şi suple, dricurile negre, grele, acoperite de ornamentații masive, înaintau solemn, înconjurate de o profuziune de panglici, de flori, de colive şi de lumânări. Zeci de maşini cu motoarele în surdină, avansând prudent ca pe marginea unei prăpăstii, zeci de trăsuri şi absolut toate cupeurile oraşului asigurau măreția şi lungimea acestor cortegii. Urmate de sute de oameni, salutate cu gesturi reculese de trecători, înmormântările se îndreptau spre ținta finală a cimitirelor, sub dangătul obsedant al clopotelor şi în acordurile grave ale marşurilor funebre, asemenea unor fantastice caravane ale deşertăciunii lumeşti.

*

De ce oraşul acela era atât de urât, nici unul dintre locuitorii lui nu se întrebase vreodată. Era o urbe clădită de negustori, pentru negustori, după nevoile şi viziunea lor asupra lumii. Când, într-un târziu, au dărâmat barăcile de lemn din centru, pline de hălci de carne, de zarzavaturi, de verze şi de precupețe putrede, şi au făcut acolo o piață pe care au ridicat o statuie a libertății, reprezentată printr-o femeie cu mâna ridicată în sus, statuia aceasta părea mai degrabă a unei prostituate care, încetând o clipă gesturile obscene, ia în bătaie de joc o atitudine solemnă. Femeile din bordeluri au uneori astfel de fantezii şi s-ar fi putut crede că sculptorul se inspirase dintr-o asemenea împrejurare. Fără să o fi urmărit, statuia lor dezvăluia adevărul asupra libertății. Pentru că

pe atunci, în oraşul acela, ca şi în multe altele, totul era parodie.

Dar nu se născuse dintre negustorii lui nici un om care să gândească asupra oraşului, cât era de urât, şi asupra oamenilor lui, cât de meschină le era viața. Acei dintre ei care se duceau uneori prin alte oraşe nu vedeau nimic din frumusețea sau măreția lor, şi se întorceau acasă numai cu amintirea unor cârciumi moderne şi a unor bordeluri perfecționate. Erau singurele lucruri pe care le cunoşteau din restul lumii, şi doar la acestea se gândeau, dorindu-le, în orele de visare, şi pentru oraşul lor, în gradul de civilizație la care ajunseseră prin alte părți.

Totuşi nu era un oraş mizer oraşul acela. O, dacă ar fi fost aşa, ar fi avut cel puțin o față: aceea, atât de expresivă, a mizeriei. Dar nu avea nici o față, nici o expresie. Nu era nici măcar cenuşiu, cum sunt atâtea triste oraşe. Era doar o îngrămădire de case anoste, cu atât mai anoste cu cât erau mai mari. Nişte pete de moloz pe fața pământului. Când unele din ele aveau o grădină de flori în față, acestea erau fără îndoială dintre cele mai lipsite de gust din câte s-au văzut vreodată pe lume.

Şi era un oraş mare, iar casele lui, asemenea unor dureri de pântec fără leac, se întindeau multă vreme în toate părțile, pe o mulțime de intestine, din ce în ce mai înguste şi mai întortocheate, iar în cele din urmă purulente. Mahalalele erau o cloacă.

Dar viața cea multă, pulsul adevărat al oraşului, mândria lui de cetate comercială, se grămădea pe străzile din centru sau pe acelea din jurul oboarelor. În unele zile ale săptămânii, de toată lumea ştiute, suprafețe vaste, rezervate anume acestui scop, erau invadate de herghelii

de cai, de cirezi de boi, de turme de oi, de sute de care cu fân, cu porumb, cu fasole sau cu lemne. Cum veneau, sau cum se scurgeau mereu spre bariere, în şiruri nesfârşite, întreg oraşul părea un obor. El era de altfel un obor şi în sutele lui de cârciumi, de dimineaţă până seara se trafica şi se beau aldămaşuri. Doi inşi îndesaţi şi mustăcioşi, cu haine de postav şi cu cizme grele în picioare, după ce stăteau un timp de vorbă şi se măsurau unul pe altul, îşi dădeau deodată mâna cu degete scurte şi încărcate de inele. Ca o urmare firească a acestui gest, turme de vite erau îndreptate spre abatoare, trenuri de grâu porneau cu toată viteza din gări, sau păduri întregi erau doborâte la pământ, lăsând culmile munţilor goale. La marginea oraşului, coşurile rafinăriilor se înălţau fumegând spre cer, simbol al unor afaceri şi mai mari încă.

Oamenii care puneau în mişcare această uriaşă maşinărie a comerţului şi industriei evitau, pe cât posibil, să-şi scrie numele în josul unei hârtii. Era o operaţie învăţată abia spre sfârşitul vieţii, şi nu puteau s-o îndeplinească decât anevoie, ajutându-se uneori cu colţul limbii scos din gură. Dealtfel, câţiva nu ştiau nici atât şi, spre stupefacţia vreunui judecător tânăr, îşi girau averea de milioane cu ajutorul amprentelor digitale, cerute de lege.

În acea vreme, oraşul nu cunoştea decât aritmetica. Cei mai înzestraţi locuitori ai lui erau plini de cifre, ca de icre. Din ele ieşea o puzderie de butoaie de brânză, sau stive uriaşe de lemne. Suma acestora se înmulţea în măruntaiele altui ins cu turme de oi sau vagoane de grâu, şi din această împreunare totul creştea încă o dată: turmele de oi, butoaiele de brânză sau stivele uriaşe de lemne.

Oraşul întreg părea o vastă tablă de înmulțire. Tot ce era în el se înmulțea cu altceva de alături şi creştea monstruos. În fiecare zi degetele de la mâna stângă a precupeților se înmulțeau cu cele de la mâna dreaptă iar ei întorşi seara acasă vărsau din chimir de trei ori mai multe icre decât avuseseră dimineața când porniseră la obor. Sergenții de stradă, când ridicau degetul la chipiu în fața cuiva, însemna că înmulțesc două cifre, iar şefii lor, când clipeau o dată din ochi, era sigur că au tras o linie dedesubt şi că încep să adune. Fiecare vorbă, fiecare gest al oamenilor din oraşul acela scriau pe o uriaşă tablă nevăzută cifre după cifre, iar ele se adunau şi se înmulțeau ca peştii mărilor.

Oamenii, când treceau pe stradă şi se încrucişau, înmulțeau între ele două cifre, oricât de mici. Casele, cum stăteau una în fața alteia, îşi înmulțeau parcă suprafețele, şi suma lor creştea o dată cu aceea a întregului oraş.

Totul se aduna şi se înmulțea în oraşul acela. Preoții, când ridicau mâna să binecuvânteze, păreau că fac asupra mulțimii semnul înmulțirii. Până şi cele mai umile lucruri se înmulțeau între ele, în mod neaşteptat, cu aceleaşi fructuoase rezultate pentru stăpânii oraşului. Stâlpii de telegraf se înmulțeau cu pietrele caldarâmului, iar acestea cu picăturile de apă stropite vara pe străzi. Orice gest, orice întâmplare se înmulțea cu alt gest sau cu altă întâmplare, şi cifra totală care reprezenta valoarea oraşului creştea în fiecare secundă.

Din această cifră uriaşă fiecare căuta să smulgă cât mai mult pentru sine, şi din zorii zilei marea bătălie începea. Dacă vreunul din angrosiştii oraşului se scula la şase şi pornea la gară să fie de față la sosirea hamalilor, altul începea să se scoale la cinci, iar alții de la patru sau

chiar de la trei, şi până la venirea hamalilor descărcau ei înşişi vagoanele. Nici unul dintre acei oameni nu avea o avere mai mică de câteva milioane. Proprietari de turme, asistau la mulgerea fiecărei oi şi, dacă li se părea că ugerul n-a fost bine stors, puneau singuri mâna, dojenind ciobanii şi arătându-le cum să strângă țâța pentru a scoate şi ultimele picături de lapte. Mari negustori de lemne, opreau trăsura în stradă, se dădeau jos şi culegeau din praful drumului o surcică, pe care o duceau acasă să o adauge la uriaşele stive din curte. Aşa erau oamenii din oraşul acela, şi aşa îşi duceau viața. Singura deosebire dintre generațiile dinainte şi acelea de după război era că acestea din urmă adoptaseră casa de bani, pe când bătrânii îşi mai țineau încă milioanele în saltele, iar galbenii în oale de pământ.

Nici unul dintre acei faimoşi negustori nu se putea plânge că Dumnezeu ar fi făcut să sară din ei o aşchie ce s-ar fi dus prea departe de trunchi. Toate progeniturile acelor motani au dovedit un gust constant pentru şoareci. Sângele lor nu s-a făcut niciodată apă şi nici n-a curs pentru vreuna din cauzele nobile ce frământau omenirea şi pentru care, în alte părți ale pământului, atâtea piepturi s-au lăsat străpunse de gloanțe. Nici un revoltat şi nici un visător nu şi-a ridicat fruntea din țărână, de nimic transfigurată, acelui trist oraş. Oamenii lui ştiau numai să cântărească. Baloturi de lână, cutii cu untură, butoaie de brânză, lumea era pentru ei o nesfârşită înşiruire de mărfuri pe care le vânturau între oraşe şi între oameni.

Şi apoi, nu erau nici ceea ce în lumea lor avea mare trecere şi pretindeau tuturor să creadă despre ei: oameni cinstiți. De fapt, erau hoți. Mărfurile lor, mai ales acelea destinate sărăcimii erau cumplit falsificate; brânza avea

viermi, vinurile apă, iar ghetele talpă de mucava şi nu ţineau decât până la prima ploaie. Înşelau la cântar. Văduvei cu cinci copii, venită în toiul iernii după o sută de kilograme de lemne, marele angrosist nu stătea o singură clipă pe drumuri să-i fure zece kilograme. În felul acesta îşi făcuseră faimoasele averi. Dintre atâţi copii ai lor, trăiţi o vreme prin marile capitale unde mulţimi uriaşe defilau pe străzi cântând cântecele viitorului, nici unul n-a avut revelaţia, generozitatea sau nebunia să li se alăture în vreun fel şi, întors acasă, să ridice un deget de profet, ameninţând şi înfierând infamiile oraşului. Toţi au revenit cu un zâmbet echivoc, care în scurtă vreme avea să se transforme, continuând rânjetul, uneori de hienă, al părinţilor.

Groaznicul oraş îşi trăia în felul acesta viaţa, nemilos şi hâd, nestrăbătut de nici un fior, neîncercat de nici o generozitate, după chipul şi asemănarea celor care îl clădiseră.

*

Şi iată că moartea se abătea deodată asupra lor. Abia atunci vedeau că în lume nu sunt numai baloturi de lână şi stive de lemne. Pentru câteva ore cel puţin, banii strânşi atâta amar de vreme căpătau o nouă şi îngrozitoare semnificaţie: a inutilităţii lor. Astfel loviţi, se întrebau pentru prima oară asupra rostului vieţii şi, plini de deznădejde, constatau că toată zbaterea a fost zadarnică. Moartea milionarilor era ca un trăsnet, năruind o întreagă şi orgolioasă lume ce se credea durată pentru veşnicie. După ce digurile erau rupte, apele unei mări interioare, ignorată până atunci, începeau să

tălăzuiască în ei, rar de tot, întreaga amărăciune a cuvintelor biblice: „Deşertăciune a deşertăciunilor, totul e deşertăciune…”

În aceste ore de reculegere şi desperare se puneau la cale acele grandioase înmormântări, menite să răscumpere, printr-un singur spectacol fastuos, toată meschinăria vieții lor de până atunci. Aducându-şi aminte că au lăsat marii artişti, în trecere prin oraşul lor, să cânte în fața unor săli goale, ei care nu ascultaseră toată viața decât taraful țiganilor, voiau ca înmormântările să fie însoțite de grave marşuri funebre. Aducându-şi aminte că au străbătut satele, căutând piei de viței, în căruțe mizerabile, tocmeau pentru drumul din urmă cele mai luxoase dintre acele trăsuri împărăteşti, care erau dricurile. Aducându-şi aminte că au fost mici la suflet, zgârciți cu toată lumea şi cu ei înşişi, că au umblat îmbrăcați grosolan, murdari, cu cizme grele în picioare, încercau să răscumpere toată această micime prin măreția fără seamăn a înmormântării. Pentru înmormântare, totul se ridica pe cele mai înalte trepte ale esteticii şi moralei, pe care nici o împrejurare a vieții nu-i urcaseră vreodată.

Atunci, înmormântările treceau pe străzile oraşului asemenea unor fastuoase alaiuri domneşti.

*

Din primul ceas, străzile scoase din obişnuitul vieții prin moartea vreunui bogătaş, erau cuprinse de agitația şi forfota unui mare cartier general, în ajunul bătăliei decisive. Acum era ultimul moment când acei oameni mai puteau să arate cine au fost.

Deodată, clopotele bisericilor începeau să sune şi

vaierul lor părea că anunță cea mai mare nenorocire abătută cândva asupra lumii.

Din toate părțile soseau trăsuri, cu femei palide, aproape leşinate, ținând la nas sticluțe cu eter.

Oameni străini, ciudați şi ceremonioşi, luau în primire porțile îmbrăcându-le în pânze de doliu, transformându-le în negre, spăimântătoare arcuri de triumf.

Nimic nu era mai bine organizat în oraşul acela decât ceremoniile funebre. Ca din pământ răsăreau o mulțime de personaje, fiecare îndeplinindu-şi treaba cu gravitate, convins că joacă un rol important în misterioasa maşinărie a morții şi a înmormântării.

Sosea mai întâi un popă, urmat ca de un secretar de dascălul care ducea sub braț veşmintele aurite. El avea aerul că vine să deschidă celui plecat porțile veşniciei. Curând, din camera mortului, invocații nazale începeau să se ridice spre cer, o dată cu mirosul de tămâie şi fumul lumânărilor. Apoi, după un consult al familiei în care erau luate cele mai importante hotărâri, începeau să apară, cu figuri de circumstanță, ce nu ascundeau totuşi satisfacția de a fi fost chemați la un eveniment de seamă de pe teritoriul altei parohii, un preot, şi încă unul, pentru ca în ziua înmormântării numărul lor să crească. Intrând, ei arătau față de titularul parohiei o deferență de ambasadori care îşi prezintă scrisorile de acreditare, ceea ce impresiona în mod deosebit rudele şi le făcea să spere că, sub protecția atâtor puteri spirituale reunite, sufletul celui dispărut va avea cea mai bună soartă cu putință.

După ce terminau slujba, începând să vorbească despre clientul lor, preoții îl numeau în mod solemn: Răposatul. Sau, şi mai solemn: Repauzatul. Ei aveau un

anumit fel de a arcui gura când pronunțau acest cuvânt, ca şi cum ar fi spus: excelența-sa. Asta le dădea prestigiu, şi lor, şi mortului, şi rudelor care urmau să plătească înmormântarea. Curând, mortul devenea pentru toată lumea Răposatul, şi ar fi fost o impietate să i se mai spună pe numele de până atunci. Acoperit de noul titlu, ca acela de ministru, pe care şi intimii se grăbesc să-l folosească, Repauzatul plutea spre lumea veşniciei, sub privirile respectuoase ale celor rămaşi în viață.

Pe când încăperile în care se afla excelența-sa Repauzatul – stranii din pricina oglinzilor mari acoperite cu cearşafuri – deveneau tot mai solemne, în fundul curții avea loc un masacru. Mobilizate, slugile adunaseră anevoie toate orătăniile din curte şi acum, sub cuțitele lor lungi, zeci de capete cădeau fără milă. Bătând din aripi spasmodic, şi ridicându-se uneori în picioare pentru a face câțiva paşi beți, fără cap, găinile mureau în țărână după ce prin gâtul ridicat spre cer, asemenea unui deget oribil, jupuit, aruncaseră, ca un reproş adus lumii, lungi țâşnituri de sânge nevinovat. După o oră sau două, în care timp cuțitele fuseseră reascuțite de câteva ori, un morman de curci, de rațe, de găini şi de gâşte se ridica în fundul curții, lângă grămezile de lemne. Destinate meselor şi pomenilor ce aveau să înceapă, zeci de asemenea orătănii, cărora uneori li se adăugau viței, capre sau porci, plătiseră cu viața, în mod neaşteptat, moartea stăpânului de până atunci. Sufletele lor îi urmau pesemne la mică distanță, făcându-i suită pe lumea cealaltă.

Astfel, mormanul de trupuri neînsuflețite putea reaminti cu succes acele fantastice înmormântări în care regi ai antichității îşi luau în mormânt soția, caii şi

servitorii. În ultima lor clipă, oamenii acelui oraş puteau avea satisfacția barbară că târăsc cu ei, în neant, o parte din sufletele pe care fuseseră stăpâni.

Cu totul deosebite de masacrul din fundul curții, şi asemenea deosebiri au existat întotdeauna în viața acelor oameni, erau pregătirile ce se făceau între timp în față, tot mai pline de măreție. Dintr-o trăsură foarte lungă, prevăzută cu arcuri înalte, fusese coborâtă o întreagă seră exotică. Mici butoiaşe din care se ridicau tot felul de plante, cu frunza lată şi verde în orice anotimp, erau aşezate de o parte şi de alta a drumului pe care avea să-l parcurgă sicriul până în stradă şi dădeau casei o înfățişare de reşedință senioralã. Moartea devenea din ce în ce un eveniment tot mai luxos şi mai plin de solemnitate.

Într-un loc anume, mai proeminent şi de forma unui blazon, de pe draperiile negre de la poartă, unul din artiştii morții fixase inițialele Răposatului. Literele aurite, strălucitoare şi pline de înfloriturí, făceau efectul unei coroane regale şi confereau mortului o noblețe pe care nimeni n-ar fi îndrăznit s-o conteste, nici în gând măcar. De această abilitate funerară au profitat toți negustorii din oraşul acela, impresionând lumea şi trecând în moarte cu faptele şi cu obrazurile lor puhave, uitate, acoperite de mari draperii negre şi de monograme regeşti.

Dat coşciugul, adus în cele din urmă, nu semăna el prin înfloriturí, poleială şi masivitate, cu un tron? Ca şi cum până în ajun nu s-ar fi frecat de tejghele şi n-ar fi mirosit a argăseală, trupurile repauzaților erau aşezate în interiorul căptuşit şi moale ale acestor fastuoase şi exorbitante cutii. Ele erau adevărate opere de artă, şi

singurele ce se puteau vedea în oraşul acela. Lucrate din tot felul de esențe rare, sculptate şi înflorite, poleite cu argint şi aur, coşciugele în care erau înmormântați marii negustori sugeau, mai mult decât orice altceva, ideea unei bogății ce-şi dă seama de puterea şi de prestigiul ei în lume.

Dar ele mai cuprindeau în acelaşi timp şi mistere. Pe când descriau calitatea şi avantajele mărfii lor excepționale, meşterii deveneau deodată gravi şi, ciocănind-o, urmăreau apoi cu un deget ridicat spre cer sunetul emis de scânduri, având aerul că spun cumpărătorilor, îngrijorați de soarta de după moarte a celor dispăruți: Ascultați, acesta e adevăratul ecou al lumii de dincolo, la porțile căreia vreți să ajungă Răposatul.

Dedesubtul acestor instrumente de abordat eternitatea, ai aşezau patru picioare, în a căror formă îmbinau sfera cu elipsa, figuri geometrice care reaminteau imaginea astrelor şi a drumului parcurs de ele în spațiu. Astfel intrau şi în domeniul astrologiei, convinşi probabil că înmulțind dimensiunile coşciugului ar rezulta o cifră fatidică, în stare să explice, ea singură, ciclurile de viață şi sfârşitul, în concordanță cu astrele, al celui ce avea să fie înmormântat, tot aşa cum marile evenimente de pe fața pământului sunt înscrise în dimensiunile adunate, împărțite sau ridicate la cub, ale piramidelor. Sucombând, acei faraoni ai unor mărunte imperii îşi ofereau luxul unor sarcofage în care se reflectau misterele lumii, până atunci nebăgate în seamă. Iar ca o împreunare a neantului cu ființa lor trecută şi actuală, pe capacul coşciugului străluceau aceleaşi inițiale de aur ca şi la poartă, asemenea unui sigiliu personal pe

întunecimea şi necunoscutul morții.

Când coşciugul era adus la domiciliul Răposatului, un murmur de admirație trecea prin mulțimea de săraci adunată pentru pomană în fața porții. Dar marele murmur, uriaş şi confuz, părând al întregului oraş, nu avea să fie auzit decât în ziua înmormântării. În acea zi, pregătirile pentru călătoria din urmă atingeau apogeul somptuozității. Atunci înmormântările treceau pe străzile oraşului asemenea unor fastuoase alaiuri domneşti.

În trei zile, întreaga lume fusese vestită. Clopotele bisericilor nu conteniseră să bată lung, jalnic, ca la un ireparabil sfârşit de lume. Fotografia răposatului, cum arătase cu douăzeci de ani în urmă, singura pe care o avea, cu guler înalt şi scrobit, şi cu sfârcul mustăților răsucit până sub lumina ochilor, apăruse în cel mai românesc ziar al țării, deasupra anunțului mortuar.

„Zdrobiți de durere şi în veci nemângâiați, Zenobia, soție, Costel, Nicu şi Marioara, copii, Titi Mihăileanu, ginere, Iancu T. Iordănescu, mare viticultor, frate, Mihai, Grigore şi Săftica, unchi şi mătuşă, locotenent Tudorel Iordănescu, nepot, precum şi familiile Protopop Niculescu, Al. Grigoriu-Sănătosu, Take Vasilescu (Țară Lungă) etc., etc., anunță tuturor celor care l-au cunoscut şi iubit încetarea din viață a scumpului lor Mihai T. Iordănescu (Mişu), mare proprietar şi angrosist de vinuri, decorat cu Coroana României în gradul de cavaler şi cu Meritul Comercial clasa I."

Cam în felul acesta erau redactate anunțurile mortuare care, grație celui mai românesc ziar, vesteau țării şi uneori peste hotare, moartea oamenilor din oraşul acela. Uneori, putea să lipsească una din decorații, câteodată amândouă, dar întotdeauna sub numele

Repauzatului era adăugat: mare proprietar, mare comerciant sau mare angrosist. Pentru cuvântul angrosist, dintre toate, ei aveau se pare o slăbiciune deosebită. Era termenul care exprima cel mai bine aspirațiile şi orgoliul oamenilor din acel oraş: ideal în tinerețe, apoi apogeu al carierei, treapta socială cea mai înaltă, necontestată şi dominantă, asemeni gradului de general în ierarhia militară. Angrosist şi, evident, mare angrosist. Structura, osatura, temelia oraşului era alcătuită din faimoşii lui angrosişti, de vinuri, de lemne, de brânză, de vite şi de cereale.

În istoria oraşului, nici un alt eveniment nu reuşise să se înscrie vreodată, mai important sau mai plin de fast, decât trecerea cortegiilor care purtau spre cimitire ultimele rămăşițe ale celebrilor săi angrosişti. E drept că o dată pe an avea loc parada de Zece Mai, când armata defila pe bulevard şi toată lumea venea să o vadă. Dar chiar această apropiere e în măsură să ne dea o idee despre caracterul unic, excepțional, al înmormântărilor în oraşul acela. Nimic din ceea ce lăsase Dumnezeu sau imaginaseră oamenii nu se putea situa deasupra lor, umbrindu-le cât de cât imensul prestigiu.

Înmormântările erau marile ceremonii ale oraşului. Cele mai înalte culmi, dincolo de care nimic altceva nu năzuise vreodată să urce. Nici monumentele, nici edificiile publice nu le putea întrece în măreție.

Un cioclu mergea în frunte, ținând cât putea de sus un stindard în fața căruia toată lumea era cuprinsă de straniul sentiment al morții. Dar ceea ce surprindea de la început era marea încetineală a cortegiului. Oamenii înaintau cu mişcări lente şi descompuse, ca sub puterea unei hipnoze, punând pentru fiecare pas un timp de

patru ori mai mare decât ar fi fost normal. Până să se desprindă de pe caldarâm, piciorul ezita o clipă, apoi îi trebuia altă clipă să se ridice în aer, încă una să coboare, şi la fel ezita înainte de a se aşeza pe piatră. Într-un minut, mâinile se mişcau pe lângă corp de trei-patru ori. Cu acest mers descompus înaintau cioclii, caii trăgeau dricul, şi marele număr de bărbaţi şi femei din urma lor. Tulburător şi straniu în ansamblu, el devenea grotesc în detalii: oamenii se forţau să meargă într-un fel neobişnuit, ezitând, clătinându-se, cu picioarele suspendate în aer.

Totuşi, această încetineală era prima condiţie a unei înmormântări onorabile şi, cu cât era mai mare, cu atât înmormântarea devenea mai spectaculoasă. Cronometrorii funebri precizau că o oră sau chiar o oră şi un sfert pentru un kilometru e timpul ideal al unei înmormântări de clasa întâia. Pentru că înmormântările erau şi ele pe clase, deşi această împărţire devenise inutilă: orice compromisuri ar fi admis oamenii din oraşul acela, dar a fi înmormântat altfel decât cu clasa întâia era o dezonoare până la care nici o familie nu s-ar fi coborât.

Începute pe la ora două, înmormântările se sfârşeau o dată cu apusul soarelui. Dar primul element al măreţiei lor era tocmai lenta somptuozitate cu care treceau prin vacarmul comercial al oraşului. Printre camioanele care alergau pline de mărfuri, ele veneau ca o mare lecţie de încetineală şi zădărnicie.

În urma cioclului care flutura drapelul morţii deschizând cortegiul, un altul ducea o cruce. Apoi, imediat după el, în uniforma lor solemnă şi înspăimântătoare, alţi doi ciocli păşeau foarte grav,

ducând o imensă tavă cu colivă. În mâna liberă, țineau câte o lumânare aprinsă. Erau înmormântări şi mai luxoase încă, la care lumânările pâlpâiau în nişte felinare pline de ornamentații şi cu coada lungă, cum purtau pe vremuri heralzii, şi mai poartă şi astăzi, gondolierii. De altfel, întreg cortegiul avea ceva de uriaşă gondolă frecându-se de pereții unor strâmte canale; dar mai ales cioclii păreau stranii gondolieri.

Costumele lor de ambasadori ai morții şi de trimişi plenipotențiari ai neantului erau în acelaşi timp solemne, macabre şi groteşti. S-a întrebat cineva vreodată care a fost originea şi evoluția costumelor purtate de ciocli? Pentru că, fără îndoială, nu dintru început oamenii s-au înmormântat într-un fel atât de complicat şi pompos ca în oraşul acela. Organizatorii acelor fastuoase ceremonii cu drept cuvânt îşi spuneau: antreprenori de pompe funebre. Teatre nu existau pe acolo, şi nici alte forme de artă, dar întreprinderile de pompe funebre se înrudeau puțin şi cu teatrul şi cu circul: aveau o întreagă recuzită, fel de fel de costume pentru oameni şi pentru cai, un regizor care punea la punct toate detaliile, iar marile înmormântări aduceau cu ele emoția şi, câteodată, succesul unor premiere. Pentru că erau înmormântări nereuşite, de care oraşul îşi aducea aminte multă vreme.

Muştruluiți să nu ia în seamă copiii care rămâneau cu ochii holbați la ei şi să nu se sperie de gropi, păstrând tot timpul o înfățişare demnă, cioclii înaintau cu tava de colivă prin mijlocul străzii.

De departe culoarea lor neagră, de corbi, înspăimânta. De aproape, erau ridicoli cum mergeau pe jos, prin noroi sau prin praf, când bicornurile de generali napoleonieni pe care le purtau, ar fi presupus un cal

spumegând şi un piept acoperit de decoraţii. În comparaţie cu această imagine pe care o sugerau din prima clipă, păreau, dimpotrivă, tare pleoştiţi. Din pricina hainei lungi, s-ar fi zis că spinarea li se termină tocmai spre călcâie, făcându-i să semene cu nişte ogari ridicaţi în două picioare. Şi mai de aproape, săreau în ochi detaliile figurii lor de periferie: nas înroşit de băutură şi priviri tulburi din pricina ultimelor duşti de ţuică. De altfel, examinată de aproape, ca şi cum ar fi fost pusă la microscop, întreaga înmormântare îşi schimba liniile şi degenera în caricatură.

Dar pentru trecătorii uimiţi, de pe trotuare, ea îşi păstra toată solemnitatea. În cupeuri strălucitoare, preoţii îmbrăcaţi în odăjdii precedau dricul, bine aşezaţi în canapele, iar imaginea lor trezea în acelaşi timp ideea confortului şi pe aceea a unei misiuni importante, de care păreau cu prisosinţă conştienţi.

În urma acestor cupeuri, ale căror roţi cu cauciuc, molipsite de gravitatea celor transportaţi, se învârteau rar de tot şi uneori se opreau o clipă, părând că şi ele meditează, începea şirul cailor trăgeau dricul. Începea, dar nu se termina decât cu mult în urmă, acolo unde, la o apreciabilă depărtare, se afla dricul. Lunga distanţă era umplută cu cai, îmbrăcaţi în stranii veşminte negre.

Nimeni n-ar fi putut spune de ce trebuiau atât de mulţi cai la o înmormântare. Dar cu cât erau mai mulţi, cu atât era mai bine, ceremonia putându-se astfel socoti că a atins ţelurile superioare cărora îi era menită.

Mişcându-se în faţa dricului, ca trompa neagră enormă şi mobilă a unui elefant nemaipomenit, masa de cai înainta ondulând pe pavajul străzii. Nici unul nu putea fi identificat ca fiinţă vie, şi faptul acesta producea

una din cele mai stranii impresii. Caii păreau şi ei, cei dintâi, a fi morți. Îmbrăcămintea de stafii le ascundea ochii şi tot trupul, scufundându-i într-o lume neagră, subpământeană. Păreau duhuri patrupede, venite de pe celălalt tărâm.

Dar cu adevărat extraordinar, centrul de gravitate al acele somptuozități funerare, era dricul. De unde putuse veni ideea unei atât de grozave trăsuri? A o descrie începând de sus, înseamnă a porni dintr-un punct foarte înalt, depăşind de multe ori monumentele. Acolo, sus de tot, se zărea un înger sculptat în lemn, din trupul căruia dricul începea să ia ființă, ca razele de lumină dintr-o stea. Alți patru îngeri ornamentali se aflau în cele patru colțuri ale acoperişului. Ciudățenia, şi poate grotescul acelor îngeri venea din culoare lor neagră, de smoală, care era de altfel a întregului dric, până în cele mai mici detalii.

Spațiul rezervat mortului era delimitat prin geamuri mari ca nişte vitrine. Dar, e inutil de adăugat, nici unul din magazinele oraşului nu avea vitrine atât de vaste ca dricurile în care călătoreau spre cimitir negustorii lui. În timp ce înmormântările înaintau pe străzi, trecătorii putea zări prin ferestrele imense coşciugul cu ornamentații şi inițiale strălucitoare, aşa cum în muzee se văd uneori, păstrate sub sticlă, piesele cele mai de preț. Privind sicriul, s-ar fi putut crede că e mutată o bijuterie rară, dacă pe capacul lui n-ar fi fost prinsă, surprinzând prin forma ei banală, pălăria răposatului.

Cu totul uimitoare în construcția dricului erau arcurile. Nimic nu le putea întrece în suplețe, lungime şi eleganță. Datorită lor, trăsura morții se balansa uşor, ca o corabie abia clătinată de valuri. Numai rareori, la gropi

prea adânci, îşi pierdea echilibrul şi amenința să se răstoarne. Atunci, cioclul de pe capră, căutând s-o scoată din impas, părea un acrobat care execută figuri primejdioase la trapez. Atât de înalt era dricul.

Pe toate laturile lui, de la îngerii de pe acoperiş şi până la roate, atârnau enorme coroane de flori artificiale. Confecționate din hârtie colorată, muiată în ceară, garoafele, trandafirii şi crizantemele aveau ceva macabru, de panopticum. Atinse, scoteau un foşnet strident, ce părea însuşi scrâşnetul din dinți al morții. Înfățişarea lor mergea de la urâțenie la grotesc, şi chiar la hidoşenie. Şi astfel, chiar în preferința pentru florile înmormântărilor, oamenii din oraşul acela îşi dezvăluiau sufletul.

De fiecare coroană erau prinse panglicile cu Regrete eterne. Formula avea o teribilă rezonanță, părând în acele momente hotărâtoare o poliță asupra viitorului. Era scrisă cu litere de aur, ca şi numele răposatului, în lungul panglicii, ca pe cambii. Şi în timp ce urmau dricul şi silabiseau inscripția – re-gre-te e-ter-ne – adânc întristații îşi puteau închipui că au dreptul să facă o aplicație practică a eternității în cazul de față: cu privire la mort şi chiar şi la ei, cei care mergeau vii, în urma lui.

După rudele mortului, venea muzica militară. Patruzeci, cincizeci, şaizeci de soldați, suflând după notele ținute în mână, în clarinete, trompete şi fligoarne. Acordurile marşurilor funebre păreau însăşi vocea lui Dumnezeu, făcându-se cunoscută oamenilor cu prilejul acelor fastuoase înmormântări. Când mai răsunaseră între zidurile oraşului o muzică atât de tulburătoare, de grea şi de divină?

Oamenii care treceau pe străzi depărtate, după treburile lor, se opreau în loc: zarzavagiii încetau să-şi

mai strige marfa; căruțele îşi încetineau hodorogitul pe pavaj – şi peste toată acea tăcere se revărsau acordurile profunde ale marşului funebru. Întreg oraşul asculta încremenit, străbătut de acelaşi fior de la un capăt la altul. Era singurul fior, pe care îl încerca în viața lui.

Dar cel puțin era adânc. Sunetul trompetelor, după ce lovea oamenii mai întâi în urechi, pătrundea mai departe, undeva unde îi durea cel mai tare. Ei ascultau acele acorduri ciudate, pentru prima oară îmbolnăviți de spaimă. Ferestre se deschideau şi în pervazul lor apăreau femei care, îngălbenind deodată, fugeau spre fundul camerei unde leşinau pe canapele. Erau astfel de după-amiezi când marşurile funebre terorizau oraşul. Până şi în cârciumi, bețivii care țineau cheful de trei zile se opreau din băut şi ascultau, înlăcrimați şi gravi, dramatica vibrație a străzii.

Atunci, înmormântările treceau pe străzile oraşului asemenea unor fastuoase alaiuri domneşti.

După muzica militară veneau cupeurile, după cupeuri automobilele, şi după acestea trăsurile, toate înaintând în ritmul descompus, au ralenti al înmormântării. Pe canapelele de catifea zăceau femei îmbrăcate din cap până în picioare în negru, cu rochii, cu voaluri, cu mănuşi, cu pantofi, cu ciorapi şi cu cămăşi negre. Ele leşinau de multe ori, poate de jale, dar poate şi pentru că îşi simțeau trupul vârât în acel groaznic costum, asemănător cu al cioclilor şi cu al cailor care trăgeau dricul.

După două ore de mers, ajungând pe străzile desfundate ale mahalalelor, între case pipernicite, înmormântările apăreau de-a dreptul fantastice. Femei, cu pântecul umflat de un al nouălea sau al zecelea copil,

le priveau din porți cu gura căscată şi cu ochi albiți de spaimă. Erau, într-adevăr, nişte spectacole extraordinare.

Vreme îndelungată cortegiile se scurgeau spre cimitir, decolorate doar de praful care se aşezase pe ele, sau împroşcate de noroi. Altminteri, îşi păstrau întreaga somptuozitate.

Un cioclu mergea în frunte cu steagul. Alți ciocli duceau imensa tavă cu colivă. Lumânările ardeau. În cupeuri, preoții moțăiau solemn. Nenumărate fantome de cai trăgeau dricul. Şi dricul se legăna ca o corabie pe valuri. Zeci de cupeuri, de trăsuri şi de automobile veneau la urmă. Muzica militară aşeza în aer monumentale lespezi sonore. La răspântii preoții cântau: „Veşnica lui pomenire". Un murmur confuz, uriaş, ca foşnetul unui ocean, răspundea: Veşnica lui pomenire. Iar clopotele bisericilor băteau, băteau mereu, peste tot oraşul, dangătul lor de sfârşit de lume.

Astfel treceau, câte o după-amiază întreagă, înmormântările oamenilor din oraşul acela. Fantastice, solemne, pline de fast şi de o grotescă măreție.

Ele au fost spectacolele care cel mai mult mi-au îngrozit copilăria.

(1940)

V. ÎNTR-O DUPĂ AMIAZĂ PE PODUL DE LA IRUN

(1938)

Când încerc să-mi reamintesc cea mai îndepărtată dintre întâmplările care au dus la aventura mea cu Spania naționalistă, pe care vreau să o povestesc acum, simt în parcă spate o căldură plăcută şi mă revăd la Granada, pe colina Albacin, înalt şi leneş, aşa cum am fost acolo într-o dimineață, pe la sfârşitul lui mai 1936.

Sosisem la Granada în ajun, aproape de miezul nopții, şi după un somn fără vise ieşisem în stradă, dis-de-dimineață, să cutreier oraşul. Din prima clipă am dat cu privirile de Sierra Nevada şi m-am oprit locului, uimit. Cu piscurile acoperite de zăpadă, faimoşii munți erau în fața mea, strălucind orbitor în lumina soarelui. Cum mă oprisem lângă un vânzător de fructe, din coşul căruia îmi veneau în nări miresme tropicale, am clipit de multe ori din ochi, nevenindu-mi să cred că acolo, între livezile de portocali din sudul Spaniei, se pot înălța munți acoperiți cu zăpezi eterne.

Dar cea mai mare bucurie mi-o prilejuia numele lor, şi-mi repetam mie însumi, ca pentru a mări importanța împrejurării: Aceştia sunt Sierra Nevada! Stai față în față cu Sierra Nevada! Iar faptul că purtau un nume atât de vestit, pe care îl iubisem din copilărie, făcea să fie de zece ori mai mare bucuria acelei clipe.

Dar, după o îndelungă contemplare, mi-am adus aminte că în afară de Sierra Nevada, la Granada mai sunt şi gitanele. Pe străzi foarte înguste, printre catâri care coborau la vale cu samarele pline, am pornit spre locul

unde aflasem că trăiesc, spre colina Albacin, cartier al Granadei vestit în toată Spania. Am ajuns şi am traversat Albacinul de câteva ori dintr-o parte în alta, fără să văd nimic deosebit. Era zece dimineaţa şi nu-mi trecuse prin minte că, ducând o viaţă de noapte, faimoasele fiice ale Granadei dormeau încă la ora aceea.

Sub lumina fierbinte a soarelui, am luat străzile la rând, dar în două ceasuri am văzut doar câteva femei bătrâne şi grase, ieşite în poartă să cumpere peşte de la un fel de oltean spaniol, unul care umbla cu coşurile pe umăr, îndoit sub cobiliţă şi strigându-şi marfa, cu vinele gâtului umflate. Alte femei tot atât de grase şi de bătrâne s-au dus la o cişmea să ia apă, lipăindu-şi papucii.

În schimb, cât de regeşte îmi răsplătea Granada privirile dacă le ridicam dintre ulițele înguste şi le îndreptam spre priveliştea măreaţă ce se deschidea de pe colina Albacin. Tot cutreierând străzile, am ieşit într-o piaţetă, în care am dat peste una din bisericile incendiate ale Spaniei. Pereţii erau negri de fumul care ieşise în valuri prin ferestre. În locurile rămase albe se desluşeau inscripţii cu cărbune: *Viva la Revolucion!*

În partea cealaltă a bisericii era o bancă de piatră, chiar la marginea colinei, de unde Granada se vedea dedesubt, ca într-o prăpastie. Pe dealul dimpotrivă se zăreau clădirile roşii, măreţe şi dureroase, ale Alhambrei. Sudul Spaniei e presărat cu câteva asemenea palate rămase de la mauri, părând desprinse din cele O mie şi una de nopţi. Nişte basme scrise cu cărămizi, cu lespezi de marmură, cu palmieri şi fântâni arteziene. În grădina Alcazarului din Sevilla, unde, cu câteva zile în urmă, culesesem cu mâna mea fructul rotund şi parfumat al unui portocal, aerul era plin de atât de suave miresme,

iar fântânile arteziene cântau atât de cristalin, încât, pe jumătate ameţit, îmi dădusem seama de deliciile pe care viaţa le oferise prinţilor mauri, în acele grădini voluptuoase şi perfide.

Altă asemenea grădină se afla acum pe dealul din faţa mea. Iar mai departe, dincolo de o largă câmpie verde, începeau Sierra Nevada, pietroşi şi vineţi la poale, în timp ce crestele acoperite de zăpadă străluceau orbitor. Atunci a venit şi s-a aşezat pe bancă lângă mine un bărbat tânăr şi îngândurat, având mersul şi înfăţişarea unui om fără lucru. A stat multă vreme şi a privit şi el munţii, tăcut, cu mâinile împreunate strâns pe genunchi, cu fruntea grea de tristeţe şi de gânduri.

Era aceea o clipă încărcată de privelişti şi simţăminte atât de felurite! În spatele nostru, o biserică arsă pe care scria „Trăiască Revoluţia". Pe dealul din faţă, un palat al prinţilor mauri. Dincolo de el, livezi de portocali. Şi mai departe, strălucind sub albe zăpezi, Sierra Nevada.

Am ştiut atunci că tot ceea ce văd în acea clipă superbă şi dureroasă are să-mi rămână pentru totdeauna în amintire, ca o arsură de vitriol. Am închis ochii. Când i-am redeschis, Sierra Nevada erau tot acolo, acoperiţi de marea lor lumină. În inima mea, de atâta frumuseţe, se făcuse un vid care mă trăgea în jos. Eram absorbit de valea dintre mine şi munţi, celulă cu celulă, ca de o uriaşă ventuză. În unele nopţi de vară sunt supt în felul acesta de lună.

Atunci, m-am ridicat de pe bancă şi am privit crestele Sierrei Nevada, de parcă le-aş fi spus: „Primesc provocarea voastră!" Şi am pornit spre Granada, pe drumul cel mai scurt.

Aşa a început povestea care un an mai târziu avea să

mă ducă la experiența atât de amară de pe podul de la Irun, ocupat atunci de oamenii generalului Franco.

*

În Granada am aflat că la ora trei porneşte un tren electric spre Sierra Nevada şi că urcă destul de mult încât drumul merită trei pesetas. Gara se afla la marginea dinspre munți a oraşului, în câmpie. Acolo, până la plecarea trenului, care era de fapt un fel de tramvai, un bărbat tânăr, blond, cu fața foarte roşie, a intrat în vorbă cu mine. Crezusem că-i englez sau neamț, dar era francez şi pe deasupra funcționar la Societatea de gaz şi electricitate din Paris. Căpătase înfățişarea aceea fiindcă îl arsese soarele din insulele Canare, unde îşi petrecuse concediul. Se întorcea acum acasă prin Spania, urmând să fie la birou în ziua de întâi iunie, ora 8 dimineața, dată care nu putea fi întârziată nici cu un minut. Până atunci, cronometrându-şi timpul, îşi propunea să vadă încă o mulțime de lucruri. De când debarcase la Malaga se înțelesese cu spaniolii numai prin gesturi. De aceea îl prinsese acum o mare poftă de vorbă. În munți avea să vorbească şi mai mult.

Când tramvaiul a pornit, ne-am dat seama că majoritatea călătorilor era alcătuită din țărani, care aveau să coboare pe rând în satele dinspre poalele munților. Toți țăranii din lume, când merg sau stau în grupuri, au în înfățişarea lor ceva încruntat, misterios, subteran, care poate să tulbure şi să neliniştească. Cei din vagonul nostru erau la fel.

Unul dintre ei, cu mâinile mari şi negre, cu fața osoasă şi uscată, acoperită cu o veche pălărie de pai, s-a

apropiat de noi, adresându-ni-se în franţuzeşte. L-am privit mirat. La Madrid, în afară de interpreţii hotelurilor, nimeni nu ştia altă limbă. Ciudatul călător ne-a destăinuit că-şi petrecuse o bună parte din viaţă în Marocul francez. De la început ne-a întrebat ce se petrece în Europa, dacă popoarele ei au să meargă iarăşi într-un nou război. Avea ochi inteligenţi şi vii, scânteind de un mistuitor foc lăuntric. Ce n-am vorbit? Atunci, acolo, din cel mai direct şi fierbinte izvor, am aflat tot felul de fapte privind viaţa ţăranilor spanioli. Din păcate, când m-am întors în ţară, n-am putut să scriu decât despre luptele cu tauri.

Treptat, vagonul s-a golit de ţărani, şi am rămas doar eu şi francezul. Între timp, munţii veniseră în fereastră. Tramvaiul a început să urce tot mai greu, a trecut pe margini de prăpăstii şi într-un rând s-a oprit, pentru ca mecanicul să dea la o parte un bolovan care căzuse pese linii. Apoi a pornit din nou, a trecut nenumărate tuneluri şi pe lângă stânci enorme, de pereţii cărora aproape ne atingeam. Când ne-am oprit, sub picioarele noastre se zăreau prăpăstii adânci şi am crezut că am ajuns. Dar mai aveam încă de mers. Şi eram bucuros că pătrundeam atât de mult în Sierra Nevada.

N-am ajun însă până la capăt, fiindcă într-un loc linia era complet îngropată sub o avalanşă de pietre. Am coborât acolo şi am început să ne căţărăm pe stânci, la întâmplare, până ce ni s-a părut că nicăieri n-ar putea fi o privelişte mai superbă. Sub privirile noastre se deschidea o vale adâncă, dincolo de care creşteau spre cer piscuri ameţitoare. De pe umerii lor de piatră, şuvoaie de apă se aruncau, deznădăjduit şi definitiv, în prăpastie.

Întinşi în iarba fragedă de mai, vorbeam. Aflând nereuşita tentativei de dimineaţă francezul a izbucnit:

„Gitanele? Nici nu m-am gândit! Astea sunt poveşti pentru turiştii americani!" Şi iar a izbucnit: „În Argentina? Nu ai ce căuta! Decât să înconjuri planeta la aceeaşi latitudine, mai bine să mergi mai puțin, dar în lungul meridianului. Atunci poți vedea cum trăiesc oamenii în zone diferite de temperatură, şi cum se schimbă totul, decor şi fel de viață, pe măsură ce înaintezi. Să ştii de la mine: nord-sud. Întotdeauna nord-sud!"

Eram uimit de această teorie, eu care tot timpul visasem mari călătorii spre răsărit sau apus. El îşi pusese ideile în practică, la cel dintâi prilej, cerând să facă armata în Madagascar. Mi-a arătat câteva fotografii, în uniformă, cu capul acoperit de casca colonială.

Cred că vorbea atât de mult, poate şi pentru că era îndrăgostit. Mi-a declarat-o de la început, fără înconjur. În Las Palmas, În Canare, cunoscuse o englezoaică, institutoare la o şcoală. Plănuia să se întoarcă acolo, s-o ia de nevastă. Până atunci, avea să-i scrie în fiecare zi. Ca pe cel mai de preț lucru, mi-a întins o fotografie. Ce straniu e, cât de neinteresantă îți poate apărea o ființă pentru care un altul nu doarme, se chinuie, iar uneori se sinucide. Pe cartonul dintre degetele mele se desluşea chipul unei fete plăpânde şi şterse. I l-am înapoiat cu o tristețe secretă, iar el l-a pus cu grijă în buzunarul de la piept.

Venind amurgul, cu părere de rău ne-am ridicat de pe covorul de iarbă. Când aveam să mai fim, în viața noastră, într-o seară asemănătoare, în munți cu numele de Sierra Nevada? De pe culmile lor, şuvițele de apă cădeau în vid şi se zdrobeau cu atâta sete, încât păreau femei dezamăgite ce-şi caută moartea în funduri de

prăpastie.

Ne-am întors spre trenul electric care urma să plece înapoi la ora şapte, şi când am fost aproape am văzut cum de după stânci se îndreaptă spre ele un grup de bărbaţi tineri. Vorbeau tare, râdeau, se strigau unii pe alţii şi în drum se opreau să mai caute o plantă pe care, smulgând-o, o luau în mapele ţinute la subsuoară. Erau studenţi ai Facultăţii de Farmacie din Granada.

Când tramvaiul a pornit, ne-am aflat deodată doi străini între treizeci de tineri spanioli care, curioşi, au început să ne dea târcoale cu privirile. Dar pentru că noi, satisfăcuţi de ziua aceea, întârziam, unul dintre ei şi-a luat curajul şi a deschis primul vorba, în timp ce toţi ceilalţi îşi dădeau coate, zeflemisindu-l. Ştia cam tot atâtea cuvinte franţuzeşti cât eu spaniole, şi ochii îi străluceau de bucurie că stă de vorbă cu oameni din alte ţări. Era din Zaragoza şi n-a trebuit mult să ne simţim prieteni. El m-a învăţat cum să pun limba între dinţi pentru a putea pronunţa corect, într-un anume fel peltic, unele cuvinte spaniole.

De la început l-am întrebat: „Nu-i aşa că gitanele nu există, că sunt o născocire pentru turiştii americani?"

— Cum nu există? a făcut el ochii mari. Albacin şi Sacromonte sunt pline. Şi aflând păţania mea: „Dimineaţa gitanele – el pronunţa, ca şi noi de altfel, *las hitanas* – dorm. Seara să veniţi să le vedeţi! Vă duc eu pe Sacromonte să le vedeţi". Şi-n adevăr, în aceeaşi seară ne-am dus şi le-am văzut.

Între timp, tramvaiul cobora din munţi. Studenţii râdeau, ţipau, chicoteau. Cândva, unul dintre ei a strigat: *Viva el Rey!…* şi pe urmă s-a bătut repede, cu palma, peste gură. Poate că era monarhist, dar mai sigur e că

dacă Alfons al XIII-lea ar mai fi fost la Madrid, tot el ar fi strigat: *Viva la Republica!*

Apoi, tramvaiul s-a oprit în dreptul câtorva case dintre care una era o cârciumă. Toată lumea a coborât şi am fost luaţi şi noi pe sus. Ca şi în atâtea alte rânduri, întâi am refuzat paharul ce mi se întindea, pentru ca, după ce mi-am muiat buzele în el să-mi dau seama ce bune sunt vinurile Spaniei. Acolo, în cea din urmă cârciumă ai să capeţi, pentru câteva centime, vinuri de care pe continent nu se pot atinge decât milionarii. Cârciumarul a venit cu o oală pântecoasă şi a turnat în pahare cu nemiluita. A fost adus şi mecanicul tramvaiului şi toată lumea a băut cu mare veselie.

Când am plecat era noapte de-a binelea. Curând am ajuns în câmpie şi atunci tramvaiul s-a oprit din nou. Se stricase ceva la motor şi a trebuit să aşteptăm aproape o oră. Ceata studenţilor a coborât gălăgioasă.

Dar de jur împrejur era o linişte imensă, acea tăcere înaltă şi gravă de la poalele munţilor. Pe cerul întunecat, siluetele acestora apăreau şi mai negre. Pe undeva, pe aproape, curgea o apă cu clipoceli naive şi cristaline. Treptat, zarva studenţilor s-a potolit. Câteva clipe n-au mai fost în lume decât tăcerea câmpiei şi umbrele solemne ale munţilor. Atunci, am auzit pentru prima oară în viaţa mea *Maria, fata lunii*.

Aşezaţi pe o grămadă de pietre la marginea drumului, studenţii cântau. Vocile lor alcătuiau în noaptea aceea, acolo, la poalele munţilor, un cor de neuitat. Cântau – *Maria, fata lunii.*

Ce fel de cântec era acela? Auzeam o melodie elegiacă şi gravă, o vastă tânguire, străbătută de deznădejdi, şi în acelaşi timp tălăzuită, migratoare ca

valurile lente ale oceanului. Pe când studenții cântau, întreaga lume părea că pluteşte pe talazurile acelui cântec, legănată într-o parte şi alta de ritmul lui nostalgic, tulburător.

Când ultima strofă se sfârşea, ei luau totul de la început, cântând mereu în noapte, în acea neuitată noapte de la poalele munților Sierra Nevada, Maria, fata lunii.

Maria, fata lunii… acea primă mişcare a cântecului izbucnea încă o dată, luându-ne cu ea şi ducându-ne, cu inima sfâşiată, până la capătul lumii. O, dar atunci nu bănuiam cu câtă nostalgie aveam să-mi reamintesc, în lunile următoare, acea stranie noapte andaluză şi cântecul ei tânguitor.

Poate că povestind cât de mult am vrut să-l mai aud o dată, cât m-am străduit să fiu iarăşi purtat de talazurile lui, voi reuşi să spun ce fel de cântec am auzit atunci la Granada, într-o noapte de mai, cu puțin timp înainte de izbucnirea războiului.

*

Începutul nostalgiei mele ține de acea epocă tulbure şi chinuitoare prin care am trecut îndată ce m-am întors din Spania. Chiar în cea dintâi dimineață am zărit prin fereastră o ceată de vreo sută de inşi care, înconjurând un automobil ce încerca să scape ca un animal hăituit, l-a stropit cu benzină şi i-a dat foc. Se ardeau ziare. Când am coborât, Salvarea tocmai ridica de pe trotuar un om scăldat în sânge. M-am pomenit asaltat de o mulțime furioasă şi grosolan entuziastă care vindea zvastici şi bătea trecătorii. Aşa au fost primele ore ale întoarcerii

mele în Bucureşti. Era la sfârşitul lui iunie 1936.

În iulie izbucnea războiul din Spania. Cât de halucinante mi s-au părut primele telegrame! Toate cuprindeau nume de oraşe prin care abia trecusem. Sevilla: generalul Queipo de Llano împuşcă cincizeci de mii de lucrători. Un ciocan greu îmi cade peste inimă şi mi-o zdrobeşte. Cred că nici un alt eveniment al istoriei n-a provocat atâta suferință, la depărtări de mii de kilometri, unui atât de mare număr de oameni, ca războiul din Spania. Iar eu abia începusem să iubesc țara aceasta pe care trei generali o scăldau acum în sânge. În fiecare zi, telegramele dezvăluiau altă cruzime sau monstruozitate. Badajoz: toți locuitorii oraşului au fost mitraliați până la unul, în arena luptelor de tauri. Mergeam pe străzi ore întregi, cu gâtul uscat. Ce vară îngrozitoare!

*

August 1936. La Granada, naționaliştii l-au împuşcat pe Federico Garcia Lorca, cel mai mare poet contemporan al Spaniei. Chinuitor, îmi aduc aminte de Granada. Ce se vor fi făcut studenții pe care i-am întâlnit în Sierra Nevada? Ce se va fi făcut băiatul acela din Zaragoza, care ne-a dus pe Sacromonte să vedem gitanele? Locuiau în bordeie văruite, albe ca laptele, cu pereții acoperiți cu tot felul de vase de aramă. Şi dansau prin cârciumi şi beau vin. Poate mulți dintre cei din seara aceea au murit, poate unii sunt pe front şi chiar în clipa aceasta un glonț le străpunge inima. Nespus de dureros îmi vine în minte, Maria, fata lunii.

Septembrie 1936. Războiul continuă. Au căzut Irunul

şi San Sebastian. Largo Caballero e prim-ministru. Mi-l reamintesc, aşa cum l-am văzut o dată la Madrid, tăcut şi ursuz, la o şedinţă a Cortesurilor. Nu departe de el, în acelaşi rând de bănci, şedea Passionaria. O femeie de aproape cincizeci de ani, tristă şi gravă, îmbrăcată în negru. Acum câteva zile un ziar din Bucureşti, şi nu cel mai odios, a publicat fotografia unei midinete cu o pălărie fantezistă pe vârful capului, scriind dedesubt negru pe alb: Passionaria. Mi-e o ruşine infinită de josnicia la care au putut coborî oamenii în aceste ultime luni.

Octombrie 1936. A început asediul Madridului. Fiecare stradă, fiecare casă pomenită în telegrame îmi este cunoscută. Cad mereu bombe la Puerta del Sol. Era o piaţă mare, întotdeauna plină de oameni. Acolo am cumpărat, într-o după amiază de la un anticar, Les chants de Maldoror, traduse în spaniolă de Ramon Gomez de la Serna. Ziarele publică fotografii. Puerta del Sol este acum o mare de moloz, de cărămizi, de fiare îndoite şi de mădulare sfârtecate.

Noiembrie 1936. Madridul rezistă. E un miracol plătit cu sânge. Dar parcă face să adie un aer mai curat peste lume această rezistenţă a Madridului. Eroica rezistenţă a Madridului.

Decembrie 1936. Madridul rezistă. La Casa del Campo s-au săpat tranşee şi au loc bătălii crâncene. Era un parc cu arbori seculari, în partea de nord a oraşului, şi am trecut o dată prin el în drum spre Sierra Guadarama. În toate acele locuri bubuie acum tunul şi mor mii de oameni. Telegramele vorbesc despre ele în fiecare zi. Până şi Manzaranes e pomenită mereu, şi i se spune fluviu – e desigur mai de efect aşa: „trupele generalului

Franco au trecut fluviul Manzaranes" – dar în realitate era o mică gârlă murdară la marginea Madridului.

Ianuarie 1937. O jumătate de an de când a început războiul. Madridul rezistă. Dar a căzut Malaga. Un nou carnagiu. Era un oraş bântuit de sărăcie. Într-o dimineaţă a sosit un vapor cu excursionişti nemţi, rotofei, cu zvastica pe braţ, şi încă de pe când era în larg, cheiurile portului s-au umplut de toate trăsurile din oraş şi de sute de oameni veniţi să vândă ceva. Revăd figurile lor palide, de vagabonzi, de câini flămânzi. Acum au fost săturaţi cu gloanţe.

Februarie 1937. Madridul rezistă. Dar avioanele germane au ras de pe faţa pământului Durango şi Guernica, şi au urmărit populaţia care fugea îngrozită pe câmp, secerând-o cu mitraliera. Până aici nu se ajunsese încă. Iar o parte a presei europene se străduieşte să demonstreze că „roşii" au distrus oraşele cu dinamită. O, cel puţin dacă după actele de barbarie n-ar mai veni aceste minciuni grosolane. Uneori simt că mă sufoc.

Martie 1937. În nopţile mele de insomnie îmi aduc aminte că între Madrid şi Cordoba am mers o noapte întreagă, în acelaşi compartiment cu o familie de ţărani, dormind pe aceeaşi bancă, amestecaţi unii cu alţii. Aveau cu ei o fată de zece ani care îşi dezvelise, în somn, pulpele şi eu mă gândeam cu o nesfârşită tristeţe – era seara când părăseam Madridul – şi cu o amară înţelegere a lumii, la destinul acelei fete. În ce oraş al Spaniei, neştiind încă nimic unul de altul, dormea în clipa aceea băiatul care – peste câţi ani? – avea să-i fie cel dintâi iubit? Ea călătorea într-un vagon de clasa a treia, între Madrid şi Cordoba, şi ştiam că n-am s-o mai văd niciodată. Dar acum, în acest morman de cadavre de copii, ucişi de avioane, a cărui

fotografie o văd în ziare, nu e oare şi fata cu pulpele dezgolite din trenul dintre Madrid şi Cordoba?

Şi mă gândesc la toţi oamenii pe care i-am cunoscut acolo, în trenuri. Unii mi-au întins o bucată de pâine, alţii un pahar de vin. Figurile lor îmi vin în minte cu o dureroasă preciziune. Poate că au murit demult – şi poate au murit şi toţi cei ce-i cunoşteau – şi nu mai trăiesc decât în memoria mea. Scriu câteva pagini pe care le intitulez Chipuri spaniole. Blecher e în Bucureşti, într-un sanatoriu, şi mă duc în fiecare zi pe la el.

Aprilie 1937. Am mai fost arestat o dată pentru *Poemul Invectivă*. Simt o imensă compătimire amestecată cu dezgust pentru justiţie şi judecători.

În închisoare fac cunoştinţă cu Henri B., hoţ internaţional, care are caziere la toate poliţiile din lume şi a stat multă vreme în Argentina. De la el mai învăţ încă puţină spaniolă. Ştie câteva cântece, dar nu ştie Maria, fata lunii. După o săptămână mi se dă drumul şi găsesc afară, pe câmpuri, primăvara.

Într-o dimineaţă cade cu avionul la Băneasa şi moare Paul Georgescu, pilotul cu care am zburat prima oară în viaţa mea. Ziarele au scos o ediţie specială. Eram devreme de tot pe străzi, după o noapte plină de ploaie şi fulgere, când nu dormisem o singură clipă. Dimineaţa era tristă şi plânsă. Dar lumea continua să existe. La un colţ de stradă, nişte ţărani aveau un camion plin cu liliac şi îl vindeau în buchete mari.

Mai 1937. Evenimente neaşteptate s-au precipitat. Într-o zi, prietenul meu căruia, în serile iernii trecute, îi vorbisem în atâtea rânduri despre Spania, mi-a spus: „Acum, poţi să pleci iarăşi acolo, dacă vrei”. Se punea la cale un nou ziar.

În câteva zile eram pe coasta bască, aşteptând un prilej să trec la Bilbao, când, bombardată din aer şi de pe uscat, cu frontul spart în urma unei trădări, „cetatea de fier" căzu, dezvăluind – chiar până la depărtarea la care mă găseam – sălbăticia şi suferinţele războiului.

*

Din toată lumea de pe coasta bască, bărbaţi şi femei, mulţi scăpaţi din infernul de la Bilbao, cu Juan Alvarez Garcia m-am împrietenit cel mai mult. Nu ştiu ce spaniolă mai putusem să învăţ în ultimele săptămâni, atât de chinuite, dar ajunsesem să vorbesc cu el despre o mulţime de lucruri, despre cărţile lui Pio Baroja, şi despre insula în care visa să se ducă.

Apropierea de teatrul războiului fusese pentru mine o tragedie. Eu i-am urât atunci pe cei ce discută atât de liniştiţi despre război, iar unii dintre ei metodic, ca şi cum războiul n-ar fi un terci de carne omenească, în faţa căruia umanitatea, dacă şi-ar merita numele, n-ar putea decât să-şi smulgă părul şi să urle, cum fac mamele în faţa copiilor ucişi. Dar nimeni nu urlă. Şi se vorbeşte şi se scrie despre război, care-şi are rezervat spaţiul în paginile ziarelor, la fel cu toate celelalte rubrici obişnuite. Chiar cei care scriu împotriva lui, dacă scriu bine sunt apreciaţi, li se măreşte leafa şi fac carieră. O carieră bazată pe trupuri sfârtecate de bombe. Mă simţeam vinovat, mi-era o îngrozitoare ruşine că alţii sunt morţi iar eu acela care scrie despre moartea lor, încasându-mi leafa la sfârşitul lunii. Aş fi vrut să mor. Dar nu am murit. Trăiam mai departe. Şi mă împrietenisem cu Juan Alvarez Garcia.

Juan Alvarez Garcia avea treizeci de ani, dar el era

tatăl unui copil de cinci ani. Nevasta lui, o englezoaică blondă, îngândurată şi tăcută, îşi făcea mereu de lucru cu un album de fotografii. Garcia era basc, din San Sebastian. Avea un frate care lupta la republicani, şi un unchi colonel în armata naţionalistă. El nu voise să se bată. Războiul îl apucase la Bayonne şi rămăsese acolo, să privească apele Adour-ului şi să dea, trist, din cap. Desigur că dorea să învingă republicanii, dar se temea că nici victoria lor nu va aduce oamenilor fericirea visată. El, Garcia, ar fi vrut să aibă o corabie cu care să plece undeva într-o insulă. Nu era egoism. Era deznădejde.

Toate acestea se petreceau la Bayonne, în primele zile ale lui iulie 1937. Stările mele de suflet de atunci se potriveau primejdios de bine cu ale lui Juan Alvarez Garcia. Rătăceam amândoi prin port, oprindu-ne în dreptul vechilor corăbii cu pânze.

Din toate aceste deznădejdi şi iluzii avea să mă smulgă însă, câteva zile mai târziu, scurta şi dramatica mea aventură cu Spania lui Franco. Ea s-a datorat dorinţei mele nebuneşti de a mai auzi o dată *Maria, fata lunii*.

*

Mă aflam în una din acele după-amiezi la Juan Alvarez Garcia şi începusem să-i povestesc despre Granada. El nu cunoştea din Spania decât porturile de pe coastă, în lungul căreia navigase ca secund pe un vapor de transportat ciment, al unei fabrici din San Sebastian. Mi se mai întâmplase să-i vorbesc despre Madrid sau despre alte oraşe din propria lui ţară, povestindu-i de pildă că la Cordoba, pe malurile Guadalquivirului,

lăptarii trec dimineața pe stradă cu o mică turmă de capre, iar gospodinele care vor să cumpere laptele stau în pragul porții şi şi-l mulg singure în oală.

Acum îi povesteam despre trenul electric de la Granada, despre drumul lui fantastic în Sierra Nevada şi despre studenții care atât de tulburător cântaseră *Maria, fata lunii*. „Ai auzit vreodată *Maria, fata lunii?*" – „Frumos cântec", face el dând din cap. „L-ai auzit şi dumneata?" o întreb pe nevasta lui care în acea după-amiază şezuse să asculte convorbirea noastră. Şi ea dă din cap: „O, da, frumoasă placă."

Am tresărit: „Cum, *Maria, fata lunii* e o placă de patefon?" Şi ei au confirmat amândoi: „Desigur, o placă de patefon, un cântec foarte frumos".

Cred că în clipa aceea am încercat o mare dezamăgire. Niciodată nu-mi trecuse prin minte că *Maria, fata lunii* ar putea fi imprimat pe discuri. De câte ori mă gândisem la acel cântec mi se părea că aparține munților Sierra Nevada şi studenților de la Granada, şi că pentru a-l auzi din nou ar trebui să merg înapoi la poalele acelor munți, într-o seară asemănătoare. Aşa mă gândisem la Maria, fata lunii şi aşa îi dusesem dorul.

Dar deziluzia mea n-a ținut multă vreme. Curând, aveam să-mi dau seama că *Maria, fata lunii* chiar imprimat pe disc, este ceva tot atât de rar şi cu neputință de ajuns, ca însuşi cântecul auzit atunci, la Granada.

În aceeaşi zi, după o scurtă investigație, l-am descoperit sub *Arcades* pe senor Mugica, un spaniol din San Sebastian, care avea în Bayonne un magazin de muzică şi aparate fotografice. Vorbea surprinzător de bine franțuzeşte şi vorbea mult.

— A, *Maria, fata lunii*, cum nu, cunosc. Ce cântec

minunat! Dumneata crezi că eşti primul care vii să întrebi de el? *Maria, fata lunii*! Am douăzeci şi cinci de plăci în vamă, la Hendaye. Cum le-aş mai fi vândut dacă le aveam aici. Anul trecut am avut cinci. Cum le-am adus, le-am vândut. Cântec superb, Maria, fata lunii! Am mai comandat atunci încă douăzeci şi cinci la San Sebastian.

— Fabrica de discuri e la San Sebastian?

— Sigur. O fabrică mare, numai la Barcelona mai e una la fel, dar *Maria, fata lunii* a fost imprimat aici, la San Sebastian.

Aici, la San Sebastian! În adevăr, San Sebastian era atât de aproape! Câțiva kilometri de la frontieră. Dacă n-ar fi fost războiul…

— O, desigur, dacă n-ar fi fost războiul. Ce nenorocire! Ştiți, eu nu fac nici un fel de politică. Familia mea e la San Sebastian. Eu am magazin aici, în Franța, unde e la putere Frontul Popular. Nu spun, nu aud nimic. Ce fericit aş fi fost să vă pot da *Maria, fata lunii*. Iată, de aproape un an, cele douăzeci şi cinci de plăci stau în vamă şi nu pot să le scot.

— Şi nu nici o speranță?

— Ba da, eu sper, zi de zi, chiar mâine poate să vină dispoziția să mi le elibereze. Aveți aici numărul meu de telefon. Telefonați mâine mai pe seară.

Senor Mugica e serviabil. Pune la patefon toate discurile spaniole pe care le are în magazin. Unele par că aduc cu cântecul din munții Sierra Nevada, şi atunci inima e pe punctul să-mi bată mai tare, dar iluzia durează doar o clipă. Seara, sunt mai plin decât oricând de nostalgia acestui cântec, agonizez aproape după el. Aş vrea infinit de mult să pot auzi *Maria, fata lunii*.

A doua zi, nu telefonez, trec singur. Autorizația n-a

venit.

— Senor Mugica, nu ții minte cui i-ai vândut anul trecut cele cinci plăci? Poate unul dintre ei va voi să mi-o revândă, când îi voi spune că îmi trebuie neapărat.

Senor Mugica, amabil îşi duce cu repeziciune un deget la frunte: „Cui le-am vândut? Sigur că da. Stai să vedem. Două la Biarritz, una la un cabaret, alta unui consul, ce consul era ăla? în orice caz un consul. A treia, unei domnişoare de aici, cum naiba o cheamă, a da, mi-am adus aminte, ia să-i telefonez să o întreb…"

Cu cât vorbeşte mai mult senor Mugica şi se arată mai serviabil, cu atât mai mult *Maria, fata lunii* pare de neajuns. Domnişoara aceea a dat-o unei prietene care a plecat la Paris.

Într-o seară iau trenul până la Biarritz. A fost răcoare în ultimele zile şi e lume puțină. Merg pe străzi, singur, ajung la plajă, văd în depărtare un vapor cu toate luminile aprinse. Revin în oraş: Unde o fi cabaretul? Dar câți n-or fi încercat până acum…

Mă întorc din nou la ocean. Vaporul se mai zăreşte încă, feerie plutitoare în noapte. Privindu-l cum se depărtează spre sud, un gând îmi trece deodată prin minte: Ce-ar fi să mă duc la San Sebastian, să cumpăr acolo *Maria, fata lunii*?

M-am întors la Bayonne şi n-am adormit decât la ziuă. Mă ținea treaz ciudata idee de a încerca să intru în Spania naționalistă. Tot timpul, făceam fel de fel de planuri, îmi imaginam cum au să se petreacă lucrurile la frontieră, cum am să le explic vameşilor motivul vizitei mele, totul până în cele mai mici detalii.

Întâi am să laud cântecele spaniole. „Sunt cele mai frumoase cântece din lume" am să le spun. Nu se poate

ca asta să nu le facă plăcere. O să fie pentru ei un lucru nou, neaşteptat, cineva care vrea să aibă neapărat o placă de patefon, un cântec spaniol. Am să le spun: „Vă las aici toate actele şi toți banii mei. Îmi dați voie să mă duc până la San Sebastian şi peste două ore mă întorc. Cumpăr placa şi mă întorc. Ce-aş putea face în Spania fără acte? Mă puteți prinde numaidecât şi dacă aş fi un spion, mă împuşcați. Peste două ore o să vedeți însă că mă întorc singur. Cumpăr placa şi mă întorc. Dacă nu aveți încredere, puteți pune pe cineva să mă urmărească, să vadă ce fac."

Nu se putea să nu-i conving. Avea să le placă şi lor această pasiune pentru un cântec spaniol şi aveau să mă lase. Şi dacă tot nu m-ar fi lăsat, aveam să le spun: „Bine, eu o să aştept. Îi plătesc unuia dintre dumneavoastră să se ducă la San Sebastian şi să-mi aducă placa. E pur şi simplu vorba de o placă de patefon pe care vreau să o am, să mă întorc cu ea în țară la mine." În felul acesta, la urma urmei, şi tot era să am *Maria, fata lunii*.

Toată noaptea capul mi-a fost plin de aceste discursuri pe care le luam mereu de la început, schimbând cuvintele, dându-le o formă mai convingătoare. Iar în acelaşi timp, în mintea mea se desfăşura filmul acțiunii pe care o puneam la cale. Mă vedeam ajungând la frontieră, discutând cu vameşii, ei ridicau obiecțiuni, dar până la urmă îi înduplecam, luam autobuzul pentru San Sebastian, ajungeam în oraş, mergeam pe străzi, trăgeam cu ochiul pe furiş în toate părțile, cumpăram placa şi după o vreme mă întorceam la frontieră: „Iată, caballeros, vedeți că m-am ținut de cuvânt?"

*

A doua zi, pe la zece, am început să-mi pun planul în aplicare. Am trecut pe la Juan Alvarez Garcia, pe care nu-l mai văzusem de două zile, punându-l la curent cu ceea ce aveam de gând să fac. Peste o oră, călătorind cu trenul pe țărmul oceanului, eram în Saint Jean-de-Luz. Am coborât să dau o raită prin oraş. Am descoperit un singur magazin de muzică şi negustorul, bătrân şi toropit de căldură, era departe de a avea competența şi volubilitatea lui senor Mugica. Dar am rămas în Saint Jean-de-Luz, privind crucişătoarele engleze din port, şi nu am plecat spre Hendaye, decât după-amiază, cu autobuzul.

Pe o şosea mărginită de arbori, după ce am trecut prin Ciburre, am ajuns repede la Hendaye. Dealurile pe care le zăream prin geamul din stânga erau ale Spaniei. Pământul era lutos, roşiatic. Apoi au apărut primele case de piatră. Le scrutam cu privirea, căutând să descifrez în înfățişarea lor, nici eu nu ştiu bine ce.

Brusc, autobuzul s-a oprit. Doi călători coborau. Ne aflam la o răspântie. Şi deodată, am citit pe stâlpul indicator de direcții: *Le Pont International, 50 métres.* Cincizeci de metri! Nu-mi venea să cred că-i atât de aproape. Dar în uluirea mea autobuzul a pornit din nou şi nu s-a mai oprit decât în fața gării. Mergea şi mai departe, în centrul oraşului, şi apoi până la plajă. Rostul meu era să cobor imediat, cât mai aproape de pod.

În clipa în care m-am dat jos, m-am aflat în fața unei cafenele, cu câteva mese scoase afară, pe o mică terasă, plină de consumatori. Toți se uitau la mine. I-am auzit vorbind spaniola şi m-am întors deodată spre ei cu simpatie. Dar în clipa următoare m-am oprit, cuprins de

o ciudată senzație de rău. Felul cum mă priveau acei oameni mă intimidase. Asemeni unui om ce recunoaşte simptomele unei boli de care a mai suferit o dată, repede mi-am dat seama că acea senzație de rău, o nelămurită neliniște amestecată cu scârbă, o mai încercasem în cafenelele din cartierele rău famate, ai căror clienți îmi urmăreau fiecare gest cu priviri batjocoritoare.

Fusesem mai departe decât de orice de gândul că am să dau la Hendaye, punctul cel mai apropiat de drama poporului spaniol, peste un grup de oameni care să semene atât de bine cu peştii din „Crucea de piatră". Parcă ar fi fost frați, aşa şedeau la mese, picior peste picior, aroganți, provocatori, gata să sară la bătaie.

Când am trecut, împleticindu-mă, pe lângă ei, am văzut că aveau la butonieră insigna „Falangei spaniole", faimoasa organizație fascistă. Până atunci, îmi închipuiam că toți spaniolii din Franța erau republicani. Mai târziu, mi-am dat seama că în realitate acel colț al Franței era plin de spionii şi agenții lui Franco. În alte oraşe lucrau subteran, dar la Hendaye erau ca la ei acasă. Şedeau pe terasa cafenelei, în grup, aroganți şi cinici, nelăsând nici o îndoială asupra categoriei umane din care făceau parte. În timp de pace, trăiseră desigur pe seama femeilor de stradă sau măsluind cărți prin cafenele. Acum, erau utili unei cauze de stat şi se aflau în Franța, în slujba lui Franco. Terorizau probabil refugiații care mai aveau rude în Spania, sau exploatau pe cei care, o dată fugiți, ar fi vrut să de reîntoarcă la casele lor. Era desigur destul de lucru în acel punct de frontieră şi avea din ce să îngraşe acea abjectă vermină de spioni şi de agenți.

Dar eu nu mă aşteptasem de loc să dau ochii cu ei şi

eram parcă întors pe dos. Jumătate din energia de care mă simțisem capabil pentru a dobândi Maria, fata lunii se dusese într-o clipă. Eram cuprins de o moleşeală ciudată, asemeni unui om în ajun de a se îmbolnăvi. Mergeam cu paşi moi, de cârpă.

Am ajuns la o răspântie. O stradă cobora uşor în pantă, şi gândul că voi ajunge pe faimosul pod de la Irun m-a mai înviorat. În dreapta drumului se înşirau liniile gării Hendaye. În stânga, un rând de case cu etaj. La parterul uneia din ele era o cârciumă. Am început să cobor spre pod. Totul era foarte aproape acum, la câțiva metri. Înaintam tot mai şovăitor şi mă miram că nu mă opreşte nimeni. În dreapta drumului, chiar lângă capul podului, se afla o clădire de piatră, cu o bancă în față, şi pe şedeau mai mulți soldați din garda republicană. Se uitau la mine cum trec, fără să facă vreun gest. Aş fi vrut să vină cineva să mă oprească, să încep să spun ce vreau. Dar soldații rămâneau mai departe pe bancă, fără să mă bage în seamă.

M-am oprit singur exact la capătul podului, unde jumătate din drum era barată cu o scândură pusă de-a curmezişul. M-am rezemat de ea şi am privit drept înainte. La spanioli, lucrurile se petreceau mult mai spectaculos: o barieră de lemn vopsită în dungi roşii şi albe trecea dintr-o parte în alta, închizând tot drumul, iar pe ea, în trei locuri erau prinse trei scuturi de tablă albă, pe care se vedeau mai multe săgeți roşii, încrucişate. Săreau numaidecât în ochi şi aveau acea putere de a impresiona a tăblițelor cu „Primejdie de moarte", de pe stâlpii liniilor de înaltă tensiune. În dreptul pichetului, ascuns între arbori, se ridica o prăjină înaltă în vârful căreia flutura drapelul generalului Franco.

Chiar lângă pod se afla un morman uriaş de moloz: clădirea fostei fabrici de chibrituri. Mai departe se zăreau casele Irunului, dar nu prea bine, fiind aşezate între arbori, şi nu puteam să-mi dau seama cât suferiseră de pe urma războiului. Căutam să mă orientez, să văd cel puțin înălțimea unde fusesem cu un an în urmă, când colindasem câteva ceasuri, fără să bănuiesc ce soartă aştepta Spania şi Irunul. Era o după-amiază cu intenții de ploaie şi mă aflam de o oră pe pământ spaniol. Mergeam din stradă în stradă, bucuros că aud vorbindu-se în jurul meu o nouă limbă. Ca să văd cum funcționează mecanismul banilor, pusesem mâna la un chioşc de ziar, fără să scot o vorbă, şi dând o monedă de două pesetas aşteptasem restul, curios. Chioşcarul mi-a întins un pumn de centimos, mici monede de aramă, cu care am cumpărat apoi de la un bătrân bărbos primele banane în Spania, părându-mi neînchipuit de ieftine.

Cătam acum să-mi dau seama în ce parte a oraşului de petrecuseră toate acestea. Între timp, pe faimosul Puente Internacional avea loc un trafic destul de intens. Cam la trei-patru minute, un automobil trecea dintr-o parte în alta. Dacă venea dinspre Irun, se oprea la capătul podului, câțiva oameni se apropiau de el, îl cercetau, priveau hârtiile şi apoi îi dădeau drumul. Bariera vopsită alb şi roşu se ridica şi automobilul, trecând pe sub ea pornea spre Franța. La capul de aici al podului îşi încetinea viteza şi se oprea. Dintr-o gheretă ieşea atunci un vameş, un om ca de vreo patruzeci de ani, cu fața parcă opărită sub chipiul cafeniu, se uita în maşină, privea hârtiile şi îi făcea semn să treacă. Aici nu se ridica nici o barieră. Scândura care închidea cealaltă jumătate a drumului rămânea tot timpul dată la o parte.

Aşa au trecut, cam într-un sfert de oră, cinci-şase automobile, şi dintr-o parte şi din alta. Era singurul punct de trecere din Franța şi Spania lui Franco dar tot nu mi-aş fi putut închipui o circulație atât de intensă.

— Cine sunt ăştia care trec dintr-o parte în alta? l-am întrebat pe soldatul din garda republicană venit să-l asiste pe vameş.

— Oameni de toate felurile. Italieni şi germani şi portughezi. Foarte mulți portughezi.

— Portughezi? Ce rost au portughezii să treacă pe aici?

— Nu ştim. Poate n-or fi portughezi, dar au paşaport portughez, sunt în regulă şi noi le dăm drumul. Mulți au luptat în armata lui Franco şi se întorc acasă.

Soldatul acela, obosit şi plin de sudoare, s-a proptit şi el de partea cealaltă a barierei şi astfel am început să sporovăim despre ce se petrecea pe pod şi despre supravegherea frontierei de către comisia comitetului de neintervenție. La ora aceea acolo era unul din cele mai interesante puncte de pe continent.

Zăream uneori fața celor din maşini: unii aveau mutre placide, alții posomorâți, iar alții râdeau arogant. Aceştia, după ce erau controlați porneau cu toată viteza, făcând să pârâie eşapamentul.

Erau apoi unii care treceau podul pe jos. Dinspre Spania îşi făcea apariția o cotiugă cu două roate împinsă de un om în bluză de hamal. În ea se aflau câteva geamantane şi pe de lături păşea stăpânul lor. Când cotiuga ajungea în Franța după ce vameşul vedea actele, hamalul o descărca şi pornea cu ea înapoi. Unuia din ăştia am să-i dau la nevoie să-mi aducă de dincolo Maria, fata lunii, mă gândeam.

Era aproape şase seara. În primele zile ale lui iunie era încă destulă lumină, dar ziua căpătase o culoare mai gravă. Pe țărmul oceanului, se pregătea crepusculul. Amânam mereu clipa în care aş fi spus ce voiam. Poate am să las pe mâine, mă gândeam. Am să dorm la noapte aici, sunt încă multe lucruri de văzut. Eram cuprins de moleşeală şi tristețe.

Atunci, lângă scândura de care şedeam rezemat, a apărut un grup vesel şi gălăgios. Erau două fete, încălțate cu sandale, însoțite de doi tineri care aveau pe braț halate de baie. Se vedea că vin de la plajă. Aveau exuberanța obligatorie şi cam forțată a vilegiaturiştilor. Când au ajuns în dreptul scândurii s-au oprit şi privind avizi spre partea cealaltă, s-au adresat soldatului: „Ei, mai departe nu e voie? Cum am face să trecem numai puțin? Ne ducem numai până la ei să le spunem „Trăiască Franco" şi ne întoarcem". Fetele râdeau cu hohote.

Soldatul le-a răspuns cu un surâs amuzat: „Se poate numai dacă aveți paşaport". „Cartea de alegător nu e bună?" au întrebat ei. Iar soldatul, luându-şi un aer mai serios: „Numai cine are paşaport".

Mi-am scos atunci paşaportul din buzunar şi i l-am întins, râzând neîncrezător: „Iată, eu am paşaport, pot să trec?" Soldatul l-a luat, l-a privit şi a exclamat: „E un paşaport foarte bun". Şi a intrat cu el în ghereta vameşului.

Şi iată-l pe vameş sosind şi vorbindu-mi cu bunăvoință: „Ca noi să te putem lăsa, trebuie să ai viza de ieşire a prefectului din Bayonne. Cu asta te poți duce până acolo. Ca să intri acolo, trebuie să ai viza consulului spaniol".

Toate acestea le ştiusem eu foarte bine şi nici nu-mi

trecuse prin cap să le încerc. Mă gândeam să încep discursul cu placa de patefon, când vilegiaturiştii şi-au dat din nou drumul exuberanței: „Bine, dar numai câteva minute, cât să salutăm drapelul monarhist şi să le spunem: „Trăiască Franco".

Nici azi nu-mi dau seama dacă acei tineri vorbeau în batjocură sau îşi exprimau astfel față de reprezentantul republicii franceze adevăratele lor sentimente. Dacă ar fi aşa, şi încă nu m-aş mira. Simpatizanții lui Franco din Franța, cum am aflat mai târziu, nu s-au mărginit numai la vorbe, oricât ar fi fost de îndrăznețe, ca vilegiaturiştii din Hendaye.

Vameşul le-a răspuns cu voce egală: „Lăsați paşapoartele aici şi până acolo vă puteți duce, că tot n-o să vă primească".

Ei au clamat: „Cartea de alegător nu e bună?" Vameşul nu şi-a mai bătut capul. Dar eu, fără să fi scos o vorbă, vedeam că pot ieşi din Franța. Poate că şi la spanioli se aranjează lucrurile. I-am spus vameşului că mă întorc peste o jumătate de oră, iar el vârând paşaportul meu în buzunar, am luat acest gest ca o încuviințare.

Am pornit o dată cu unul din hamalii care se întorceau cu cotiuga goală. Rapida rezolvare a problemei mă cam zăpăcise. Străbătând podul, privind plin de încredere cum curge Bidassoa, mi se părea că greul a trecut. Nu se putea ca spaniolii, aflând că vin pentru Maria, fata lunii, să nu fie şi mai de înțeles decât francezul, poate chiar bucuroşi de ceea ce era neobişnuit în demersul meu. Aveau să-mi procure discul, aveam să ne despărțim prieteni.

Dar s-a întâmplat cu totul altceva.

*

Nici o clipă nu-mi trecuse prin minte gândul că, ducându-mă spre oamenii lui Franco, trebuia să dau peste nişte bestii. Îmi închipuiam că de acestea e destulă nevoie pe front, şi nu m-aş fi mirat deloc dacă acolo, la vamă, aş fi întâlnit câțiva oameni cumsecade. Dar senzația provocată de falangiştii de la cafeneaua din Hendaye nu fusese decât un preludiu la ceea ce aveam să încerc în acea nefastă zi.

Când am ajuns aproape de capătul podului, am auzit fâlfâind în bătaia vântului drapelul lui Franco. Din gară de la Hendaye venea şuierul unei locomotive. N-aş putea spune că nu-mi auzeam bătăile inimii. Începusem iarăşi să şovăi. Mai puteam să mă întorc, fără să dau nimănui nici o explicație. Mi-am încetinit paşii, am privit înapoi. Dinspre Franța veneau două automobile. Le-am aşteptat să treacă, lăsându-le să ajungă la barieră. Eu am rămas în urma lor, la vreo douăzeci de metri. Să văd mai întâi cum merg lucrurile acolo.

Față de teritoriul Spaniei podul era mai înalt, încât din locul unde mă oprisem puteam vedea totul, ca pe o scenă. În dreptul postului de frontieră, drumul era proaspăt udat cu apă. Sub nişte arbori aşteptau două automobile şi autobuzul care făcea cursa la San Sebastian. Hamalul cu care venisem alături a trecut cu cotiuga spre barieră, privit cu dispreț de un membru al Gărzii civile. Mutra acestuia, de canalie bătrână, n-am s-o uit niciodată.

Când cele două automobile s-au oprit, din clădirea vămii a ieşit un grup de vreo cincisprezece oameni, în felurite uniforme, şi mi-am dat seama că sunt

reprezentanții tuturor grupurilor care îşi asumau răspunderea teritoriului naționalist. În afară de vechii funcționari ai vămii şi de grăniceri, țineau să participe la controlul acelui punct de frontieră, Falanga spaniolă, Garda civilă, carliştii şi armata. Cercetau hârtiile minuțios, dădeau târcoale maşinilor, încât am avut timp să-i privesc îndeajuns şi să înnebunesc de spaimă şi scârbă.

De unde putuseră fi adunați toți acei oameni? Era mai întâi individul din Garda civilă, acea faimoasă şi feroce instituție pe care republica o moştenise de la monarhie şi nu avusese curajul să o dizolve. De el nu m-aş fi mirat. Mai văzusem anul trecut asemenea exemplare umane, dar cel de acum le întrecea pe toate. Sub pălăria neagră şi lucioasă, prelungită într-o parte şi în alta de un fel de aripi, se adăpostea un cap de câine bătrân şi rău. Avea o față tăbăcită, gălbuie şi stătută, de parcă ar fi fost fiartă în tutun. Ochii îi erau atât de abjecți, încât păreau găurile a două scuipători prin care s-ar fi văzut conținutul de flegme umede.

Alături de acel bătrân netrebnic, parcă pentru a cuprinde între două extreme toți oamenii lui Franco şi a spulbera orice iluzie, se afla un tânăr *requetes*, un carlist, nu mai în vârstă de optsprezece ani, cu obrajii rumeni şi moi, de fată. Dar felul cum îşi purta uniforma şi bereta roşie dovedea o fanfaronadă nu numai dezgustătoare, ci profund inumană. Un băiețoi împopoțonat, vid de orice conținut omenesc, al cărui centru de greutate era revolverul de la şold.

M-am îngrozit de soarta celor încăpuți pe mâna acestor sinistre paiațe. Tot ceea ce fusese putred în fosta administrație monarhistă se unise în acest tineret

fanfaron şi împreună formau reazemul acțiunii lui Franco. Bătrânele canalii învechite în rele şi tinerii dezumanizați de un orgoliu barbar.

În cele câteva minute cât i-am putut privi în voie, am înțeles, dintr-o dată şi dureros, esența Spaniei naționaliste. Erau, în automobile şi în fața clădirii, peste douăzeci de oameni. Nici unul nu avea nimic omenesc în el. Mutre de vechi secături, de ticăloşi, de pezevenchi, alături de tinerii din organizațiile fasciste, înfumurați, umflați în pene ca nişte curcani stupizi, mai odioşi decât bătrânele canalii.

Dar cu aceştia nu se terminase. De după unul din automobile au apărut doi ofițeri. Mergeau crăcănați, parcă pentru a zdrobi mai bine pământul sub cizme. Şi ei găsiseră un punct de sprijin, superior, revolverul de la şold. Dar fanfaronada lor era mai grea, mai dură, decât a tinerilor carlişti. Era ceva prusac în felul cum cei doi ofițeri călcau pământul nefericit al Spaniei. O concepție de viață care răbufnea în acel colț al Europei şi îl lua în primire.

De pe o potecă din spatele clădirii au apărut câteva femei şi apoi câțiva bărbați, în haine civile. Pe lângă cei în uniforme, erau atât de simpli, încât păreau că aparțin altei spețe. S-au strecurat prin fața ofițerilor, abia călcând pământul şi parcă încercând să se facă mai mici. Era în înfățişarea lor ceva dureros, de câini care trec pe lângă un hingher, încovrigați şi clănțănind din dinți, scăpându-şi urina de spaimă. Cei doi ofițeri erau conştienți de teroarea pe care o inspirau şi păreau că ejaculează de plăcere, crăcănându-şi picioarele, proptindu-şi mai bine cizmele lustruite în pământ. I-aş fi ucis pe loc.

Cred că am avut subit patruzeci de grade. Mi se

părea că o mână nevăzută îmi pălmuieşte fără încetare obrajii. Mă simțeam umilit, batjocorit, siluit. Tot ceea ce era în mine om fusese târât pe ultima treaptă a degradării. I-aş fi strivit pe toți într-o secundă. O, nu ca partizan al republicanilor, ci în numele speței umane, coborât – prin câtă teroare? – le teamă şi supunere animalică. Simțeam în carnea mea, ca o ştampilă cu fierul roşu, tot ceea ce a adus Spaniei fascismul. Vai de cei care, scăpați de gloanțe, trăiau sub cizma acestor brute. Vai oamenilor şi demnității umane.

M-am îngrozit la gândul că aş putea să mai intru în vorbă cu ei, să le spun discursul despre *Maria, fata lunii*, atât de frumos ticluit peste noapte, şi m-am întors în Franța plin de revoltă şi de o surdă deznădejde.

*

Aceasta a fost aventura mea cu Spania naționalistă, într-una din primele zile ale lui iulie 1937. La Maria, fata lunii mă mai gândesc uneori, foarte rar, ca la ceva pierdut pentru totdeauna.

(1938)

VI. TRAGEDIA POPORULUI BASC

(I)

Juan Gorostiaga, căpitan secund pe Fuerteventura, povesteşte pe puntea vasului său, în Saint Jean de Luz, lângă cenuşa încă fierbinte a oraşelor basce:

Cred că viața mea se va împărți de acum înainte în două: tot ce a fost până nu văzusem bombardamentul aerian al oraşului Bilbao şi tot ce va fi de acum înainte.

Tot ce a fost până atunci, tot ce am ştiut, tot ce am gândit şi am crezut, nu mai are nici o valoare. Am impresia că treizeci de ani am visat sau am dormit. Mă cuprinde o ruşine imensă pentru mine însumi şi pentru oamenii din celelalte țări, care am putut să ne vedem mai departe de treburi şi să vorbim despre ceea ce se petrecea în Spania, ca şi cum ar fi fost vorba de evenimente de pe o altă planetă.

Această facultate a oamenilor de a putea trăi liniştiți mai departe, când alături de ei se petrec tot felul de crime, mi se pare o monstruozitate. Nu urăsc în clipa de față nimic mai mult decât jurnalele care au scris despre războiul din Spania în aşa fel încât l-au transformat în subiect de discuție. Faptul că în alte țări se discută, că oamenii îşi permit să discute despre ceea ce se petrece în Spania, mi se pare o crimă tot atât de mare ca şi războiul însuşi.

Nu e îngăduit să se spună vorbe goale despre o tragedie de felul acesteia. Cei care n-au văzut-o cu proprii lor ochi, mai bine s-o ignore decât s-o cunoască din fraze gata făcute. Eu, care până nu demult o cunoscusem doar în felul acesta, îmi dau seama ce prăpastie desparte realitatea războiului de imaginea creată prin cuvinte. Desigur că imaginea e foarte

confortabilă, de vreme ce oamenilor nu le sar creierii în aer. Iar cei care, din lectura jurnalelor, şi-au format o mentalitate militară şi au urmărit evenimentele din acest punct de vedere, apreciind fazele luptei, intervenţia aviaţiei sau a artileriei, sunt nişte inconştienţi, pentru a căror trezire sunt sigur că ar fi de ajuns cinci minute la morga din Bilbao.

După bombardamentul aviaţiei hitleriste, la morga din Bilbao, pe dalele pline de sânge erau adunate cadavrele a sute de oameni, zdrobiţi, sfârtecaţi, cu carnea ruptă şi cu craniile sfărâmate de bombele avioanelor care se întorceau tefere la baza lor, unde aviatorii aveau, desigur, să-şi povestească isprava.

Acolo, în sala aceea lugubră, ar trebui aduşi să lucreze membrii nepăsători ai comitetului de la Londra, în frunte cu acei diplomaţi care îşi permit să stea în fotolii şi să discute, în timp ce se petrec asemenea crime. Ei ar trebui duşi să vadă, şi dacă n-ar putea suporta şi ar închide ochii, atunci să li se taie pleoapele, să vadă bine ce se întâmplă când sinistrele escadrile ale morţii îşi varsă peste oameni şi peste casele Spaniei încărcătura lor blestemată.

De ce? De ce? Iată întrebarea care tot timpul mi-a chinuit creierul. Ce au câştigat? De patru zile pe front era linişte, nu se trăsese nici un obuz; nu mai murise un om. Şi deodată, asupra oraşului, pe când nimeni nu se aştepta, şaizeci de avioane şi-au descărcat bombele în plin, peste case, peste oameni. Frontul a rămas la locul lui, n-a fost clintit cu un singur metru; nu a fost scos din luptă un singur soldat. Dar au fost omorâţi sute de oameni bătrâni, de femei şi copii. De ce?

Şaizeci de aviatori au împlinit această treabă sinistră,

fără ruşine, fără să le tremure mâna. Nici unul nu s-a prăbuşit de scârbă sau de oroare. Acum, aş vrea să stau față în față cu ei şi să-i privesc adânc, în lumina ochilor. Poate că unul tot şi-ar sparge capul de pereți.

*

Fuerteventura intrase în golful profund din fața portului Bilbao, la cinci după-amiază. În urma noastră, la o mică distanță, venea un cargobot francez, escortat de un vas de război. Oraşul se zărea, adunat între două coline, cu coşurile fabricilor împungând cerul. Totul părea liniştit şi fumul care se ridica din ele era elementul care punea în noi cea mai mare certitudine despre viața normală a oraşului, atât de misterios totuşi, de care ne apropiam.

Socoteam că peste jumătate de oră o să fim în port şi ne închipuiam mulțimea adunată în jurul vasului. Atunci au apărut deasupra oraşului primele avioane. Pe Fuerteventura, credeam că sunt avioane ale guvernului basc.

Deodată însă, a părut că se schimbă mersul lumii; că începe un altfel de timp; că aerul are o densitate nouă, ca pe o altă planetă. Cerul şi pământul păreau că trec unul în locul celuilalt.

Bombardamentul, mi s-a spus mai târziu, a ținut douăzeci de minute. Eternitatea n-o să cuprindă niciodată în ea atâta timp.

Oamenii care au măsurat timpul au numărat şi avioanele: şaizeci. Ce pot spune aceste cifre? Un avion este un avion. Două avioane sunt două avioane. Dar şaizeci de avioane, nu sunt şaizeci, sunt o mie, zece mii, o

sută de mii, tot focul şi prăpădul apocalipsului.

Dacă ar exista diavoli, duhuri rele, tot ce poate fi mai duşman oamenilor, şi li s-ar da douăzeci de minute în care să-şi dezlănțuie toată ura, încercând să-i nimicească, sunt sigur că n-ar folosi alte mijloace, că n-ar putea da dovadă de o mai sălbatică sete de distrugere! O bombă venită din cer e tot ce poate fi mai înspăimântător, mai potrivnic speței umane şi civilizației pe care aceasta a creat-o, punându-le într-o situație nouă, inferioară, de muşuroaie de furnici călcate în picioare.

Încleştat cu mâinile pe barele de fier ale Fuerteventurei, le-am văzut căzând şi făcând explozie. Fiecare bombă părea că aduce sfârşitul lumii. Case, oameni, căruțe, cai, erau terciuiți, amestecați, trecuți unul prin altul.

Rotindu-se deasupra acestui infern, care era opera lor, aviatorii păreau diavoli, şi îi uram ca pe nişte diavoli, cu ura întregii omeniri.

Ca prin vis îmi aduc aminte că Fuerteventura a pus maşinile înapoi şi ne-am apropiat de crucişătorul din urma noastră, la adăpost. Pe puntea lui se făceau pregătiri de apărare antiaeriană. Dar avioanele nu s-au aventurat până deasupra vasului de război. Ele şi-au vărsat toate bombele peste oraş, sfărâmând casele şi oamenii, lăsând în urmă grămezi de moloz şi cadavre.

Fuerteventura a ancorat în Bilbao, jumătate de oră după ce încetase bombardamentul. Cerul, dealurile, martore ale prăpădului, stăteau imense şi mute. Aveam un sentiment ciudat că totul s-a sfârşit şi că noi suntem singuri aici, în portul acesta, într-o seară cum n-a mai fost alta în lume.

*

Că n-au fost omorâți toți oamenii din Bilbao, aceasta nu poate fi decât un punct de vedere statistic. Felul cum au fost omorâți, felul cum a fost ucis chiar numai unul din ei, are aceeaşi importanță ca uciderea tuturor oamenilor din lume.

Nu se poate şti nimic despre război până ce nu e văzut. Una sunt ideile pe care ți le faci despre război citind ziarele, şi alta – fulgerător şi fulminant alta – este realitatea lui, substanța lui, singura din care trebuie să izvorască, după ce o cunoaştem, ideile despre război.

Când, după ce am străbătut oraşul bombardat, m-am întors din nou pe vas cu Armando Arcega, tot ceea ce văzusem se impusese cu atâta violență spiritului nostru, încât aveam impresia că ne-au fost jupuiți creierii. Eram, de altfel, din cap până în picioare, nişte oameni jupuiți de vii.

După două ore de bombardament, Bilbao constituia un spectacol capabil să jupoaie oamenii de vii şi să-i umple de sânge. Dar mai dureros decât orice era gândul că până cu două ore în urmă grămezile acelea de cărămizi fumegânde alcătuiau încă locuințe în care oamenii trăiau, continuându-şi viața începută cu zeci de ani în urmă, viață care în acea zi de 10 iunie 1937 avea să fie întreruptă pentru totdeauna, într-o clipă în care nimeni nu se aştepta la nimic. Bărbatul se întorsese de la lucru, scosese două pesetas şi le dăduse femeii să cumpere pâine. În clipa aceea, de pe aerodromul rebelilor, şaizeci de avioane îşi luau zborul spre Bilbao.

*

Pe Avenida de los Aliados, în fața unui parc de o splendoare unică, o mulțime de femei şi copii priveau cum sunt scoase cadavrele de sub ruinele unei case cu cinci etaje.

Pe prima targă era purtată o fată ale cărei mâini albe atârnau în lungul trupului, liniştite, de parcă ar fi murit de moarte bună. Capul îi era sfărâmat complet: un bulgăre roşu, o bucată de carne vie, sângerândă. Femeile tăceau, privind cu ochii măriți de spaimă.

Dar pe Avenida de los Aliados nu fusese decât începutul. În partea cealaltă a oraşului, dincolo de Estacion del Norte, în cartierele sărace ale muncitorilor, căzuseră peste o sută de bombe. Totul fusese prefăcut în ruină: exploziile spărseseră pereții de piatră, îi azvârliseră în aer şi nu mai era decât scrum şi cenuşă.

În jurul ruinelor dădeau târcoale, având pe obraz jale, deznădejde şi cea mai mare stupefacție, oamenii care zeci de ani trăiseră în acele case. Mizeria lor fusese atât de mare, încât o crezuseră, desigur, eternă. Acum se terminase, fusese prefăcută în scrum.

Şi oamenii şedeau în fața nopții care venea, goi şi nedumeriți, ca şi cum s-ar fi găsit dintr-o dată pe altă planetă.

*

Peste Nervion, un munte se zărea spre răsărit. Acolo era frontul, acoperit de o tăcere amenințătoare. În oraş forfoteau oameni trişti, cuprinşi de nelinişte, în jurul unor case distruse. Mi-am dat seama cât de proprie firii omului, cu rădăcini până în vremea cavernelor, e pornirea de a avea un adăpost. Cei puşi deodată în fața

locuințelor lor distruse, nu sufereau numai de pe urma pierderii materiale, ci erau încercați de un sentiment de adâncă neliniște, ce părea că privește tot cosmosul; parcă însăși existența lumii, a sorilor și a planetelor era amenințată și se înfiora în carnea oamenilor.

În lumina roșiatică a amurgului, priveam această nouă înfățișare a universului.

Sub violența exploziei, zidurile caselor se desfăcuseră, curgând până în mijlocul străzii: fumegânde grămezi de moloz. Pe alocuri rămăsese câte un perete, singur și gol sub cer, ca un mort în picioare. Cu două ore înainte, această ruină sinistră mai era căminul câtorva familii; cineva ședea la fereastră și privea în stradă, o mână se întindea să mângâie obrazul unui copil. În clipa aceea, chiar în aceeași clipă, o altă mână, deasupra, în cer, lasă să cadă peste acești oameni care nu bănuiau nimic, un trăsnet ucigător.

Dacă se pot petrece asemenea fapte, asemenea acțiuni, în aceeași clipă, o mână pe un obraz de copil, o altă mână lăsând o bombă, în același punct al pământului, și restul omenirii ignoră această crimă abominabilă sau e de acord cu ea; dacă asemenea fapte se pot petrece fără ca de la un capăt la altul al pământului omenirea să se ridice asemeni unor fluvii tumultuoase pentru a-și striga revolta, e un semn sigur că sceleraților vor prinde curaj și-și vor extinde crima.

*

M-am înfricoșat de soarta omenirii, la morga din Bilbao.

Erau sute de cadavre întinse pe lespezi și pe mese,

dar aceasta nu poate spune nimic. Mie mi se părea că toți oamenii din lume au fost aşezați acolo, cu fața în sus, morți pentru totdeauna. Am avut sentimentul că asist la o ultimă noapte a lumii, la un priveghi ce se întindea pe toată fața pământului.

Erau sute de cadavre, iar în spital mureau alți oameni pe mesele de operație; noapte plină de urlet şi sânge. În sala joasă a morgii, ca o pivniță, umedă şi rece, priveliştea făcea pe toți oamenii care intrau să se simtă pierduți pentru totdeauna. Dar fiecare fibră protesta, nu putea să se împace cu constatarea atroce că oamenilor le poate fi rezervată o astfel de moarte.

Țin minte o femei bătrână care părea că a primit în față încărcătura de alice a unei arme. Obrazul sângerase din câteva zeci de răni înguste şi adânci, iar în tâmpla stângă, o gaură neagră şi adâncă părea locul unde fusese înfundat şi apoi tras un țăruş. Alături, era o femeie pe care moartea o prinsese îmbrăcată cu o haină bărbătească şi mâinile îi ieşeau, uscate şi negre, din mânecile prea lungi.

Erau multe femei îmbrăcate în negru, culoarea sărăciei în Spania, încălțate cu pantofi vechi, peticiți, care stăteau cu vârfurile boante şi murdare în sus, sub lumina becului slab, ce părea totuşi îngrozitor de puternic.

Într-un colț erau peste douăzeci de copii, toți cu ochii deschişi, parcă aşteptând ceva. Un ziarist englez aprindea magnezium şi îi fotografia pe fiecare în parte. Cadavre. Câte cadavre de copii au fost fotografiate până acum în Spania? Oamenii le-au văzut reproduse în ziare şi s-au gândit: e război.

Dar nu. Nu e război. Vorba aceasta nu poate acoperi crimele din Spania.

(II)

În murmurul imens al Atlanticului, ascult vocea de bronz topit, clocotitor şi fierbinte, a lui Jaime Garcia, căpitanul Fuerteventurei:

După bombardarea oraşelor deschise şi masacrarea populației civile, o singură crimă la fel de monstruoasă se mai putea comite. Înşelarea lumii de pe continent asupra motivelor pentru care se luptă bascii. A crede, în privința acestui război, versiunile puse la cale de agențiile favorabile generalilor rebeli, înseamnă a comite față de poporul basc o crimă la fel de mare cu a avioanelor care îl masacrează.

Cruciada pentru ştergerea bascilor de pe fața pământului este una din cele mai mari monstruozități ale istoriei, generalii rebeli profită de actualul război din Spania pentru a încheia o veche socoteală cu poporul basc, pentru a-l extermina, pentru a „scăpa" Spania de el.

De şase sute de ani, de când a fost supus de regii Spaniei, poporul basc nu s-a împăcat cu această soartă. Râvnind, cel puțin autonomie culturală, s-a bătut pentru ea cu armele şi a încercat, de asemeni, să o obțină prin acțiune politică. Din pricina aceasta, guvernele din Madrid, fie că au fost ale monarhiei, ale dictatorului Primo de Rivera sau ale republicii lui Alcala Zamora, i-au urât pe basci cu înverşunare şi i-au persecutat ca pe nişte duşmani ai unității Spaniei. Militarii în sarcina cărora cădea să mențină unitatea tuturor provinciilor supuse de monarhie au avut întotdeauna o aversiune deosebită față de basci, şi nenumărați generali au afirmat că pentru Spania „pericolul basc" este cel mai mare.

Care era pericolul basc? Bascii voiau în primul rând

ca în şcolile lor să se predea în limba bască. Atât era suficient pentru ca guvernele din Madrid să-i considere trădători şi duşmani ai unității Spaniei. La orice mişcare a lor răspundeau cu cel mai drastice măsuri. Dar, după fiecare val de persecuții, după fiecare înfrângere, bascii se reorganizau şi cereau din nou autonomie. Pentru Madrid, existența lor devenise o obsesie.

După anul 1900, a apărut mişcarea inițiată de Sabino de Arana y Goiri, figura de apostol a poporului basc. Această mişcare a însemnat o renaştere a omului basc şi a culturii basce vechi, a obiceiurilor seculare.

Pentru aceste legi vechi, atât de vestitele „fueros", bascii au dus o luptă continuă cu guvernele din Madrid, care voiau prin organizația polițienească „Garda civilă" să fie stăpâne absolute ale țării. Persecuțiile îndurate de toți bascii, în afară de câțiva care, plătiți de Madrid, formaseră un partid monarhist şi dispuneau de fonduri pentru a corupe populația, au făcut ca în jurul mişcării naționale să se strângă unanimitatea poporului basc: intelectuali, muncitori, preoți, țărani.

În viața politică a Spaniei, bascii au fost socotiți la extrema dreaptă: catolici, conservatori, tradiționalişti, pe când catalanii formau extrema stângă. Sindicatele muncitorilor basci sunt sindicate creştine.

Că acest popor e masacrat acum de avioane germane şi italiene, şi se afirmă că treaba asta se face în numele creştinismului şi al naționalismului, e una din cele mai abjecte minciuni din câte au putut să lanseze oficiile de propagandă naziste.

Tot sângele zecilor de mii de femei şi de copii masacrați mişeleşte are să cadă asupra generalilor rebeli. Stăpâni pe un material de război formidabil, ei au vrut să

rezolve problema bascilor o dată pentru totdeauna. Ei ştiau că de şase sute de ani guvernele din Madrid s-au izbit întotdeauna de basci, ca de o populație de cremene. Sperând că după reuşita rebeliunii au să rămână stăpâni absoluți peste Spania s-au temut că în viața noului stat, fatal slăbit în urma războiului, veleitățile de autonomie ale bascilor ar putea însemna o forță de nezăgăzuit şi au decis să rezolve această problemă într-un fel cum nimeni nu îndrăznise încă: prin exterminare. Profitând de confuzia care domneşte în Europa şi de armatele străine pe care le au la dispoziție, generalii rebeli au pornit la nimicirea nobilului popor basc.

Moarte bascilor! Acesta e strigătul pe care l-a lansat generalul Mola şi el e repetat de mii de ori pe câmpul de luptă de cei ce pornesc la masacrarea acestui popor eroic şi nefericit. Iar crunta răfuială, veche de şase sute de ani, a castei militare din Spania cu un popor care şi-a iubit întotdeauna libertatea, e prezentată în Europa drept un episod al luptei împotriva „primejdiei bolşevice".

Pentru popoarele Europei se pune o întrebare. Dacă imperialismul german, care are nevoie de minele de fier din Bilbao şi de baze navale în Biscaia, profitând de ura generalilor rebeli, a pornit la nimicirea unui popor profund creştin cum e poporul basc, sub pretextul „luptei împotriva bolşevismului", ce soartă le aşteaptă pe celelalte popoare, ce scrupule îşi vor face, nu numai față de independența lor, ci chiar de existența lor fizică, promotorii războiului total, ale cărui prime semne se văd în Spania?

Ce soartă le aşteaptă pe celelalte popoare? Cum să se dea tumba şi să asculte ordinele de la Berlin, pentru ca într-o zi domnul Hitler să nu le declare bolşevice şi să-şi

repeadă asupra lor aviația asasină?

(III)

Juan Gorostiaga, sfârşind de pus la punct jurnalul de bord al Fuerteventurei, povesteşte:

Era o dimineaţă de duminică, senină, liniştită. Sunau clopotele bisericilor. În Bilbao, străzile erau pline de refugiaţi. Mulţi mergeau spre biserică, alţii rămâneau în stradă vorbind între ei. În faţa bibliotecii, piaţa vastă era plină de oameni. Aceleaşi femei îmbrăcate în negru; aceiaşi copii cu capul gol, cu părul răvăşit.

Cred că nici tigrii, când vor să-şi prindă prada, nu păşesc atât de încet. Nu am auzit nici un zgomot de motor. Deodată, o pasăre mare s-a lăsat la câţiva zeci de metri de pământ şi o mitralieră a început să răpăie. N-am să uit niciodată. E cea mai josnică faptă pe care am văzut-o în viaţa mea.

Ţipete au umplut aerul şi oamenii au început să fugă în toate părţile. Alte trei avioane au coborât atunci şi s-au luat după ei, urmărindu-i în lungul străzilor, trăgând satanic cu mitraliera. Nu mi-am putut închipui niciodată că oamenii sunt capabili de atâta bestialitate. Criminala vânătoare a ţinut câteva minute; pe urmă avioanele s-au ridicat deodată în aer, cu un uruit formidabil al motoarelor.

În clipa aceea, mi-aş fi dat de zece ori viaţa să pot avea în mâinile mele pe unul din aceşti aviatori.

În piaţă, au rămas vreo zece bărbaţi şi femei zvârcolindu-se în bălţi de sânge. Au şuierat sirenele, au bătut clopotele şi au venit ambulanţe. Peste zece minute străzile au fost iarăşi pline de oameni şi inima îmi bătea cu groază la gândul că avioanele îi pot pândi din înaltul cerului, ca nişte ulii.

Atunci, am aflat că Bilbao n-avea nici un singur avion de vânătoare, nici un singur tun antiaerian. Nimic nu mi s-a părut mai potrivnic oamenilor, mai blestemat, decât acel cer din care aviatorii hitlerişti puteau coborî fără teamă şi, după ce ucideau femei şi copii, se putea ridica din nou, hohotindu-şi motoarele.

După masă, în depărtare, au început să bubuie tunurile. Oamenii din Bilbao şi-au încordat auzul. Se spunea că nemții au debarcat pe o plajă, lângă San Sebastian, patru sute de tunuri de 305 milimetri. Era un bubuit mai greu, mai profund, cum nu fusese niciodată de când începuse asediul oraşului.

Primul obuz căzut în Bilbao a nimerit în plin: o casă cu cinci etaje a fost prefăcută în țăndări cu toți locuitorii ei.

*

Acestea se petreceau duminică, 13 iunie. O săptămână mai târziu, Bilbao, „cetatea neînvinsă" era ocupată de oamenii lui Franco. Patru sute de tunuri de mare calibru şi o sută de avioane, împotriva cărora bascii nu aveau decât puşti, împliniseră testamentul strategic, al generalului Mola: Bilbao era ras de pe fața pământului.

Generalul insurgent poate fi mulțumit. Şi în fața oamenilor care fierb în cazane cu smoală şi a tuturor celorlalte cazne ale infernului, el poate spune dracilor cu mândrie: ceea ce am făcut noi pe pământ întrece cu mult ce aveți voi aici.

Pe lângă ce s-a petrecut în Bilbao în ultimele zile, infernul pare o oază din timpurile bune ale omenirii. Cei ce şi l-au închipuit credeau cel puțin că în el nu merg

decât oamenii care au o vină, un păcat de ispăşit.

Ce vină au avut, ce păcate au trebuit să ispăşească femeile din Bilbao, cu copii în braţe şi cu copii în pântec, bătrânii de şaizeci de ani şi copii de zece ani, ca în timp ce fugeau spre Santander, la ora două noaptea, să fie urmăriţi de avioane, prinşi în lumina rachetelor şi a proiectoarelor şi ucişi cu focuri de mitralieră? Îngrozitoare vânătoare de oameni, cum poate n-au cunoscut niciodată fiarele sălbatice.

Ce vină au avut nenorocitele convoaie, oameni flămânzi şi înnebuniţi de groază, porniţi la adăpostul nopţii spre necunoscut, că numai o singură clipă să-i fi văzut şi ţi se umplea inima de jale? Ce vină au avut acei bărbaţi, acele femei, acei copii şi ce vină am avut noi, cei care am văzut toată infamia şi de acum înainte va trebui să ducem în lume mărturia că prin aviatorii hitlerişti omul e coborât pe cele mai de jos trepte ale nemerniciei?

Sunt martorul uneia dintre ele mai admirabile crime din câte s-au putut petrece de la începutul lumii şi până azi: uciderea prin mijloace noi şi de o ferocitate neînchipuită a populaţiei civile. Niciodată pe pământul acesta nu s-a putut petrece o ticăloşie mai mare. Ştiu că istoria lumii e plină de fapte îngrozitoare. Ştiu că în urma noastră, a generaţiei care ne aflăm acum pe pământ, e un drum lung, presărat cu camere de tortură şi spânzurători. Ştiu că de la începutul lumii şi până la noi se înşiră milioane de oameni asasinaţi, arşi de vii, masacraţi.

Dar oricât de îngrozitoare ar fi galeria acestor crime, cu care şi-au încărcat cugetul călăii omenirii, n-o să se poată găsi printre ele nici una care să egaleze masacrul de la Bilbao. Niciodată în cursul istoriei n-au fost ucişi oameni în condiţii atât de triste şi de penibile pentru

întreaga umanitate.

De o parte, o turmă de copii, de femei şi de bătrâni, care încercau să fugă din infernul unui oraş bombardat, iar de cealaltă parte, ticăloşi instalaţi confortabil în avioane, zburând fără primejdie deasupra celor dintâi şi secerându-i cu mitraliere satanice. Niciodată între masacratori şi masacraţi n-a fost o inegalitate mai mare, niciodată masacratorii n-au fost mai feriţi de primejdii, mai în afară de orice risc; niciodată masacraţii n-au format o turmă mai jalnică şi mai lipsită de apărare.

Când au apărut cele dintâi teorii asupra războiului total, când au răsunat în Europa primele aplauze pentru discursurile războinice ale lui Mussolini şi Hitler, cine ar fi bănuit că omenirea avea să ajungă atât de repede aici?

Dacă avioanele ar fi fost pilotate de tigri, dacă mitralierele de pe bordul lor ar fi fost mânuite de cele mai crude fiare, cu nimic soarta omenirii n-ar fi fost mai rea. Aviaţia germană care, după Guernica şi Durango, a măcelărit la lumina rachetelor populaţia civilă din Bilbao, a înscris în istoria lumii o pagină nouă, după care nu mai are de coborât nici o treaptă pe scara bestialităţii şi a josniciei. Cele mai negre funduri au fost atinse. Vai de vremurile care vin!

(IV)

Seară de seară, lângă catargele Fuerteventurei, îl ascult povestind pe Juan Gorostiaga:

În noaptea de 13 iulie, cerul s-a înroşit deodată peste Miravilla şi peste ceilalți munți. Ardeau pădurile de brad, incendiate de explozia obuzelor. Nimic nu putea fi mai dramatic decât acea culoare roşie a cerului, pâlpâind, ridicându-se şi coborând, ca un puls uriaş al războiului.

În port erau îmbarcați femei şi copii. După bombardamentul îngrozitor de peste zi, în Bilbao mai era totuşi loc pentru un spectacol zguduitor. Au putut plânge, simțind toată sfâşierea acestui eveniment, chiar oamenii care rămăseseră o zi întreagă în pivnițe, în întuneric, în timp ce afară se clătina lumea.

La lumina torțelor treceau femei cu rochii sfâşiate, gâfâind şi cu obrazul plin de sudoare, de parcă în clipa aceea ar fi lăsat jos un sac greu. Şezuseră tot timpul pe lângă magazii, fără să ducă nici o povară. Dar oboseala lor era oboseala războiului. Un singur gând de le trecea prin minte, era de ajuns: casa lor, peste care căzuse o bombă şi nu se mai alesese din ea decât un morman de pietre fierbinți, fumegânde. Atunci, femeile începeau să gâfâie şi-şi ştergeau cu podul palmei fruntea, năclăită de sudoare.

Ca o turmă obosită şi cuprinsă de panică, urcau una după alta pe bord. Un țipăt, o lamentație izbucnea uneori în noapte, şi pe urmă era acelaşi zumzet de voci ale unor ființe care se îndeamnă una pe alta: *por ahi, por ahi,* pe aici, pe aici. Treceau printre vagoane, printre scânduri şi autocamioane şi se suiau pe vapor. Era totuşi ordine, şi m-am mirat că în haosul bombardamentului şi în fața

zecilor de mii de refugiați care năvăliseră prin toate barierele oraşului, guvernul basc mai putuse întocmi liste după care să facă evacuarea. Popor care a dat lumii vestiți marinari, bascii au avut în sânge simțul ordinei ce trebuie să domnească în naufragii, tot ceea ce trebuie făcut pentru a folosi cât mai bine bărcile de salvare.

Dar au fost prea puține bărci pe acest uriaş pachebot care era Bilbao şi care s-a scufundat. Atunci, în noaptea aceea, ultima în care s-a mai putut pleca pe mare, îmbarcarea femeilor şi a copiilor a ținut până la ora unu. La marginea scării, un marinar bătrân citea numele femeilor. Din grupul lor, compact şi imobil, se desprindeau mogâldețe negre. Nici una n-avea mai mult de o legătură cu boarfe, pe care o ducea într-o mână, iar cu cealaltă trăgea câte un copil sau doi.

Nu se poate închipui privelişte mai jalnică, mai plină de mizerie, decât a acelor femei trăgându-şi copiii şi legătura în care aveau tot ce le mai rămăsese din gospodăria distrusă. Văzusem de cu ziuă tot ce puteau conține acele legături. Un popor întreg pornea în pribegie şi femeile n-aveau cu ele decât o pernă, o cratiță de bucătărie, câteva linguri, o carte de rugăciuni.

Cândva, a fost strigată o fată singură, de 14 ani şi ea a apărut, slabă, plăpândă, cu părul desfăcut şi murdar, în picioarele goale, într-o rochie subțire, numai zdrențe. Aşa pleca la mii de kilometri, singură, goală, fără nimic. Era din Guernica şi tot restul familiei îi fusese masacrat. Spunea mereu, în neştire, privind în vid: *los alemanes, los alemanes*… nemții, nemții…

Armando Arcega a trimis să-i aducă pătura lui de pe Fuerteventura. Dar câți au fost apoi la fel de goi, cărora nimeni n-a mai avut să le dea nimic? Câți au răbdat de

frig, tremurând nopți întregi pe pietrele portului, numai într-o cămaşă subțire şi în picioarele goale, până ce aveau să-i ucidă avioanele germane? Erau rupți, şi palizi, şi murdari, şi flămânzi, flămânzi cum poate n-au mai fost copii pe lumea asta. Stăteau ziua în jurul Fuerteventurei şi priveau cum se pregăteşte mâncarea marinarilor; poate nici câinii n-au privit vreodată aşa spre blidul oamenilor.

Cine are să poată spune, cine are să poată face omenirea să înțeleagă, să se ruşineze de crima pe care a lăsat-o să fie comisă în Spania cu copiii? Numai pe listele guvernului basc, când a plecat ultimul vapor, mai erau cinci mii de copii care urmau să fie evacuați. După 24 de ore, peste Bilbao s-a revărsat o cataractă de bombe şi obuze. Hitler, Franco şi Mussolini erau grăbiți să-şi asigure victoria. Cum au să răspundă de această crimă în fața umanității? Cum au să răspundă de sălbăticia aviației lor care nu i-a lăsat pe copii să fugă, măcar pe uscat, în picioarele goale?

*

De pe puntea Fuerteventurei am văzut toată ticăloşia din lungul şoselei ce duce la Santander. Ce josnică şi îngrozitoare crimă!

În ofensiva împotriva oraşului Bilbao, crimele comise în numele războiului total au atins un punct din care soarta oamenilor pare mai rea decât a fiarelor vânate în desişul pădurilor africane.

A fost o sălbatică şi josnică vânătoare de oameni, fără nici o necesitate, numai din plăcerea de a-i ucide.

La Madrid, fusese bombardat un oraş pe care armatele rebele voiau să-l cucerească. La Durango şi

Guernica fuseseră distruse, cu oameni cu tot, oraşe deschise din spatele frontului. La Bilbao, nu numai că a fost bombardat oraşul, nu numai că avioanele au mers în lungul străzilor şi au mitraliat populaţia, ci chiar atunci când oraşul era aproape căzut, când nu mai opunea nici o rezistenţă, avioanele au secerat mulţimile care fugeau din el în lungul şoselelor.

Şi nu erau decât jalnice convoaie de refugiaţi, sfâşietoare în mizeria lor. Le văzusem pe străzile oraşului, odihnindu-se câteva clipe şi pornind din nou. Niciodată mintea omenească nu şi-a putut închipui tablou mai trist, mai plin de durere. O turmă de oameni flămânzi, târându-se pe străzi, oprindu-se, pornind mai departe. Aceştia au fost seceraţi cu mitraliera.

Erau femei în zdrenţe, în picioarele goale, care purtau pe cap un sac plin de boarfe mizerabile. Erau femei slabe, urâte, cu faţa neagră, care aveau copii de ţâţă în braţe. Toate au fost secerate cu mitraliera. Erau oameni bătrâni, cu faţa brăzdată de dungi adânci, într-o mână cu un baston, iar în cealaltă cu o legătură de cârpe. Unii din ei aveau câte un geamantan şi prezenţa lui între sutele de boccele făcea ca mizeria să fie mai cruntă, mai amară. Toţi, şi cei cu baloturi, şi cei cu geamantane, au fost seceraţi cu mitraliera.

Erau apoi copii, sute şi mii de copii, desculţi, zdrenţuiţi, în capul gol, şi pe faşa lor se vedeau mai bine ravagiile foamei şi ale teroarei. Au fost toţi, mitraliaţi.

Am văzut uneori turme de vite care în drum spre abator apucă pe de lături, şi paznicii le ies înainte, le aţin calea cu ciomegele şi le întorc înapoi.

Aşa au fost oamenii care au scăpat din Bilbao şi au pornit spre Santander. Zeci de avioane le-au aţinut calea

şi nu i-au lăsat să fugă: înapoi, în Bilbao! Înapoi, în groaznicul abator din care să nu vă faceți iluzia că veți scăpa! Avioanele au aruncat bombe, au ținut șoseaua sub focul mitralierelor. Şi cei care încercau să scape, s-au întors în Bilbao.

Dar noaptea, la adăpostul întunericului, au căutat să fugă din nou. Convoiul mergea în beznă: căruțe, ambulanțe, cărucioare, şi mii de oameni pe jos, îngrămădiți unii în alții, strânşi, speriați întocmai ca o turmă scăpată pe poarta abatorului. Aşa i-au surprins luminile rachetelor şi aşa i-au ucis bombele şi gloanțele de mitralieră.

O sălbatică escadrilă nocturnă, ca o fiară căreia i-ar plăcea să vâneze noaptea, înnebunindu-şi victimele cu strălucirea ochilor, a apărut deasupra fugarilor. De la Portugalete s-a văzut lumina sclipitoare a rachetelor şi s-a auzit uruitul motoarelor, întretăiat de exploziile bombelor şi răpăitul mitralierelor. În zorii zilei, pe şoseaua care ducea spre Santander, era o masă de carne omenească, sfârtecată, sângerândă. Şi din şanțuri se mai ridica vaierul celor ce nu muriseră încă.

Cei care au ucis astfel, înjosind atât de cumplit numele lor şi al țării lor, erau aviatori ai Germaniei hitleriste.

Poporul basc a avut să plătească acestor aviatori un tribut teribil, Durango, Guernica, Bilbao. Rase de pe fața pământului!

De sute, de mii de ori, am auzit această exclamație: *Los mas criminales son los alemanes*. Cei mai criminali sunt germanii.

Los mas criminales… Un întreg popor împotriva căruia s-au experimentat cele mai cinice metode ale

războiului total, un popor cu oraşele prefăcute în scrum, cu femeile şi copii ucişi, un popor batjocorit şi însângerat, aruncă aviatorilor hitlerişti această acuzație: Cei mai criminali!

Valorează minele din Biscaia cât acest oprobiu care astăzi, rostit de basci, va fi mâine al lumii întregi?

Los mas criminales… E un strigăt din guri, pline de sânge, un strigăt care îşi va face drum în istorie.

(V)

Dintre toți cei de pe Fuerteventura, cel mai plin de mânie era căpitanul ei, Jaime Garcia:

Din cele patru zile cât am stat în Bilbao, trei le-am petrecut la adăpostul marilor capitaluri engleze. Nici un obuz n-avea să cadă în preajma Fuerteventurei. Era în zona sacră a oraşului, lângă fabricile în care sunt investite capitaluri engleze.

Durango, Guernica, au fost prefăcute în scrum şi locuitorii lor trecuți printr-o baie de sânge. Pe străzile oraşului Bilbao, avioanele vânau oamenii cu mitralierele şi casele au fost sfărâmate de bombe şi obuze. Dar de la începutul războiului, o singură bombă n-a căzut asupra acestor fabrici, deşi ele fuseseră transformate în industrii de război şi produceau gloanțe pentru frontul basc.

Generalul Franco se ridică şi salută cu respect zona în care se află interesele marii industrii engleze. El poate să omoare mii de copii, el poate să distrugă toate oraşele Spaniei; nici un obuz n-a fost tras împotriva acestor sfinte fabrici engleze. El preferă să-şi întârzie victoria, să omoare toți oamenii din jurul fabricilor, dar fabricile să rămână întregi şi englezii să gândească: e totuşi un om cumsecade.

Atitudinea agresivă a generalului Franco față de guvernul englez, raporturile încordate dintre Burgos şi Londra sunt o poveste pentru presa europeană. E drept că generalul protestează atunci când vapoarele engleze aduc mâncare republicanilor şi pornesc înapoi încărcate cu femei şi copii. Dar atunci când marile fabrici engleze de la Bilbao produc muniții pentru trupele basce, generalul Franco se scoală şi le salută cu respect. Nici un

obuz împotriva acestor fabrici!

Şi totuşi, de acolo veneau gloanţele cu care bascii rezistau, trăgând în soldaţii lui.

Trădător faţă de patria căreia îi jurase credinţă, generalul Franco mai e trădător şi faţă de propria sa armată, faţă de soldaţii pe care îi duce la moarte. El nu e decât servitorul capitalului internaţional şi cel mult al ambiţiei sale.

*

Stam pe puntea Fuerteventurei, la adăpostul marilor capitaluri engleze. Pe front se auzeau bubuiturile înfundate ale tunurilor. Acolo putea să moară oameni. Şi pe străzile oraşului puteau să moară, plini de sângele care le ţâşneşte pe gură, oricâţi, mii, zeci de mii. Fabricile engleze să rămână întregi.

Lumea de pe continent e naivă. Se spune: generalul Franco urăşte Anglia. Cine e „Anglia"? Marii ei oameni de afaceri? Pe aceştia generalul Franco nu-i urăşte. El îi salută cu respect şi li se ploconeşte. El dă ordin ca nici un singur glonţ să nu se atingă măcar de ştergătoarea de picioare de la uşa fabricii lor. Capetele copiilor spanioli pot fi făcute terci. Şi pentru ca totul să fie perfect, să întreacă orice închipuire, se cheamă că generalul e naţionalist.

Tunurile bubuiau pe front cu înverşunare. Păreau zgomotul unei cascade de fier topit. Aproape de oamenii care mureau sfârtecaţi de obuze, aproape de această realitate cumplită a războiului, îmi dădeam seama de urzeala lui internaţională, tainică şi abjectă.

Acum, când Franco e stăpân pe zona în care se află

fabricile marilor industriaşi englezi, acest general rebel va începe să devină din ce în ce mai legal, iar guvernul republican din ce în ce mai supărător, din ce în ce mai puțin legitim. Dacă fabricile de la Bilbao n-ar fi avut capital englez, sau dacă Franco ar fi trimis avioanele să le prefacă în ruină…

Dar nu. Franco a prefăcut în ruină oraşele paşnice ale spaniolilor, a omorât zeci de mii de femei şi de copii basci, dar n-a lansat o singură bombă împotriva acestor fabrici. Ele sunt ale voastre, şi nu mă ating de ele. Dovezile de respect, chiar când vin din partea briganzilor, emoționează. Marii industriaşi englezi vor avea grijă să pună o vorbă bună pentru Franco. Şi-l vom vedea pe asasin recunoscut de multe guverne.

(VI)

Înainte de a pleca din Saint Jean de Luz, ascult ultimele mărturii ale lui Juan Gorostiaga:

Trei zile şi trei nopți tunurile au vărsat foc asupra oraşului şi a frontului. O escadrilă de bombardiere s-a rotit tot timpul în aer, lăsând să curgă sute de bombe. Să fi apucat Bilbao cu un cleşte şi să-l fi zvârlit într-o căldare cu plumb topit, n-ar fi suferit mai mult.

De la Portugalete, de la gura Nervionului, priveam cuprinşi de revoltă şi groază. Treptat, moartea şi pustiul puneau stăpânire pe oraş. Coşurile fabricilor nu mai fumegau. Era semnul cel mai neîndoios că totul se sfârşise.

Câteva bărci cu oameni năuciți de groază au coborât Nervionul; veneau parcă din altă lume. Aduceau veşti din Bilbao. De duminică, toți oamenii ucişi rămăseseră pe loc: în case, în pivniți, pe străzi. Într-un tunel de cale ferată se afla un morman de oameni morți, intrați în putrefacție. Erau cele din urmă şi cele mai îngrozitoare ore ale oraşului.

În dimineața zilei de joi, căpitanul Jaime Garcia, care se afla pe puntea de comandă, ne-a chemat sus. La câțiva kilometri, dincolo de Las Arenas, pe o casă izolată de pe malul fluviului, flutura drapelul lui Franco: două fâşii roşii şi una galbenă. A fost pentru noi o clipă grea, amară.

Treptat, pe dealurile care domină Bilbao au apărut prăjini în vârful cărora flutura acelaşi drapel. Le priveam consternați, cu sentimentul că totul s-a sfârşit.

Dar soldații din Las Arenas, singuri, izolați de restul oraşului, strânşi între fluviu, ocean şi liniile duşmane, pe o îngustă fâşie de pământ, luptau încă. Mitralierele

răpăiau nebuneşte.

În tot lungul fluviului, până în oraş, şi în oraş, câte un asemenea mănunchi de oameni rezistau cu înverşunare şi deznădejde. Trupelor de infanterie care dădeau asaltul le-a fost peste putință să le ia pozițiile. Pentru fiecare au trebuit să vină avioane, să arunce asupra lor bombe.

Mai poate aduce vreo mângâiere, mai poate fi de vreun folos faptul că bascii s-au luptat ca nişte eroi? E prea mult sânge țâşnit din piepturi, din guri şi din capete sfărâmate, ca să se mai poată vorbi şi de altceva decât de această uriaşă hecatombă umană. Dar dacă se va vrea să se țină seama de tot ceea ce s-a petrecut, atunci un lucru va trebui să se ştie în primul rând: că bascii s-au apărat cu un eroism şi o demnitate în fața cărora toate popoarele lumii vor trebui să se încline.

*

Fuerteventura a luat pe bord o parte din oamenii care au apărat Las Arenas. Erau zece soldați, sfârşiți de oboseală şi de foame, năuciți de țăcănitul mitralierelor, cu bărbi murdare de pământ şi de sânge, cu buzele plesnite de sete, cu ochii duşi în fundul capului. Suferința lor fusese mai mare decât dacă ar fi murit de zece ori. Nu moartea e cel mai greu lucru în război. Înfățişarea acestor oameni era mai zguduitoare şi arăta mai mult ce înseamnă războiul chiar decât muribunzii pe gura cărora țâşneau valuri de sânge. Era de zece ori mai cumplit decât moartea ceea ce oamenii aceia înduraseră cu carnea, cu sângele, cu nervii lor; patru zile şi patru nopți, fără să închidă ochii o singură clipă, sub focul satanic al

mitralierelor italiene, izolați de restul frontului, singuri pe fâşia de pământ pe care o apărau.

Fuerteventura îi ducea în noapte, pe valurile oceanului, spre Santander. Dormeau cu pumnii strânşi, cu feţele crispate; strigau uneori prin somn. Iar noi, veghindu-i, înţelegeam încă odată ce lucru cumplit e războiul.

*

În Santander am întâlnit un larg val de suferinţă umană. Soldaţii răniţi în ultimele lupte zăceau pe târgi în faţa spitalelor arhipline, în curţi, sau chiar pe stradă. Erau de asemenea foarte multe femei şi copii, răniţi pe când căutau să fugă. Acum umpleau străzile. În toate părţile nu se vedeau decât capete, sau braţe, sau piepturi bandajate, şi se auzeau vaiete.

Santander părea un uriaş spital cu zeci de mii de răniţi şi muribunzi. Şi dinspre Bilbao continua să sosească, să umple străzile până la refuz, o mulţime nesfârşită a cărei înfăţişare constituia cel mai sfâşietor spectacol. Îi văzusem plecând din Bilbao. Cei care putuseră să scape de bombe şi de mitraliere soseau mai goi şi mai flămânzi, sfârşiţi cu totul.

Poate numai în ţările asiatice, când bântuie foametea, să mai fie văzut un astfel de exod. În câteva zile au sosit în Santander peste o sută de mii de oameni. Scăpaseră dintr-un oraş incendiat, distrus de bombe. Fiecare obraz era o mască a mizeriei şi a groazei.

Cât ţinea zarea, se vedea convoiul lor şerpuind în lungul şoselei dinspre Bilbao. Un fluviu de oameni, de căruţe, de mizerie şi de suferinţă. Se revărsau pe toate

străzile, puneau jos balotul pe care îl aduseseră în spate o sută de kilometri şi adormeau.

Piețele erau o mare de capete, de obrazuri nebărbierite, murdare, un ocean de oameni flămânzi şi prăpădiți. Din timp în timp ridicau ochii spre cer: ar mai fi putut sosi până aici avioanele. Santander nu va fi un al doilea Bilbao? Portul era plin de femei şi de copii care aşteptau să plece. Sub paza tunurilor de pe vasele de război care patrulau în larg, vapoare plecau spre Franța, arhipline; cu oameni îngrămădiți în magaziile de cărbuni, pe catarge, în bărcile de salvare, pe acoperişurile cabinelor.

Din Santander, mai mult decât de frica avioanelor, plecau de foame. Timpul de când toți aceşti oameni nu mai mâncaseră nimic, se număra cu zilele.

Duminică, 20 iunie, a venit vestea că Bilbao a căzut. Bacii se mai bătuseră şi pe malul stâng al Nervionului. Dar totul era pierdut.

Soseau mereu răniți. Mulți dintre ei, băieți de 18 ani. Unul atât de diafan încât părea o domnişoară, avea şalele sfârtecate de explozia unui obuz. Se afla în spitalul din Guernica, atunci când oraşul a fost distrus. A văzut tot. Povesteşte. Trei mii de morți. După fiecare frază, repetă: oribil.

Toți răniții care pot să vorbească, relatează fazele bătăliilor la care au luat parte. De la început, un lucru e sigur pentru soldații basci: căror state aparțin armatele cu care au avut să lupte. Împotriva oraşului Bilbao au fost aruncate aviația şi artileria germană şi trupe de infanterie italiene. Acestora li s-au adăugat câteva formațiuni spaniole de rechetes, monarhişti din Navarra, singura provincie care de la început a fost de partea lui Franco.

Aviația germană a dispus de o sută de avioane Heinkel, de bombardament şi vânătoare. Bateriile de artilerie au totalizat o mie de tunuri, dintre care patru sute de calibru 305, cum n-au mai fost folosite pe alte fronturi în Spania. Trebuia sfărâmată „centura de fier" cu care bascii înconjuraseră Bilbao.

Cantitatea inimaginabilă de proiectile şi de bombe azvârlite asupra oraşului şi a frontului arată cât preț pun nemții pe regiunea minieră de pe valea Nervionului. Armatele lui Mussolini au luptat mai mult pentru a avea o victorie care să le spele ruşinea de la Guadalajara. Organizația de rechetes, pentru a asasina cu revolverul pe bascii care scăpau de mitraliere şi obuze; pentru a împlini astfel cele două cuvinte din testamentul lui Mola: moarte bascilor!

Dorința generalului a fost împlinită. Bascii sunt morți. Bilbao a fost ras de pe fața pământului.

*

Era un copil de câteva palme. Cineva îl luase îl spălase, îi dăduse o bucată de pâine. Muşca din ea răspunzând liniştit la întrebările ce i se puneau.

— De unde eşti?
— Din Guernica.
— Unde e mama ta?
— Moartă.
— Şi tatăl tău?
— Mort.
— N-ai vreun frate mai mare?
— Mort.

Era un dialog? Era un interogatoriu? Nu. Era o

pagină din Istoria de azi a Spaniei, încăpută pe mâinile lui Franco, Mussolini şi Hitler.

Încheiere

Generali ai Spaniei şi dictatori europeni, n-aş comite naivitatea să vă scriu într-un ziar pe care nu-l citiți şi într-o limbă pe care n-o cunoaşteți, dacă n-aş fi fost martorul unei scene care vă priveşte îndeaproape şi pe care mă simt dator să v-o aduc la cunoştință cu mijloacele de care dispun, chiar dacă vorbele mele n-au să ajungă niciodată până la voi.

O, generali ai Spaniei şi dictatori europeni, să nu vă închipuiți că am să vă vorbesc despre obrazurile sfărâmate şi pline de sânge ale copiiilor care au fost ucişi în războiul acesta. N-am să vă vorbesc nici despre avioanele pe care le-ați trimis asupra oraşelor deschise să le prefacă în scrum. Toate acestea le cunoaşteți foarte bine şi nu mă îndoiesc că, în fiecare seară, aviatorii voştri v-au prezentat rapoarte ample asupra crimelor comise.

Generali ai Spaniei şi dictatori europeni, scena pe care vreau să v-o descriu e cea mai mică, în aparență cea mai lipsită de importanță din câte au avut loc în cursul războiului pe care l-ați pornit. Ziarele n-au scris despre ea şi n-a fost prinsă de nici un obiectiv fotografic. Dar ce semnificație cumplită are şi cât e de gravă pentru voi!

Generali ai Spaniei şi dictatori ai Europei, am văzut o femeie blestemându-vă.

Era o femeie îmbrăcată în negru, cu fața întunecată şi aspră. Singură, pe o colină, la poalele Pirineilor, în lagărul de la Saint Jean Pied de Port, în timp ce soarele apunea, ridicase pumnul spre cer şi blestema. Aş fi dat mult să o fi auzit voi, generali spanioli, care i-ați fi cunoscut limba şi suferința. Aş fi dat mult să o fi putut vedea, voi, dictatori europeni, ale căror avioane îi

uciseseră copiii. În clipa aceea ați fi înțeles că apasă asupra voastră o amenințare împotriva căreia n-o să vă poată apăra toate armatele pe care le făuriți, tot fierul pământului prefăcut în tunuri şi obuze.

În clipa aceea v-ați fi trezit din beția voastră de sânge şi, privindu-vă unii pe alții, v-ați fi întrebat cuprinşi de spaimă: ce am făcut?

În adevăr, generali spanioli şi dictatori europeni, ce ați făcut? Ați umplut lumea de sânge, ați trecut prin explozii de bombe şi foc de mitraliere o țară întreagă, cu femeile, cu copiii, cu oraşele, cu satele ei. În Țara Bascilor cruzimea voastră n-a mai cunoscut nici o margine; era prea bogată prada minelor de fier pentru a mai încăpea vreo milă. Şi unul dintre cele mai barbare masacre a pus capăt existenței acestui popor.

Generali spanioli şi dictatori ai Europei, ce ați făcut? Aproape de Bilbao, la Derio, câteva sute de bărbați, de femei şi de copii, surprinşi într-o zi de duminică de bombardamentul aviației voastre, s-au refugiat în cimitir, ascunzându-se după cruci şi după morminte. Generali spanioli şi dictatori europeni, apărători ai civilizației şi ai creştinismului, timp de câteva ore aviatorii voştri au bombardat cimitirul. Unul din puținii oameni care au scăpat de acolo, ştiți de la Derio, de lângă Bilbao, în ziua de duminică 13 iunie, mi-a povestit cum a fost distrus cimitirul şi cum au fost ucişi sute de oameni care se adăposteau în el. Bombele au sfărâmat crucile, au făcut pâlnii în pământ, au azvârlit afară cadavre care i-au acoperit pe cei ce nu muriseră încă.

Generali spanioli şi dictatori europeni, ce ați făcut? Cine sunteți voi de v-ați crezut îndreptățiți să aduceți la îndeplinire cuvântul grozav al Scripturii: morții vor ieşi

în locul viilor şi viii vor intra în locul morților? Generali spanioli, dictatori europeni, ce ați făcut?

Generali spanioli, v-ați bătut joc de carnea şi de sângele poporului căruia îi aparțineți, cum nici un cuceritor străin nu şi-ar fi îngăduit să o facă. Împotriva lui, împotriva bărbaților, femeilor şi copiiilor Spaniei, voi ați adus pe „vitejii fii ai deşertului", faimoasele legiuni de marocani. Vitejii fii ai deşertului au purtat la cingătoare, ca pe nişte trofee, capetele bărbaților spanioli. Iar cei care au învățat să conducă tancuri, în unele seri la Oviedo, pentru a-şi mai alunga urâtul, luau prizonierii republicani şi, aşezându-i în mijlocul drumului, cu mâinile şi picioarele legate, treceau cu tancurile peste ei.

Generali spanioli şi dictatori ai Europei, voi n-ați avut nici un respect pentru ființa umană. V-ați bătut joc de un întreg popor; oraşele şi satele lui le-ați prefăcut în ruină; ați asasinat bărbații, femeile şi copiii, şi ați râs în pumni, plini de mulțumire, încântați de sinistra voastră ispravă.

Generali spanioli şi dictatori ai Europei, luați seama! O femeie din Spania v-a blestemat. Dacă aş fi văzut o sută de tunuri îndreptate asupra voastră, încă m-aş fi gândit că ați putea scăpa. Dar am văzut o femeie blestemându-vă. Felul cum pumnul ei strâns se ridica spre cer, felul cum rostea cuvintele, m-au făcut să înțeleg că n-o să scăpați.

Oricât de târziu, oriunde veți fi ascunşi, blestemul ei are să vă ajungă.

Generali rebeli şi dictatori ai Europei, nimeni n-o să poată risipi norii încărcați de trăsnete pe care blestemele poporului spaniol i-a îngrămădit asupra capetelor voastre.

Luați seama! Nimeni n-o să vă poată scăpa!

(1938)

VII. PAMFLETE

O propunere folositoare

(1935)

Am stat aseară de vorbă cu prietenul meu pianistul, al cărui umor straniu mi se face cunoscut uneori.

Cred, a început prietenul meu, că imoralitatea vieții noastre politice se datoreşte în mare măsură unui cuvânt, şi anume cuvântului „ministru". Vorba aceasta are o influență nefastă asupra omului politic român şi de aici ni se trage toată nenorocirea. „Ministru" e o drăcească alcătuire de silabe. Mi-nis-tru. Ceva, un fior rece, de sadică plăcere, îți trece pe şira spinării. Sunt mulți oameni care suferă de boala aceasta. Şi nu se liniştesc decât atunci când reuşesc să ajungă miniştri. Un prieten al meu, care e văr după mamă cu un subsecretar de stat, mi-a povestit că după ce personajului îi apăruse decretul de numire, l-a putut observa printr-o indiscreție în cabinetul său de lucru: întins pe canapea, cu fața în sus, cu ochii închişi, murmura cu buze livide, pradă unei stanice emoții: „Mi-nis-tru… sunt în sfârşit ministru".

Sub vraja acestui cuvânt, lumea noastră politică, a continuat prietenul meu pianistul, colcăie ca o mlaştină sub razele lunii. Cu un infinit dezgust urmăresc pe triştii ei eroi. Toți au pielea udă de o sudoare lubrică numai la gândul că ar putea fi încă o dată miniştri în nefericita țară a valahilor.

De câteva ori pe an, cele mai jalnice fosile, cele mai scârnave epave se trezesc, şi gingiile lor încep să molfăiască din nou – cum fac copiii când le e de țâță – atunci când cuvântul „ministru" le ajunge la urechi. Câte intrigi, lucrături, plecăciuni marelui şef al turpitudinii!

De ce? Ca omul să se poată întinde pe canapea, rostind cu ochii închişi: „Mi-nis-tru, sunt, ministru…”

Mă gândesc uneori la metoda descântecului, a continuat prietenul meu pianistul.

Există în limba noastră un cuvânt cu influență nefastă asupra unor anumiți oameni? Nimic mai firesc decât să căutăm altă vorbă care să ia tăria celei dintâi, s-o anihileze adică. Aşa procedează de sute de ani oamenii de la țară când cred că un duşman a aruncat asupra lor un blestem. Merg să li se descânte. Prin urmare, să căutăm şi noi, poporul român, cuvântul magic care să ne dezlege de relele căzute pe capul nostru, de imoralitatea provocată de cuvântul ministru.

Nu prea mă pricep la vrăjitorie, a mărturisit prietenul meu pianistul, dar sunt sigur că în vocabularul nostru se găseşte cuvântul de care avem nevoie. Iată, mă gândesc adeseori, ce ar fi dacă marilor demnitari ai țării li s-ar spune altfel; dacă în loc de ministru li s-ar spune, de pildă, „făcăleț”. Să putem citi în ziare: dl. X a fost numit făcăleț la Finanțe. Sau: dl. făcăleț de Industrie şi Comerț pleacă diseară la Paris. Sau: dl. făcăleț de Interne inspectează prefecturile din Ardeal. Sau: discursul rostit la radio de primul-făcăleț al țării.

Nu e aşa că vraja s-a risipit? Că nici un fior nu ne mai trece pe şira spinării? Iată: se schimbă făcălețul de Domenii. Făcălețul de Instrucție s-a întors aseară în Capitală. Am impresia că dacă ar putea apare astfel de titluri în ziare, viața noastră politică ar fi mai puțin pestilentă. Cu atât mai mult cred în eficacitatea acestui procedeu, a încheiat prietenul meu pianistul observațiile sale pline de un atât de straniu umor, cu cât nu-mi pot închipui că vreun om politic român, stând pe canapea cu

fața în sus ar putea rosti cutremurat de emoție: „Fă-că-leț… sunt în sfârşit făcăleț”.

Să nu uităm Doftana

(1935)

Acum, după ce s-au consumat cele două întâmplări bufe despre care presa a scris pe larg, cheful pe care domnul Vasilescu, arestat la Văcăreşti, l-a tras la „Leul şi Cârnatul", ca şi escapada domnului Coroiu, binecunoscutul bandit botoşănean, care a făcut o demonstraţie de evadare revenind după câteva zile în celula sa, ne gândim că oamenii care au citit toate acestea şi n-au stat niciodată la închisoare sau n-au pe nimeni în închisoare şi nici n-au avut prilejul să vorbească vreodată cu cei care au fost acolo, oamenii aceştia, pe drept cuvânt, vor putea crede că închisorile noastre sunt nişte aşezăminte în care se petrec tot felul de lucruri hazlii. Vor putea crede că în aceste puşcării de operetă nu e deloc dezagreabil să trăieşti, de vreme ce te poţi plimba prin curte în pijama, de vreme ce ai nenumăraţi servitori gratuit şi mai ales de vreme ce poţi, din timp în timp, să faci un chef în oraş, pentru a mai cheltui ceva din milioanele pentru a căror ilegală agonisire te afli, cum se zice, la răcoare. Oamenii neinformaţi, cei fără fraţi, fără surori, fără rude sau prieteni închişi, vor crede că viaţa în închisoare e dulce şi că închisorile româneşti sunt nişte instituţii complet lipsite de seriozitate, de vreme ce deţinuţii îşi bat joc de ele cum vor.

Ne permitem să spunem că ultimele două întâmplări de operetă n-au atins cu nimic prestigiul închisorilor noastre. Avem destule închisori serioase în care, aşa cum trebuie să fie în închisoare, se suferă cumplit. Printre ziduri igrasioase şi reci, trec spectrele puşcăriaşilor

tuberculoşi, cărora li se refuză orice asistență medicală. He, he, domnii mei, să nu judecați după Coroiu şi Vasilescu; avem închisori serioase din care nu se evadează niciodată, închisori în care cei intrați îşi lasă pe lespezile de piatră întâi sângele din plămâni şi apoi ciolanele. Avem închisori în care se suferă cumplit, în care se bate cu străşnicie, în care se îngheață de frig şi se crapă de foame.

E o greşeală să ne temem că ne-am putea face de râs cu închisorile noastre. Avem închisori bune, închisori adevărate, cu un regim straşnic care bagă groaza în deținuți. Să nu se uite de exemplu că între cheful domnului Vasilescu şi evadarea banditului botoşănean s-a petrecut un fapt care arată adevărata față a închisorilor noastre. Direcția închisorilor a dat un comunicat prin care anunța că la Doftana, muncitorul Mariniuc a fost găsit spânzurat în celula sa. A doua zi, ziarele au informat printr-o scurtă notiță, că familia celui decedat a depus o plângere la Ministerul de Justiție, prin care cere anchetă asupra cazului de la Doftana, sinuciderea lui Mariniuc fiind mai mult decât suspectă. Ați înțeles, cel puțin aproximativ, despre ce este vorba. Nu vă temeți. Directorii închisorilor nu-şi primesc leafa degeaba.

Chefurile domnului Vasilescu, evadările domnului Coroiu să nu ne alarmeze. La o sută de kilometri de Bucureşti, la Doftana, deținuții sunt găsiți spânzurați în celule, în mod inexplicabil. La aceeaşi închisoare şi la atâtea altele, deținuții sunt schingiuiți, brutalizați, tuberculizați, distruşi sistematic. Să nu judecăm lucrurile după întâmplările de operetă din ultimele zile.

Şi ori de câte ori asemenea întâmplări ar vrea să ne

facă să credem că în închisorile noastre se petrec lucruri amuzante, să ne aducem aminte de Doftana.

Demonstrația generalilor

(1935)

Se vede că n-au mai putut să rabde generalii de la Berlin, de-au ieşit să defileze, cincizeci deodată, cum s-a petrecut la parada de duminica trecută.

Dl. Hitler, înconjurat de mareşalul Mackensen, de generalul Goering şi de alte spectre ale morții, printre care un general în vârstă de nouăzeci de ani, a primit cu o vădită satisfacție defilarea celor cincizeci de generali, în fruntea cărora se afla însuşi fostul Kronprinz, aclamat, se zice, cu frenezie de mulțimea care participa la festivitate.

Recunosc că nu e un spectacol obişnuit un pluton de generali bătând talpa pe străzile Berlinului. Pe străzile acelea, unde, de la război încoace şi mai ales în ultimii ani, mulțimea asistase la altfel de defilări, care din nefericire nu puteau fi aplaudate. De câteva ori pe săptămână treceau convoaiele cenuşii, de oameni cu fețele supte, purtând pancarte pe care scria: „Vrem pâine! Dați-ne de lucru! Suntem şomeri!" Acestea erau defilările obişnuite la Berlin. Bărbați şi femei se scurgeau printre ziduri demonstrând, cerându-şi dreptul la viață. Din zi în zi, numărul lor se îngroşa. Un milion, două, trei, cinci, şase milioane de şomeri.

Dar domnul Hitler a fost adus la putere. Decorul s-a schimbat, fanfarele au început să cânte, şi în locul milioanelor de şomeri, demonstrează acum generalii. Dacă flămânzii ar încerca să formeze vreunul din cortegiile care străbăteau pe vremuri Berlinul, batalioanele de asalt i-ar snopi. Acum e momentul generalilor.

Cu câtă sete, cu câtă poftă au defilat duminică bătrânii generali! Cincisprezece ani au răbdat, au stat în umbră, au suferit. Nimeni nu-i mai băga în seamă. Imensele piețe, unde odinioară trupa tremura când își făceau apariția, erau pline de civili care mergeau fără cadență, vociferau, cereau pâine pentru toată lumea. Dacă s-ar fi proțăpit în fața lor şi le-ar fi strigat: „Drepți!", gloata de civili i-ar fi huiduit. Cumplită decădere pentru națiunea teutonă! Dar, slavă Domnului, timpurile bune se reîntorc. Naziştii au strigat: La o parte cu şomerii! Să demonstreze generalii!

Şi astăzi, pe străzile Berlinului au ieşit generalii. Cincizeci deodată, cot la cot, vrând să arate pesemne că ei erau adevărații şomeri ai națiunii germane.

Ce voiau şomerii zdrențăroşi care defilau până acum la Berlin? Pe pancartele lor scria: Vrem pâine! Generalii n-au purtat pancarte, dar după felul cum băteau pasul, revendicările lor sunt limpezi: „Mucezim! Vrem armată! Dați-ne oameni pe care să-i comandăm!"

După cât de călduros i-a aplaudat dl. Hitler, nu ne putem îndoi că revendicările lor vor fi privite cu multă solicitudine.

Milioanele de nemți, care n-au putut obține pâine, vor avea în schimb generali. Peste puțin timp vor trece din nou pe străzile Berlinului, în pas cadențat, în uniformă militară, preludiu sinistru al războiului.

Aceasta urmăresc cei cincizeci de generali care au demonstrat duminica trecută la Berlin, cerând dreptul de a conduce oameni la moarte.

Salutări din Râmnicu-Sărat

(1935)

În fiecare oraş de provincie trăieşte câte un nebun adevărat şi un nebun politic. Nebunul adevărat umblă pe străzile din centru aproape gol, uneori tăvălit în noroi, cu o cunună de flori veştede pe cap, îngenunche în faţa stâlpilor de telegraf, se bate cu fruntea de pământ, şi, din când în când, cere de pomană.

Nebunul politic este de obicei şeful organizaţiei locale a partidului de la guvern. Umblă înconjurat de câţiva lingăi, face chefuri în toate nopţile, are o listă de duşmani pe care-i lucrează, trimite vorbă la instituţii cine să fie concediat, să nu mai poată câştiga în oraş o pâine, iar din când în când o face latră: urlă, vociferează, trage cu revolverul, fiindcă i s-a năzărit că opoziţia vrea să răstoarne guvernul.

În oraşele de provincie mai sunt apoi marii negustori. Oameni care au apucat „timpurile bune". Din băieţi de prăvălie au ajuns comercianţi de vază, proprietari ai caselor din centru.

În viaţa orăşelului, ei reprezintă simbolul bogăţiei şi al opulenţei. Dar şi al nesimţirii. Sub ochii lor de vulpoi bătrâni, insensibili la orice la orice suferinţă, ceilalţi oameni, profesorii de liceu şi o întreagă lume de funcţionari, aleargă la slujbă cu ghetele peticite, cu cămăşile murdare, nebărbieriţi şi mizeri.

În fine, sunt „cuconii", marii potentaţi. Cuconu Mihai, cuconu Alexe, cuconu Fănică. Tot oraşul se descoperă şi se apleacă până la pământ când trece prin faţa cuconilor. La aceste saluturi de sclavi, cuconul

respectiv răspunde cu o mişcare obosită şi disprețuitoare a capului, având aerul că se miră: „Cine vă mai ține şi pe voi pe fața pământului, muşte netrebnice?”

Instantanee

(1935)

În societatea noastră civilizată, dacă se întâmplă ca pe stradă un domn să lovească din greşeală cu piciorul alt domn, atunci spune deodată, foarte afectat, pardon, îşi scoate pălăria, face o plecăciune, şi spune încă o dată pardon, în timp ce la doilea domn spune şi el pardon, şi se înclină şi-şi scoate pălăria. E mai mare plăcerea să stai şi să-i priveşti cât sunt de civilizați şi cum îşi cer unul altuia mii de scuze! „Mii de scuze, domnul meu, nu vă pot spune cât regret!" „Vai, nu face nimic, e puțin şi din vina mea." Şi iar îşi scot pălăriile şi se salută.

Lucrurile se schimbă însă când unul dintre aceşti domni se află la volanul unei maşini şi dă peste vreun pieton. Nu numai că nu se opreşte să-l ajute, ci, de îndată ce-şi dă seama că a făcut una boacănă, o şterge cu toată viteza. Şi cel călcat rămâne în mijlocul drumului, amestecat cu praful, plin de sânge, cu oasele rupte. Nici saluturi până la pământ, nici pardon, nici mii de scuze. Domnii în chestiune nu sunt politicoşi şi civilizați decât atunci când nu-i costă parale. Dacă te-au călcat o dată pe bătătură ar fi capabili să-ți ceară scuze toată viața. Dar dacă ți-au zdrobit oasele, nu stau nici o clipă pe gânduri să spele putina.

Instantaneu în zorii zilei

(1935)

Una din isprăvile cele mai obişnuite ale aşa-zisei lumi bune a Bucureştiului este accidentul de automobil la Şosea, în zorii zilei. E ora când se sparg chefurile din restaurantele de la Băneasa sau de prin cârciumile care au fost modernizate şi li se spun baruri. În faţa acestor localuri, trecătorul singuratic de la unu, de la două sau de la trei noaptea abia se mai poate strecura, străzile fiind blocate de maşini, mai toate limuzine, eleganţi monştri de oţel dormind în noaptea vastă şi tragică a oraşului. Stăpânii acestor splendide automobile sunt înăuntru, la chef. Abia în zorii zilei motoarele maşinilor încep să necheze ca o herghelie de cai scăpaţi din grajd. O clipă mai târziu, gonesc năprasnic pe străzile Capitalei.

Cucoane, cuconiţe, domni şi domnişori iau loc la volan şi apasă acceleratorul până la fund, ca şi cum ar fi vorba de un spasm amoros. Cucoanele, cuconiţele, domnii şi domnişorii vor să guste, după beţia şampaniei, beţia vitezei. Limuzinele trec ca nişte trăsnete pe lângă agenţii de circulaţie, care, de uimire, nici nu mai duc fluierul la gură. În ele s-a zărit, într-o jumătate de clipă, o învălmăşeală de trupuri, de mătăsuri şi de plastroane, obraji aprinşi, guri râzând cu danturi impecabile, un râs dezlănţuit, triumfător, dezarmând şi umilind trecătorii. Dar aceştia nici n-au apucat să-şi revină, când îi zăresc intrând cu toată viteza în vreun copac. „Accident de automobil la Şosea."

Maşina s-a spart ca un dovleac enorm, zvârlindu-şi sâmburii afară. Pe caldarâmul murdar, trupurile

îmbrăcate în smochinguri şi mătase se zvârcolesc într-o baltă de sânge. Danturile impecabile au sărit în țăndări. Plastroanele sunt rupte, mătasea sfâşiată, obrajii sfărâmați, ca şi cum peste nişte bijuterii de preț ar fi căzut un ciocan implacabil.

Din a doua maşină care stopează la locul catastrofei, chefliii coboară cu părul vâlvoi, cu cântecul înghețat pe buze, privind năuci la prietenii de petrecere, încărcați în ambulanțe şi duşi la spital.

Puțin mai târziu, trec stropitoarele primăriei, care spală asfaltul de sânge, de icre negre şi de şampanie.

Scrisoare deschisă porcului care a venit în Bucureşti

(1935)

Scumpe şi distinse oaspe al oraşului nostru,

Am citit cu o vie curiozitate afişul care anunță sosirea dumitale în Bucureşti. Sunt fericit că am putut să-l remarc în noianul de afişe care inundă Capitala. Mă înfior la gândul că aş fi putut trece pe lângă el fără să-l bag în seamă şi aş fi ignorat astfel prețioasa dumitale prezență. Că nu s-a întâmplat o asemenea nenorocire, o datorez exclusiv felului ingenios în care a fost ticluit:

A sosit de la Cluj!
Nemaivăzut! Nemaiauzit!
UN PORC
Viu, de rasă, patru ani,
Cu o greutate de şapte sute kilograme,
2,20 metri lungime.

Permite-mi, scumpe oaspe al oraşului nostru, să-ți urez bun venit şi să-ți prezint cele mai sincere felicitări pentru minunata idee de a părăsi Clujul în favoarea Capitalei. Îți doresc din toată inima să nu încerci nici o deziluzie în oraşul acesta pe care te-ai decis să-l cinsteşti cu prezența dumitale. Judecând după cele petrecute până acum, s-ar părea că tuturor porcilor care au venit aici le-a mers bine şi n-au avut să se plângă de nimic.

Nu ştiu, scumpe şi foarte prețiosule oaspe, dacă în scurtul răstimp de când te afli în acest oraş ai avut răgazul să te informezi despre situația porcilor care îl

locuiesc. Îmi permit să-ți spun că e strălucită. Nu ştiu de asemenea cu ce fel de gânduri ai venit. Îmi închipui că n-ai să rămâi toată viața în baraca din Târgul Moşilor, unde oricine te poate vedea contra taxei de un leu. Pentru început e bine, e chiar foarte bine. Mulți dintre porcii despre care îți spuneam adineauri că au o situație strălucită au început-o mai de jos. Nu trebuie să ai nici o grijă cu privire la viitor, dar e nevoie ca la momentul oportun să te decizi pentru una din carierele pe care confrații dumitale le-au îmbrățişat şi n-au avut ce să regrete.

Se pare, scumpul nostru musafir, după cele ce se scriu despre dumneata, că ai fi un porc cu totul excepțional, un supraporc, care lipsea oraşului nostru. Fii binevenit! Din clipa în care ai păşit pe peronul Gării de Nord, te afli într-un oraş în care prin calitatea dumitale vei ajunge repede pe cele mai înalte trepte. Iată, e suficient să închid o clipă ochii şi te şi văd: cu frac, cu joben, cu multe decorații.

Scumpul meu porc, sunt din cale-afară de fericit că îți pot anunța toate aceste lucruri plăcute. Am o profundă simpatie pentru dumneata, mă bucur că eşti un porc fenomenal de şapte sute de kilograme şi că ai tăiat dintr-o dată pe toți porcii Bucureştiului, care n-au mai mult de o sută douăzeci – o sută cincizeci de kilograme. Mănâncă şi bea bine! În clipa în care ascensiunea dumitale va începe, patria îți va cumpăra o limuzină care să poată transporta şi două tone.

Nu-mi mai rămâne, scumpe oaspe al oraşului nostru, decât să te felicit încă o dată pentru minunata idee de a veni să te stabileşti printre noi. Un singur punct negru amenință cariera dumitale. E nevoie, scumpe oaspe, să

nu te mărgineşti a fi numai un porc pur şi simplu. Caută dacă se poate să fii cât de mult, cât de stăruitor, un porc de câine. Atunci nimic nu va mai sta în calea dumitale şi vei ajunge departe.

Primeşte, te rog, urări de sănătate şi asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

O discuție despre America

(1935)

Prietenul meu pianistul, care are un umor straniu în felul de a povesti lucrurile, îmi relatează ultima sa aventură:

Am asistat la o discuție despre America, a început prietenul meu. Acesta s-a petrecut într-un restaurant din Capitală şi mărturisesc că m-a interesat în cel mai înalt grad.

Obişnuiesc, a continuat prietenul meu pianistul, să mănânc uneori câte un muşchi în sânge. Sunt seri în care restaurantele cu grătar exercită asupra mea o atracție irezistibilă. De obicei le prefer pe acelea cu aer de cârciumă, în care cântă un lăutar sau doi. Un astfel de local e pe undeva, pe lângă strada Romană. Îi zice „La Chiriac".

În seara despre care e vorba, se nimerise să fiu singurul muşteriu la Chiriac. În afară de mine, nu se mai aflau decât cei doi lăutari, aşezați pe estrada din colț. Nu cântau. Şedeau unul lângă altul pe scaune şi priveau în gol. Păreau să fie oameni de vreo 40 de ani, corect îmbrăcați şi distinşi la înfățişare, ceea ce m-a făcut să bănui că fac parte dintre lăutarii care au absolvit conservatorul. Aveau acel aer, atât de cunoscut mie, a anumitor domni bucureşteni.

Deodată, a continuat prietenul meu, mi-am dat seama că între cei doi s-a angajat o discuție despre America. Eram aproape şi am auzit tot.

— Cică în 1936 America o să se scufunde, a început unul.

— Tț, tț – a plescăit celălalt din limbă – nu mai spune!

— În 1936?

— Da, aşa cică, în 1936.

— Măi, măi, toată America?

— Păi toată. Se duce dintr-o dată.

— Te pomeneşti. Şi tare-i mare.

— Oho! Nici nu se compară.

— Să ştii c-atunci dispare şi oceanul.

— Care ocean?

— Păi Pacific, eu zic.

— Să ştii. O să fie groasă.

— Pân' la noi n-ajunge, în orice caz.

— Noi suntem Europa.

Pauză.

— Da' cu America e sigur?

— Aşa e vorba. Cică în 1936. Lăutarul pronunța întreg: o mie nouă sute treizeci şi şase.

— Dar de ce naiba s-o fi scufundând?

— Eu ştiu? O fi ceva.

— La ziar nu scrie?

— Nu. Numai că în 1936 se scufundă.

— Măi, ce-o să mai fie! Eu zic poate că şi de casele alea înalte…

— De…

— Prea le-au făcut înalte.

— Prea de tot. Se duce pământul; nu poate să le ție.

— S-au ars americanii.

— O s-o pățească urât.

— Treaba lor.

— Aşa e. Treaba lor.

O altă pauză. Pe estradă, cei doi lăutari stau

scufundați în gânduri. Pe urmă:

— Măi, scrie în ziar?

— Sigur, în ziar. Că-n 1936.

— Măi, americanii sunt şmecheri.

— Ce-are a face?

— Măi, n-o fi cumva vreo propagandă?

— Ce propagandă?

— Aşa, propagandă! Să se sperie toți jidanii de acolo şi să fugă în Europa.

— Măi… Ete-te… Să ştii c-o fi şi una ca asta.

— Să ştii c-aşa e.

— Atunci e bună.

— Ce?

— Propaganda.

— He, he, americanii…

— Şmecheri, dom'le. Să ştii că cu asta scapă de jidani.

— Nu ca noi.

— Te pui cu americanii?

Ce să-ți mai spun, a încheiat prietenul meu pianistul. Fusesem cam trist în seara aceea. Dar trebuie să mărturisesc că atâta enormă prostie m-a înveselit. „Şefilor, le-am strigat, să ştiți că mi-ați plăcut. Fac cinste cu un chil de vin".

Izolați pe estradă, într-o splendidă superioritate, ei au primit complimentul, zâmbind condescendenți şi gravi.

(1935)

Mărirea şi decăderea unor castraveți

(1936)

Motto:
Ce avem azi de mâncare, frati-miu?
– Supă de castraveți.
– E bună, frati-miu?
– E bună, frati-miu, da e amară a dracului.

Când vine primăvara în țară şi se petrec toate despre câte au vorbit poeții, când se întorc berzele, cocorii şi înfloreşte liliacul, când o viață nouă începe în oraşe şi pe câmpii, atunci, între toate aceste manifestări ale primăverii, îşi fac apariția şi primii castraveți.

Într-o seară, pe calea Victoriei, grupuri se opresc în fața unei vitrine, scot exclamații admirative şi comentează. Dincolo de cristalul imens, sub lumina unor becuri orbitoare, primii castraveți ai anului sunt prezentați pe o lungă tipsie, ca nişte obiecte de artă sau splendide trofee.

Când vine primăvara în țară şi apar cei dintâi castraveți, sunt rari şi scumpi, iar milionarii se grăbesc să-i aibă la masă, ca pe nişte prinți a căror prezență le-ar face onoare. În restaurantele în care mănâncă miniştrii cu soțiile lor decoltate şi cu gâtul prins în coliere se întâmplă, în unele seri de primăvară, ca marele industriaş sau marele bancher care i-a poftit la masă, studiind lista, să scoată un mic răcnet de satisfacție: „Aha, zise el, salată de castraveți!" Şi toată masa se scoală în picioare şi citeşte admirativ, ca şi cum ar silabisi cartea de vizită a unui conte: sa-la-tă de cas-tra-veți.

O farfurie cu salată de castraveți costă cât o căruță de pâine, dar marele industriaş comandă. Un fior trece prin sală până la bucătărie; toți consumatorii întorc privirile spre fericitul care a cerut o salată de castraveți, şi însuşi stăpânul restaurantului prezintă distinsului client comanda excepțională.

Când vine primăvara în țară şi apar cei dintâi castraveți, sunt verzi şi proaspeți, lungi şi netezi, tineri şi superbi ca nişte efebi; iar atunci când sunt ronțăiți în dinți au desigur un gust foarte bun, de vreme ce sunt vânduți cu sute de lei la marile magazine de pe Calea Victoriei, în fața cărora domni şi cucoane se opresc şi exclamă: „Ah, au ieşit castraveții!…" cu aerul cu care ar spune: „Ah, s-a întors prințul la castel!"

Când se apropie toamna, şi străzile oraşului sunt pline de căldură şi de praf, iar toată lumea bună e de mult la munte sau la mare, castraveții, care şi-au pierdut puțin câte puțin din importanță, ajung pe ultima treaptă a degradării. Din vitrinele de pe Calea Victoriei, unde au ocupat o vreme locul de cinste, au fost expulzați de mult; iar în marile restaurante nimeni nu mai comandă salată de castraveți. Acum castraveții stau în grămezi enorme, de-a dreptul pe trotuar, la colțul străzilor murdare, amestecați cu noroiul, cu praful şi cu pământul, şi nu rareori sunt călcați în picioare. Acum, castraveții costă 30 sau 25 de bani bucata şi se vând uneori chiar cinci la leu.

E drept că atunci când se apropie toamna, înfățişarea lor e mult schimbată. Nu mai sunt tineri, nici subțiri, ci, dimpotrivă, s-au scurtat şi s-au îngroşat; coaja nu mai le e verde, ci galbenă şi acoperită cu pete şi negi, ca pielea solzoasă a reptilelor. Când se apropie toamna, castraveții sunt moi şi găunoşi, veşteji şi bătrâni, burduhănoşi şi

lipsiți de orice frumusețe. Dar răul cel mare e că gustul lor delicios a devenit amar, uneori amar ca fierea.

Când se apropie toamna şi castraveții sunt amari, devin hrana de fiecare zi a salahorilor, a femeilor sărace şi a țiganilor. Miile de oameni care muncesc la uriaşele blochausuri ce se ridică în centrul oraşului nu cunosc altă hrană. Dimineața, un sfert de pâine cu un castravete; la prânz, o jumătate de pâine cu doi castraveți; iar seara din nou un sfert de pâine şi un castravete. Pâinea e neagră şi mică, iar castraveții sunt groşi, plini cu semințe şi amari.

Şi n-aş fi ştiut că se poate face din ei şi supă, dacă doi puşcăriaşi n-ar fi vorbit în curtea închisorii:

— Ce avem azi de mâncare, frati-miu?

— Supă de castraveți.

— E bună, frati-miu?

— E bună, frati-miu, da' e amară a dracului.

Când se apropie toamna, castraveții sunt groşi şi amari şi se vând cu 25 de bani bucata. De la un capăt la altul, țara mănâncă pâine sau mămăligă cu castraveți. Iar puşcăriaşii între ei: „Ce avem azi de mâncare, frati-miu?" „Supă de castraveți, frati-miu!"

Despre râie

(1937)

Am să-ți vorbesc, a început într-o seară prietenul meu pianistul, al cărui umor straniu mi se face cunoscut uneori, despre râie.

Râia, după cum toată lumea ştie, este o boală de piele de care suferă mai ales caprele; de aceea se şi spune „capră râioasă", şi probabil tot de aici vine şi „țapul ispăşitor", fiindcă nu e plăcut să ai o soție râioasă.

Există însă, a continuat prietenul meu pianistul, şi altă boală care n-are nici o legătură cu epiderma: o maladie pricinuită de un virus primejdios, căruia românii îi spun tot râie. De acest gen de râie suferă mai ales cucoanele. Dar cum boala e ereditară, poate trece şi la unele progenituri de sex masculin. Vom avea, prin urmare, râioase şi râioşi.

Respectuos cum sunt, a continuat prietenul meu, față de manifestările spiritului popular, m-am gândit adeseori de ce-or fi botezat românii această boală râie. Dar trebuie să mărturisesc că multă vreme meditația mea a rămas infructuoasă şi abia în timpul din urmă am înțeles sensul acestei denumiri. El e simplu şi cât se poate de logic. E vorba de necesitatea scărpinatului, care caracterizează cele două boli. Când caprele suferă de râie, simt o nevoie imperioasă să se frece de garduri. Când cucoanele suferă de râie, trezesc în ceilalți oameni o poftă teribilă să le scarpine.

Râia cucoanelor, a precizat prietenul meu pianistul, nu are nici o legătură cu epiderma, ci un fel de a fi, un fel de a te purta, ceva ce s-ar putea numi un stil de viață.

Există un stil de viață râios, aşa cum există epiderme râioase.

Ceea ce e grav pentru societatea bucureşteană la care mă refer îndeosebi e că acest fel de râie nu-i socotit o boală ruşinoasă. Pe când cei a căror epidermă e bolnavă se feresc şi caută să se vindece cât mai repede, cei care au râia ca stil de viață nu dau dovadă de vreo oarecare decență şi nu se vindecă decât rareori, când vreun om necontaminat îi supune unui tratament energic.

Prietenul meu pianistul a continuat:

Sunt multe locuri şi multe localuri în Bucureşti unde se adună râioşii şi râioasele între ei şi stau de vorbă şi pot fi observați. Eu însă îi studiez aproape zilnic, pe traseul tramvaiului 14.

Cred că singur ai băgat de seamă că, spre deosebire de restul oraşului, pe linia 14 circulă nişte remorci de tip nou, spațioase şi curate, adeseori mai confortabile decât vagonul din față. Or, ce se întâmplă?

La Traian, de pildă, aşteaptă zece persoane. Patru domni, cinci cucoane şi o femeie. Dinspre Şoseaua Iancului soseşte tramvaiul. Prin ferestre se vede că vagonul din față e plin; nu mai sunt decât două locuri. La remorcă, nu sunt decât trei pasageri. Cele cinci cucoane se suie în vagonul din față; două se aşază, iar celelalte rămân în picioare. Mai se suie şi trei domni. În remorcă se urcă femeia şi un singur domn. Tramvaiul pleacă şi ajunge la Pake.

La Pake, sub umbra castanilor, aşteaptă patru cucoane. Toate se urcă în vagonul din față. Tramvaiul pleacă şi ajunge la Calea Moşilor. Acolo e lume multă, peste cincisprezece persoane. Toți văd că vagonul din urmă e gol, dar nici nu se gândesc să apuce spre uşa lui.

Se grămădesc la cel din față, şi aşteaptă să le vină rândul. La Armenească, la fel. La toate celelalte stații, la fel.

Uşa vagonului din urmă stă larg deschisă, dar amatorii sunt rari, pe când la uşa celui din față domnii şi cucoanele fac coadă. Stai şi te întrebi: „Ce dracu i-a apucat?" Nimic. E râia. Râioasele şi râioşii, de-ar fi să-i pici cu ceară, nu pot merge decât cu clasa I.

De aceea îți spuneam, a încheiat prietenul meu, că spre deosebire de capre, râioşii şi râioasele trezesc în oamenii sănătoşi pofta să-i scarpine.

(1937)

Un pisoi opărit

(1937)

Mai țineți minte? Era, dacă nu mă înşel, numai cu un an în urmă, cu douăsprezece luni adică, sau cu trei sute şaizeci şi cinci de zile. Pe vremea aceea era epoca de glorie a unui om pe care-l chema Léon Degrelle.

Léon Degrelle şi cu câțiva prieteni ai lui, belgieni, fuseseră aleşi deputați şi-şi colindau țara.

Dar dacă şi-ar fi colindat numai țara! Toată Europa era străbătută de zvonuri, de şoapte, de ecouri. „Auziți? Un nou dictator se iveşte. Unul teribil, Léon Degrelle." Prin cafenele, prin redacții, prin cluburi politice, trecea aceleaşi fior: Léon Degrelle, şeful partidului Rex.

Rex! De mii de ori era imprimat în ziare cuvântul acesta. Temutul partid de dreapta era lansat ca mărcile de pastă de dinți. Rex spune că asta e bine. Rex arată că asta e rău. Rex protestează. Rex amenință. Rex pedepseşte.

Fotografia lui Léon Degrelle apărea în fiecare zi în jurnale. Léon Degrelle a plecat. Léon Degrelle s-a întors. Era un băiat de treizeci de ani, frumos, cu părul buclat, surâzător ca un june-prim. Şi toate cucoanele din Europa au devenit deodată rexiste. Cămăşile pe care le purta Léon Degrelle, batista, cravata, totul era interesant, uluitor, epatant.

O dată, şeful partidului Rex a plecat în provincie cu trenul şi s-a suit într-un vagon de clasa a treia. Trei sferturi din Europa a leşinat.

Léon Degrelle, în clasa a treia! Câtă senzație, ce fiori! Cui i-a mai dat prin minte un act atât de sublim? Şi ideologii dreptei au avut de scris o lună de zile despre

genialitatea, simțul politic şi sex-appeal-ul lui Léon Degrelle.

În țară la noi, toate gazetele şi gazetuțele de dreapta îi trăgeau cu rexismul şi cu Léon Degrelle. În fiecare zi era o veste despre acest copil teribil al Europei. Cum deschidea gura Léon Degrelle şi rostea cinci cuvinte, toate ziarele se repezeau să reproducă, să comenteze, să teoretizeze.

Pentru că fascismul avea nevoie de o propagandă deşănțată, un băiat frumos şi zevzec, care ar fi fost bun de dansator într-un local de noapte, fusese ridicat la rangul de personalitate europeană. Din păcate, au venit alegerile care trebuiau să facă din Degrelle dictatorul Belgiei.

Fără să țină seama de dezamăgirea cucoanelor din Europa, alegătorii belgieni şi-au spus cuvântul – şi de atunci copilul răsfățat al dreptei e mai puțin decât un pisoi opărit.

Săpături de toamnă

(1937)

Suntem atât de eminamente agricoli, obiceiurile plugăreşti sunt atât de intrate în structura noastră psihofizică, încât nici oraşul mai mare pe care îl avem, capitala țării, nu-l putem lăsa nelucrat.

Nu ştiu dacă ați băgat de seamă că Bucureştiul este săpat în fiecare primăvară, este prăşit peste vară, iar toamna este arat din nou, în vederea cine ştie căror misterioase semănături. De cum se desprimăvărează şi zăpada se duce de pe străzi, apar oamenii angajați să sape Bucureştiul. Sunt înarmați cu târnăcoape şi, pornind din capătul unei străzi, dau asfaltul la o parte şi scurmă pământul în toată lungimea; câte un pogon pe zi.

În primăvara trecută am avut surpriza să constat că acest gen de agricultură se modernizează. Pe Calea Victoriei, care e şi ea săpată de două ori pe an, au apărut nişte maşini speciale, un fel de tractoare de arat oraşul, care fac parte, probabil, din stocul comandat de guvern pentru a mecaniza agricultura țării.

După ce străzile Bucureştiului au fost astfel arate de la un capăt la altul, sunt aşternute din nou cu un strat de asfalt. După cât se pare, săpăturile sunt făcute pentru a îngădui plugarilor bucureşteni să semene cabluri de sârmă, țevi de plumb şi diferite bucăți de fontă. Dar aceste semințe se vede că germinează foarte greu, pentru că peste vară echipele cu târnăcoape mai desfac o dată asfaltul să cerceteze cum le merge.

În sfârşit, în septembrie încep marile săpături de toamnă. Pogoanele de străzi sunt răscolite din nou de la

un capăt la altul, pământul e scormonit adânc şi se strânge o bogată recoltă de robinete şi cabluri de sârmă. Văzând toate acestea, nu se poate să nu admiri profunda cunoaştere a legilor agricole de care dau dovadă edilii Bucureştiului.

Treceți pe Calea Victoriei şi veți avea bucuria să constatați că ne aflăm în plin sezon al săpăturilor de toamnă.

Noul porumbel al păcii

(1938)

Timpurilor noastre le revine meritul de a fi revizuit o serie întreagă de idei şi reprezentări, care duraseră în adevăr prea mult şi trebuiau înlocuite. În privința aceasta nu ne putem plânge că în scurta noastră viață n-am fi văzut nimic nou sub soare.

Era firesc ca în această prefacere universală să intre şi foarte vechea şi prea idilica imagine cu care oamenii simbolizau pacea. Pe vremea când civilizația abia începuse, iar înfățişarea lumii se reducea mai mult la elementele naturii, oamenii, neavând altceva mai bun la îndemână, aleseseră drept simbol al păcii un porumbel alb, care câteodată avea şi o ramură de măslin în cioc. Veacuri nenumărate porumbelul a tot zburat pe deasupra omenirii, cu excepția perioadelor destul de dese când era nimerit de vreo săgeată şi pus la frigare.

Trebuie să recunoaştem că bietul porumbel devenise un simbol prea fragil pentru pacea care domneşte acum pe pământ. O pace masivă, grea, după concepția fabricanților de arme, păzită de tancuri, cu tunuri şi avioane de bombardament. De aceea, s-a şi pornit la o grabnică revizuire a vechiului simbol şi la înlocuirea lui cu o imagine corespunzătoare.

După multă trudă, căutările au fost încununate de succes. E desigur oarecare deosebire între vechiul şi noul porumbel al păcii, ca de altfel între toate vechile simboluri şi acelea ale timpurilor noastre. Noul porumbel e ceva mai mare şi ceva mai greu: cântăreşte 120 de kilograme. De aceea nici nu zboară decât într-un avion de

bombardament. De curând a trecut pe deasupra Alpilor, ducându-se la Veneția să-l întâlnească pe domnul Mussolini. La Roma şi la Berlin s-a precizat că a fost „un zbor al păcii”. Textual: un zbor al păcii.

Dacă vreți să ştiți cine e acest nou şi imaculat porumbel al păcii, numele lui nu e ținut secret. Îl cheamă Hermann Goering.

Metoda cheilor potrivite

(1938)

Ziarele de ieri au adus la rubrica faptelor diverse o ştire care îngăduie apropieri nu lipsite savoare. Ştirea vine de la Piteşti şi glăsuieşte în felul următor: „Ieri noapte a fost surprins în magazinul de coloniale al d-lui Marin Constantinescu din hală, sergentul de oraş Bălan Ion, care făcea de pază chiar în piață şi care s-a introdus în magazin cu ajutorul unei chei potrivite. La interogatoriul ce i s-a luat la poliție a refuzat să dea amănunte, simulând o boală nervoasă pentru care a şi fost internat sub pază la spitalul din localitate. Făcându-se cercetări la locuința acestuia din comuna Moşoaia, de unde este originar, s-a descoperit o mare cantitate de peşte şi alte articole de băcănie."

Isprava gardianului Bălan Ion este un prilej binevenit de a vorbi puțin despre ceea ce s-ar putea numi metoda cheilor potrivite, metodă foarte la modă de câțiva ani nu numai printre gardienii din Piteşti, ci şi în politica internațională.

Ca şi atunci când e întrebuințată pentru a extrage mari cantități de peşte, metoda cheilor potrivite în diplomație e o metodă dulce, cu care se poate proceda pe nesimțite, fără violențe, şi fără să lase urme. Nu încape îndoială că toate aceste avantaje le-a avut în vedere domnul Hitler când a adoptat față de Austria o asemenea metodă.

După ce a mai încercat în câteva rânduri să pună la cale Anschlussul şi n-a izbutit, fiindcă se auzeau mârâituri când la Londra, când la Roma, domnul Hitler

se îndreaptă acum spre metoda folosită de gardianul Bălan Ion. Ce ar putea fi altceva, dacă nu o cheie potrivită, faptul că la Viena a fost numit ministru de Interne domnul Seiss Inquart, şeful naziştilor austrieci?

O cheie potrivită intră în broască, şi broasca se lasă descuiată, ca şi cum n-ar fi primit în ea un corp străin. Austria se opune Anschlussului, uneori cu accente de deznădejde, dar în Ministerul său de Interne au pătruns naziştii.

Interesul poartă fesul

(1938)

Ieri am avut una din acele revelații cum nu le e dat oamenilor să aibă decât rareori în viață. Am înțeles anume ce înseamnă aceste cuvinte: interesul poartă fesul. Le-am înțeles bine de tot, cum n-aş fi sperat că am să înțeleg vreodată ceva în viața mea.

„Interesul poartă fesul" e un dicton, ca să zic aşa, cu care făcusem cunoştință din fragedă copilărie, dar asupra căruia mintea mea nu se oprise mai îndelung, deşi îl bănuia plin de tâlc. „Cum e turcul şi pistolul" îmi apăruse în atâtea rânduri cât se poate de limpede şi chiar avusesem ocazia să-i verific justețea, în schimb „Interesul poartă fesul" mi se părea cam abscons, dincolo de înțelegerea mea.

Interesul poartă fesul! Mărturisesc că nu mi-am cunoscut interesul să descifrez sensul acestei formule. Nu meditasem asupra ei şi nu căutasem să trag din ea vreo învățătură. O găsisem pe pământ, la naşterea mea, aşa cum găsisem cutiile de chibrituri, ghetele şi furculițele.

Dezinteresul meu ar fi continuat dacă în cursul zilei de ieri nu mi-ar fi atras atenția următoarea telegramă Rador: „Alexandretta – Un turc în vârstă de 60 de ani a fost atacat azi de mai mulți trecători şi bătut crunt cu ciomegele. De pe urma bătăii turcul a murit. El se făcuse vinovat de faptul că purta pălărie în loc de fes, cum este obiceiul la Alexandretta."

Cum am terminat de citit, am exclamat: „Interesul poartă fesul! Prin urmare, dacă ai interesul să-ți păstrezi viața, atunci trebuie să porți fes". Părea mai mult o

potriveală de cuvinte, dar iată că, rimând interes cu fes, poetul anonim a reuşit să dea omenirii unul din cele mai cuminți şi mai triste sfaturi.

Interesul poartă fesul! Multă vreme mi se păruse că-i un fel de ala-bala-portocala. Dar vai, câtă deprimantă şi orientală înțelepciune se ascundea aici, mai deprimantă decât în „Capul plecat sabia nu-l taie". În acest proverb capul se pleacă numai. În cel dintâi, capul trebuie să poarte şi fes. Acesta este tristul sens al zicalei cu rime atât de vesele.

De la începutul lumii şi până azi milioane de oameni au purtat fes. La Alexandretta, fesul e fes. În alte părți ale lumii, fesul e joben sau pălărie tare. De multe ori fesul e un obiect care nici nu se poartă pe cap. Aşa de exemplu, în țara noastră, fesul era o svastică şi oamenii îşi cunoscuseră atât de bine interesul, încât începuseră să o poarte şi unii evrei. Acesta e cel mai mare omagiu ce se putea aduce dictonului în chestiune.

Oameni ca bătrânul turc de la Alexandretta, care a preferat să moară pe cap cu o pălărie decât să poarte fes, s-au ivit în multe rânduri în lumea aceasta.

Dar, din păcate, foarte mulți poartă fesul; fie că e fes adevărat, ca la Alexandretta, sau svastică şi cască de război, ca în Germania. Niciodată n-aş fi putut bănui că în trei cuvinte, dintre care două rimează destul de caraghios, să poată sta atâta, ca să spun aşa, înțelepciune omenească.

În ce mă priveşte, țin să declar că merg cu capul gol, fără pălărie, fără joben, şi mai ales fără fesul nici unui fel de interes.

(1938)

Mutarea fălcilor la națiuni

(1938)

Din vremea cavernelor, când dacă aveau ceva de împărțit se luau la trântă dreaptă, oamenii s-au civilizat şi au ajuns, prin nu ştiu ce stranii sisteme de educație, să nu se mai bată decât foarte rar de la egal la egal, practica timpului nostru fiind ca un ins să stea smirna, iar altul să-i care palme peste obraji şi pumni perpendiculari pe maxilare.

Această operație care, cu un termen militar, se cheamă „mutarea fălcilor" e introdusă pe scară largă în cele mai felurite medii unde s-a stabilit o ierarhie.

Societatea modernă a prelucrat oamenii în aşa fel încât, împărțiți în cei care mută fălcile şi cei cărora li se mută, aceştia din urmă, când e la o adică, stau să primească palmele, nemişcați, ca şi cum ar fi vorba să li se facă o injecție. Viața nu ne-a iertat şi am văzut în repetate rânduri cum un om, de multe ori nici mai puternic, nici mai inteligent şi nici mai frumos, bate pe un altul, iar victima nu poate riposta în nici un fel, ci stă cu mâinile în jos şi înghite. Acesta e termenul: a înghiți.

Dacă omul bătut încearcă să ridice mâna pentru a para, cel puțin o clipă, loviturile necontenite, pedagogul învestit de societate cu mutarea fălcilor devine stacojiu şi începe să urle: „Ridici mâna împotriva mea, îndrăzneşti să ridici mâna împotriva mea?"

Ceea ce ar vrea să însemne: „Nenorocitule, mai bine nu te năşteai!"

Un astfel de urlet a scos presa statelor totalitare când guvernul de la Valencia a lăsat să se înțeleagă că dacă se

mai continuă barbara masacrare a populației civile, va fi nevoit să trimită avioane care să arunce bombe asupra oraşelor de unde îşi iau zborul escadrilele care înroşesc de sânge teritoriul Spaniei guvernamentale. Răcnetele presei totalitare ne-au amintit întru totul faimosul „Ridici mâna împotriva mea?"

Până acum, popoarele, dacă aveau ceva între ele, se luau la o trântă mai mult sau mai puțin dreaptă. Au fost state puternice care au cotropit țări mici, dar acestea s-au apărat şi ele cum au putut, lovind unde au nimerit. Niciodată până azi națiunea agresoare n-a pretins națiunii atacate să stea în fața ei în poziția de drepți.

Cursul evenimentelor din ultimii ani tinde să stabilească în Europa un fel de ierarhie de pe urma căreia vom avea state-comisari, care îşi vor lua sarcina să aplice corecții popoarelor inferioare, fără ca acestea să poată măcar crâcni. Cu alte cuvinte, istoria a ajuns în faza mutării fălcilor la națiuni.

(1938)

„Ultima”

(1938)

În țara noastră, după cum se ştie, Caragiale a arătat tot hazul cuvântului „ultimul”, rostit ca o sentință, dar într-o dulce contradicție cu realitatea.

Faptele decurg astfel, încât de fiecare dată putem fi siguri că „ultimul” nu e ultimul, şi că „ultima” n-o să fie ultima. Cum despre orice ar fi vorba, începând cu cele mai nevinovate lucruri: o cafea, o țuică, o bere, şi ajungând până la acelea care privesc însăşi soarta indivizilor de câte ori auzim: „e ultimul”, sau e „ultima”, să nu îndoim că o să continue. „Ultimul” e cel mai sigur semn al continuității şi nu e rostit decât pentru hazul situației.

În schițele lui Caragiale, eroii se întâlnesc pe la unu trecute fix la bodegă şi iau o halbă, două. Apoi, se hotărăsc să comande „ultima”. Din clipa aceea, mecanismul diabolic e declanşat. Una după alta vin zeci de halbe, fiecare fiind în mod solemn „ultima”.

Din păcate, acest fel al oamenilor de a se păcăli singuri nu se rezumă doar la bere. Putem părăsi eroii lui Caragiale, pentru o perspectivă mai vastă, europeană. Aşa cum în bodegă, de pe la unu până la şapte seara, s-a comandat mereu „ultima”, sunt ani de zile de când în urma isprăvilor dictatoriale tot auzim „e ultima”.

Dictatorii înşişi au prins mecanismul, şi înainte de a întreprinde o nouă lovitură îi asigură pe cei ce se declară neliniştiți: „Nu vă temeți, e ultima”. Şi astfel, de la ultima pur şi simplu, la ultima cu adevărat, sau la ultima pe cuvânt de onoare, au fost până acum vreo zece „ultime”.

În bodegă se face numai seară, dar în Europa harta continentului s-a modificat substanțial. Țări au fost amputate sau chiar au dispărut.

De data aceasta ni se mai anunță o ultimă: ultima ultimelor.

Dacă aş fi director de circ, aş imagina un număr de clovni, ca lumea să râdă cel puțin. Aş aduce în arenă o căldare cu câteva zeci de găluşti de catran. Şi aş anunța: „Onorat public, vor veni acum doi fraieri pe care Marele Păcălitor o să-i facă să înghită toate aceste „găluşti". Muzica ar începe să cânte şi cei trei eroi ai numărului ar intra în arenă, costumați în mod corespunzător.

Marele Păcălitor le-ar oferi la început câte o găluşcă foarte mică. Fraierii ar înghiți-o. Pe urmă, ar înghiți câte una mai mare. Dar la a treia, şi mai mare, ar începe să se codească.

— Hai, că e ultima, le-ar spune Marele Păcălitor.

— Ultima? ar întreba ei cu o duioasă naivitate.

— Ultima! i-ar asigura Marele Păcălitor.

Şi cei doi ar înghiți-o. De aici încolo lucrurile ar merge automat.

— E ultima?

— Ultima, bineînțeles.

Când s-ar ivi o găluşcă prea mare, fraierii ar sta puțin pe gânduri, s-ar consulta puțin între ei pe şoptite şi ar întreba cu o mutră cam acră, dar cu aceeaşi naivitate de la început:

— E sigur ultima?

— Absolut ultima, le-ar răspunde Marele Păcălitor, cu o mână pe inimă.

Iar cu mâna cealaltă ar pregăti o nouă găluşcă.

Poate că invitați la un asemenea spectacol, după

reîntoarcerea de la München, domnii Chamberlain şi Daladier n-ar mai arăta atât de bine dispuşi.

De ziua nunții tale-ți scriu

(1938)

Stimată domnişoară, nu am să pot veni la nunta dumitale, dar îmi iau îngăduința să-ți scriu.

Pe vremea când eram copil, cu puțin înainte de marele război – e o amintire de familie acest război, nu-i aşa domnişoară Krupp? – era la modă o romanță, cum nu se poate mai sentimentală:

De ziua nunții tale-ți scriu
Acum, câteva rânduri…

Era un cântec trist, stimată domnişoară, şi nu bănuiam că mai târziu, după atâția ani, am să-l îngân eu însumi, cum fac în clipa asta, şi-am să-i cunosc toată jalea.

Fiindcă, iată-mă devenit eroul sentimentalei romanțe: îți scriu de ziua nunții dumitale. Şi-s trist şi nefericit, întocmai cum cântau fetele din mahalaua Ploieştiului:

De ziua nunții tale-ți scriu
Acum, câteva rânduri;
La nuntă n-am să pot să viu
Să mă mai vezi pe gânduri…

În adevăr, domnişoară Krupp, n-am să pot veni la nuntă. Trebuie să mărturisesc că până acum douăzeci şi patru de ore nici nu bănuiam existența făpturii dumitale, pe care o presupun ideală. Abia ieri seară, dintr-un ziar care combină ideologia de dreapta cu senzaționalul, am

aflat că eşti pe punctul să te măriți. Ziarul preciza că naş are să fie domnul Hitler şi adăuga, ca să stabilească o filiațiune a evenimentelor, că mama dumitale, Bertha Krupp, fusese la rândul ei cununată cu Wilhelm al II-lea, Kaiserul Germaniei. Cu acest prilej, ziarul mai reamintea că după numele mamei dumitale fusese botezat faimosul tun „Dicke-Bertha", cu care era bombardat Parisul în timpul ultimului război.

Domnişoară Krupp, eu ştiu bine că dragostea e un permanent îndemn să imortalizezi numele femeii iubite. Urmând aceste îndemn, Petrarca a cântat-o pe Laura, iar Dante pe Beatrice, fiecare după puterile lui.

Dar ce se potrivesc doi poeți italieni cu tatăl dumitale! Tatăl dumitale, domnişoară a fost un om măreț. Cine dintre muritori şi chiar nemuritori poate să-i stea alături? Gândeşte-te: să dormi lângă o femeie, s-o mângâi şi să-i spui scumpa mea Bertha, ştiind că în aceeaşi clipă tunul pe care l-ai botezat cu numele ei scuipă foc, dărâmă case, ucide oameni. Ce fior al dragostei pe care nu l-a putut încerca nimeni altul decât proprietarul uzinelor Krupp. Tatăl dumitale, domnişoară!

Sunt numai douăzeci şi patru de ore de când ştiu că exişti, stimată domnişoară, dar am avut destul timp să te iubesc şi să sufăr. Vezi dumneata, eu avusesem în viață câteva idealuri. Voisem să fiu un asasin celebru şi n-am izbutit. Voisem să fiu un scelerat cum n-a mai cunoscut istoria, şi nici asta n-am izbutit. În fața atâtor eşecuri, aproape că pierdusem gustul vieții şi nu mă mai interesa nimic din ce se petrecea pe lume. Când, deodată, aflu de existența dumitale. O, dacă ai şti cum mi-a bătut inima în clipa aceea, domnişoară!

Vezi dumneata, domnişoară, s-au măritat multe fete frumoase pe care le cunoşteam şi nu mi-a părut rău. Dar nunta dumitale îmi smulge din piept un lung suspin.

Stau şi îmi închipui cum are să fie. Ştiu că glorioşii generali sunt duşi la groapă pe un afet de tun. Dumneata, probabil, ai să fii dusă pe un afet de tun, la altar. Eşti doar fiica uzinelor Krupp, domnişoară. Cât îmi pare de rău că nu sunt eu fericitul ginere. Şi din fundul copilăriei mele, urcă toată jalea vechii romanțe:

De ziua nunții tale-ți scriu
Acum, câteva rânduri…

Fetele care o cântau, fete sărace, de mahala, au murit în timpul războiului. Dumneata abia te năşteai atunci din dragostea domnului Krupp cu doamna Bertha, în timp ce o altă Berthă, de oțel, vărsa valuri de foc asupra Parisului. Ai fost procreată, domnişoară, în condiții în care n-a mai fost procreat nimeni pe lume.

Sunt tare trist că te măriți cu altul. Mult mi-ar fi plăcut să fiu ginerele lui „Dicke-Bertha". Mult mi-ar fi plăcut să mă însor cu o fată a cărei mamă e jumătate femeie, jumătate tun.

M-aş fi simțit răzbunat de toate crimele pe care n-am fost în stare să le comit.

Dar n-am avut noroc.

Adio, domnişoară Krupp!

(1938)

TIMPURI ÎNTUNECATE

Poveşti pentru copii

(1935)

Se ştie că toți marii fabulişti, cei care în veacuri trecute au scris atât de mult despre cerb, despre leu şi despre măgar, nu erau nişte naturalişti pe care i-ar fi pasionat viața acestor animale. Ci erau polemiştii timpului, posesori ai unui teribil spirit critic, pe care neputându-l exercita pe față împotriva tiranilor din acea vreme, îl foloseau să descrie mişelii, neghiobii şi laşități puse pe socoteala animalelor. Aşadar, istorioarele acelea hazlii despre care se putea spune la rigoare că au fost ticluite pentru amuzamentul copiilor, erau în realitate cele mai sarcastice pamflete ale vremii.

De asemeni, multe din poveştile cu vrăjitoare, cu zâne şi zmei ascundeau adeseori realități despre care nu era voie să pomeneşti.

Se pare că dintre toate aceste poveşti, aceea a lupului şi a mielului, a sutelor de mii de lupi şi a sutelor de mii de miei, e povestea care din veac în veac trebuie reeditată.

Astăzi chiar, povestea cea mai adevărată a zilelor noastre n-ar putea începe decât tot aşa!

Au fost odată nişte lupi…

A dispărut o fată desculță

(1935)

Undeva la mahala a dispărut o fată desculță. Fratele ei îi dă fotografia la ziar. „În ziua de 10 crt. dispărut sora mea Maria, etate 13 ani, îmbrăcată rochiță roşie, desculță. Rog cine ştie de ea…”.

Deasupra acestor rânduri e chipul unei fete cu fruntea largă, cu părul dat pe spate, cu trăsăturile feței aspre. Aşa cum trebuie să fie, probabil, fața tuturor fetelor care au ajuns la 13 ani fără să aibă o pereche de pantofi.

Nu ne bucurăm că fata aceasta a dispărut, dar ne spunem că dacă atunci când a dispărut nu i s-au putut da la ziar decât următoarele două semnalmente: rochiță roşie, desculță, ce putea ea face mai bine decât să dispară? În ziua de 10 crt., după câte ne amintim, nu era o căldură atât de mare încât fata să fi umblat, de plăcere, în picioarele goale. Remarcați că în afară de rochița roşie, nimic, nici un alt veşmânt, sau amănunt de veşmânt nu a putut fi semnalat ca indiciu. Din cap până în picioare, o simplă rochiță roşie şi picioarele goale. O negresă dacă ar fi dispărut dintr-un trib din Africa, şi tot s-ar fi putut da despre ea mai multe amănunte, fie chiar şi despre bucățile de fildeş pe care sălbaticii le poartă în nas.

În Bucureşti, în primăvara aceasta, a dispărut o fată de 13 ani şi nu s-a putut spune mai mult despre ea că era desculță. Ştirea aceasta e publicată în pagina a zecea a ziarului, printre reclame. Trebuia pusă în pagina întâi, în locul articolului de fond.

De vorbă cu un oltean

(1935)

Sunt câteva zile de când, pe margine de trotuar, am stat o seară întreagă de vorbă cu unul din acei mici vânzători ambulanți pe care Oltenia îi trimite în fiecare vară capitalei. Era un băiețaş de o şchioapă, numai în cămaşă şi izmene, cu picioarele goale, arse de fierbințeala asfaltului pe care îl bătuse toată ziua. Avea pe braț un coş cu semințe de dovleac. Îmi permit să relatez, cuvânt cu cuvânt, un fragment din convorbirea noastră:

— Spune-mi, câți bani cheltuieşti pe mâncare?

— Şase lei pe zi.

— Ce cumperi cu ei?

— Pâine. De trei lei dimineața şi de trei lei seara.

— O mănânci goală?

— Goală, cu apă.

— Şi nu mănânci niciodată mâncare?

— Mâncare? Niciodată. Numai pâine.

— La prânz nu mănânci mâncare?

— La prânz nu mănânc nimic.

— Nu-ți ajung banii?

— Nu-mi iese decât şase lei pe zi pentru masă; jumătate de pâine dimineață, jumătate seara.

E numai un fragment din convorbirea noastră, undeva, la lumina unui felinar, pe strada Doctor Burghelea. Restul convorbirii cu privire la dormit, la spălat, la ce e pe acasă e tot atât de edificator.

Trustul fabricanților de leacuri

(1935)

Se vând în clipa de față foarte multe medicamente. Adevărul e că lumea e bolnavă şi câțiva oameni cu capital au luat în antrepriză vindecarea ei. Momentul de față e al farmacistului, al omului care scoate din buzunar un pachețel cu nume ciudat, şi omenirea, crezând că de acolo îi va veni salvarea, îl cere, îl cumpără, îl devoră. Sute de mii, milioane de oameni înghit medicamente. În locul unei mese ca lumea, oamenii se îndoapă cu prafurile albe, cu pilule sau cu diferite lichide roşiatice. Din fiecare casă, gunoierul scoate dimineața, pe lângă cojile de ceapă şi de cartofi, un număr considerabil de cutii dreptunghiulare, cubice, octogonale, în care au fost flacoane cu prafuri sau grăunțe medicamentoase. Pământul e transformat într-un spital în care lumea, pradă unei iluzii, înghite vagoane de doctorii.

Geniali negustori au fost aceia care şi-au propus să exploateze dorința de sănătate a oamenilor. Cred că lucrul cel mai greu în meseria lor este să inventeze un nume în fața căruia imaginația bolnavilor să nu poată rezista. Deschideți jurnalele! Jumătate din reclame sunt ale acestor produse cu nume magic. Există o industrie grea a medicamentelor tot atât de productivă şi condusă de oameni tot atât de inventivi ca şi industria de armament. Fabricanții de tunuri cumpără miniştri, guverne, pun la cale războaie. Fiți siguri că şi fabricanții de doctorii cumpără miniştri, mituiesc, recurg, la nevoie, la tot felul de manopere.

Fabricanții de tunuri şi de medicamente au reuşit să

impună omenirii, a cărei stare normală nu e boala şi nici războiul, un tribut permanent. Astăzi se cheltuieşte mai mult pe tunuri şi pe doctorii decât pe pâine, cărți şi flori, care nu-s produse ale marilor trusturi.

MOARTE DE CÂINE

Sunt câini care trăiesc ca oamenii şi sunt oameni care trăiesc ca nişte câini şi mor ca nişte câini. Ca un câine a murit acum câteva zile, în strada Lainici nr. 12, un necunoscut. A murit în curte, sub un gard, unde se adăpostise peste noapte. Era un om tânăr, cu hainele stropite de var şi de câteva pete de sânge. Necunoscut era omul, dar tot s-a găsit cineva să spună ceva despre el.

Era muncitor zidar, venit din Transilvania în Capitală. Se pare că era chiar ungur şi nu ştia tocmai bine româneşte. Nu credem că era un duşman al țării noastre, un periculos revizionist, de vreme ce acceptase ca pentru patruzeci de lei pe zi să clădească cu mâinile lui palate şi case în capitala țării româneşti. Să nu ne fie deci cu nimic întunecate sentimentele umane față de acest om care, chiar dacă vorbea mai bine altă limbă, ştia în schimb să mânuiască de minune cărămida şi varul românesc.

Acest om, acest clăditor de locuințe pentru alții, a murit într-o curte, sub un gard. În ajun căzuse de pe schela binalei la care lucra şi nu fusese primit la spital: îi lipsea cartela-chitanță cu timbrele asigurărilor sociale. Şi omul îşi petrecuse noaptea sub gard, pentru ca a doua zi dimineața, în timp ce soarele răsărea peste acoperişurile oraşului, să moară acolo ca un câine.

(1935)

MOARTEA CELOR DOI CURĂȚITORI DE LATRINE

Nu pot să uit moartea celor doi curățitori de latrine. Cunoscută sub numele de „Nenorocirea din str. Salvator", ea este una din cele mai triste morți din câte mi-a fost dat să aflu. S-a petrecut la ora trei din noapte; una din nopțile acestei primăveri, când tot oraşul dormea sub mireasma trandafirilor înfloriți.

Cei doi curățitori de latrine ajunseseră cu butoiul în strada Salvator şi, dând o mână de paie putrede cailor, s-au apucat de lucru.

Dar înainte de a intra pe gura haznalei, de unde nu mai aveau să iasă vii, îngăduiți-mi să vi-i prezint. Unul e Gheorghe Bărbuță, în etate de 20 de ani, băiat de la țară. E trist să ai 20 de ani şi să fii curățitor de latrine. Tovarăşul lui, Alexandru Doboş, nu era mult mai bătrân. Avea 28 de ani.

Bătrâni erau numai caii de la saca. Slabi, piperniciți, aşteptau în stradă ca nişte fantome, bătuți de lumina strâmbă a felinarului.

Întâi, Gheorghe Bărbuță s-a dus să-şi întâlnească moartea. Ridicând capacul haznalei, a intrat înăuntru. Nimeni nu-l povățuise să aştepte mai întâi, să controleze răspândirea gazelor. Era un băiat de la țară şi nu cunoştea misterul haznalelor bucureştene.

Se pare că haznaua din str. Salvator – cine ştie cine o fi stând acolo – avea concentrate în fundul ei miasme asfixiante. Se pare că Gheorghe Bărbuță, de îndată ce a intrat, şi-a pierdut cunoştința.

Vedeți, sunt locuri diferite unde îți poți pierde cunoştința. Sunt cucoane care leşină la teatru, pe fotolii

de pluş, şi li se dă cu eter pe la nas. Gheorghe Bărbuță, băiat de la țară în vârstă de 20 de ani, şi-a pierdut cunoştința într-o hazna.

Tovarăşul lui, Alexandru Doboş, văzând că nu mai dă nici un semn de viață, a intrat după el. În noaptea îmbălsămată de primăvară, cei doi oameni au murit, dându-şi sufletul în fundul latrinei.

Ce moarte degradantă!

Ce moarte ticăloasă, pe care, la drept vorbind, n-ar fi meritat-o Gheorghe Bărbuță şi Alexandru Doboş, ci atâția infami politicieni, dacă ar fi adevărat că păsările pier pe limba lor.

(1935)

ABECEDARE

S-a iscat de câteva săptămâni un fel de discuție în presă cu privire la scumpetea exagerată a manualelor de şcoală şi la rolul oarecum suspect pe care l-ar avea în această afacere unii importanți inspectori din Ministerul Instrucțiunii. Ați observat că de cele mai multe ori aceste manuale, fie chiar simple abecedare, au pe copertă câte patru sau cinci nume de autori. De fapt, dintre ele, doar cel mai necunoscut este al autorului adevărat, ceilalți colaborând doar cu titlurile de inspectori, înşirate pe câte două-trei rânduri. Pentru a sătura atâtea guri, manualele didactice au ajuns la prețuri care constituie un adevărat scandal.

Scandalul e cu atât mai mare cu cât faptele acestea se petrec într-o țară eminamente analfabetă. Toți capsomanii care beneficiază de pe urma imoralei metode de desfacere a cărților, adunând averi şi construind imobile, nu s-au gândit niciodată cât de spurcată le e îndeletnicirea; nu le-a trecut prin minte că, din pricina lăcomiei lor, țara, de a cărei milă plâng în discursuri, rămâne mai departe scufundată în întuneric. Dacă ar fi să-i ajungă vreodată blestemul sutelor de mii de părinți care au trebuit să-şi rupă bucata de pâine de la gură pentru a putea cumpăra pretențioasele lor manuale, ar trebui să-i vedem acoperiți de bube negre, cu ochii plini de albeață, cu măduva din oase uscată, vânzându-şi casele şi ducându-se să sărute pământul la Maglavit, în speranța că au să obțină vindecarea.

Dar şi mintea întunecată a lui Petrache Lupu ar găsi inadmisibil ca un roman de trei sute de pagini, cu bandiți şi detectivi să se vândă cu cincisprezece, doisprezece sau

chiar zece lei, iar un abecedar să coste de trei ori mai mult.

Sunt mulți locuitori ai țării noastre care au obiceiul nefast de a socoti totul în pâini. Dacă slujbaşul umil renunță să se urce în tramvai, e pentru că a socotit în gând: patru lei, mai pun încă unul şi cumpăr o pâine. Dacă muncitoarea de la fabrica de tricotaje e amendată cu douăzeci de lei, se gândeşte: patru pâini. Dacă oamenii care locuiesc în mahalalele Bucureştiului sunt atraşi uneori de afişele cinematografelor, fie că intră, fie că nu intră, socotesc prețul biletului în gând: atâtea pâini.

Desigur, cinci lei nu reprezintă mare lucru: raportați la piața mondială mai ales, la Bursa din Londra sau de la Paris, cinci lei sunt o sumă absolut infinitezimală. Dar pentru cei care socotesc totul în pâini, cinci lei înseamnă o pâine. O pâine e o zi de viață. Câte pâini, câte zile de viață smulge din casele sărace prețul manualelor didactice? Oamenii se gândesc. Tăblița: patru pâini. Aritmetica: zece pâini. Geografia: opt pâini. Abecedarul: şapte pâini. E fantastic!

Iată de ce în țara noastră, bântuită de analfabetism, un abecedar ar trebui să coste cel mult cât un sfert de pâine.

(1935)

OAMENI PE TREPTE

Spectacolul impresionant al celor câteva mii de oameni aşteptând săptămâna trecută pe scările unei mari instituții să participe la un concurs, în urma căruia abia câteva sute din ei aveau să fie admişi în posturile vacante, asigurându-şi astfel o pâine, reaminteşte de alte scene similare, sute de scene similare, care toate la un loc alcătuiesc fizionomia României de după război.

Scara unei instituții, cu trepte largi, şi pe acele trepte sute de oameni aşteptând, formând o pată neagră încă din zorii zilei. Iată imaginea cea mai fidelă a felului cum a trecut timpul oamenilor din țara aceasta. Nu numai că s-au pierdut zadarnic sute de mii de ore de viață omenească, dar s-au amărât inimi şi s-au umplut de dezgust piepturi, care, ca şi acelea roase de tuberculoză, n-au mai fost bune de nimic. Instituțiile noastre, însă, acest rol l-au avut. Ele au fost parcă înadins construite cu scări monumentale, pe ale căror trepte mulțimea să se adune, să aştepte şi să fie măcinată de vreme şi de tristețe.

Oriunde a fost instalat un puternic al zilei, clădirea a avut trepte multe şi pe ele oamenii n-au încetat să aştepte. Ministere, primării, direcții generale, toate au scări cu trepte multe, şi pe aceste trepte oamenii aşteaptă zile întregi, până ce li se hotărăşte soarta, acolo, înăuntru. Pentru o slujbă, pentru o pâine, pentru un pat în spital, oamenii se înşiruie pe trepte şi aşteaptă.

Acesta este una din cele mai reale imagini ale țării noastre: instituții cu scări monumentale, iar pe treptele lor oameni, oameni, oameni, zile de-a rândul.

(1936)

BARBARII REZISTĂ CIVILIZAȚIEI

Cu aproape douăzeci de veacuri în urmă, Roma a cunoscut umilința unei invazii barbare. Acum a pus ea la cale o invazie. Şi, pentru ca lucrurile să se petreacă după legea compensației, a pus la cale o năvălire a civilizației împotriva barbarilor.

Timpul scurs de la o năvălire la alta n-a făcut decât să perfecționeze mijloacele de ucidere, fără să schimbe nimic din firea năvălitorilor, deşi omenirea se mândreşte acum cu douăzeci de veacuri de creştinism.

Credem că lumea civilizată a avut mai puțin de suferit de pe urma barbarilor, decât pătimesc barbarii zilelor noastre de pe urma civilizațiilor.

Războiul pe care domnul Mussolini l-a purtat în numele civilizației împotriva unui popor negru, oricât de înapoiat, rămâne o pildă de sălbăticie şi cruzime. Sub cerul Africii au experimentat avioanele italiene metodele care fac acum ravagii în Spania, dându-ne o imagine înspăimântătoare aceea ce poate deveni războiul viitor.

Trebuie să ne dăm însă seama că aşa cum civilizația de pe vremuri a rezistat totuşi năvălirilor barbare, tot astfel „barbarii" zilelor noastre nu se vor lăsa răpuşi de „civilizația" actuală. Noi, care am îndurat atâtea năvăliri, ştim poate mai bine decât oricine că un popor nu se lasă subjugat cu repeziciunea şi „bucuria" cu care presa fascistă a pretins că a făcut-o poporul etiopian. Noi ştim că asta e o minciună grosolană, strident grosolană, cum sunt de altfel toate minciunile presei fasciste.

Iar în cursul zilei de ieri a sosit o ştire care nu ne-a surprins. Ne-a confirmat numai bănuiala pe care o avusesem tot timpul: în Etiopia războiul continuă. Surd,

cu forțe inegale, în lupte de guerilă, dar continuă. În luna septembrie, au fost distruse sute de camioane italiene şi au fost uciși sute de soldați italieni.

Se mai poate vorbi de o cucerire a Abisiniei? Această cucerire e din cale afară de şubredă, ca tot ce a făcut fascismul împotriva marilor legi ale omenirii. Şi una din aceste legi cere ca „barbarii" să-şi aibă şi ei o țară a lor. Şi să şi-o apere.

Şi iată că barbarii şi-o apără. Ei se împotrivesc „civilizației" cu arma în mână.

E de prisos să spunem că în felul acesta barbarii apără însăşi civilizația...

(1936)

MURIT UN DUŞMAN AL OAMENILOR

Mulți dintre generalii care au condus armate în timpul războiului mondial şi au învins sau au fost învinşi, au murit apoi în patul lor, cât se poate de paşnic. Cu generalul Ludendorff nu s-a petrecut acelaşi lucru. Prin tot ce a făcut în ultimii douăzeci de ani, profilul lui trece în moarte mai încruntat, mai războinic, mai ostil oamenilor şi umanității.

Continentul mai era scăldat în sângele a milioane de oameni, când Ludendorff s-a apucat să desfacă războiul piesă cu piesă, să analizeze de ce „a funcționat prost", de ce s-a terminat adică în defavoarea Germaniei. În cele din urmă, generalul a descoperit cauza datorită căreia țara sa a fost învinsă: armata germană a fost prea „miloasă" cu adversarii. Armata care a lansat primele submarine, care a ucis atâția ostateci, care şi-a pătat numele cu atâtea crime, armata aceasta, găsea Ludendorff, fusese prea miloasă cu adversarii.

În timpul războiului, generalul îşi făcuse cu prisosință datoria față de moarte, căreia îi trimisese sute de mii de victime. Era plin de decorații şi era plin de sânge din creştet până în tălpi. Ar fi putut să se odihnească.

Dar Ludendorff n-a fost un om, unul din oamenii care au făcut războiul pentru că a trebuit să-l facă şi nu-şi mai aduc aminte de el decât cu oroare. Ludendorff a fost un posedat al războiului, o inimă crudă şi un creier demonic.

Războiul mondial a fost o crimă împotriva umanității. Dar ea păleşte pe lângă cartea în care Ludendorff îşi povățuieşte compatrioții cum să

pregătească viitorul măcel. Generalul Ludendorff e teoreticianul războiului total, care a şi fost experimentat de hitlerişti în Spania. Ludendorff e acel care a propovăduit uciderea populației civile, de la bătrâni până la copiii din pântecul mamelor.

La moartea acestui sângeros teuton ar fi o laşitate dacă nu ne-am spune gândul întreg: a crăpat un mare duşman al oamenilor.

Dar nu ne putem bucura prea mult, când inima crudă şi creierul satanic lasă în urma atâția prozeliți.

(1937)

CUM CURG APELE ÎN EUROPA

De la o vreme raționamentul oamenilor politici germani e tot atât de absurd şi uluitor ca şi al lupului care, cerând socoteală mielului că-i tulbură apa, iar mielul precizând că el bea dintr-un loc aflat mult mai la vale, i-a replicat: Dacă nu tu, atunci unul din neamul tău mi-a tulburat-o şi tot trebuie să te mănânc. Felul în care s-au obişnuit să vorbească în ultima vreme conducătorii Germaniei nu mai păstrează nici cea mai mică urmă de logică sau de respect față de adevăr. Într-o lume normală, unde n-ar fi totul întors pe dos şi nu s-ar minți cu atâta neruşinare, nu s-ar putea ține limbajul pe care oamenii politici ai Germaniei îl țin Cehoslovaciei.

Lupii care au mâncat până acum câțiva miei sub pretextul că le-au tulburat apa şi-au luat rolul în serios şi, din ceea ce e minciună sfruntată şi monstruoasă răstălmăcire a realităților, vor să facă lege pe care s-o aplice tuturor popoarelor. Național-socialismul, după ce „a curățat" Germania de duşmanii săi ideologici, împânzind-o cu lagăre de concentrare, vrea să aplice acum acelaşi regim întregului continent.

Ceea ce cu câțiva ani în urmă încă ar fi părut de neconceput, astăzi este posibil, fiindcă ne e dat să aflăm că hitleriştii se plâng de soarta locuitorilor de naționalitate germană din Cehoslovacia şi, după ce-i ațâță, insinuează că situația lor ar putea duce la un război civil.

Țara care şi-a batjocorit cum a vrut minoritățile şi le-a scos de sub orice lege are nemaipomenita îndrăzneală de a acuza Cehoslovacia de intoleranță față de minorități şi amenință cu războiul civil.

Aşadar, libertatea şi independența țărilor din Europa au ajuns la cheremul lupilor care se cred chemați să sancționeze delictele de tulburare a apei de către mieii aflați mai în josul râului.

Fiindcă trebuie să se ştie că Germania se află chiar la izvor, că nimeni nu-i tulbură apa, că tot ceea ce e tulbure, şi nelinişte, şi amenințare vine din Germania spre celelalte țări, iar nu din celelalte țări spre Germania.

Totul arată că astfel şi numai astfel curg în timpul de față apele în Europa.

(1937)

CHINEZI ŞI JAPONEZI LA PARIS

Am avut numele lui scris pe o bucată de hârtie, rătăcită acum cine ştie pe unde. Plecase din China cu şapte ani în urmă. La Paris făcuse medicina, dar ar fi vrut mai mult să picteze. Umbla prin expoziții ceasuri întregi, şi acasă îşi trecea vremea frământând culori cu care încerca să facă arbori, aşa cum îi vedea el. Era nemulțumit şi, poate mai mult decât atât, chinuit.

Pe la începutul lui iulie a plecat spre țară. Timp de şapte ani, peste douăzeci de mii de kilometri îl despărțiseră de casă. Într-o seară, mi-a arătat fotografia unui chinez bătrân, stând pe un scaun de pai, la o masă, sub pomii unei grădini. Pe dos era scrisă o dedicație din semne multe, trase cu o peniță fină.

— E tatăl meu, tot doctor, într-un oraş mic de lângă Nanking. Acum e bătrân şi bolnav şi ar vrea să mă mai vadă, înainte de a muri.

Era mai mult decât spusele unui fiu care îşi iubeşte părintele. Mi s-a părut că simt sub cuvinte forța unui ancestral sentiment, poate necunoscut celorlalte rase, care legase tot timpul, peste cei douăzeci de mii de kilometri, pe tânărul de aici, chinuit de probleme picturale, de omul bătrân din fotografie, doctor într-un oraş mic din China. A fost ceva ca o taină a vieții chineze, care părea că mi se face cunoscută în clipa aceea.

Peste câteva zile aplecat la Marsilia şi de acolo a luat vaporul spre patrie. Nu a trecut de atunci nici o lună. Cred că mai plutea pe apele oceanului când a venit vestea că japonezii au atacat China.

*

La Paris erau şi japonezi. Erau şi studenți, şi pictori. Dar cel pe care îl țin cel mai bine minte e un negustor ambulant. Întruchipa parcă toată perseverența neamului său. De obicei apărea în lungul străzii, în mână cu un geamantan uriaş, pe care abia putea să-l târască. Ai fi zis că e un călător care, neavând bani pentru taxi, îşi duce singur geamantanul până la stația metroului.

În dreptul vreunui restaurant cu mesele scoase afară se oprea şi, punând geamantanul jos, scotea din el tot felul de lucruri, pe care începea să le ofere celor ce, cu o sticlă de vin în față, păreau că se simt atât de bine. Era un bărbat ca de treizeci de ani, dar părea un băiat. Avea părul negru, murdar, fruntea plină de sudoare şi ochii mici, la rădăcina nasului turtit. Gesturile îi erau inegale şi calme, parcă din ce în ce mai calme, cu cât nu reuşea să vândă nici unul din obiectele scoase din geamantan. Şi, de fiecare dată, surâdea. Un surâs inconştient şi straniu, fără nici o legătură cu ceea ce se petrecea.

A oferit lucrurile pe care le avea de vânzare la una din mese, timp de o jumătate de oră, fără să dispere că nu i se cumpără nimic. Nu scotea un singur cuvânt. Nu ştia o boabă franțuzeşte. După ce arăta fiecare obiect, ridica două, trei, patru sau cinci degete în aer şi repeta gestul de câteva ori, tot mai aproape de ochii clientului, încercând în felul acesta să-l facă să înțeleagă că atât costă şi că e ieftin.

A arătat bricege, lame de ras, curele pentru pantaloni, tabachere şi o mulțime de păpuşi şi bibelouri, brățări, cercei, inele, elefanți de celuloid, miniaturi de temple budiste; o mie de lucruri diferite. De fiecare dată era refuzat şi de fiecare dată scotea din geamantan un alt obiect, având aerul să spună: Dar nici asta nu vă trebuie?

Şi fiecare ofertă o însoţea de gestul degetelor ridicate, operaţie căreia îi atribuia, se vede, mare importanţă, un gest decisiv menit să convingă cumpărătorul. Şi de fiecare dată surâdea.

Cineva, ca să-l facă să plece, i-a cumpărat pentru un franc un elefant de celuloid. Abia atunci, japonezul s-a apucat să-şi ofere marfa mai cu temei. Alte modele de bricege, de inele şi tabachere. Când a văzut că nu reuşeşte, le-a strâns la un loc şi a început să scoată din alt compartiment al geamantanului o nouă serie de lucruri. Cutii de ţigări cărora când le deschideai capacul începeau să cânte. Cu degetele de la amândouă mâinile desfăcute bătea aerul de trei ori. Treizeci de franci. Cine să le cumpere? Dar nu dispera. Şi scotea mai departe corăbii, temple, obiecte mult mai mari şi mai scumpe decât cele oferite la început.

Nici nu-l interesa că oamenii nu mai priveau ce le arăta. Continua să scoată lucruri, calm, liniştit, cu gesturi egale. Şi surâdea. Când le-a terminat, le-a pus din nou la loc şi a trecut la masa de alături. A început din nou, de la bricege şi ţigarete.

Nimeni nu-l privea. El le arăta totuşi pe rând, pe toate, cu o perseverenţă diabolică.

*

Acum oamenii de culoare galbenă se bat între ei. Generali japonezi conduc armate împotriva Chinei. Aviaţia de bombardament a şi distrus câteva oraşe. Fraţii japonezului care vindea bricege, îmbrăcaţi în uniforme de soldaţi, l-au omorât poate pe tatăl chinezului care voia să facă pictură, pe bătrânul doctor a cărui fotografie am

văzut-o într-o seară.

Şi nu decât un episod al dramei care începe în Extremul Răsărit.

(1937)

UN UMORIST DE GENIU

Într-o vreme, nu prea îndepărtată, un nume a umplut de groază pe bătrânul nostru continent: Silvestru Matuşca.

Nevăzut, necunoscut şi neprins, Matuşca arunca trenurile în aer. Cea mai sinistră ispravă a lui, cunoscută sub numele de „atentatul de la Bia Torbagy", semănase panică în toată Europa. Măsurile de pază erau de prisos. Atunci când lumea se aştepta mai puțin, în Ungaria, Austria sau Germania un tren de călători sărea în aer. Nu se ştia decât atât: autorul a fost Matuşca. Cine era Matuşca, de unde venea şi ce anume îl îndemna să comită aceste oribile atentate, nimeni nu ştia. Nimeni nu-l văzuse vreodată şi nu exista nici o fotografie a lui. După Jack Spintecătorul, care în mahalalele Londrei se repezea asupra femeilor însărcinate, despicându-le pântecul cu cuțitul, după faimosul Landru, zis Barbă Albastră, care-şi ucisese şapte neveste legitime, un nou monstru teroriza Europa: Matuşca.

Cândva, se pare că şi cu consimțământul său, Matuşca a fost prins. Ziarele i-au publicat fotografia: un bărbat zdravăn, de vreo patruzeci de ani, având înfățişarea unui luptător de circ. La interogatoriu, Matuşca a recunoscut toate faptele. Iar la proces a îngrozit încă o dată Europa: a început să vorbească nebulos, incoerent, cu accente de misticism, făcând o serie întreagă de teorii stranii, înspăimântătoare, vrând să demonstreze că prin atentatele comise n-a voit decât binele omenirii.

Dacă Matuşca n-ar fi luat calea atentatelor personale, fiind atât de bine încadrat în codul penal, cu teoriile cine

ştie ce carieră i-ar fi rezervat anii ce au venit. Dar Matuşca a fost condamnat la moarte. Urma să fie executat, când pedeapsa i-a fost comutată în muncă silnică pe viață.

Între timp, Europa a început să fie bântuită de spectre mai fioroase decât al lui Matuşca. Atentatorul de la Bia Torbagy ar fi putut să moară, acoperit de uitare. Dar Matuşca nu numai că n-a murit, ci un fapt recent ne dovedeşte că s-a ținut la curent cu tot ce se petrece în Europa, dând dovadă de un surprinzător spirit de adaptare.

O telegramă ne informează că Matuşca a obținut din partea direcției închisorii unde îşi executa pedeapsa autorizația de a breveta o invenție a sa, menită să prevină… accidentele de cale ferată.

Nici mai mult nici mai puțin!

Există la autorii satirici obiceiul de a prezenta proxenetele patronând societăți de apărare a tinerelor fete, iar alcoolicii înveterați, drept preşedinți ai societăților de temperanță. Matuşca n-ar putea în nici un caz intra în această categorie. Atentatorul care a aruncat în aer atâtea trenuri şi a omorât atâția oameni, cerând să breveteze o invenție pentru a asigura viața călătorilor pe calea ferată, reaminteşte mai degrabă cazul unor oameni foarte celebri în clipa de față. Cred că Matuşca n-a făcut nici o născocire, că între timp a devenit un umorist de geniu şi, erijându-se în apărător al călătorilor pe calea ferată, n-a voit decât să sublinieze ridicolul macabru din situația unor iluştri contemporani ai săi.

(1937)

ȚĂRANUL ŞI ÎNGHEȚATA

Am văzut aseară, prin ferestrele uneia din marele cofetării de pe Calea Victoriei, domnii şi cucoanele Bucureştiului mâncând îngheţată. Am spus mâncând, dar simt că am folosit un cuvânt prea greu pentru acea operaţie dinafară care constă în trecerea limbii, cu delicii prelungite, peste conţinutul unei linguriţe cu îngheţată. Despre îngheţată nu se poate spune că e mâncată, ca despre o chiftea sau un muşchi în sânge, şi nici băută ca despre un ţap de bere. În contact cu corpul omenesc, ea încetează să mai fie solidă, topindu-se între dinţi, lăsând să se scurgă într-o parte şi alta a limbii, şi apoi pe esofag, şuvoaie reci şi proaspete, făcând să izbucnească sub cerul gurii evenimentul desprimăvărării, când pornesc să se topească zăpezile.

Desigur că acest magnific fenomen al naturii, pe care oamenii şi-l pot îngădui în cuprinsul propriei lor fiinţe, nu poate avea nici o legătură cu acţiunea prozaică a mâncatului. Şi nu începe vorbă că nici cu băutul. S-ar putea scăpa din dilemă spunându-se că se consumă îngheţată, dar trebuie să recunoaştem că acesta este mai mult un termen comercial. Consumarea îngheţatei, aşa cum o vedem prin vitrinele marii cofetării, presupune o succesiune de rafinamente, de la ţinerea linguriţei între degete până la felul în care limba este trecută peste conţinutul ei rece şi dulce. Cucoanele păreau pisicuţe care lingeau o smântână deosebită, iar domnii buldogi dresaţi, în zgardă de argint.

Am stat multă vreme şi i-am privit cum, pe canapelele de pluş roşu ale cofetăriei, se dedau, cu tot rafinamentul, acestei subtile operaţii. Mai văzusem şi altă

dată oameni mâncând înghețată, mi se pare că am mâncat şi eu de câteva ori, dar de data aceasta aveam în minte o scenă, petrecută numai cu o zi înainte, şi îmi plăcea să o suprapun peste cea de acum. Deosebirea dintre aceste scene însemna pentru mine un deliciu cerebral superior aceluia născut din diferența de temperatură de pe limba rafinată a consumatorilor de înghețată. Văzându-mă cum îi privesc din stradă, ei nu puteau bănui, desigur, că în acel moment mâncam o înghețată mai mare şi mai bună decât a lor.

Scena pe care o aveam în minte se petrecuse într-un oraş din Moldova. Era zi de târg şi piața oraşului roia de căruțe şi de țărani cu desagi în spinare. Pe o stradă din apropierea pieței se instalase proprietarul unui cărucior cu înghețată şi prezența acelui vehicul, adăpostit de razele soarelui sub o mare umbrelă colorată, echivala, pentru locul acela plin de paie, de coceni, de opinci şi de căciuli, cu apariția unui transatlantic. Căruciorul de înghețată făcea senzație, iar proprietarul lui era privit cu admirație şi curiozitate, ca un fel de fachir. El aducea în lumea țăranilor o realitate nouă şi complicată, care ținea puțin de vrăjitorie şi-i stupefia: gheața dulce. Chiar printre locuitorii acelui târg, înghețata era ceva deosebit, care nu apărea decât sărbătoarea, când aveau loc şi reprezentațiile cinematografului. Înghețata din cărucior avea o culoare violetă, de suliman sau de bijuterii de sticlă. Negustorul o vindea în cornete de unu sau doi lei. Muşteriii nu se prea îmbulzeau.

La un moment dat, s-a oprit în dreptul căruciorului un grup de țărani care veneau de la piață. Aveau opinci în picioare, desagi pe umeri şi fața scăldată în sudoare. După o scurtă discuție între ei, unul s-a apropiat de

enigmaticul negustor. După încă o clipă de gândire, ca şi cum urma să ia o hotărâre de cea mai mare importanță, a cerut o înghețată de un leu. Pe când negustorul umplea profesional cornetul, el avea aerul unui om care a dat foc la fitilul unui butoi cu praf de puşcă şi aşteaptă să vadă ce-o să fie. Ceilalți țărani au făcut roată, privind cu ochi holbați spectacolul. Păreau că descoperă acum, pe seama tovarăşului lor, o ciudățenie care îi consterna şi-i intriga totodată.

După cum păşea, după cum privea şi după cum îi ieşea smocul de păr sub pălărie, era limpede că țăranul care comandase înghețata e un năzdrăvan în lumea lor, un tip capabil de toate cutezanțele.

Totuşi, nu ştia să mănânce înghețată. Când cornetul a fost plin, l-a luat şi a muşcat din el ca din mămăligă. Răceala l-a surprins, şi o clipă a căscat ochii mari. Dar a muşcat şi a doua oară. Luând cunoştință de ce i se petrecea în gură şi pe beregată a izbucnit deodată în râs.

Râsul acela zdravăn, țărănesc, îmi răsuna aseară în urechi, pe când priveam domnii şi cucoanele Bucureştiului, lingându-şi buzele pe canapele de pluş. Gândindu-mă ce se va petrece când toți țăranii vor începe să mănânce înghețată, încercam o voluptate subtilă şi prelungită, ca şi cum sub cerul gurii mi s-ar fi topit o enormă porție de café glacé.

(1937)

UCIDEREA PRUNCILOR

Felul în care sunt purtate cele două războaie, din Spania şi din China, deschide în faţa omenirii o sumbră perspectivă. Se practică, pe scară largă, masacrarea populaţiei civile şi uciderea copiilor de la cei mai răsăriţi până la cei de ţâţă şi până la cei din pântecul mamelor, nemairespectându-se nimic: nici nevinovăţia de înger a copiilor de doi ani, nici misterul vieţii din adâncurile fiinţei umane.

A fost o vreme când aceste fragile forme ale vieţii erau respectate. Legea războiului cerea să nu fie ucişi decât cei care ar fi putut purta arme şi ucide la rândul lor. Bătrânii, femeile, copiii erau cruţaţi.

Atât cât a trăit această lege, copiii au fost la adăpost de cruzimile directe ale războiului. Privaţiunile de tot felul, foamea şi frigul, părinţii pierduţi pe front le aduceau destulă suferinţă în timpul sângeroaselor încăierări dintre popoare.

Dar lucrurile nu s-au oprit aici, şi rolul jucat de copii în timpul războaielor devine o lipsă de omenie înspăimântătoare. Faptul asupra căruia trebuie atrasă cu toată deznădejdea atenţia lumii este că nu întâmplător copiii cad victimă bombardamentelor aeriene. După cum sunt prezentate lucrurile, s-ar putea crede că acei copii, victime ale raidurilor japoneze şi franchiste, au fost ucişi din întâmplare, că nu ei erau obiectivul.

Or, tocmai aici stă marea crimă a acestor războaie: copiii formează în realitate un obiectiv pentru statele majore ale agresorilor. În Evanghelia războiului total, Ludendorff spune clar că orice mijloc este bun pentru a demoraliza pe inamic şi că uciderea populaţiei civile e de

natură să producă un efect dezastruos asupra soldaților din tranşee şi să slăbească frontul. Tehnica războiului total cere să se comită acte de o atât de necruțătoare cruzime, încât resorturile morale ale poporului atacat să fie distruse. Printre aceste acte scelerate este şi uciderea copiilor. Aşa propovăduieşte Evanghelia războiului total.

Copilăria, adică acea lume de trupuri fragile şi suflete nevinovate, devine astfel obiectiv al statelor majore. Copiii au ajuns material strategic a cărui nimicire aduce inamicului mari foloase, iar distrugerea lor e pusă la cale şi dusă ca şi aceea a nodurilor de cale ferată, a uzinelor sau a depozitelor de muniții.

Acesta e un motiv grav şi tragic ca întreaga omenire să se ridice împotriva celor care pregătesc viitorul război.

(1938)

STILOU CU GAZE ASFIXIANTE

Se desfăşoară în momentul de faţă în America un mare proces de spionaj intentat unor cetăţeni germani.

În ultima şedinţă, tribunalul a stabilit că unul dintre acuzaţi, cetăţeanul Schmidt, voind să intre în posesia unor planuri, găsise cu cale că mijlocul cel mai bun ar fi să atragă într-o cursă pe cel care le deţinea. Lucrul acesta o dată făcut, dacă ar fi fost nevoie, cetăţeanul Schmidt urma să folosească gazele asfixiante pe care le avea într-un stilou.

Stilou cu gaze asfixiante! Iată ce trebuie să reţinem din dezbaterile acestui proces. Aşadar gazele asfixiante au ajuns să fie închise într-un stilou, purtat în mod elegant în buzunarul hainei. De la inelul cu otravă, perfidia omenească nu mai înregistrase o astfel de victorie.

Trebuie totuşi să recunoaştem că stilouri cu gaze, unele foarte primejdioase, au existat chiar înainte de dezvăluirile procesului de la New York.

Ce să mai vorbim! Sunt lucruri pe care le ştie toată lumea. Lenta otravă, scursă din aceste stilouri, s-a ridicat sub formă de gaze din paginile gazetelor, a învăluit minţile cititorilor, le-a amorţit unele facultăţi, iar pe altele le-a surescitat până la paroxism. Mii, zeci de mii de asemenea stilouri au lucrat în ultimii ani în slujba aceloraşi forţe ca şi stiloul cetăţeanului Schmidt.

O, stilouri! Stilouri cu peniţa de aur! Cu cât aţi fost mai scumpe, cu cât aurul peniţei a avut mai multe carate, cu atât din cerneala voastră s-au ridicat mai stăruitor gazele asfixiante.

De ce? Când aţi fi putut avea o misiune atât de

frumoasă!

Îi mai rămân totuşi omenirii câţiva inşi care scriu de-a dreptul cu unghia.

(1938)

GHICEA VIITORUL PENTRU O STRACHINĂ DE MĂLAI…

De când au fost născocite linotipurile, şi rotativa a vărsat pe gura ei sute de kilometri de hârtie tipărită pe oră, s-a scris cât poate nu s-a scris în toate celelalte veacuri, când oamenii foloseau „maşina plană". S-au scris şi s-au citit în aceste ultime decenii, munți de hârtie.

Devenită hrană de fiecare zi a milioanelor de oameni, tot atât de necesară ca şi mâncarea şi uneori – vai – tot atât de puțin substanțială, hârtia ziarelor a fost imprimată cu tot ceea ce a putut trece prin mintea celor ce trebuiau să scrie. În fiecare dimineață, pogoane de hârtie urmau să apară înnegrite cu vorbe care să cuprindă idei şi fapte sau lipsă de idei şi fapte. Şi astfel, s-a scris. S-a scris zi de zi despre tot ceea ce se întâmplă sau nu se întâmplă în lume.

S-a scris mult, printre altele, despre mizerie. Reporterii ziarelor s-au referit adeseori la mizerie. Mizeria fiind permanentă, se putea scrie despre ea oricând. Şi astfel, s-a scris atât de mult, încât oricât ar fi de cumplită, cuvintele care pot s-o exprime s-au tocit, şi oricum s-ar strădui cei ce scriu să le alăture, ele sunt departe de a mai ridica în mintea cititorilor imaginea adevărată a mizeriei. Frazele despre mizerie au devenit stereotipe; nici o flacără nu mai țâşneşte din ele.

Mizeria e scrâşnet, şi foame, şi pumni încleştați. Dar oricât de aspră ar fi realitatea ei, în paginile gazetelor nu mai răzbate decât o palidă imagine. E un subiect epuizat. Oameni locuiesc în case roase de igrasie, se încălzesc vârând în sobă ultimul scaun din odaie sau mor de foame; dar lucrurile acestea s-au petrecut de zeci de mii

de ori şi tot de atâtea ori au fost scrise. Cum ar mai putea fi alăturate cuvintele pentru a le exprima cu prospeţimea dureroasă a tăieturii de cuţit?

Totuşi, se mai întâmplă ca în relatarea faptelor diverse – şi au fost milioane de fapte diverse – să se işte o frază care n-a mai fost scrisă niciodată, şi care să fie într-adevăr vie, senzaţională.

E o lună de când ţin minte o astfel de frază şi cred că n-am s-o uit multă vreme. Autorul ei e un corespondent de ziar, dintr-un obscur orăşel moldovenesc. Vorbind de moartea unei femei, din pricina mizeriei, scrie: „În ultima vreme făcea pe cărturăreasa şi ghicea viitorul pentru o strachină de mălai".

Remarcaţi mai întâi amara savoare a expresie: „Făcea pe cărturăreasa…" Lumea mahalalelor îşi spune în acest „face pe…" punctul ei de vedere sceptic şi peiorativ. „Face pe avocatul…" Este omul despre care se spune aşa avocat, sau nu? Poate că este, dar mahalaua îl declasează: „Face pe…" Din toate mizeriile prin care poate trece un om, poate cea mai dureroasă e aceea de a trebui „să facă pe…"

Femeia care a murit în obscurul târg moldovenesc făcea pe cărturăreasa. Şi „ghicea viitorul pentru o strachină de mălai".

Nu cred să fi întâlnit vreodată o frază care să exprime atâta mizerie, atâta mizerie a mizeriei. Gândiţi-vă la femeia aceea care făcea pe cărturăreasa. Gândiţi-vă la celelalte femei, la clientele acestei pseudocărturărese.

Şi gândiţi-vă şi la viitorul lor. Un viitor ghicit pentru o strachină de mălai!

(1938)

BOMBARDAREA ATOMULUI

În aceste ultime săptămâni în care omenirea a fost la un pas de prăpastia unui al doilea război mondial, în Suedia, un profesor punea la punct ultimele sale experienţe pentru dezagregarea atomului. Cred că toţi oamenii ştiu, cât de vag, senzaţionalul pe care îl cuprinde această intenţie a oamenilor de ştiinţă. Se spune, şi probabil că aşa este, că dacă s-ar reuşi să se smulgă din orbita lor electronii unui singur atom, fenomenul acesta ar degaja o energie formidabilă.

Şi iată că, pe când noi ne îngrozeam de tunurile care începeau să-şi ridica ţeava, profesorul suedez Seigbach se pregătea pentru un bombardament superior, de care n-ar fi în stare artileria nici unei armate din lume: bombardarea atomului. Puţinele amănunte care ni se dau în privinţa aceasta sunt uluitoare: bombardarea urmează să aibă loc într-o cameră cu ziduri groase de trei metri. Se va azvârli asupra atomilor un curent electric de trei milioane de volţi. Sub acţiunea lui electronii vor căpăta o viteză de o sută de mii de kilometri pe secundă şi probabil că atomul va plesni, dând loc formidabilului fenomen visat de oamenii de ştiinţă.

Închipuiţi-vă, dacă puteţi să vă închipuiţi, o viteză de o sută de mii de kilometri pe secundă într-o părticică de materie mai mică decât vârful unui ac. Închipuiţi-vă ce va fi în camera cu pereţii de trei metri în clipa în care atomul – vârful de ac – va face explozie. În faţa acestui fantastic bombardament, cât de stupide apar bombardamentele care erau pe cale să se dezlănţuie pe întinderea continentului! Ce ar fi făcut? Ar fi oprit inimi, ar fi făcut să curgă sânge, ar fi ruinat oraşe.

Cât de josnic apare războiul dus cu praf de puşcă, pe lângă extraordinarul bombardament care va revoluționa universul, obținând dezagregarea celei mai intime celule a materiei.

De ce oamenii să fie împinşi la cucerirea câtorva kilometri pătrați, când înăuntrul atomului sunt fluvii şi continente de neînchipuit?

De ce să se omoare unii pe alții, când pot deveni stăpâni pe uriaşa energie a vieții?

(1938)

CONDEIE ÎN LANȚURI

CONDEIE ÎN LANȚURI

Era o dimineață însorită, cu un cer perfect senin şi albastru cum au avut fantezia să ofere privirilor noastre, surprinse şi încântate, aceste neobişnuite zile de decembrie. Părea nu un început de iarnă, ci o reîntoarcere a primăverii. În parcurile oraşului, razele soarelui cădeau ca o ploaie de aur. Pe străzi, trecătorii se uitau în vitrinele librăriilor, la ultimele volume de poezii. În preajma lor, țigăncile Bucureştilor vindeau poezia mai proaspătă şi mai suavă a violetelor.

În timpul acesta, în clădirea mare şi sumbră a Poştei, trăiam o tristă experiență. Voisem să trimit o scrisoare, undeva, într-o țară îndepărtată. Mai trebuia să scriu adresa şi, cum mi se terminase cerneala din stilou, m-am gândit să mă folosesc de unul din tocurile pe care Poşta le ține la dispoziția publicului.

Erau mulți oameni în fața pupitrelor, şi a trebuit să aştept să-mi vină rândul. Când am început să scriu, am avut o senzație ciudată. Tocul pe care îl țineam în mână era legat cu un lanț subțire de alamă. Neplăcut surprins, am scris totuşi adresa, şi am părăsit apoi plin de tristețe clădirea Poştei.

Mergând abătut, pe străzile pline de soare, gândul meu se întorcea mereu la pupitrele cu tocuri înlănțuite. Ce spectacol ignobil! Presupunând că tocurile ar fi fost libere şi că unii oameni ar fi luat obiceiul să le fure, cât ar fi putut pierde Poşta? Sunt nişte tocuri simple, un băț subțire şi penița, care nu pot valora mai mult de 25 de bani. S-ar fi furat într-un an o sută de mii sau un milion. Dar un milion de tocuri furate în România ar fi fost aproape un act cultural. Şi s-ar fi evitat şi spectacolul

degradant al unor oameni scriind cu tocuri înlănțuite. Ce importanță ar fi avut orice pierdere, față de frumusețea faptului că tocurile ar fi fost libere?

Şi deodată mi-am adus aminte că, în realitate, toate tocurile sunt legate cu lanțuri mai grele decât acelea de la Poştă. E undeva în țara noastră vreun condei cu adevărat liber? Nu e vorba numai de cenzura pe care scrisul o îndură în România de atâta amar de ani. Libertatea care ar veni dintr-o completă ridicare a cenzurii, încă n-ar fi adevărata libertate a scrisului.

Cenzura nu e decât o ultimă formă, de stat, a înlănțuirii condeielor. Sunt în Europa unele țări unde presa e liberă şi unde nu se poate găsi totuşi un singur ziar liber, un singur condei care să nu fie legat în lanțuri. Toate sunt înlănțuite de la început, prin însăşi condiția utilizării lor.

Din clipa în care un scriitor a consimțit să intre într-o redacție, şi-a scos stiloul din buzunar şi l-a dat să-i pună un belciug, de care sunt agățate apoi tot mai multe lanțuri.

Înainte de cenzură, s-ar fi putut denunța în țară la noi atâtea infamii. Câte au fost? La fiecare ziar sunt laşități şi aranjamente, persoane şi fapte de care nu e voie să te atingi.

Şi condeiele scriitorilor care nu lucrează în redacții sunt de asemeni prinse în lanțuri, poate mai grele chiar. Condițiile editorilor, prudenți şi lacomi de câştig, le leagă condeiul, încleindu-l în pasta amorfă a laşității şi tăcerii.

Şarlatani ies la drumul mare, înşelând mulțimile cu gesturi de profeți. Condeiele tac. Minciuni grosolane sunt trase în sute de mii de exemplare şi date drept mari adevăruri. Care condei se ridică să protesteze? Se

pregăteşte omenirii un nou abator. Care condei face să țâşnească, în noaptea ce se lasă peste lume, adevăratul glas al umanității?

Condeiele tac, condeiele sunt în lanțuri.

(1937)

O ÎNTÂMPLARE CU LUPI

Povestirile cu lupi au fost întotdeauna palpitante. Multă vreme, lupii au reprezentat cea mai obişnuită întâlnire a oamenilor cu primejdia şi aventura. Adeseori, aceste întâlniri erau înscrise în destinul lor, inevitabile.

Îngenuncheate în faţa icoanelor, soţiile şi fiicele călătorilor se rugau: „Dă, Doamne, să nu le iasă în cale lupii".

Dar de cele mai multe ori lupii ieşeau. Câte peripeţii a căror istorisire îngheţa sângele în vine! Îmi reamintesc, din vremea copilăriei, feţele mari şi aspre ale ţăranilor şi ochii lor în care groaza revenea în timp ce povesteau.

Lupi ce se repezeau la cai şi dintr-o lovitură le sfâşiau burta. Oameni trăgând cu arma până ce sfârşeau cartuşele. Sau suiţi în copaci, înconjuraţi de haita flămândă, îngheţând de frig, înnebunind de spaimă.

Erau multe povestiri despre soldaţi. Mereu erau mâncaţi de lupi pe când, peste câmpii acoperite de zăpadă, se întorceau acasă în noaptea de Ajun.

Dar cea mai uluitoare întâmplare cu lupi a avut loc, pare-se, în zilele noastre. De relatarea ei se ocupă agenţiile oficiale de presă:

„Istanbul, 5 (Rador) – Trei tineri muzicanţi, cu trei clarinete şi trei tobe mari, porniseră ieri, urmând să cânte a doua zi la o nuntă.

Surprinşi pe drum de viscol, s-au adăpostit într-o moară părăsită. În cursul nopţii, opt lupi au pătruns în moară printr-o gaură a zidului. Unul dintre cei trei muzicanţi, căutând să sperie lupii, a început să bată la tobă. Zgomotul a speriat lupii, care au căutat gaura din zid pentru a fugi. Ceilalţi muzicanţi au început şi ei să

bată cu disperare tobele, înnebunind de spaimă lupii. Fiarele, căutând o scăpare, s-au izbit de ziduri cu atâta putere, încât s-au rănit grav şi în cele din urmă şi-au zdrobit capetele.

Până în zori, muzicanții au bătut cu disperare în tobe, iar la venirea zilei, cei opt lupi erau toți întinşi pe jos cu capetele sfărâmate. Cei trei tovarăşi i-au jupuit, iar blănurile le-au dăruit tinerilor căsătoriți".

Întâmplarea aceasta cuprinde atâtea elemente neaşteptate, încât va putea fi comentată în fel şi chip. Mie mi-a trezit adânci păreri de rău. O, dacă am fi fost şi noi atât de iscusiți ca muzicanții turci; dacă am fi ştiut şi noi cum să batem din tobe, pentru ca lupii vieții şi ai idealurilor noastre să-şi sfarme capul de ziduri!… Dacă am fi putut oferi omenirii, în zorii zilei, blănurile lor jupuite!…

(1938)

MEDITAȚIE ASUPRA UNUI SERGENT CARE MĂ SALUTĂ

O… de s-ar putea să nu mă mai salute sergentul! Iată, e un an şi jumătate de când el mă salută, iar eu, începând prin a mă nedumeri, mi-am pierdut treptat liniştea, somnul, încrederea în mine însumi.

Dar sergentul mă salută. Trebuie să recunosc că nu întotdeauna soarta s-a arătat atât de vitregă şi că au fost timpuri când sergentul nu numai că nu mă saluta, dar se uita la mine pe sub sprâncene, având aerul că întreabă: „Ce-i cu tine, musiu?" Atunci mă simțeam cu mult mai bine.

Nenorocirea a început, după cum am mai spus, acum un an şi jumătate. Exasperat de zgomotul oraşului, am luat hotărârea să mă mut într-unul din aşa-numitele parcuri, clădite în ultimii ani, fără să bănui că pe străzile lui, în adevăr liniştite, voi păți marea ruşine a vieții mele. O, de s-ar putea să nu mă mai salute sergentul!

Dar sergentul mă salută. Cred că nu trecuseră nici trei zile de la mutarea mea în splendidul cartier, când avu loc nenorocirea. Mă întorceam acasă, pe la miezul nopții. Străzile parcului sunt, chiar ziua, aproape goale. La acea oră târzie de noapte, erau pustii. Dar când am dat să traversez piațeta din fața casei în care stau, un sergent s-a desprins din colțul opus şi mi-a tăiat calea.

Pe mine m-au indispus întotdeauna sergenții şi comisarii. Nu am comis în viață cine ştie ce fărădelegi, totuşi, de câte ori întâlnesc un sergent sau un comisar, mi se încrețeşte pielea şi nu mă simt de loc în apele mele.

În acea seară, văzându-l cum vine spre mine, m-am gândit: „Crede că sunt un răufăcător". Mărturisesc că,

trist cum eram, n-aş fi putut deschide măcar gura să-l contrazic şi mă aşteptam să fiu luat de guler şi dus la comisariat. Pe când, în urma acestor gânduri, înaintam cu paşi şovăielnici spre poarta casei în faţa căreia sergentul se postase, aţinându-mi calea, s-a petrecut un fapt uluitor, la care nu m-aş fi aşteptat în ruptul capului: sergentul m-a salutat. Vă rog să citiţi bine, sergentul m-a salutat.

O, de nu m-ar fi salutat sergentul!

Dar sergentul m-a salutat. Când am ajuns în dreptul lui, şi-a înţepenit deodată amândouă picioarele şi a dus mâna la chipiu. Dacă aş putea să vă descriu perplexitatea care m-a cuprins, aş fi fără îndoială unul din marii scriitori ai lumii. Cred că nici un om n-a putut fi pus vreodată într-o situaţie atât de neprevăzută. Mai întâi, bineînţeles, nu mi-a venit să-mi cred ochilor. Dar nu putea fi vorba de o halucinaţie. Sergentul era acolo, în faţa mea, şi tocmai lua mâna de la chipiu. Nu încăpea nici o îndoială. Mă salutase. O, dacă nu m-ar fi salutat!

În confuzia care a pus stăpânire pe mine, am vrut să spun ceva, dar n-am reuşit decât să scot nişte sunete nearticulate. Am fugit atunci pe scări, în casă. Mi se întâmplase un lucru groaznic. Când am fost sus, am privit de la fereastră, în stradă. În piaţeta din faţa casei, lângă monumentul acelui fost ministru de Domenii, căruia intimii îi spuneau „Porcul", sergentul se plimba ca un om care şi-a făcut datoria, fără să dea semne că ar vrea să vină după mine.

Privindu-l, contrariat, mă întrebam: „cum se putuse ca un om al autorităţii, în uniformă şi cu revolver la şold, să ducă mâna la chipiu şi să mă salute?" O, dacă ar fi numai atât! Dar în clipa marii confuzii, când am vrut să

spun ceva, şi n-am izbutit decât să mă bâlbâi, tot sergentul a fost acela care a vorbit. A spus aşa: „Să trăiți!" şi şi-a sunat tocurile bocancilor pe trotuar.

În noaptea aceea m-am zvârcolit în pat fără să pot adormi, iar zorile m-au găsit cu cearcăne în jurul ochilor. Aşa se întâmplă de atunci mereu, de câte ori întorcându-mă acasă târziu, sergentul se iveşte în colțul străzii şi mă salută. Atunci, începe o noapte de coşmar.

Oricât mă zbat, oricât mă frământ, nu pot înțelege de ce mă salută sergentul. Nu am decorații, nu am făcut import-export, nu am ținut discursuri despre România Mare. De ce mă chinuie atunci sergentul? De ce mă aşteaptă în colțul străzii, de ce ia poziția de drepți şi duce mâna la chipiu, făcându-mă să mă simt rudă cu monumentul din fața casei mele? Cu Porcul!

Mă înspăimânt la gândul că poate soarta m-a ales să fiu unul din oamenii mari ai țării.

O, de s-ar putea să nu mă mai salute sergentul!

(1938)

ELOGIUL GREIERULUI

În camera mea se adăposteşte un greiere. Nu l-am văzut niciodată, dar sunt nopți în care îl aud. Atunci, îmi dau seama că nu sunt singura ființă ce nu doarme. În liniştea nopții desluşesc un țârâit subțire, ca de fire de oțel atinse între ele.

E cântecul greierului care vine, fără să poată fi refuzat, să țină tovărăşie gândurilor ce se răsucesc în spațiul misterios al cutiei craniene. Uneori, intimitatea dintre noi ajunge atât de mare, încât îmi vine să cred că țârâitul metalic este un alt aspect al gândurilor mele, care devin sonore şi încep să se audă.

Astfel, între nopțile mele de veghe şi cântecul greierului s-a stabilit un fel de complicitate. La un moment dat, noi ne detaşăm de restul lumii şi rămânem singuri. Oraşul se scufundă în linişte şi somn. Dar noi doi continuăm să fim treji şi activi cu o egală stăruință.

Eu stau într-un şezlong, cu fața în sus, cu întreaga ființă legănată de ritmul imperceptibil al gândirii şi ascult cântecul greierului, ca şi cum m-aş urmări pe mine însumi.

Cine o fi neobositul cântăreț? Țin minte că în urmă cu câteva luni am dat peste un gândac negru cu talie zveltă de cavaler medieval, care mi l-a reamintit pe Don Quijotte. El să fie? Mai demult văzusem gravura care ilustrează memorabila lui întâlnire cu furnica. În acea gravură, furnica era închipuită în pragul proprietății sale, cu şorț la brâu, iar greierele avea o înfățişare de trubadur, ținând în mână o vioară.

De atunci, ori de câte ori a fost vorba de greiere, mai mult decât despre un gândac negru, gândul meu a mers

spre imaginea acelui subțiratic trubadur.

Nici astăzi nu am o exactă reprezentare vizuală a enigmaticului cântăreț. În schimb cât de cunoscută îmi e activitatea lui! Cât de bine îi ştiu cântecul, din prima clipă când începe să măsoare adâncimea nopții! E tot atât de neîntrerupt şi perseverent ca torsul pisicii, dar un tors fără moliciuni, nesomnolent, extrem de lucid, ca acțiunea unui prizonier care ar roade cu pila gratiile închisorii.

Poate acesta e sensul adânc al existenței lui, de care a încercat să-şi bată joc furnica. Dar imperturbabil şi stăruitor, neînvins de foame şi de ironii, greierele îşi urmează destinul: când tot oraşul a dormit, el începe să taie cu nevăzute fierăstraie de oțel gratiile marii închisori din care oamenii au uitat să mai evadeze.

Nu ştiu dacă acest cântăreț va reuşi, şi dacă are să fie vreodată pe lume domnia greierului. Eu o doresc din tot sufletul, cu atât mai mult cu cât găsesc de prisos să adaug că între noi doi există o perfectă identitate de vederi şi de destin.

(1938)

LA CIMITIRUL DIN DEAL

Pe drumul întunecos care duce la cimitirul din deal a pornit aseară un nou convoi, alcătuit dintr-o duzină de dricuri. La lumina torțelor, cortegiul înaintează. Lugubră procesiune, care priveşte destinele unei țări întregi!

Cai slabi, îmbrăcați în negru şi legați la ochi, trag dricurile anevoie. Drumul e greu şi copitele sună pe caldarâm, straniu. E un drum tăiat anume pentru a duce mai repede şi mai sigur la cimitirul din deal.

În urma dricurilor nu plânge nimeni. La aceste fel de înmormântări, la care cadavrele sunt scoase dintr-o morgă secretă şi îndreptate spre un cimitir secret, rudele morților nu au voie să ia parte.

De după ziduri însă, se aude murmurul consternat al celor pe care îi priveşte înmormântarea. Par să fie foarte mulți, nelinişțiți şi treji în întuneric. Dar cioclii dau bice cailor, cu ochii flămânzi la colivă.

Cortegiul înaintează în noapte, la lumina făcliilor. E un lung cortegiu. Până acum, pe drumul acesta n-au trecut niciodată atâtea dricuri într-o singură noapte. Dintr-unul se scurge o şuviță subțire de sânge. Morții sunt proaspeți; asasinatul abia a fost comis.

Sus, pe poarta cimitirului, cineva intră călare să vadă dacă totul e gata. Plini de năduşeală, câteva zeci de gropari sapă gropi. Alături de ele sunt alte morminte, mai vechi.

Acolo, în cimitirul din deal, au fost înmormântate, în nopți la fel de întunecoase, ființe, principii şi simboluri, a căror lipsă oamenii de jos, din oraş, o resimt dureros. Mormintele n-au cruce şi nici un fel de inscripție. Dar cioclii şi groparii ştiu cine zace în fiecare.

Aproape de poartă, pe aleea principală a cimitirului, e îngropată Libertatea Presei. Trupul ei zace în câteva morminte, fiindcă a fost adusă pe rând: într-o noapte o mână, în alta un picior, o dată inima şi în cele din urmă capul. Între aceste înmormântări succesive a trecut destul timp; când i-a fost adus piciorul, era tânăr şi frumos ca de domnişoară, dar ea a continuat să trăiască în oraş, şchioapă şi ciungă, până ce a fost ciopârțită definitiv, încât atunci când i s-a adus capul, era al unei femei bătrâne. Alături de aceste morminte sunt îngropate rude ale Libertății Presei, o întreagă familie de libertăți, a cărei exterminare se face metodic în oraş.

Convoiul care se îndreaptă acum spre cimitir pare să fie rodul unui asasinat multiplu. Trase de cai scheletici, îmbrăcați în negru, dricurile înaintează la lumina stranie a torțelor.

Sunt multe cadavre în noaptea aceasta, încă pline de sânge. Din oraş, pare că urcă spre cer un vaier uriaş.

Dar cioclii dau bice cailor, cu ochii flămânzi la colivă.

(1938)

SOARELE DE LA ŞAPTE SEARA

Mai se petrec în zilele noastre fapte tulburătoare, care vin să ne arate că viața are şi alte dimensiuni decât acelea despre care se vorbeşte ca şi cum ar cuprinde-o în întregime.

Nu mai departe decât aseară, la ora şapte – şi ora aceasta mi-a rămas în minte ca ora unei minuni – am auzit vorbindu-se despre viață aşa cum nu se vorbeşte pe stradă, în toate zilele.

La ora aceea, cum suntem în plină iarnă, întunericul domnea pe străzile Bucureştiului, risipit doar pe alocuri de reclame luminoase. E desigur straniu să întâlneşti la acea oră un om şi întrebându-l ce mai face, în loc să-ți răspundă, cum se întâmplă de obicei pe stradă, cu o banalitate sau o ştire politică, să spună simplu şi liniştit: „Mă uit ce soare splendid e pe cer".

Viața m-a scutit de ruşinea de a izbucni în râs la astfel de răspunsuri, chiar dacă nu m-a înzestrat cu virtutea de a le înțelege cum trebuie înțelese. Totuşi, astfel de cuvinte mă fac să gândesc că viața curge prin multe fluvii, unele misterioase şi subterane.

Omul care mi-a dat aseară un astfel de răspuns e un om pe care îl cunosc bine şi ale cărui reflecții asupra faptelor ce se petrec în lume au avut darul să mă întristeze de multe ori. El însuşi este un om cu desăvârşire trist, în a cărui conştiință drama care sfâşie umanitatea îşi găseşte un chinuitor ecou.

Sunt însă şi întâmplări miraculoase în lume. Şi aseară într-un Bucureşti întunecat şi plin de ceață prietenul meu mi-a răspuns:

— Mă uit ce soare splendid e pe cer.

Nu am întors capul să verific această afirmație. M-am uitat însă la fața lui: era a unui om care privește un soare splendid.

Zâmbind, a continuat:

— Sunt adevăruri atât de mari și de luminoase, încât nici o coborâre a omenirii în întuneric n-o să le poată stinge vreodată. Și soarele acesta pe care îl văd și de a cărui căldură fierbinte mă bucur infinit, n-o să-l poată întuneca nimeni. Sunt lumini secrete, care vor conduce lumea și care nu vor putea fi stinse niciodată. Cum nimeni n-are să poată opri primăvara să se întoarcă și să fie stăpână pe tot pământul, deasupra tuturor celorlalți vremelnici stăpânitori.

Prietenul meu avea o stranie, o tulburătoare dreptate. Totul e să vezi, să poți vedea, pe timp de iarnă, soarele de la șapte seara.

(1938)

SCRISOARE CĂLĂTORILOR CU FES

Din nou aţi început să plecaţi, turci de pe pământurile de la mare, şi din nou au început să scrie ziarele despre voi. Cu melancolie. S-ar părea că românilor le pare rău după voi. Acum vi se descoperă o mulţime de calităţi: eraţi cumsecade, eraţi loiali. Şi purtaţi fes. Aduceaţi prin urmare în peisajul românesc o notă de pitoresc, care-i mărea farmecul. Dar mai cu seamă eraţi urmaşii unor strămoşi care fuseseră pentru români un nesfârşit prilej de proverbe.

De pildă: Cum e turcul şi pistolul. E drept că pe lângă browning sau mitralieră, pistolul e acum o armă demodată. Sau, acel ciudat: Turcul plăteşte. Eu ştiu că, multă vreme, noi am plătit turcului. Dar poate că de pe atunci începuse moda după care astăzi atâţia dintre noi afirmă că Germania veghează la apărarea păcii.

Plecarea voastră de pe pământurile de la mare a trezit destule melancolii şi sunt oameni care suspină: „Se duc turcii…" Târzie replică la formula care atâţia amar de ani ne-a îngrozit bunicii: „Vin turcii!" Pe o respiraţie de secole şi în ritm de glosă eminesciană, s-ar putea spune desigur: „Turcii vin, turcii se duc…"

Dar nu e nici o poezie în plecarea voastră: pe puntea vapoarelor, cu boccelele în spate, îngrămădiţi unii în alţii, ca o turmă. Ziua vă e sete, şi noaptea tremuraţi de frig. Şi de câtă vreme răbdaţi de foame? Eu ştiu bine că sunteţi la aman.

Ce vorbă care te seacă la inimă! Multe li se pot întâmpla oamenilor în viaţă. Nimic însă nu e atât de rău ca atunci când eşti la aman.

Turci de pe pământurile de la mare, sunteţi la aman.

Vă părăsiți bordeiele de lut şi vă duceți, lăsând, se pare, numai regrete. Dar în urma voastră rămâne un cuvânt, şi pe acela vreau să-l aleg, ca pe un pistol dintr-o panoplie, şi să vă rog să mi-l lăsați.

E un cuvânt de care buna mea creştere m-a ținut până acum departe. E drept că românii nici nu ştiu să-l rostească aşa cum trebuie. Îl auzisem uneori prin vreo cârciumă şi mi se păruse un cuvânt urât, de mahala.

Dar, o dată, am văzut doi dintre voi certându-se. Era un turc bătrân şi unul tânăr. Bătrânul se dovedea ştirb şi avea un turban vechi şi murdar. Tânărul era cu capul gol şi-şi etala dinții strălucitori. Îşi azvârleau unul altuia ocări. Cândva, turcul bătrân a tăcut, ascultând ce spune cel tânăr. Dar se vede că acesta depăşea cu atâta neruşinare măsura, încât bătrânul, pierzându-şi răbdarea, a rostit deodată: „Hai sictir!"

Turcul cel tânăr a făcut: hâc! ca şi cum i-ar fi tăiat cineva gâtul cu un satâr. Şi n-a mai zis nimic. Bătrânul l-a privit cu scârbă, ca pe un scuipat.

De atunci țin minte cu uimire, acest cuvânt. E tot ce vreau să păstrez după plecarea voastră, turci de pe pământurile de la mare. Cuvântul acesta vă rog să mi-l lăsați moştenire. Să ştiu că îmi poate veni pe limbă la nevoie. Nu l-am folosit încă până acum niciodată. Dar e bine să-l am la mine, ca pe o ultimă rezervă. Românii au născocit o vorbă: să-i dai vieții cu sictir. Nu aş face una ca asta, pentru că eu iubesc viața. Dar iată, de la o vreme apar oameni şi se ivesc împrejurări față de care aş simți că nu mi-am făcut pe deplin datoria dacă, până la urmă, nu le-aş da cu hai sictir!

Voi, turcilor, care sunteți la aman, înțelegeți cred toată tristețea şi amara gravitate a spuselor mele. Vă

doresc călătorie frumoasă şi să ne vedem cu bine.

(1938)